

Sumqayıt hadisələri 1988

Dövri mətbuat 2011-ci il

M ü n d ə r i c a t

- ❖ Əli Nəcəfxanlı. Sumqayıt həqiqətləri ingilis dilində S. 4
- ❖ Surxay Hüseynli, Azər Hüseynbala. Afaq Bəşirqızını
Sumqayıt hadisələrinə görə tutmaq istəyirdilər S. 6
- ❖ Surxay Hüseynli, Azər Hüseynbala. Ölümə məhkum
edilmiş Əhmədovun son sözü S. 9
- ❖ Surxay Hüseynli, Azər Hüseynbala. Sumqayıt hadisəsi
Qarbaçova qarşı idi ? S. 12
- ❖ Surxay Hüseynli, Azər Hüseynbala. Sumqayıt
təxribatının gizlinləri S. 15
- ❖ Surxay Hüseynli, Azər Hüseynbala. Erməni general
Sumqayıta necə gəlib çıxmışdı? S. 17
- ❖ Surxay Hüseynli, Azər Hüseynbala . Sumqayıt olayları:
vəkillərin müəmmalı ölümü S. 21
- ❖ Aslan İsmayılov. Ermənilərin Sumqayıt həyasızlığı S. 24
- ❖ Akif Cabbarlı, Bəşir Şərifli. Ermənilər öz məkrli niyyətlərini siyasi-ideoloji
müstəvidən açıq təxribata məhz bu şəhərdə keçirdilər S. 25
- ❖ Surxay Hüseynli, Azər Hüseynbala. SSRİ KQB-si, ya Əhməd Əhmədov? S. 29
- ❖ Surxay Hüseynli, Azər Hüseynbala. Azərbaycan müstəntiqləri
“erməni işində” Silva Kaputikyan məhkəməni nə üçün tərk etdi? S. 31
- ❖ Akif Cabbarlı, Bəşir Şərifli. Həqiqəti boğmağa hesablanan
yalanlar, uydurmalar, şayiələr S. 35
- ❖ Surxay Hüseynli, Azər Hüseynbala. Sumqayıt-88:
Afaq Bəşirqızına niyə pul təklif ediblər? S. 38
- ❖ Surxay Hüseynli, Azər Hüseynbala .Sumqayıt-88:
Afaq Bəşirqızına güllələnmə istəyiblər “Dərzi Qarık
məni bağ evinə dəvət edəcəyini dedi” S. 40
- ❖ Bəşir Şərifli. Akif Cabbarlı . İğtişaşların ssenarisi
Moskvada, Siyasi Büroda hazırlanmışdı S. 42

- ❖ Surxay Hüseynli, Azər Hüseynbala. 23 il gecikmiş Sumqayıt həqiqəti S. 45
- ❖ Surxay Hüseynli, Azər Hüseynbala. Sumqayıt-88: “Ermənilərə dedim ki, evdən çıxmasınlar” S. 48
- ❖ Bəşir Şərifli. Akif Cabbarlı. SSRİ-nin milli münaqişələr zəminində dağıdılması ssenarisinin müəllifləri antierməni iğtişaşlarının ünvanı kimi Sumqayıtı seçmişdilər S. 51
- ❖ Surxay Hüseynli, Azər Hüseynbala . Silva Kaputikyan məhkəməni pozur S. 54
- ❖ Bəşir Şərifli. Akif Cabbarlı. SSRİ-nin siyasi rəhbərliyi, güc strukturları iğtişaşların mahiyyətini və törənmə səbəblərini araşdırmaqda, tədbirgörməkdə qətiyyətlə maraqlı deyildilər S. 58
- ❖ Eyruz Məmmədov . Sumqayıtda törədilən iğtişaşlar mətbuat səhifələrində S. 62
- ❖ Bəşir Şərifli. Akif Cabbarlı, Həqiqət dünyadan gizlədildi, cinayətkarlar istintaqdan S. 68
- ❖ Əvəz Lələdağ. Sumqayıtda hadisə S. 71
- ❖ Kamran Veysəlli, Tofiq Məmməd .Hadisələrə siyasi və hüquqi qiymət verilməlidir S. 77
- ❖ Rufik İsmayılov. “Sumqayıt – SSRİ-nin süqutunun başlanğıcı” S. 79
- ❖ Bəşir Şərifli. Akif Cabbarlı. SSRİ rəhbərliyi Sumqayıt hadisələrinin qarşısının alınması üçün heç bir tədbir görməmişdir S. 83
- ❖ E. Xəlilov. 27-29 fevral 1988. Sumqayıtın ilk şəhidləri S. 86
- ❖ M. Hüseynova. Azərbaycan xalqının Sumqayıt hadisələri ilə heç bir əlaqəsi yoxdur S. 87
- ❖ Bəhram Paşayev. “Sumqayıt hadisələri - 1988-ci il” S. 89
- ❖ Bəşir Şərifli. Akif Cabbarlı. "Sumqayıtın əks-sədası" filmi necə yarandı? S. 91
- ❖ Akif Əliyev. Həqiqəti gizlətmək mümkün deyil S. 94
- ❖ Eyruz Məmmədov. Erməni və ermənipərəst qüvvələr Sumqayıt hadisələrinin kökünü 1963-cü ildə axtarmağa çalışırlar S. 97
- ❖ Surxay Hüseynli, Azər Hüseynbala . Məhkəməyə getməyən şahidlər hesabına ölüm hökmü S. 102
- ❖ Ermənilərin Sumqayıtda törətdiyi hadisələr öz başlarında çatladı S. 106

- ❖ Sumqayıt hadisələri ilə bağlı www.sumqait.com internet saytının təqdimatı olmuşdur **S. 108**
- ❖ Elməddin Muradlı. Sumqayıt hadisələrinin istintaqı yenilənib **S. 118**
- ❖ Eyruz məmmədov. Sumqayıt həqiqətlərini bütün dünya bilməlidir **S. 120**
- ❖ Rəşad Cəfərli. Sumqayıt hadisələri sovet rəhbərliyinin və erməni dairələrinin Azərbaycan xalqına qarşı təxribatı idi **S. 124**
- ❖ Əli Nəcəfxanlı. Sumqayıt hadisələri erməni təxribatının tərkib hissəsi idi **S. 133**
- ❖ Surxay Hüseynli, Azər Hüseynbala. Sumqayıt olayları: Mələk cildinə girmiş şeytan **S.139**
- ❖ Surxay Hüseynli, Azər Hüseynbala .Cahangir Müslümzadəni kimlər qurban verdi?..... **S. 142**
- ❖ Surxay Hüseynli, Azər Hüseynbala .Erməni yazıçıların demarşı **S. 145**
- ❖ Rufik İsmayılov. Sovet İmperiyasının gizlinləri: Qriqoryanın işi **S. 150**
- ❖ E. Qədimov. Baş prokurorluq erməni fitnəsinə cavab verdi **S. 154**
- ❖ Akif Əliyev. "Sumqayıt həqiqətləri"nin təqdimatı **S. 155**

Rus dilində

- ❖ Сайт и новая информация о Сумгайтских событиях февраля 1988 года **S. 156**

Sumqayıt həqiqətləri ingilis dilində

Gənclik şəhərində yaşayıb-yaradan əməkdar jurnalist Eyruz Məmmədov 1988-ci ilin fevralında burada törədilmiş faciənin kökünü ətraflı araşdıran cəfakəş müəlliflərdəndir

İyirmi ildən çoxdur ki, həmkarımız yorulmadan həmin planlı təxribatın görünən və görünməyən tərəflərinə "ışığı" tutur, keçmiş SSRİ rəhbərliyinin bu məsələdəki subyektiv mövqeyini, Dağlıq Qarabağı Azərbaycandan qoparmağa çalışan ermənilərin xain və fitnəkar simasını konkret faktlar və şahid ifadələri əsasında bacarıqla ifşa edir. "Sumqayıtın əks-sədası" adlı tammetrajlı və beşseriyalı sənədli filmlərin, "28-dən 29-a keçən gecə", "Sumqayıtım mənim", "Bir, iki, üç...", "Gecə... incə gecə" və sair kitabların müəllifi olan Eyruz Məmmədovun bu yaxınlarda həmin mövzuda, özü də dünyada başlıca ünsiyyət dili sayılan ingilis dilində daha bir kitabı çap edilib. "Secrets of Sumgait tragedy in 1988..." ("1988-ci il Sumqayıt faciəsinin sirləri...") adlanan bu sanballı nəşrdə əsas diqqət o vaxtkı SSRİ Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin Azərbaycanda etnik münaqişəyə necə başlamasına yönəldilib.

Çeşidli oxucu təbəqəsi üçün nəzərdə tutulmuş kitab "Sumqayıt Professionallarının Potensial İttifaqı" ilə birgə həyata keçirilən "Dünya Birliyinə Sumqayıt hadisələri haqqında həqiqətin çatdırılması" layihəsi üzrə hazırlanıb. Nəşrə Azərbaycan Prezidenti yanında Qeyri-hökumət Təşkilatlarına Dövlət Dəstəyi Şurası köməklik göstərib. Kitabı ingilis dilinə Adilə Ağabəyli tərcümə edib. Redaktor ABŞ-da yaşayan həmyerlimiz Kəmalə Nəcəfovadır.

Yeri gəlmişkən xatırladım ki, sumqayıtlı müəlliflərin hadisələr barədə xarici dillərdə bundan əvvəl də bəzi çap materialları işıq üzü görüb. Məsələn, iki il öncə Musa Həsənovun rəhbərliyi ilə bir qrup müəllif ingilis, alman, fransız və rus dillərində "Erməni fitnəsi-Sumqayıt hadisələri" adlı kitab çap etdirərək yaymışdı. Əlbəttə, bu yöndə göstərilən hər bir təşəbbüs təqdirəlayiqdir.

Eyruz Məmmədov özünün girişdən və 32 fəsildən ibarət sanballı əsərində problemə daha geniş aspektdə yanaşaraq Azərbaycanın qədim torpaqlarından olan Qarabağın tarixi, ermənilərin buraya necə köçürülməsi və yerləşməsi, onlara sığınacaq və çörək verən qonşularına zaman-zaman xəyanət etməsi, tarixi öz xeyirlərinə saxtalaşdırmaq cəhdləri, həmçinin Mixail Qorbaçovun bədnam "yenidənqurma" siyasətindən istifadə edərək DQMV-ni Azərbaycandan ayıraraq Ermənistanın tərkibinə qatmaq planları barədə ətraflı məlumatlar verir. Tutarlı dəlillərlə sübut edir ki, Sumqayıtda törədilmiş qırğın da məhz azərbaycanlılarla birgə yaşamağın mümkünsüzlüyü görüntüsünü yaratmaq və beləliklə də Qarabağı Azərbaycandan qoparmaq məqsədi güdürdü. Başqa sözlə, işğalçılıq siyasətinin Sumqayıt "teatrı" mənfur niyyətə çatmaq üçün dünya ictimaiyyətinin çaşdırılmasına, onun gözündə "vəhşi azərbaycanlı" obrazı yaranmasına xidmət edirdi. Ssenari isə Qorbaçovun tapşırığı ilə DTK kabinetlərində yazılıb.

Sumqayıt fətnəkarlığından sonra törədilmiş 20 yanvar hadisələri, Xocalı soyqırımı və Azərbaycanda müharibə alovunun qızıqdırılması nəticəsində əzəli torpaqlarımızın, o cümlədən Dağlıq Qarabağa aid olmayan digər rayonlarımızın da işğalı millətimizə düşmən kəsirlərin və onların havadarlarının əsl xəyanətkar xislətini göstərdi. Dünya ictimaiyyəti bu həqiqəti məhz olduğu kimi görüb dəyərləndirməli və sırf obyektiv qənaətə gəlməlidir. Elə "1988-ci il Sumqayıt faciəsinin sirləri..." kitabı da münaqişədə hansı tərəfin günahkar olması ilə bağlı müəyyən dairələrdə hələ də rast

gəlinən tərəddüdlərə son qoymaq, "forpost" Ermənistanın işğalçı bir dövlət olduğunu danılmaz faktlarla bir daha təsdiqləmək baxımından çox dəyərli bir vəsaitdir.

Əli Nəcəfxanlı

“Xalq qəzeti” 09 yanvar 2011

Afaq Bəşirqızını Sumqayıt hadisələrinə görə tutmaq istəyirdilər...

1988- ci il fevral ayının 27-29-da Sumqayıtda baş verən iğtişaşlar keçmiş SSRİ rəhbərliyinin, Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin və yerli ermənilərin təşkilatçılığı ilə törədilsə də o, zaman Azərbaycana rəhbərlik edən şəxslərin qətiyyətsizliyi və məsuliyyətsizliyi səbəbindən bu hadisələrə görə azərbaycanlılar daha çox ittiham olunub. Ədalət Partiyasının sədri, Milli Məclisin deputatı İlyas İsmayılov 1988- ci il Sumqayıt hadisələri zamanı Azərbaycanın baş prokuroru işləyib. Onunla söhbətimizdə bu hadisələrin baş vermə səbəbləri, iğtişaşların qarşısının niyə alınmaması və digər məsələlərə aydınlıq gətirməyə çalışmışıq.

Sumqayıtdan sonra Tovuzda erməni qırğını cəhdi...

Keçmiş baş prokurorun sözlərinə görə, 1988- ci ildə Sumqayıtdan əvvəl və sonra respublikanın bir çox bölgələrində belə hadisələrin törədilməsinə cəhd edilib: “O zaman Tovuz rayonundakı sement zavodunda işləyənlərin əksəriyyəti ermənilər idi. 1988- ci il Sumqayıt hadisələrindən bir qədər sonra bir dəstə gənci qızıqdırmışdılar, onlar da həmin ermənilərin evlərini dağıtmağa, talan etməyə cəhd göstərmişdilər. Aranı qarışdırarlardan biri vaxtilə haqqında cinayət işi qaldıran sovxoz direktoru idi. O vaxt Azərbaycan Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsinin sədri Ziya Yusifzadənin təklifi ilə rayona getdim, gördüm ki, bütün yerli hakimiyyət strukturları iflic vəziyyətindədir, hamı tamaşaçı rolunda çıxış edirdi. SSRİ Daxili İşlər nazirinin birinci müavini İvan Şirov da gəlib Tovuzda, milis idarəsində oturmuşdu. Onun yanında Gəncə şəhər milis idarəsinin o vaxtkı rəisi Zəhid Dünyamalıyev (o, 1993- cü ildən sonra bir müddət Azərbaycan Daxili İşlər nazirinin müavini işləyib, indi ömürlük həbsdədir – red.) də vardı. Mən çılgın gəncləri birtəhər mədəniyyət evinə yığib onları sakitləşdirməyə nail oldum”.

Ermənistandan azərbaycanlıların qovulması Sumqayıt

hadisəsinin səbəblərindən biri idi...

Belə çıxır ki, SSRİ-nin o vaxtkı rəhbərliyi Azərbaycanın bir sıra ərazilərində ermənilərə qarşı belə aksiyaların təşkilində maraqlı olub və son anda Sumqayıt seçilib. Niyə məhz Sumqayıt? Əlbəttə, səbəblərdən biri Ermənistandan azərbaycanlıların çıxarılması idi. Doğrudan da kiminsə gözünün qarşısında qohum - əqrabasını öldürmüşdülər, onlar da gəlib burada əvəzini ermənilərdən çıxmaq istəyirdi. Bundan əlavə, o zaman hakimiyyətə də qarşı bir inamsızlıq vardı. Bəzi adamlar istəyirdilər ki, dəyişiklik olsun. Müxtəlif səbəblər vardı. Məsələn, atası erməni, anası rus olan Eduard Qriqoryan kimi təşkilatçılar da vardı. Yəqin ki, SSRİ KQB-sinin də mənə məlum olmayan müəyyən əlaqəsi olub. Bu prosesdə KQB-nin də rolundan istifadə edilə bilərdi.

Afaq Bəşirqızının həbsinə imkan vermədim....

-Siz milli Məclisdəki çıxışlarınızdan birində demisiniz ki, o hadisələrdə ara qarışdıranlara deputat mandatı verilib...

-Bəli, vaxtilə demişəm, sözümün üstündə də dururam. Ancaq istərdim ki, belə məsələləri qabartmaqla ermənilərə əlavə şans verməyək. O vaxt iki nəfəri tutmaq istəyirdilər. Biri Afaq Bəşirqızı, birisi də Sumqayıtdakı məktəblərdən birinin direktor müavini idi. SSRİ Baş Prokurorunun müavini Aleksandr Katuşev həmin vaxt mənim kabinetimdəydi. Mən bu iki nəfərin həbs olunmasına imkan vermədim. Dedim ki, müəllimi, aktrisanı tutmaqdan, əslində qatı cinayətkarları axtarmaq lazımdır. Katuşev mənə onları çağıraraq başa salmağı məsləhət gördü. Hər ikisini dəvət etdim, ehtiyatlı olmalarını məsləhət gördüm.

-Əhmədovun ölüm hökümünün ləğvi ilə bağlı niyə protest verilməyib?...

-Hadisənin əsas təşkilatçılarından biri kimi istintaqa cəlb olunan Əhməd Əhmədov barəsində çıxarılan ölüm hökmü 1990-cı ildə yerinə yetirilib. Bu hökmün ləğv olunması üçün Azərbaycan Prokurorluğu cəhdlər edibmi?

-1990-cı ilin yanvar ayında Bakıda baş verən hadisələr olmasaydı, bəlkə də onu güllələməyəcəkdlər. Onu erməniləri sakitləşdirmək üçün ölümə məhkum etmişdilər. Eşitdiyimə görə, Əhmədov məhkəmə prosesləri zamanı özünü çox mərd aparıb. Amma ölüm hökümünün ləğvi ilə bağlı protest o vaxtlar verilməyib. İndi sakitlikdir, hamı özünü qəhrəman kimi aparır. Çox istərdim ki, onlar o dövrdə mənim yerimdə işləyərdilər. Məsələn, Naxçıvanda sərhədlər dağılıb. Yevgeni Primakov və Sov.İKP MK-nın milli münasibətlər üzrə katibi Girenko Bakıya gəlirlər. Nazirlər Sovetinin binasındakı görüşdə Əbdürrəhman Vəzirov, Ayaz Mütəllibov, Elmira Qafarova, eləcə də bütün güc strukturlarının rəhbərləri iştirak edir. Birinci Azərbaycan SSR DTK-nın sədri Vəqif Hüseynov danışdı, heç nə demədilər. Girenko soruşdu ki, prokuror hanı? Hiss etdim ki, sərhədlərin dağılmasını nə Dağlıq Qarabağ, nə də qaçqınlar problemi ilə bağlamaq düzgün deyil. Mən isə dedim ki, adətən hər hansı problemi həll etmək istəyirsənsə, onun səbəbi ilə məşğul olursan. İstəmirsənsə, nəticəsilə. Qəti fikrim beləydi ki, sərhədlərin dağılması məhz bu problemlərlə bağlıdır. Dedim ki, siz problemi həll etmək istəmədiyinizdən millət elə vəziyyətdə hansı formada hərəkət edəcəyini bilmir. Ona görə dünya ictimaiyyətinin diqqətini cəlb etmək üçün bu cür addımlar atılır. Məndən o vaxt AXC –nin qeydiyyatının ləğv olunması üçün təqdimat verməyimi istəyirdilər. O vaxt Nazirlər Sovetində Mütəllibovla Elçibəy saziş imzalamışdılar. Mənə deyirdilər ki, onlar sazişi pozublar, siz təqdimat verin. Mən isə dedim ki, bu təxribatdır, ləğv məsələsi prokurorluq deyil.

-Ermənistandan qovulan azərbaycanlılar niyə Qarabağa yerləşdirilmədi?..

-Sizcə, hadisələrin qarşısını almaq olardımı? Özünüz qeyd etdiyiniz ki, Tovuzda buna bənzər hadisələr sizin müdaxilənizdən sonra səngiyib....

-Mənim zənnimcə, o hadisələrin qarşısını yalnız bu cür almaq olardı: ilk növbədə Ermənistandan qovulan azərbaycanlıların hamısını Dağlıq Qarabağa yerləşdirməklə bu cür hadisələrdən qurtara bilərdik. Moskva bu prosesdə daha böyük rol oynayırdı. Bizimkilər də bu ssenariyə gedirdilər.

-İlyas müəllim, belə qənaətə gəlmək olarmı ki, Ermənistandan çıxarılan azərbaycanlıların Dağlıq Qarabağda yerləşdirilməsinin qarşısının alınması Sumqayıta, başqa yerlərə göndərmələri düşünülmüş ssenari olub?

-Ermənilər əslində bilirdilər ki,artıq SSRİ dağılır. Onlar buna hazırlıqlı idilər. 1985- ci ildə Afinada Daşnaksütyun Partiyasının 23-cü qurultayı keçiriləndə bir məsələ müzakirə olunmuşdu: Cavaxetianın, yoxsa Dağlıq Qarabağın hesabına Ermənistanın ərazisinin genişləndirilməsi. Bu qərar Moskvaya da göndərilmişdi. SSRİ KP MK-da işləyən 50 erməni var idi, bir azərbaycanlı vardı, onun da anası erməniydi. Bizimkilər isə buna hazır deyildilər.

-Əhmədovun və digərlərinin barəsində Azərbaycandan kənarda aparılan cinayət işlərinin istintaq materiallarını Azərbaycana gətirmək mümkündürmü?

-Alsınlar da. Mənə böhtan atırdılar ki, yanvar hadisələrinə görə cinayət işi qaldırılmalı...

Surxay Hüseynli

“Azadlıq” 20, 21 yanvar 2011

Ölümə məhkum edilmiş Əhmədovun son sözü

Çərşənbə 17 noyabr 1988-ci il... Moskva. Saat 9-34

...Bu Əhməd Əhmədovun onu tanıyanlar qarşısında son çıxışı idi. O, asta-asta danışmağa başlayır:

“Vətəndaş hakim! Məhkəmə prosesi başa çatacaq. Siz qərarı çıxarmaq üçün məhkəmə zalını tərk edəcəksiniz, çalışacaqsınız ki, bu hökmdə mənim fevralın 29-da törətdiyim işə qiymət verəsiniz, haqqımda hökm çıxarasınız. Mənə də, bu gün mühakimə olunan bir şəxs kimi son söz demək imkanı verilir.

Təcridxanada yatdığım bu müddət ərzində bir sual mənə rahatlıq vermirdi:

“Mən bu ağır cinayəti necə törədə bilərdim?”. Sumqayıtda kütləvi iğtişələr zamanı bu günahsız insanlar niyə öldürüldü? Mən Sumqayıtda sadə fəhlə ailəsində anadan olmuşam, Sovet məktəbini qurtarmışam. Vətəndaşlıq borcumu şərəflə yerinə yetirmişəm. Sovet ordusu sıralarında ictimai-faydalı işlə məşğul olmuşam. Heç vaxt fiziki işdən imtina etməmişəm. Mən sovet xalqlarının dostluğuna hörmət edən bir ailədə tərbiyə almışam.

Hörmətli vətəndaş hakim! Qarabağda o qəddar hərəkətlər haqqında danışanları eşidəndə, mən orada azərbaycanlı qızların necə zorlandığını gözlərim önünə gətirdim. Bütün bunlar içimi dağıtdı, indi başa düşürəm ki, bəlkə də bu, vətənpərvərlik hisslərimi coşdurdu. İndi başa düşürəm, Sovet İttifaqında millətlərarası münaqişələri bu yolla söndürmək, həll etmək mümkün deyil. Fevral ayının 29-da Sumqayıtda baş verənləri təsvir etmək çox çətindir. Ancaq həqiqəti, vicdanım imkan verdiyi gücüm qüdrətilə demək istəyirəm ki, mən heç kəsin öldürülməsində iştirak etməmişəm, şəxsən heç kəsi öldürməmişəm və heç bunu istəməmişəm də. Mən bu kütləvi təxribatı, qırğının təşkilatçısı olmamışam, amma başa düşürəm ki, 41-ci məhəllədəki talanlara görə məsuliyyəti daşıyıram. Mən öz günahlarımı xalq qarşısında yumağa hazıram.

Hörmətli vətəndaş hakim! Xahiş edirəm bütün bunları nəzərə alıb məni gəncliyimə bağışlayasınız. Mənim sonda demək istədiklərim bu qədər.

“Keçmişə qayıtmaq istəməyən” şəhər rəhbəri!

Son yazının əvvəlinə gətirməkdə məqsədimiz var. Bu prosesdə iştirak edən digər həmvətənlərimizin şahid kimi verdikləri ifadələrlə, Sumqayıtın o vaxtki birinci katibi C.Müslümzadənin, şəhər sovetinin sədri R. Eminbəylinin və digər rəhbərlərin yazdıqları izahatlarla müqayisə etmək imkanı qazanır.

Sumqayıt şəhər Partiya Komitəsinin iclasında müzakirə edilən məsələlər “Sumqayıt şəhər Partiya Komitəsində” adı altında 13 may 1988-ci ildə “Kommunist Sumqayıta” qəzetinin 57 – ci

sayında dərc olunur: “Mürəkkəb şəraitin çətin günlərində boru-prokat zavodunun sexində balta, bıçaq və başqa əşyalar hazırlanmışdı. Bu alətlərdən iğtişaşda istifadə edə bilərdilər”.

Bir məqama da bəri başdan diqqət yetirməyinizi məsləhət bilərdik. Bu gün Müslümlərdə işləri yaxşı gedən biznes sahibidir, Sumqayıt hadisələrinə görə bir başa mənəvi məsuliyyət daşıyan adam “keçmişə qayıtmaq istəyi” olmadığına görə “Qara bağ” əsərinin müəllifi Tom de Vaala müsahibə verməkdən imtina edir.

Tom De Vaalın “Qara bağ”ı...

“Qara bağ” əsərinin müəllifi Tom de Vaal yazır: “Kənardan belə görünürdü ki, Azərbaycan Kommunist Partiyasının rəhbərlərinin mövqeyi daha möhkəmdir. Sov. İKP Siyasi Bürosu Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü tanımışdı. Üstəlik, Azərbaycan Kommunist Partiyası 1992-ci il martın əvvəlinə kimi hakimiyyəti əlində saxlaya bilmişdi. Azərbaycanın rəhbəri Kamran Bağirov bütün mövqeləri əldən vermişdi. Xəstə Bağirov hakimiyyətdə hakimiyyətsiz idi. O, Qorbaçov tərəfindən faktiki olaraq Qarabağ probleminin həllindən uzaqlaşdırılmışdı. Qorbaçov açıq şəkildə Azərbaycan rəhbərliyinə inanmadığını nümayiş etdirirdi”.

Aslan İsmayılov hələ ölməyəcəyinə zəmanət verir

Moskva prosesində üç vəkil – Aleksandr Yaşin, Züleyxa Sadıxova və Əsədağa Abdullayev iştirak ediblər. Təəssüf ki, hər üç vəkil dünyasını dəyişib. Yaşin Əhməd Əhmədovun, Sadıxova İsmayılovun, Abdullayev isə Cəfərovun vəkili olub. Bu ilin aprel ayında “Bizim yol” qəzetinin əməkdaşı Natiq Cavadlı ölümündən bir neçə ay əvvəl Əsədağa Abdullayevlə görüşüb, ondan Moskvada keçirilən proseslə bağlı müsahibə alıb. Biz həmin müsahibədən yeri gəldikcə istifadə edəcəyik. Əhməd Əhmədovun istintaqı zamanı vəkili olan İvannikov və Rauf Kərimov sonradan Qriqoryanın vəkili olub.

Bir neçə ay əvvəl Azərbaycan Baş Prokurorluğu Sumqayıt işini yenidən istintaqa qaytarıb. Görəsən, istintaqın təzələnməsi nə ilə nəticələnəcək? Vəkil Aslan İsmayılov hadisələrin SSRİ dönməsində araşdırılan istintaq qrupunun üzvü olub, o, Azərbaycan Ali Məhkəməsində baxılan işlərdə dövlət ittihamçısı kimi çıxış edib. Nəhayət, bu il həmin cinayət işlərini kitaba çevirərək oxuculara təqdim edib. Biz yazı boyu həmin kitaba müraciət edəcək, bəzi məsələlərə onun araşdırmaları ilə aydınlıq gətirəcəyik. A. İsmayılov “Respublika prokurorluğunun müraciətindən sonra Sumqayıt işində yeniliyin olacağına inanırsınız mı” sualına cavab verərkən deyib: “Bundan sonra mən heç nə gözləmirəm. Ona görə ki, həmin vaxtlar bu prosesdə obyektiv ola biləcək iki nəfəri gördüm: Əsədağanı və özümü. Əsədağa öldü, xahiş etdim, onu dindirmədilər. Bu günə qədər mənimlə də söhbət etməyiblər. Bəlkə gözləyirlər ki, mən də ölüm ondan sonra “danışdırsınlar”. Ancaq mən iradə etibarını ilə, həm də Allaha inanan şəxs kimi, Allahın mənə münasibətini təxmin etdiyim üçün bilirəm ki, onların acığına yaşayacağam və sona qədər sübut edəcəyəm ki, yaramazlığa son qoysunlar. 21 il ötüb, daha 21 il keçsə də onlara hadisələrin necə olduğunu göstərəcəyəm və bunu ört-basdır etmək olmaz”.

Həmin Mənsur İbayev...21 il əvvəl Qriqoryanı xilas etdi

Vəkil A. İsmayılovla Sumqayıt hadisələri ilə bağlı ətraflı söhbət etmişik. Qeyd edək ki, İsmayılov Sumqayıt hadisələri ilə bağlı cinayət işi üzrə dövlət ittihamçısı olub. Vəkil o zaman bu cinayət işi üzrə məhkəməyə sədrlik edən hakim Mansur İbayevin ədalətsiz hökm çıxardığını, məsələnin mahiyyətini açmaqda maraqlı olmamasını və faciənin təşkilatçısı olan erməni Eduard Qriqoryana yüngül cəza kəsməsini də vurğulayıb. Düzdür, İbayev İsmayılova “Xalq qəzeti”ndə cavab verib. Amma cəzalandırmağa belə cəsarət tapmayıb, Qriqoryana yüngül cəza verib

Surxay Hüseynli

“Azadlıq” 20, 21 yanvar 2011

Sumqayıt hadisəsi Qorbaçova qarşı idi?

Məşhur maliyyəçi Corc Soros baş verənlərin izini harada axtarır

Bütün ermənilər öz pullarını eyni gündə bankdan çıxardılar.

Biz bugünkü sayımızdan başlayaraq bu hadisələrlə bağlı haqqında ölüm hökmü çıxarılmış və tez bir zamanda yerinə yetirilmiş Ə.Əhmədovun, İ.İsmayılovun və A.Cəfərovun 1988-ci il oktyabrın 18-də başlamış və noyabrın 18- də başa çatmış məhkəməsinin stenoqramının bir hissəsini sizə təqdim edəcəm, daha sonra bu məhkəmədə şahidlik etmiş vəzifəli və vəzifəsiz adamlarla görüşəcəyik. Çalışacağıq ki, şərhə, hadisələrə müdaxilə etmədən məhkəmənin gedişini sizə təqdim edək. Bəri başdan onu bildirməyi özümüzə borc bilirəm ki, hadisə ilə bağlı əlində sənədi, foto şəkli olanların hamısını bu prosesdə iştirak etməyə çağırırıq. Siz həmin materialları ya “Azadlıq” qəzetinin, ya da bizim elektron ünvanımıza göndərə bilərsiniz. (azadliq.az@mail.ru, surxay2001@mail.ru)

Məhkəməyə gətirilən naməlum mənşəli adamlar kim idi?

Məhkəmənin başladığı gün: 18 oktyabr 1988-ci il, həftənin ikinci günü.

Saat 13:30-dur. Məhkəmənin saat 14:00-da başlanılacağı gözlənilir.

Bu gün məhkəmə zalında fevralın 27-29-da Sumqayıt şəhərində baş verən hadisə zamanı erməniləri qətlə yetirməkdə ittiham edilən Ə.Əhmədovun, İ.İsmayılovun, A.Cəfərovun məhkəməsi başlayacaq. Amma məhkəmə prosesi təyin olunan vaxt başlamır. Proses qeyri-müəyyən müddətə təxirə salınır.

Bu vaxt Ali Məhkəmənin binası qarşısına çoxlu adam toplaşır. Saat 14:35-də milləti və digər mənsubiyyəti bilinməyən 60-a qədər gənc zala daxil olur. Səliqə ilə yerlərini tuturlar. Bu adamlar kimdir? Onlara kim bu səlahiyyəti verib? Niyə, onlara heç kim müqavimət göstərmir? Çöldə gözləyənləri zala buraxmaq istəyirlər. Çöldəkilər mitinq keçirməyə cəhd edirlər, bundan sonra onları zala buraxırlar. Biz həmin məhkəmə günlərində Ə.Əhmədovun, İ.İsmayılovun, Y.Cəfərovun qohumlarından, vəkillərindən və tərcüməçidən başqa kiminsə zalda və yaxud bayırda olduğu barədə məlumat ala bilmədik. Sonradan öyrəndik ki, proses zamanı məhkəmə zalında 500 nəfərə qədər erməni, bizim tərəfdən isə yalnız vəkillər və tərcüməçi iştirak edirdi.

Yerinizdən tərpənməyin! Məhkəmə gəlir!

Saat 15:00-da hakim zala daxil olur. Məhkəmə iclasını sədrlik edən açır.

O deyir: “SSRI Ali Məhkəməsinin cinayət məsələləri üzrə kollegiyasının iclasını açıq elan edirəm. Bu gün Ə.Əhmədovun, İ.İsmayılovun, Y.Cəfərovun cinayət işinə baxılacaq. Məhkəmənin sədri, SSRI Ali Məhkəməsinin üzvü Brize, SSRI Ali Məhkəməsinin xalq iclasçıları Smirnov və Kuznetsovdur. Məhkəmə iclasının katibləri Qodoyev və Tobilevadır. Dövlət ittihamçısı SSRI Baş Prokurorunun köməkçisi, 3-cü dərəcəli ədliyyə müşaviri Kozlovskidir. Mühakimə olunanların hüquqlarını Sumqayıt şəhər hüquq məsləhətxanasının vəkilləri Abdullayev, Sadıxova və Yaşın

qoruyur. (Xatırladaq ki, biz bu vəkillərlə görüşmək üçün çalışdıq, amma məlum oldu ki, onların hər üçü artıq rəhmətə gediblər).

Zərərçəkənlərin nümayəndəsi kimi Yerevan şəhər Orcenikidze rayon hüquq məsləhətxanasının vəkilləri Ruştuni, Şapoşnikovadır. Tərcüməçi kimi məhkəməyə Nəcəfov və Qriqoryan çıxıb.

Sədrin giriş sözündən sonra mühakimə olunanların şəxsiyyəti müəyyənləşdirilir.

Əhmədov Əhməd İman oğlu, Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 72-ci maddəsi, 15,94,2,6,17, 94,2,4,17,942,4,6,8 və başqa maddələrlə mühakimə edilir.

İsmayılov İlham Azad oğlu, Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 72-ci maddəsi və 94,2,6 maddələri ilə mühakimə edilir.

Cəfərov Yavər Qiyas oğlu, Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 72-ci, 94, 2, 6, 17 və digər maddələrlə mühakimə edilir.

Sumqayıt hadisələri ilə bağlı başqa versiyalar...

Biz məhkəmənin gündəliyinə bir qədər ara verib 1988-ci ilin fevral ayının 23-29-unda nələrin baş verdiyinə diqqət yetirək.

İlk növbədə Sumqayıt hadisələri ilə bağlı bizim versiyaları nəzərdən keçirək.

Birinci versiya: Sumqayıt hadisələrini erməni millətçiləri törətmişlər. Məqsəd Azərbaycanda yaşamağın mümkünsüzlüyünü Moskvaya və dünyaya bəyan etməkdə. Bu versiyayı ilk dəfə mərhum akademik Ziya Bünyadov da ortaya atıb. Akademikin fikrincə, erməni casuslar gələcək talan yerlərinə qabaqcadan kameralar qoymuş, çəkilməmiş lentlər qısa zamanda dünyanın informasiya agentliklərinə yayılmışdır. Ancaq bu lentləri hələ heç kim görməyib, hamı onun varlığından danışır.

O vaxt Ziya Bünyadov eyni zamanda üzə çıxarmışdı ki, Bakı və Sumqayıta erməni emissarlarının gəlməsi, fevral ayında ermənilərin banklardan əmanətlərini çıxarması ilə bağlıdır. İkinci versiya erməni əsilli Eduard Qriqoryanın talanlarda və vəhşiliklə insan öldürülməsində birbaşa iştirak etməsidir.

Bu deyilənlər faktdır. Amma o vaxtkı Azərbaycan rəhbərliyi informasiya mübarizəsini udmaq gücündə deyildi. Ona görə ki, Moskva və dünya mətbuatında erməni əsillilər bizdən dəfələrlə çox yerləşdirilmişdi. İkincisi, rəhbərlərin nəyisə ortaya qoymaq qətiyyəti yoxdu. De Vall "Qara bağ" əsərində yazır: "Azərbaycanda bu erməni ilə bağlı bir mif yaradılmışdı. Bu erməni həqiqətənmi bütün talanların və qırğınların arxasında dayanmışdı? Qriqoryan Sumqayıtda doğulmuşdu, atasının ölümündən sonra onu rus anası böyütmüşdü. Üç dəfə həbsxanada yatmışdı. Qriqoryan Sumqayıt hadisələri zamanı digərlərini bu cinayəti törətməyə təhrik etmiş, başqa bir versiyaya görə 7-yə qədər ermənini özü öldürmüşdü".

"Qorbaçovun konsepsiyası" nədən ibarət idi?

Əlbəttə, hadisələri “KQB”-nin təşkil etdiyi də diqqət mərkəzindədir. Bu erməniləri qorxutmaq, onları siyasi istəklərindən çəkindirmək məqsədi daşıyırdı. Başqa bir versiyaya görə, Sumqayıt hadisəsi Qorbaçovu və onun həyata keçirmək istədiyi yenidənqurmanı beşiyində boğmağa yönəlmişdi.

Azərbaycan hakimiyyəti daxilindəki qruplardan kimlərsə Sumqayıt hadisələrinin təşkilində maraqlı ola bilərdi. Corc Sorosun “Qorbaçovun konsepsiyası” məqaləsindən bir fikrə diqqət yetirək: “Ölümlər və talanlar regionda gedən demokratik proseslərin dayandırılması üçün son vasitə idi.”

Bu versiyanı sübut edən faktlar çoxdur. Əslində Sumqayıt hadisəsini beş, on, yüz adamın küçəyə çıxıb talanlar, ölümlər törətməsi kimi qələmə vermək sədəlvhlük olardı. Hadisə ərəfəsində çoxsaylı şayiələrin arxasında kim, yaxud kimlər dayanırdı? Xüsusi sistemlə yayılan bu şayiələri nə təşkilatçı kimi güllələnən Əhməd Əhmədov, nə də uzun müddətli həbs cəzası alan digərləri təşkil edə bilərdi. Əslində, onların bu hadisələrdə informasiyanın mahiyyətindən nə xəbərləri, nə də yaymaq üçün şəbəkələri vardı? Sumqayıtdakı ermənilərin siyahısını çıxarmaq tapşırığını kim vermişdi, yaxud kim verə bilərdi? Fevralın 27-də idarə və müəssisələrə işçiləri meydana gətirmək göstərişini kim vermişdi? Meydanda adamlara spirtli içkiləri kim paylayırdı”?

Surxay Hüseynli

“Azadlıq” 22 yanvar 2011

Sumqayıt təxribatının gizlinləri

Filipp Bokovun «KQB və hakimiyyət» əsəri

Biz Sumqayıt hadisələri ilə bağlı haqqında ölüm hökmü çıxarılmış və tez bir zamanda yerinə yetirilmiş Ə.Əhmədovun, İ.İsmayılovun və A.Cəfərovun 1988-ci il oktyabrın 18-də başlamış və noyabrın 18-də başa çatmış məhkəməsinin stenoqramının bir hissəsini sizə təqdim edəcəm, daha sonra bu məhkəmədə şahidlik etmiş vəzifəli və vəzifəsiz adamlarla görüşəcəyik. Çalışacağıq ki, şərhə, hadisələrə müdaxilə etmədən məhkəmənin gedişini sizə təqdim edək. Bəri başdan onu bildirməyi özümüzə borc bilirik ki, hadisə ilə bağlı əlində sənəd, foto olanların hamısını bu prosesdə iştirak etməyə çağırırıq. Siz həmin materialları ya “Azadlıq” qəzetinin, ya da bizim elektron ünvanımıza göndərə bilərsiniz. (azadliq.az@mail.ru, surxay2001@mail.ru)

Keçmiş “KQB” zabiti Filipp Bokov “KQB və hakimiyyət” əsərində bir çox məsələlərə aydınlıq gətirir. Onun kitabındakı fəsillərin biri “Milli problemlər” adlanır: “Əlbəttə, güzəştlər kompromisdən keçir və bu zaman tərəflərdən biri ziyan çəkir. ”Daşnaksütyun” partiyası heç vaxt ədalətsiz sərhədlər məsələsini yaddan çıxarmır, böyük Ermənistan məsələsi uğrunda mübarizə aparırdı.

Moskvada partlayışı kimlər törətmişdi?

1973-cü ildə Moskvada 25 oktyabr meydanında üç partlayış baş verdi. Nəticədə 29 nəfər öldü. Hadisəni törədənlər heç bir iz qoymamışdı. Bu dəhşətli faciəni kim törətmişdi? Terrorçular üçün kimi öldürməyin əhəmiyyəti yoxdu. Amma siyasi terror kiməsə qarşı yönəldilmiş bir aktdır. Kiməsə qarşı qisas və yaxud oğurluq cəhdi də təsdiqini tapmırdı. Cinayətkarlar tapılmırdı, cinayəti isə heç kim öz üzərinə götürmürdü. Bircə variant qalırdı: onlar dinc əhaliyə divan tutmaqla ölkədən qisas alırdılar. Burdan bir nəticə çıxırdı. Cinayət siyasi motivlərə görə törədilmişdi.

Cinayət eyni zamanda üç yerdə törədilmişdi. İstintaq qrupu belə bir nəticəyə gəlirdi ki, bu terror aktı bir mərkəzdən idarə olunub, hazırlıq bir mərkəzdə aparılıb. Bir neçə ay sonra belə bir partlayış qurğusu Kursk vağzalında tapıldı. Xoşbəxtlikdən partlayışın qarşısı alınmışdı.

Erməni terrorçularının Qarabağ planı

Partlayıcı qurğunun qoyulduğu çantanın yiyəsinin axtarışı başladı. Şahidlərin fikrincə, bu çantanı erməni dilində danışan iki nəfərin əlində görmüşdülər. İstintaq qrupu Yerevandan Moskvaya gələn bütün təyyarə və qatarları nəzarətə götürdü. Yerevandan gələn qatarların birindən iki nəfər düşdü. Onlar şahidlərin Kursk vağzalında gördükləri adamlara oxşayırdılar. Onları həbs etdilər. Bunlar Stepanyan və Baqdasaryan idi. Onlardan biri Zatikyanın rəhbərlik etdiyi millətçi təşkilata daxil idi. Sovet quruluşuna qarşı mübarizəni qarşılarına məqsəd qoymuşdular. Onlar rusa, öldürülənlərin uşaq, qoca, qadın olmasından asılı olmayaraq qisas almaq qərarına gəlmişdilər.

Mən Ermənistanda olanda bu barədə Dəmirçyanla söhbət etdim. Bizim uzunmüddətli söhbətimiz bir nəticə vermədi. Ermənistan Kommunist Partiyasının rəhbəri deyirdi: “Ciddi heç nə baş vermir”. Geri dönərkən mən daşnakların respublikada çox iş gördükləri barədə Dəmirçyanla yenə söhbət etdim.

O, bu dəfə məsələyə daha ciddi yanaşdı. Dağlıq Qarabağ əhalisi üçün tədbir görülməməsi faciə ilə nəticələndi...

Təxribatçı qrup Sumqayıtda

1988-ci ilin fevral ayının 23, 24 və 25-də Ermənistanda azərbaycanlıların incidilməsi, qovulması haqqında respublikamızda çap olunan mətbuatda heç bir informasiyaya rast gəlmədik. Qərribə burasıdır ki, qeyd etdiyimiz günlərdə “Pravda” və “İzvestiya” qəzetlərində aranı qatacaq xəbərlər birinci səhifəyə çıxarılırdı.

Qafan qaçqını adı altında Sumqayıtda təxribatçı qrup fəaliyyətə başlayır. Onlardan biri haqqında Sov.IKP MK-nın qəzeti “Sosialistiçeskaya industriya” yazırdı: “Bizim söhbət etdiyimiz adamların çoxu zəncirvari qurulmuş təxribat dəstəsinin mövcudluğundan danışdı. Bu təxribatlar adamları qəddarlaşdırmağa, şəhərdə şayiələr yaymağa, inamsızlıq yaratmağa xidmət edirdi. Sumqayıtda keçirilən mitinqlərdə arıq bir kişi göz yaşları tökə-tökə qışqırıb, ermənilərin onun ailəsini necə zülmə öldürdüyündən danışdı. Zərərçəkənlə xüsusi xidmət orqanları məşğul olandan sonra məlum oldu ki, ”ziyan çəkən” əslində Qafan sakini deyil, o, əvvəllər həbsxanada yatan residivistdir, indi heç yerdə işləmir, “bomj”dur, ailəsi belə yoxdur”. (O.Kuliş, D.Məlikov “Qara toxumlar çoxalmasın”, “Sosialistiçeskaya industriya” qəzeti, 27 mart, 1988-ci il).

“Sosialist Sumqayıtı” qəzeti şəhərdə baş verən hadisə haqqında ilk məlumatı 1988-ci il mart ayının 3-də verib. Məlumatda deyilir: “Fevralın 28-də Sumqayıt şəhərində bir qrup xuliqan şuluqluq salmışdır. Azgınlıq və zorakılıq halları olmuşdur. Şəhərdə həyatı normal hala salmaq, intizamı və ictimai asayiş təmin etmək üçün tədbirlər görülmüşdür. İstintaq orqanları təhqiqat aparırlar. Azərbaycan KP MK Sumqayıt sakinlərini, respublikanın bütün əhalisini yüksək məsuliyyət hissi ilə ağıllı hərəkət etməyə, maksimum təmkinli və intizamlı olmağa, hər yerdə nizam-intizamı təmin etməyə, əmək kollektivlərində beynəlmiləlçilik şəraitinin möhkəmləndirilməsi üçün səylərini səfərbər etməyə çağırır. Azgınlıq etməkdə ifşa olunmuş şəxslər həbs edilmişlər. Nazirlər Sovetinin sədri H.Seyidov şəhərdədir”.

Sumqayıt hadisələrinin planını kim cızmışdı?

Mişa Ayvazyan, Bakılı jurnalist: “Mən Bakıda ermənicə ”Kommunist” qəzetində fotojurnalist işləyirdim və demək olar ki, siyasi həyatın içindəydim. 1988-ci ilin martında Sov.IKP MK-nın məsul işçisi Yaşın Bakıya gəlmişdi. O, Azərbaycanda və Ermənistanda təşviqat işlərinə baxırdı. O, iki dəfə Sumqayıtda olmuşdu. Biz o vaxt çox istədik ki, baş verə biləcək hadisələr haqqında ona məlumat verək. Martın əvvəlində “Kommunist” (indiki “Azərbaycan” nəşriyyatında) Yaşın mətbuat konfransı keçirdi. Konfransda Azərbaycan KP MK-nın məsul əməkdaşları da iştirak edirdi. Sumqayıtda baş verənlər əvvəlcə hazırlanmışdı. Mən fevralın 20-də “Bakı fəhləsi” zavoduna getmişdim. Orada fəhlələrdən biri mənə baş verəcək hadisə barədə sual verdi.

Surxay Hüseynli, Azər Hüseynbala

“Azadlıq” 24 yanvar 2011

Erməni general Sumqayıta necə gəlib çıxmışdı?

Kamran Bağirov generallardan nələri xahiş etmişdi?

SSRİ Baş Prokurorunun müavini A.F.Katusevdən "İzvestiya" qəzeti hadisələr barədə müsahibə alıb. A.Katusev hadisələrlə bağlı deyir: "Şayiələr yayılır ki, şəhərdə kütləvi iğtişaslardan qabaq qismən məhv edilmək üçün erməni millətindən olan şəxslərin siyahısı tutulurmuş. Guya, bir sıra zavodlarda xüsusi olaraq metal çubuqlar və başqa predmetlər hazırlanırmış. Guya, ermənilərin mənzillərində telefonlar qəsdən şəbəkədən çıxarılıbmış və sair və ilaxır. İstintaq zamanı bu xəbərlərin heç biri təsdiq olunmamışdır..."

"KQB"-dən şəhər partiya komitəsinə yalan məlumat...

Biz bəzi həqiqətləri üzə çıxarmaq üçün 1988-ci ildə hadisələr zamanı Sumqayıt şəhər partiya komitəsinin təbliğat-təşviqat şöbəsinin müdiri işləmiş Yusif Tabasaranskinin "Azərbaycan" qəzetinə müsahibəsi ilə də tanış olmuşuq (Həmin dövrdə "Azərbaycan" qəzetinin baş redaktoru Sabir Rüstəmxanlı, təsisçisi isə Qarabağa Xalq Yardım Komitəsi idi - red.). Tabasaranski müsahibəsində deyib: "Qərribə burasıydı ki, Ermənistan qanunsuz şəkildə torpaq iddiaları irəli sürürdü, bizsə bunu bir qrup ekstremistin və onların əlaltılarının tələbi adlandırırdıq... Fevralın 27-də fəallarımız Lenin adına meydanda başlamış mitinqlər zamanı camaat arasında iş aparırdılar ki, "Qarabağda sakitlikdir, orada heç kəs öldürülməyib, şayiələrə inanmaq lazım deyil". Elə bu vaxt meydana xəbər yayıldı ki, SSRİ Baş Prokurorunun müavini Katusev radioda çıxış edərək Əsgəranda ermənilərin iki azərbaycanlı qətlə yetirdiyini deyib. Biz bundan sonra adamları necə inandıra bilərdik?

Fevralın 27-də KQB-nin Sumqayıt şöbəsindən məlumat aldığımız ki, yerli ermənilər DQMV ermənilərinin tələblərini müdafiə etmək üçün mitinq keçirəcəklər. Biz parka yollandıq, orada tam sakitlik idi. Geriyə, şəhər partiya komitəsinə qayıdanda artıq meydana mitinq başlamışdı. Bu yalan məlumatı niyə vermişdilər, məqsəd nə idi?..

Qafandan gələn yaralılar və təzə qan...

"Başqa bir müəmma isə fevralın 28-də, mitinqin qızgın çağında şəhər partiya komitəsinin qarşısına bir avtobusun gəlməsidir. Avtobusdan əsəbi və həyəcanlı adamlar düşərək avtobusda yaralılar olduğunu söylədilər. Guya onları Qafandan gətirmişdilər. Mənə yaralıları xəstəxanaya aparmaq tapşırıldı. Mən avtobusda həqiqətən təzə qan gördüm, bu isə onların Qafandan gətirildiyini təkzib edirdi. Bir də elə bu yaralıları birbaşa xəstəxanaya aparmaq olmazdı mı?". Y.Tabasaranski daha sonra deyir: "Fevralın 28-də şəhərdə 4-5 general vardı. O cümlədən SSRİ daxili qoşunlarının qərargah rəisi Dubinyak və general-leytenant Krayev Sumqayıtda olduğu halda 3-cü mikrorayonda və digər məhəllələrdə talançılıq davam edirdi. Biz onlara müraciət edəndə isə deyirdilər: bizə şəhərin planını verin, biz fəaliyyət planı hazırlayaq və bundan sonra hadisə yerinə gedib talan və qırğınların qarşısını alaq".

20 yaşlı gənclərin şuluqluğu...

Hadisə vaxtı yalnız şəhər prokuroru İsmət Qayıbov vəzifə başında olub. Biz Sumqayıt hadisələrini araşdırarkən 1988-ci il mart ayının əvvəlində İsmət Qayıbovun hadisə ilə bağlı “Sosialist Sumqayıtı” qəzetinə verdiyi müsahibəni də diqqətinizə çatdırırıq. Şəhər prokuroru deyib: “Cinayətkar hərəkətlərə görə yaxalanmış şəxslərin tərkibinin təhlili göstərir ki, onların böyük əksəriyyəti Dağlıq Qarabağ və Ermənistan ətrafında baş vermiş hadisələrlə bağlı fitnəkar şayiələrin, təhrikçi söz-söhbətin təsiri altına düşmüş, qeyri-şüuri azgınlıq və emosiyalar şəraitindən istifadə edən cinayətkar ünsürlərin quldurluq hərəkətlərinin iştirakçısına çevrilmiş yetkin yaşı olmayan gənc adamlardır. Cinayətkar hərəkətlərdə ifşa olunmuş gənclərin orta yaşı 20 ilədəkdir. Milli tərkib müxtəlifdir.

Erməni millətinə məxsus şəxslər arasında itkin düşənlərin axtarışı aparılarkən məlum olmuşdur ki, onların bir çoxu azərbaycanlı ailələrin mənzilində sığınacaq tapmış, bəziləri isə Bakı şəhərinə gətmişdir. Bir çox, həm də cürbəcür şayiələri bununla əlaqələndirmək olar..”

K.Bağırov:

-Açıqlığı deyim ki, haqqında danışdığımız pozuntuluq hadisələrinin baş verməsində fəhlə yataqxanalarında yaşayan, texniki peşə məktəblərində təhsil alan yeniyetmə və gənclərin də az rolu olmamışdır...

K. Bağirov generallardan xahiş etmişdi ki...

1988-ci il fevralın sonunda Sov. İKP MK-nın təklifi ilə Dağlıq Qarabağdan olan elm və incəsənət nümayəndələrinin Moskvadakı Ermənistan nümayəndəliyində görüşü keçirilir. Burada iştirak edənlərdən biri, akademik R.A.Srapinyans Siyasi Büronun keçmiş üzvləri, SSRI Ali Soveti sədrinin birinci müavini Dəmiçevlə Bakıda olan görüşündən danışır. O, deyib: “Bakıda olan Dəmiçev və Razumovskinin Sumqayıt hadisələrindən xəbərləri olub, amma onlar heç bir tədbir görməyiblər. Dəmiçev bildirib ki, Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi Bağirov silah işlətməməyi xahiş edib”.

Konovalov: “Biz sizə qaz və neft verməyi dayandırsaq, nə edəcəksiniz?”

General-mayor R.Arutyunov da bu görüşdə iştirak edib. O, Sumqayıt hadisələri ilə bağlı bunları deyib: “Sumqayıt hadisələri Azərbaycan KP MK-nın rəhbərliyi altında keçirilib. Mart ayının 3-də saat 3:30-da mən Ağdamdan Sumqayıta gəldim. Mən qardaş və bacılarımı axtarmaq üçün gəlmişdim. Evdə heç kim yox idi. Şəhər partiya komitəsinə gəldim, birinci mərtəbəyə girdim, bütün qohumlarım burada idi, onlarla söhbət etdim. Bir neçə dəqiqədən sonra Sumqayıt şəhər partiya komitəsinin birinci katibi C.Müslümzadə mənə yaxınlaşdı. On dəqiqə sonra mənə üçüncü mərtəbəyə çağırdılar. Yuxarı qalxdım... Kamran Bağirov, Həsən Seyidov, Sov. İKP MK-nın şöbə müdiri Xarçenko da orada idi. Xarçenko hadisəyə belə qiymət verirdi: “Siz orada xalqı ayağa qaldırmasaydınız, Sumqayıt hadisəsi baş verməzdi”. Mən Bakıya Mülki Müdafiə qərargahına gəldim, onlardan bilet almaqda mənə kömək göstərmələrini xahiş etdim. Bu vaxt Azərbaycan KP MK-nın ikinci katibi Konovalov zəng edib mənimlə görüşmək istədiyini bildirir. Mən azərbaycanlı şahidlərlə Mərkəzi Komitəyə gəldim. Konovalov DTK-nın, DIN-nin ideoloji işçiləri ilə müşavirə keçirirdi. On dəqiqə sonra müşavirə başa çatır. İçəridən çıxanların biri mənə yaxınlaşır:

- General Arutyunov sizsiniz?

- Mənəm,- deyirəm.

- Sizə Sumqayıt azdır, görün başınıza hələ nələr gətirəcəyik?!

Bütün bunlar ikinci katib Konovalovun qəbul otağında baş verdi. Mən onun otağına girib dedim: “Qarşınızda yefreytor oturmayıb, 30 il rus ordusunda xidmət etmiş general oturub. Siz məni dəvət etmisiniz, nə istədiyinizi deyın”.

Konovalov bunları söylədi: “Siz nə istəyirsiniz, başınızı hara gəldi soxursunuz, Ermənistanda konyak və daşlardan savayı nəyiniz var? Biz sizə qaz və neft verməyi dayandırsaq, nə edəcəksiniz”?

Bəri başdan onu da qeyd edək ki, fevralda keçirilən görüş məhz noyabrda ona görə nümayəndəlikdə müzakirə edilirdi ki, Moskvada sona çatmaqda olan məhkəməyə təsir göstərsin.

* * *

Moskva, 4 dekabr 1988-ci il. Qardaşı Əhmədağanın Əhmədlə son görüşü... Bu görüş cəmi 15 dəqiqə çəkir. Jurnalist Eyruz Məmmədov “28-dən 29-a keçən gecə” kitabında yazır: “Sumqayıt hadisələrini araşdırmazdan əvvəl Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin yaranma tarixinə, az da olsa, ekskurs etmək pis olmazdı. Sözsüz ki, onun qaynaqlarından biri doğma şəhərim Sumqayıta, fevral hadisələrinə gətirib çıxaracaqdır”.

İndi rəsmi informasiyaya inansaq, müxtəlif müddətlərə azadlıqdan məhkum olunmuş 94 nəfər 250 min əhalisi olan şəhərdə 32 nəfəri qətlə yetirib, yüzə qədər hərbi qulluqçunu və milisi yaralamışdılar. Onlar evləri dağıdır, talan edir və avtomobilləri yandırır dırlar. Bir sual da ortaya çıxır: Görəsən 94 nəfəri sakitləşdirmək üçün Sumqayıta qoşun və hərbi texnika yeritməyə ehtiyac varmı? Tutaq ki, qoşunların Sumqayıta yeridilməsində gecikmə olub. Bəs Sumqayıta qoşun vaxtında yeridilsəydi, hadisə hansı ssenari ilə inkişaf edərdi? Sumqayıtda daha çox qan tökülər, daha çox müqavimət olardı. Əslində SSRI rəhbərliyi Azərbaycan-Ermənistan münaqişəsinin həllinə ikili münasibət bəsləyirdi. Ciddi mövqe tutmamaqla, əhaliyə informasiya verməməklə münaqişəni dərinləşdirirdi. Gah o cinahın, gah da bu tərəfini tutmaqla daha qanlı faciələrə şərait yaradırdı.

Moskva arxivləri açmır!

Hörmətli oxucu! Azərbaycanda Sumqayıt həqiqətlərini üzə çıxarmaq çox çətindir. Ona görə ki, arxivlər üzümüzbə bağlıdır, Moskvaya getməyə, Sov.IKP və SSRI “KQB”-nin arxivlərində işləməyə imkanımız yoxdur. Sağ qalan məmurlar hələ də səmimi ola bilmir, sifarişlə əmrləri yerinə yetirdikləri kimi, eyni qaydada susurlar. Qərībā burasıdır ki, 1988-ci ilin qanlı olaylarının yaranmasına şərait yaradanlar, qabaqlayıcı tədbir görməyənlər, yenə vəzifə sahibidirlər, yenə xalqın adından danışmaq imkanları var. Bilmirik, onları necə qıcıqlandıraq, necə danışmağa, həqiqəti demək yoluna çağıraq. Çünki keçmiş və həmişəyaşar məmurlar “Niyə Sumqayıt” sualına 1988-ci ildə cavab tapmaq istəsəydilər, çox güman ki, nə 20 Yanvar, nə də birinci Qarabağ savaşı olmazdı. Torpaqlarımızın 20 faizi işğal edilməzdi. Əgər həmin günlər Azərbaycan xalqına rəhbərlik edənlər bir az vətənpərvər ola bilsəydilər, ən azı kommunist olmaqdan əvvəl azərbaycanlı kimi hərəkət edə bilsəydilər, onlar axının yedəyində deyil, önündə gedər və başa düşərdilər ki, ehtirasları və hissləri cilovlamaq mümkündür.

Xalqın ayrı-ayrı nümayəndələri kommunist məmurlardan daha tez demokratik proseslərin axarını anladı. Amma onlar baş verə biləcək qanlı və qansız olaylara təsir etmək gücündə deyildilər.

Moskvanın diktəsi ilə özlərini millətin “lideri” hesab edənlər nəşə etmək əvəzinə, “bəlkə şahlıq quşu mənim başıma qondu” fəlsəfəsi ilə yaşadılar, hətta Sumqayıtda tökülən ilk qanlar belə onları ayıltmadı. Onların bir çoxu “Kremlin qulu, millətin ağası” prinsipi ilə yaşadılar, təkəbbürlü iddialarını xalqın iradəsi kimi qələmə verməklə birinci olmaq fikrindən yaxa qurtara bilmədilər. Xalq eşitdiyi yalan, gördüyü həqiqət arasında çırpındı və idarəolunmaz kütləyə çevrildi.

Ermənilərə torpaq lazımdır, vəssəlam

SUMQAYIT. 1988-ci il. Martın əvvəli... SSRI DTK-si sədrinin müavini Filip Bobkov yazır: “Sumqayıt hadisələrinin səhəri günü mən bir erməni qadınla söhbət etdim. O dedi:

- Siz elə bilərsiniz Yerevanda o ziyalılar bizim haqqımızda, ermənilər barədə düşünürlər? Onlar yalnız torpaq haqqında düşünürlər. Qarabağ onlara bu məqsədlə lazımdır. Bundan bir neçə ay sonra mən Moskvaya gələn Ermənistan SSR Nazirlər Soveti sədrinin müavini Kirokossyanla görüşdüm. O, müxtəlif arqumentlərlə mənə sübut etməyə çalışdı ki, məsələ ermənilərin xeyrinə bu səbəblərdən həll edilməlidir:

-Bizə torpaq lazımdır.

-Niyə? - mən soruşdum.

-Ona görə ki, ermənilər ölkəni torpaqları olmadığına görə tərk edirlər.

-Hara gedirlər?

-Stavropol diyarına, Sibirə, Mərkəzi Rusiyaya.

-Burada pis nə var ki?

-Beləcə, ermənilər köçüb gedirlər. Bu köçün qarşısını almaq üçün bizə torpaq lazımdır.

Bu sözlərlə sumqayıtlı erməni qadının sözləri üst-üstə düşürdü. Beləliklə, ermənilərə torpaq lazım idi. Qarabağ münaqişəsi başlayan kimi KQB-ni Mərkəzi Komitəyə məlumat verməməkdə suçladılar".

Bobkov... Sumqayıt barədə məlumat alır

Bakı. 2010-cu il. Vəkil Aslan İsmayılovun “Sumqayıt. SSRI-nin süqutunun başlanğıcı” kitabından: 1985-1990-cı illərdə Azərbaycan KP MK-nın komissiya sədri olmuş R.Axundov Stepanakertdəki bir söhbəti Aslan İsmayılova danışarkən deyib: “Stepanakertdə baş vermiş hadisələr barədə adi, darıxdırıcı söhbət zamanı Bobkov gözlənilmədən mənə belə bir sual verdi: “Ermənilərin bundan sonrakı hərəkətlərini siz necə proqnozlaşdırırsınız”? Mən bir qədər fikirləşəndən sonra cavab verdim: “Mənim fikrimcə, onlar Azərbaycan şəhərlərinin birində hər hansı təxribat təşkil edəcəklər”?..

Surxay Hüseynli, Azər Hüseynbala

“Azadlıq” 28 yanvar, 01 fevral 2011

Sumqayıt olayları: vəkillərin müəmmalı ölümü

Onun vəkilləri Moskvadan qayıdan kimi öldürdülər

Öldürülmüş adam Sibirə necə gedə bilərdi?

Sumqayıt, 2011-ci il yanvar... Əhmədin ata evi... Qardaşı Əhmədağının dediklərindən: Əhməd barəsində çıxarılan ölüm hökmünün icra olunması barədə ailəsinə məktub göndərilə də, bunu təsdiq edəcək heç bir dəlil-sübut ortada yoxdur. Adətən, güllələnmə hökmü yerinə yetiriləndə qanunla bu faktı sübut edəcək foto, eləcə də pal-paltarı həmin adamın ailəsinə göndərilir. Əhmədağa qardaşının güllələnməsi ilə bağlı onlara göndərilən məktubdan başqa hər hansı sübutun olmadığını deyir. Qeyd edək ki, məhz bu səbəbdən ötən müddətdə Əhmədin barəsində çıxarılan güllələnmə hökmünün icra olunmaması, hətta kimlərsə dilindən onun sağ olduğu barədə müxtəlif söz-söhbətlər yayılıb. Əhmədağa bizimlə söhbətində onlara da əvvəllər belə məlumatların daxil olduğunu bildirir: "Məhləmizdə Əhmədin tay-tuşu olan bir nəfər vardı, o da qardaşımın güllələnmə xəbəri yayılanda türmədə yatırdı. Arada azadlığa çıxmışdı, indi yenə türmədədir. Deyirdi ki, türmədə Əhmədin Butırka türməsindən Sibirə aparılması, hətta kiminsə onunla qonşu vəqonda söhbətini eşitdiyini deyirdi. O, türməyə bir də qayıdanda bu xəbəri dəqiqləşdirəcəyinə söz vermişdi. Amma hələ ki, əlavə məlumat yoxdur. Əhmədin güllələnmədiyi haqda söz-söhbətlər çox olub, amma indiyədək təsdiqedici heç bir fakta rast gəlməmişik".

Moskva, 1988-ci il, 20 oktyabr, günün ikinci yarısı...

Günün ikinci yarısı zərərçəkənlər ifadə verməyə başlayır. Sumqayıtda öldürülmüş Arakelyanın arvadı bir möcüzə nəticəsində sağ qaldığını deyir. Çoxsaylı zədələr alsa da onu xilas edən Sumqayıtlı tapılıb. O, məhkəmədə deyir: "Bu mühakimə olunanların heç birini hadisə yerində görməmişəm və tanıyıram".

Sumqayıtda öldürülmüş İqor Melkumyanın arvadı Irinanın məhkəməyə ifadəsindən: "... Mənim ərim iki il Əfqanıstanda xidmət etmişdi. Əfqan düşmənlərin edə bilmədiyini ərimə qarşı sovet türkləri etdilər. Onu vəhşicəsinə qətlə yetirdilər".

Mişa Ambarsumyanın arvadı Jasminin ifadəsindən: "Mən yalnız onu (əli ilə Əhmədovu göstərir), görmüşəm. Əlində meqafon tutmuşdu".

Jasmin Əhmədovu həm də ilkin istintaq zamanı ona göstərilən şəkillərdən tanıdığını bildirir. Lakin prokuror söz alaraq deyir ki, cinayət işində Ambarsumyanın Əhmədovu fotolara görə tanıması haqqında heç bir sənəd yoxdur. Bu vaxt öyrədilmiş erməni şəkilləri ona evində göstərdiklərini deyir. Məhkəmə məsələni aydınlaşdırmadan bitmiş hesab edir.

Şahid bütün erməni mənzillərində telefonların kəsildiyini bildirir. Amma qonşulardan milisə zəng etdiklərini, heç kimin köməyə gəlmədiyini deyir. Vəkil Ruştuni soruşur:

- Sumqayıt hadisələrində ölənlərin sayı haqqında rəsmi informasiyada 32 nəfər olduğu bildirilir. Həqiqətdə neçə nəfər olub?

Sədrlik edən işə qarışır və vəkildən soruşur:

- Siz rəsmi informasiyaya şübhə ilə yanaşırsınız?
- Yoldaş hakim! Mən çox adamlarla görüşmüşəm, onlar da bu rəqəmə şübhə ilə yanaşırlar.

Sədrlik edən vəkildə hansısa sənəd olub-olmadığı ilə maraqlanır. Dialoqa prokuror müdaxilə edir:

- Sizdə hansısa rəsmi sənəd var?
- Xeyr indi mənim əlimdə heç bir sənəd yoxdur, - Ruştuni cavab verir.

Prokuror sözünə davam edir:

-Bilirsiniz, Sumqayıtda hər şey söz-söhbətdən başladı. Indi biz də əsassız söhbətlər edirik. Əgər əlinizdə əsaslı sənəd varsa, təqdim edin, aydınlaşdıraq.

Zaldan səs eşidilir:

“Ölənlərin siyahısını dərc edin, inanaq!”

Yenə də düşmən dəyirmanına su tökən azərbaycanlı müstəntiqlər...

Əhmədovun vəkili Yaşın söz alaraq Ambarsumyanının ilkin istintaqda verdiyi ifadəni oxuyur. Ambarsumyanın təsvir etdiyi əlində meqafon olan adamın Əhmədova heç bir oxşarlığı olmadığı müəyyənləşdirilir. Zalda səs-küy qopur, hakim onlara xəbərdarlıq edir. Ambarsumyan ilkin istintaqa belə ifadə vermədiyini deyir. Ona yazdığı mətn və imzası göstərilir. O, bəyan edir ki, imza onun deyil, saxtadır. Yeri gəlmişkən, bu ifadənin Sumqayıtda azərbaycanlı müstəntiqlər tərəfindən alındığı müəyyən olunur.

Hakim məsələyə aydınlıq gətirmədən fasilə elan edir.

Moskva, 21 oktyabr, 1988-ci il, cümə axşamı. Səhər saat 10:00.

Şahidlərin sorğusu davam edir.

İfadə vermək üçün Əhmədovun anası dəvət edilir. O, oğlunun heç bir cinayət törətmədiyini Azərbaycan dilində çox ağırlı bir formada proses iştirakçılarına çatdırır. Oğlunun heç bir cinayət etmədiyini deyir. “Mənim oğlumu niyə bura gətirmisiniz? ...Niyə milis heç bir tədbir görməyib? Niyə Bağirov silahları yığmaq haqqında qərar vermişdi?”

Vəkillərin müəmmalı ölümü

Sumqayıt, 2011-ci il yanvar...

Əhmədəğa deyir ki, 1990-cı ilə qədər hər ay Moskvada saxlanıldığı Butirski türməsinə Əhmədə poçtla 100 rubl göndərüb. 1990-cı ilin yanvar ayında pul geri qayıdıb. O, qardaşından xəbər tutmaq üçün Moskvaya gedib. Lakin Əhmədin taleyi ilə bağlı heç bir xəbər tuta bilməyib: “1990-cı il yanvarın 17-də Əhməd vəkili Yaşınla görüşmək üçün SSRI Ali Məhkəməsinə müraciət etmişdi. Bu

məhkəmənin cinayət işləri üzrə kollegiyasının sədri Romazin yanvarın 30-da Sumqayıt Şəhər Məhkəməsinə məktub göndərir və Yaşinin Moskvaya gəlməsini xahiş edir. Moskvada keçirilən məhkəmə proseslərində Əhmədin hüquqlarını müdafiə edən vəkil Yaşin həmin vaxt artıq rəhmətə getmişdi. Ona görə Əhmədin atası İman kişi SSRI Ali Məhkəməsinə teleqram vuraraq bildirir ki, aprelin əvvəllərində oğlu ilə görüşə başqa vəkil - Y.Məmmədov gedəcək. Vəkil aprelin 5-dən 21-dək Moskvada olur. O, SSRI Ali Məhkəməsinə, SSRI Baş Prokurorluğuna və Qorbaçova müraciət etsə də, Əhmədin aqibəti barədə heç nə öyrənə bilmir”.

Əhmədağanın sözlərinə görə, vəkil Məmmədov Moskvadan qayıdandan sonra onlarla görüşdən yayınıb, ümumiyyətlə çox şeyləri deməyib: “Ən maraqlısı odur ki, həmin vəkil Moskvadan qayıdandan təxminən bir həftə sonra müəmmalı şəkildə dünyasını dəyişdi. Cavan idi, təxminən 42-43 yaşı olardı, niyə qəflətən rəhmətə getdi, indiyədək bilinmir. Moskvadakı məhkəmə prosesində Əhmədin əsas vəkili olan Yaşini sonradan Moskvaya bir də göndərmişdik. Qayıdandan sonra zəngləşdik, üstündən iki-üç gün keçdi, səhər saatlarında evinə zəng vurdum, yoldaşı dedi ki, Yaşin artıq dünyasını dəyişib. Inanın, hamı şoka düşmüşdü, çünki Yaşinin heç bir xəstəliyi yox idi. Hər iki vəkilin Moskvaya gedib qayıdandan sonra qəflətən dünyalarını dəyişməsi müəyyən şübhələrə əsas verir?...

Yazıçı Anar Əhmədin qardaşına nə deyib?

Bakı, 2011-ci il, yanvar...

- SSRI Ali Sovetinin Azərbaycandan olan deputatları, Azərbaycanın Moskvadakı nümayəndəliyinin əməkdaşları məhkəmə prosesində iştirak etməyə cəhd göstəriblərimi? Siz bu məqsədlə kiməsə müraciət etmişdinizmi?

- Oktyabrın 18-də məhkəmə başladı, noyabrın 3-də qalmaqal yarandığına görə proses bir həftə dayandırıldı. Səhəri gün Azərbaycana gəldim, ayın 10-da Yazıçılar Ittifaqının (indiki Yazıçılar Birliyinin - red.) sədri Anarla görüşdüm. Onunla görüşməkdə məqsədim heç də Əhmədin müdafiəsi ilə bağlı deyildi. Biz Moskvada məhkəməyə hər gün metro ilə gedib-gələndə sərnəşinlərin, xüsusən də rusların çoxunun əlində rus dilində nəşr olunan Dağlıq Qarabağa dair kitab görürdüm. Müəllifləri ermənilər idi. Onlar kitabı oxuyanda fikir verirdim. Anara dedim ki, belə situasiya ilə qarşılaşmışam, o, “ola bilməz, yalan danışırısan” dedi. Mən məhkəmənin gedişi ilə bağlı danışanda isə saymazıyana stolun üstündəki vərəqdə yazılanı oxumağa başladı. Gördüm fikir vermir, “bağışlayın, sizi narahat etdim” deyib otaqdan çıxdım.

Moskvadakı Azərbaycan nümayəndəliyindən kimsənin məhkəməyə gəlməsi bir yana, proseslə uzaqdan-uzağa da maraqlanmırdılar.

-Bəlkə müraciət etməyinizi gözləyiblər?..

Surxay Hüseynli, Azər Hüseynbal

“Azadlıq” 04 fevral 2011

Ermənilərin Sumqayıt həyasızlığı

Onlar Sumqayıt hadisələrini soyqırım kimi qəbul etdirmək istəyir

Aslan İsmayılovun dedikləri təsdiqlənir

Ermənilər 1918-ci il “soyqırımından” sonra 1988-ci il fevralın 27-də Sumqayıtda baş verən hadisələri soyqırım kimi qəbul etdirmək istəyir. Artıq bu barədə ABŞ-ın Kaliforniya ştatının qanunverici orqanında məsələ qaldırılıb. Ermənilər çalışır ki, hadisələrin ildönümünə qədər məlum qətnaməni qəbul etdirləsinlər. Bu xəbəri “Reqnum” agentliyi Erməni Milli Komitəsinin rəsmi saytına istinadən yayıb.

Yeri gəlmişkən, Aslan İsmayılov “Sumqayıt: SSRİ-nin süqutunun başlanğıcı” kitabını sənədlər əsasında yazıb. Vəkil o zaman hadisələrin təşkilatçısı Eduard Qriqoryan və dəstəsinin məhkəmə prosesində dövlət ittihamçısı olub. Aslan İsmayılov dövlət ittihamçısı olaraq erməniləri ifşa etdiyinə və Sumqayıt hadisələrinin əsl mahiyyətini açdığına görə təzyiqlərə məruz qalıb. Lakin təzyiqlərə rəğmən o işini davam etdirib. Bununla belə “Qriqoryan işi” o zamanki rəhbərlik tərəfindən ört-basdır edilib. Bu faktlar “Sumqayıt: SSRİ-nin süqutunun başlanğıcı” kitabında yer alıb. Ümumiyyətlə bu kitab Sumqayıt hadisələrinin mahiyyətini bilmək üçün yeganə mənbədir.

Surxay Hüseynli, Azər Hüseynbala

“Azadlıq” 04 fevral 2012

Ermənilər öz məkrli niyyətlərini siyasi-ideoloji müstəvidən açıq təxribata məhz bu şəhərdə keçirdilər

Sumqayıt hadisələrindən 23 il keçir

Yaşlı və orta nəslin nümayəndələri 23 il əvvəl - 1988-ci il fevral ayının 27-28-də Sumqayıtda erməni millətçilərinin xaricdə yaşayan havadarlarının və Daşnaksütyun partiyasının dəstəyi ilə necə qanlı aksiya törətdiyini bu gün də yaxşı xatırlayırlar. Hadisəni törətməkdə başlıca məqsəd erməni millətçilərinin azərbaycanlıları başkəsən, quldur və qaniçən bir millət kimi dünya ictimaiyyətinə təqdim etmək idi.

Tarixin müxtəlif dövrlərində Azərbaycan xalqına qarşı çoxsaylı xəyanətlər etmiş, ölkəmizə qarşı ərəzi iddiaları qaldırmış ermənilər bəşəriyyət tarixində misli görünməmiş cinayətlərə imza atmışlar. Təcavüzkar erməni şovinistlərinin "böyük Ermənistan" xülyalı ideoloqlarının ssenarisi və xaricdəki havadarlarının köməyi ilə ötən əsrin ayrı-ayrı dövrlərində həyata keçirdikləri etnik təmizləmə kampaniyasının acı nəticələrinin şahidi olan yüz minlərlə azərbaycanlı müxtəlif vaxtlarda ata-baba yurdlarından qovulmuş, qaçqın və məcburi köçkün vəziyyətində yaşamağa məcbur olmuşlar. Keçmiş SSRİ dönməndə də davam etdirilən bu mənfur siyasi iğtişaşlar, heç bir günahı olmayan yüzlərlə soydaşımızın həbsi və qətlə yetirilmələri ilə müşayiət olunmuşdur.

Sovet imperiyasının iflasa yaxınlaşdığı 1987-1988-ci illərdə ermənilərin Azərbaycana qarşı yeni ərəzi iddiaları da sərsəm "böyük Ermənistan" ideologiyasının tərkib hissəsi idi. 1988-ci il fevralın 27-də axşamdan başlayan və ertəsi gün davam edən Sumqayıt hadisələrindən öz məkrli niyyətlərini həyata keçirməklə beynəlxalq miqyasda xalqımız haqqında mənfi rəy formalaşdırmağa, türklərin, azərbaycanlıların "vəhşi" obrazını yaratmağa çalışan ermənilər öz uydurmaları ilə bu hadisələrdən mənafeləri üçün istifadə etməyə cəhd göstərsələr də, zaman hər şeyi yerbəyer edərək kimin haqlı, kimin haqsız olduğunu sübuta yetirdi.

Separatçı, millətçi, terrorçu erməni və ermənipərəst qüvvələr tərəfindən Sumqayıtda tüğyan etmiş iğtişaşlar nəticəsində müxtəlif millətlərdən olan 32 adam, o cümlədən 26 erməni həlak olmuş, 400-dən çox insan bədən xəsarəti almış, 200-dən çox mənzil talan edilmiş, 50-dən artıq mədəni-məişət obyekti dağıdılmış, 40-dan çox avtomashın sındırılmış və qismən yandırılmış, şəhərə o vaxtkı qiymətlərlə 7 milyon rubl və ya 10 milyon Amerika dolları məbləğində maddi ziyan vurulmuşdur. Bu iğtişaşları araşdırmaq üçün SSRİ Baş Prokurorluğu tərəfindən 18/55461-88 nömrəli xüsusi cinayət işi açılmış, 444 nəfər adam məhkəmə qarşısında cavab verməli olmuş, onlardan 400 nəfəri 10-15 sutka təcridxanalarda saxlanılmış, bir neçəsi uzunmüddətli həbs cəzasına, 1 nəfəri - Əhməd İman oğlu Əhmədov isə ən yüksək cəzaya - ölüm cəzasına məhkum olunmuş və bu hökm tez-tələsik yerinə yetirilmişdir.

1989-cu ilin sentyabr ayında ermənilər Sumqayıtda törədilmiş hadisələrlə bağlı geniş mətbuat konfransı keçirdilər. Daşnakların "Quşamatyan" adlanan tarix-maarifçilik cəmiyyətinin Ermənistan Jurnalistlər İttifaqı ilə birlikdə Yerevanda təşkil etdikləri həmin konfransda 300 nəfərdən çox adam - alimlər, tarixçilər, yazıçı və publisistlər, mətbuat nümayəndələri, hüquqşünaslar iştirak etmişdilər. Ermənilər bu konfransın materiallarını bir çox xalqların dillərində, o cümlədən rus dilində 50 min tirajla "Sumqait... Qenosid... Qlasnost..." adlanan kitabda nəşr etdirib dərhal antiazərbaycan, antisumqayıt təbliğat məşinına ötürmüşdülər. Sumqayıtlı alimlər Həsən Sadıqov və Ramazan

Məmmədovun "Sumqayıt: milli əsarət, ya milli səxavət?" kitabında verilən məlumata görə, konfransda çıxış edən Ermənistan parlamentinin deputatı, filologiya elmləri doktoru Suren Zolyan hadisələrə siyasi qiymət verərək demişdir: "Sumqayıt hadisələri 70 il sovet Azərbaycanında hökm sürmüş milli əsarət siyasətinin təbii təzahürü idi".

Sumqayıtda törədilmiş hadisələr barədə Sovet İttifaqının və xarici ölkələrin mətbuatında dərc olunmuş, dünyanın kütləvi informasiya vasitələrində, radiolarda, televiziya kanallarında səslənmiş materialların əksəriyyəti erməni mövqeli, birtərəfli, qərəzli xarakter daşımışdır. İnformasiya müharibəsində erməni tərəf ölçüyəgəlməz dərəcədə fəallıq göstərmiş, haqqımızda böhtan xarakterli yalanlar yaymağa müvəffəq olmuşdur. Xatırladaq ki, erməni separatçı ideoloqlarının 1989-cu il sentyabr ayının 23-də Yerevanda keçirdikləri və Sumqayıt hadisələrinə həsr etdikləri, daha dəqiq desək, bu hadisələrin əsl mahiyyətinin səbəb və nəticələrinin təhrif olunmasına yönəlmiş bir mətbuat konfransına adekvat tədbiri biz yalnız 11 il 5 aydan sonra keçirməyə nail ola bildik. Həmin konfransda Sumqayıt Dövlət Universitetinin rektoru, professor Nadir Qəhrəmanov ilk dəfə bu hadisələrə düzgün siyasi və hüquqi qiymət verilməsinin təxirəsalınmaz məsələ olduğu barədə bəyanatla çıxış etdi.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin 1993-cü ildə xalqın təkidli tələbi ilə hakimiyyətə qayıdıışından sonra bir sıra məsələlərlə yanaşı, Sumqayıt hadisələrinə də aydınlıq gətirildi və onun başvermə səbəbləri araşdırıldı. Məhz bundan sonra ermənilərin əsl siması üzə çıxdı. Məlum oldu ki, Sumqayıt hadisələri əvvəlcədən planlaşdırılmış ssenari əsasında həyata keçirilib. Ermənilər əslində bununla gələcəkdə həyata keçirəcəkləri digər faciələri ört-basdır etmək niyyəti güdürdülər.

Sumqayıt hadisələrinin başvermə səbəbləri araşdırılarkən ortaya belə bir sual çıxır: ermənilər öz təxribatlarını həyata keçirmək üçün niyə məhz bu yolu seçdilər? Cavab məlumdur-ölkəmiz əleyhinə güclü ideoloji mübarizə aparmaq, habelə soydaşlarımızın Qərbi Azərbaycandan zorla qovulmalarının səbəblərini ört-basdır etmək. Onlar belə bir ssenarini beynəlxalq aləmdə Azərbaycan haqqında mənfi rəy formalaşdırmaq məqsədilə reallaşdırdılar. Xəyanətkar qonşularımız dünyaya əvvəlcədən guya azərbaycanlıların Sumqayıtda yaşayan ermənilərə qarşı zorakılıq etdiklərini, təzyiqlər göstərdiklərini planlaşdırılmış formada təqdim etməyə can atırdılar. Halbuki, əslində insanları qətlə yetirənlər elə ermənilərin özləri idi.

Təəssüf ki, respublikamız həmin dövrdə güclü informasiya blokadasına alınmışdı. Dünyaya birbaşa çıxışımız olmadığından əsl həqiqətləri beynəlxalq aləmə çatdırı bilmirdik, xarici aləmdən təcrid olunmuşduq.

Azərbaycanın digər bölgələrində baş verən iğtişaşlar da "Krunq" təşkilatının gizli dəstəyi ilə hazırlanmış məxfi əməliyyatların tərkib hissəsi idi. Sov.İKP MK-nın birinci katibi Mixail Qorbaçovun, akademik Aqanbekyanın, digər yüksək vəzifəli ermənilərin, habelə SSRİ Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsi əməkdaşlarının da bu işdə xüsusi rolu vardı. O vaxtlar şəhərin icra qurumlarının, hüquq-mühafizə orqanlarının fəaliyyəti SSRİ rəhbərliyi tərəfindən ciddi şəkildə nəzarətə götürülmüşdü. Şəhər prokuroru İsmət Qayıbovun və digər səlahiyyət sahiblərinin hadisələrə qarışmağa ixtiyarı yox idi. SSRİ Prokurorluğunun xüsusi istintaq qrupu, Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin nümayəndələri şəhərə ezam olunmuşdular. Hadisələr baş verərkən soydaşlarımızın qeyri-qanuni həbs edilmələri, ölüm cəzasına məhkum olunmaları məhz bu amillərlə bağlı idi. Şəhərə əvvəlcədən çəkiliş və terrorçu qrupların göndərilməsi, xarici müşahidəçilərin dəvət edilməsi bu hadisələrin məqsədyönlü şəkildə düşünülmüş planın tərkib hissəsi olduğunu göstərir.

Sumqayıt Şəhər İcra Hakimiyyəti siyasi partiyalar və ictimai təşkilatlarla iş şöbəsinin müdiri Seyfəddin Rəhimov 1988-ci ilin fevral hadisələrini tarixin qara səhifəsinə düşmüş dəhşətli faciələr kimi xarakterizə edir: Artıq neçə əsrdir ki, ermənilər azərbaycanlılara qarşı torpaq iddiaları aparır, ərazilərimizi özünüküləşdirir, soydaşlarımıza qarşı genosid siyasəti həyata keçirirlər. Erməni şovinistləri bu siyasəti XX əsrdə də davam etdirdilər və soydaşlarımızı tarixi ata-baba torpaqlarından, isti ocaqlarından qovaraq ərazilərimizi zəbt etdilər. Sumqayıt hadisələri erməni şovinistlərinə özlərini dünyaya "yazıq", "fağır" millət kimi təqdim etmək üçün lazım idi. Ötən əsrin 80-ci illərinin sonlarında respublikamıza rəhbərlik edənlərin bacarıqsızlığı da hadisələrin dünya ictimaiyyətinə təhrif olunmuş formada çatdırılmasına imkan yaratdı.

O vaxt Sumqayıtda bir qrup adam istədiyini edir, aidiyyəti təşkilatlar isə seyrçi münasibət göstərirdilər. Səriştəsiz rəhbərlərin bu cür hərəkətləri onların şəhərdə fəallığını daha da artırdı. Şəhər partiya komitəsinin birinci katibi Cahangir Müslümsadə həmin vaxt məzuniyyətdə olduğundan hadisələrə vaxtında və lazımi reaksiya verilmədi. Yalnız bir gün keçdikdən sonra Mərkəzi Komitənin səlahiyyətli nümayəndələri şəhərə gəldilər. Həmin dövrdə Nazirlər Sovetinin sədri işləyən Həsən Seyidov və bir neçə məmurdan ibarət nümayəndə heyəti Sumqayıta daxil olanda artıq iş-işdən keçmişdi. Erməni təbliğat maşını baş verənləri lentə köçürərək dünyaya çatdıranda yerli təşkilatlar çaşbaş qalmışdı, nələrin baş verdiyini heç müəyyənləşdirə də bilmirdilər. Hadisələr şəhərdə keçmiş SSRİ-nin hüquq-mühafizə orqanlarının səlahiyyətli nümayəndələrinin gözü qarşısında baş verir, onlar isə heç bunun qarşısını almaq barədə belə düşünmürdülər.

Ermənilər Sumqayıtı əbəs yerə hədəf seçməmişdilər. Həmin ərəfədə minlərlə soydaşımız Ermənistandan - öz ata-baba yurdlarından qaçqın düşmüşdü. Soydaşlarımız Sumqayıta pənah gətirərkən burada xeyli məxfi erməni təxribatçısı fəaliyyət göstərirdi. Planlı şəkildə aparılan qətlər, talanlar və digər cinayət halları göstərir ki, proseslər şəhərdəki qüvvələr tərəfindən idarə edilirdi. Hadisələrin Moskvadan göndərilmiş yüksək səlahiyyətli şəxslərin gözü qarşısında törədilməsi onların hər şeydən məlumatlı olduğunu söyləməyə əsas verir.

Ümumiyyətlə, 1988-ci il fevral ayının 27-də Sumqayıtda iğtişaşlara əvvəlcədən planlaşdırılmış şəkildə start verilmişdi. İtaətsizlik baş alıb gedirdi. Hüquq-mühafizə orqanları iflic vəziyyətinə düşmüşdü. Bütün silahlar onlardan müsadirə edilmişdi. Nəticədə bir çox ticarət, ictimai-iaşə və məişət obyektləri dağıdıldı, maşınlar yandırıldı. Miting iştirakçılarını sakitləşdirmək qeyri-mümkün idi. Həmin anlar sovet qoşunları Sumqayıtın ayrı-ayrı məhəllə və mikrorayonlarına dislokasiya olunmuşdu. Lakin hadisələrə müdaxilə etmirdilər. Fevral ayının 28-də və 29-da şəhərdə qanlı aksiya baş verdi. Mart ayının 1-də isə şəhərdə komendant saati elan olundu. İndi o günləri xatırlayanda hələ də aktuallığını itirməmiş suallarla üzləşirsən. Məsələn, sovet qoşunları niyə gözləmə mövqeyi tutmuşdular?

Mixail Qorbaçov 1988-ci il iyul ayının 18-də SSRİ Ali Sovetinin iclasında "Qoşunlar Sumqayıta bir saat gecikmişdi" fikrini söyləmişdi. Bu fikir tamamilə yalan idi. SSRİ müdafiə naziri Yazov "Sumqayıtın əks-sədası" sənədli filminin çəkiliş qrupuna verdiyi müsahibəsində bu faktı təkzib etmişdi. Filmin ssenari müəlliflərindən biri sumqayıtlı jurnalist Eyruz Məmmədov o günləri belə xatırlayır: "Dmitri Yazov tam ciddiyyəti ilə bizə bildirdi ki, sovet ordusu heç bir vaxt heç bir yerə gecikməyib. Baş Komandanın əmri olmadan komendant saati elan etməyə, əsgərin silah işlətməyə, güllə atmağa ixtiyarı yoxdur".

Erməni ekstremistləri məhz Sumqayıt şəhərini ona görə seçmişdilər ki, orada 10 minə yaxın

yeniyetmə texniki peşə məktəblərində təhsil alırdı. Azərbaycanın müxtəlif regionlarından gələn həmin gənclərin əksəri valideyn nəzarətindən uzaq idilər. Şəhərdə kriminogen vəziyyət xoşagəlməli deyildi.

Həmin günlər 100-dən yuxarı saqqallı və qara gödəkçələr geyinmiş erməni ekstremistləri Sumqayıtda idilər. Əksəriyyəti "Dalğa" və "Sumqayıt" mehmanxanalarında qalırdı. Onlar əhali arasında müxtəlif şaiyələr yayır, aranı qızıqsdırır, ermənilərin evlərinə soxulmağı tələb edirdilər. Gənclər də asanlıqla təxribata uyurdular.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, Ermənistan rəhbərliyi, ideoloqları, Sumqayıt hadisələrindən bir kart kimi istifadə edərək azərbaycanlıları vəhşi, quldur, qaniçən bir millət kimi dünya ictimaiyyətinə təqdim etmək üçün təbliğat mexanizmini işə saldılar. "Azərbaycanda ermənilər qırılır, qətlə yetirilir, başları kəsilir, yandırılır" və s. kimi cəfəng uydurmalar yayılırdı. Hadisələr zamanı Sumqayıta xaricdən ezam olunmuş Artəşes Qabielyan videokamera ilə hadisələrin bəzi məqamlarını lentə aldı, sonralar onlar montaj olunub xarici telekanallarda göstərildi.

Sumqayıtda baş verən hadisələrdə əsas təşkilatçılardan və icraçılardan biri də Eduard Qriqoryan idi. O, üç dəfə məhkum olunmuşdu və heç bir yerdə işləmirdi. "Krunk" cəmiyyətinin fəal üzvü idi. İstintaq qrupunun materiallarından aydın olur ki, 1988-ci il fevral ayının ortalarında onun yaşadığı mənzilə Yerevandan bir qrup emissar gəlibmiş. Qriqoryan təlimatlandırılmış, ona pul, narkotik vasitələr verilmişdi. "Paşa" ləqəbli Edik ertəsi gün ətrafına bir neçə azyaşlı yeniyetmə və gəncləri topladı, yaxın günlərdə bəzi əməliyyatlarda iştirak etsələr çoxlu pul verəcəyini bildirib onları şirnikləndirdi və 1988-ci il fevral ayının 27-29-da Sumqayıtda iğtişaslara rəhbərlik etməyə başladı.

Separatçı, millətçi, terrorçu erməni və ermənipərəst qüvvələr

tərəfindən Sumqayıtda tüğyan etmiş iğtişaslar nəticəsində müx-

təlif millətlərdən olan 32 adam, o cümlədən 26 erməni həlak olmuş,

400-dən çox insan bədən xəsarəti almış, 200-dən çox mənzil talan

edilmiş, 50-dən artıq mədəni-məişət obyektı dağıdılmış, 40-dan çox

avtoməşin sındırılmış və qismən yandırılmış, şəhərə o vaxtkı qiymət-

lərlə 7 milyon rubl və ya 10 milyon Amerika dolları məbləğində maddə

di ziyan vurulmuşdur.

Akif Cabbarlı, Bəşir Şərifli

"Azərbaycan" 08 fevral 2011

SSRİ KQB-si, ya Əhməd Əhmədov?

Moskva, 1992-ci ilin mart ayı..

Yenidənqurmanın ideoloqu A. Yakovlevin “Moskovski novosti” qəzetinə müsahibəsindən:
“Dnestryanı bölgədə və Sumqayıtda baş vermiş hadisələri SSRİ “KQB”si təşkil etmişdi”.

Daha sonralar Yakovlev bu fikri “Sumqayıtın əks-sədası” verilişində də bir daha təkrar edib:
”Sumqayıt hadisələrini SSRİ hərbi-sənaye kompleksi və SSRİ “KQB”si təşkil etmişdi”.

Bəs onda haqqında gülələnmə hökmü çıxarılan Əhməd Əhmədovun və ən azı, 2 ildən 15 ilədək iş alan 93 nəfərin günahı nə olub? Bilirik, o vaxtkı rəhbərlərin hansından soruşsaq, belə cavab verəcək: “Biz kim idik? Hadisələrin törəməsinə, evlərin banından çəkilməsinə imkan verən Kremlin lakeyləri...”

Sumqayıt, 2006-cı ilin yanvarı. “Xəzər” qəzeti:

“Sumqayıt hadisəsi kimə lazım idi?” “Sumqayıt hadisəsi ermənilərə Ermənistanda yaşayan 200 min nəfərdən çox azərbaycanlıni deportasiya etmək, Dağlıq Qarabağda vəziyyəti gərginləşdirmək və xalqımız barədə vəhşi imic formalaşdırmaq üçün çox lazım idi. Ermənilər onlar üçün yaradılan şəraitdən çox məharətlə istifadə etdilər”.

Azərbaycan dilini bilən təxribatçı qrupa kim rəhbərlik edib?

Fevralın 27-də SSRİ “KQB”sinin sədr müavini Bobkov Sumqayıtda idi, bütün proseslər onun nəzarətinə keçmişdi. Ayrı-ayrı şəhər sakinləri bir neçə gün əvvəl Azərbaycan DTK-nın Sumqayıt şöbəsində baş verə biləcək təxribatlar barədə məlumat versələr də, heç bir tədbir görülməyib. Əvəzində respublikanın və Sumqayıt şəhər rəhbərlərinin özümüzü təmizə çıxartmaq tendensiyası bizə çox baha başa gəldi. Hadisələrin səbəblərini araşdıran SSRİ prokurorluğu və “KQB”sinin istintaq qrupu baş verənləri bütövlükdə azərbaycanlıların üzərinə qoymaqla əsil həqiqəti ört-basdır etdi. Təəssüf ki, həmin istintaq qrupuna daxil olan Azərbaycanın hüquq-mühafizə orqanlarının nümayəndələri haqsızlığa qarşı çıxmaq əvəzinə, günahsız adamların mühakiməsində iştirak etdilər.

Bakı, 2010-cu il. Vəkil Ə.Abdullayevlə müsahibədən:

Vəkil ilkin istintaqda deyilənləri niyə qabartmadı?

Vəkil qabarda bilərdi, amma o, bunları etmədi. Əslində, Yaşın çox yaxşı müdafiə edirdi. Amma sonra onu qorxutdular və o, fəal müdafiə etmədi.

“Niyə mənim oğlumu Moskvada mühakimə edirsiniz?...”

Moskva, 21 oktyabr 1988-ci il. Günün birinci yarısı...

İfadə vermək üçün İsmayılovun atası Azad İsmayılov dəvət olunur. O deyir: “Oğlum günahkar deyil. Niyə mənim oğlumu Moskvada mühakimə edirsiniz?”

İfadə vermək üçün Yavər Cəfərovun anası məhkəmə zalına dəvət edilir:

-Oğlumun 18 yaşı var. Sizdən soruşuram: o, adam öldürə bilər? Orada kimin kimi öldürdüyü məlum deyildi? Bir də soruşuram: Oğlum əsas təşkilatçı olmayıb. Zalda oturanların hamısı yaxşı bilir ki, bütün bunları kim təşkil edib? Bəs onlar hansı? Niyə bu adamlar mühakimə olunmurlar? Burada mühakimə olunanların yerində, vəzifəli, bütün bunlara imkan verənlər, şərait yaradanlar oturmalıydılar..

Zalda canlanma yaranır. Hakimin xəbərdarlığı da onları sakitləşdirmir.

Hakim bir saat fasilə elan edir...

Surxay Hüseynli, Azər Hüseynbala

“Azadlıq” 09 fevral 2011

Azərbaycan müstəntiqləri “erməni işində”

Silva Kaputikyan məhkəməni nə üçün tərk etdi?

Şahid C.M.Quliyev, 1939-cu ildə doğulub. Mühakimə olunanlardan heç kimi tanımır. Şahid əlində meqafon olan adamı yadında saxlamayıb. Bu vaxt ona ilkin istintaqda verdiyi ifadəsi oxunur. Burada göstərilir ki, o, əlində meqafon olan gənci 41-ci məhəllədə görüb. O, ətrafına yığılan insanlara nə isə izah edirdi. İzahatı oxundan sonra Quliyev deyir:

-Mən izahatı oxumadan, müstəntiq inanıb qol çəkmişəm.

Müstəntiq onların hamısını aldadıbmiş.

Quliyev Sumqayıtda kömək üçün hərbi maşınlara sarı qaçdıqlarını, əsgərlərdən kömək istədiklərini deyir. Ancaq əsgərlər onlara əmr verilmədiyini deyib köməyə gəlmədilər.

Erməni tərəfin vəkili Ruştininin “həqiqətənmi talançıların əlində uzunluğu 70 santimetr olan armatur kəsikləri vardı?” sualına Quliyev aydınlıq gətirmir: “Şəhərdə milis yox idi, görmədim. Telefonlar kəsilmişdi. Talançıların əlində rezin zopalar, başlarında əsgər dəbilqələri vardı. Onlar bunu əsgərlərdən zorla almışdılar”.

Məhkəmə sədri şahidin ifadə verməsini dayandırır. Zalda səs-küy qopur. Şahid dayanmaq bilmir: “Bu talanlara əvvəlcədən hazırlıq görülmüşdü... Buna çoxdan hazırlaşmışdılar...”

Zaldakı erməni çoxluq Quliyevə bu sözlərinə görə “Molodes” deyirlər. Bundan fərəhlənən şahid Quliyev bildirir: “Meqafon gəzdirən adamlar erməniləri öldürməyə, doğramağa, yandırmağa çağırırdılar”.

Vəkil Ruştuni şahiddən soruşur:

-Siz dediniz ki, bu talanlara ciddi hazırlıq görülmüşdü...Bu informasiyanı hardan almışdınız?

-Bilirsiniz, beş nəfər bir yerə yığılıb, bir iş görmək istəyir, hüquq-mühafizə orqanları bundan xəbər tuturlar. Həmin günlər Sumqayıtda beş nəfər şuluqluq salmırdı, talançılıq etmirdi, belə adamların sayı minlərləydi.

Ruştuni daha bir sual verir:

-Siz deyirsiniz ki, fevralın 27-29-dək şəhərdə milis heç bir iş görmürdü. Talançılar istədiklərini edirdilər. Bununla bağlı faktlarınız varmı?

Sədr şahidə cavab verməyə imkan yaratmır. Sədrlik edən deyir:

-Bu sualın məhkəmə prosesinə dəxli yoxdur. Sumqayıt milisi haqqında cinayət işi açılıb.

Zalda səs-küy qopur. Şahid heç nəyə baxmadan cavab verir:

-Mənim hardan faktlarım olmalıdır? Bircə onu deyə bilərəm, şəhərdə milis görmədim.

Hakim fasilə elan edir.

Fasilədən sonra zala ifadə vermək üçün 1961-ci ildə anadan olmuş, başqa cinayətlərə görə həbsxanada yatan İldırım Əliyev dəvət edilir. Vəkil Ruştuni prosesin qapalı keçirilməsi haqqında vəsatət qaldırır. Çünki şahidin ifadəsində intim məqamlar var. Prokuror məhkəmə iclasının açıq keçirilməsini təklif edir. Vəkillər Ə.Abdullayev, Yaşın da prosesin açıq keçirilməsi təklifini verirlər.

Hakimlər yerindəcə müşavirə keçirərək İ. Əliyevin qapalı iclasda ifadə verməsi haqqında qərar çıxarırlar.

Şahid yalnız Əhmədovu tanıdığını söyləyir. Nə vaxtsa bir yerdə işlədiklərini deyir:

-Öz maşınımda evə girdirdim. Bilmirəm, nə oldu, maşın qızdırdı. Su dalınca getdim. Geri dönəndə maşının yanına xeyli adam toplaşmışdı. Ortada bir çılpaq qız vardı. Onların bir neçəsi mənim maşınıma oturdu. Mənim yaşadığım məhəlləyə gəldik. Onları burada düşürüb, qızı evimizə apardım, paltar geyindi. Sonra onu qohumgilə apardım. ...41-ci məhəllədə mən həyətdə qalanmış tonqalı gördüm. Bir dəstə gənc çılpaq qızı əhatəyə almışdı. Əllərində bıçaq və balta vardı. Onunla alüminium zavodunda işləmişdim. Onun əlində meqafon vardı. Əhmədov erməniləri öldürməyə, yandıрмаğa çağırırdı. Kütlə Əhmədovu eşidirdi. Onun dediklərinə əməl edirdi...”

Şahid belə ifadə vermədiyini deyir. Prokuror ona imzasını göstərir, şahid ifadəsini oxumadan qol çəkdiyini deyir:

-Məni döyürdülər, rus dilini bilmirəm, tərcüməçi tələb edirdim, heç kim məni eşitmirdi.

Bu vaxt Əliyevə başqa bir sənəd göstərilir. Burada yazılıb: "Mən rus dilini bilirəm, tərcüməçiyə ehtiyacım yoxdur".

O isə deyir:

-Bu düzgün deyil. Mən rus dilini bilmirəm. Mənə belə yazmağı diktə etdilər, mən də yazdım...

Prokuror bir daha Əliyevdən soruşur:

-41-ci məhəllədə nə gördünüz?

-41-ci məhəllədə iki kişi, bir də köhnə pal-paltar gördüm.

Prokuror Əliyevi yalan ifadə verməkdə ittiham edir.

Bakı, 2010-cu il, vəkil Ə.Abdullayevin dediklərindən:

-Bir dəfə zərərçəkənlərdən birinin həyat yoldaşı ilə Əhmədov arasında söz toqquşması oldu. Həmin erməni dedi ki, mənim ərimi sən öldürməmisənsə, onda bilirsən kim öldürüb. O, cavab verdi ki, mən haradan bilirəm. O zaman qadının oğlu ilə onun arasında mübahisə yarandı. Əhmədov heç nədən çəkinmirdi, suallara sərbəst cavab verirdi. Tanınmış ermənilər və prosesə yeni gələnlər iclas başlayanda bir-birindən Əhmədovun kim olduğunu soruşurdular. Çünki onlara xəbər çatmışdı ki, müttəhimlərdən biri özünü uşaq kimi aparır, tam şüurlu, milli hisslərlə Qarabağın Azərbaycana məxsus olduğunu tez-tez vurğulayır. Ermənilər daim prosesi yarıda qoyub gedib SSRİ Ali Sovetinin qarşısında

mitinqdə deyirdilər. Məsələn, bir dəfə Silva Kaputikyan ayağa qalxıb hakim Brizeyə dedi ki, siz rüşvət aldığınız üçün işə ədalətli baxmırsınız. Bundan sonra zalı tərk etdi və onunla birgə ermənilər iclasdan getdilər.

Hakim saat 13:53—dən 15:00-dək fasilə elan edir.

Təhməzov məhkəməyə gəlsin, gəlməsin?

Fasilədən sonra vəkil Ruştuni vəsadətlə çıxış edir. O, iki şahidin ifadə verməsi üçün məhkəməyə gətirilməsi məsələsini qaldırır. Sumqayıt Evlər İdarəsinin rəisi Təhməzovun 41-ci məhəllədə talançılıq edənlərlə əlaqəsi olub-olmadığını aydınlaşdırmağın vacib olduğunu bildirir. Vəkil izah edir ki, talanlardan bir gün əvvəl Təhməzov Qukasyanın və Melkumyanın evinə gələrək, onlara təhlükəsizlikləri üçün evdən çıxmalarını münasib bilib. Ancaq Melkumyanın ailəsi evdən çıxmamış, Qukasyan ailəsini götürüb evindən qaçmışdır.

Prokuror Təhməzovun məhkəməyə çağırılmasına tərəfdar olduğunu söyləyir. Amma Qukasyanın dəvət edilməsini məqsədəuyğun saymır. Vəkillər Sadıxova və Abdullayev Təhməzovun şahid kimi məhkəməyə dəvət olunmasını məqsədəuyğun saymırlar. Məhkəmə yerindəcə müşavirə keçirir və Təhməzovun məhkəməyə çağırılmasını məqsədəuyğun hesab edir.

Şahid M.Atlıxanovun dediklərindən:

-Mən müttəhimlərdən Əhmədovu və İsmayılovu tanıyıram. Əhmədovla bir yerdə işləmişəm, İsmayılovla qonşuyam. Biz Əhmədovla işdən evə qayıdarkən avtovağzal yolunda öldürülmüş qız meyiti və başı yarılmış bir kişi gördük. Mən Əhmədə evə getməsi üçün yalvardım. Amma o razı olmadı. Bundan sonra Əhməd orada qaldı, mən evə getdim. Yolda yanan avtobus gördüm. Hamı baxırdı, heç kim yaxın durmurdu. Şəhərdə tanklar vardı, onlar da qarışmırdılar.

Atlıxanov da ilkin istintaqa verdiyi ifadədən imtina edir.

Şahid Valeri Kozubenko:

-Müttəhimlərdən heç birini tanımıram. Bizim mənzilə girən talançılardan biri məni vurmaq istədi. Yanındakı azərbaycanlı qoymadı. "Biz ruslara toxunmuruq" dedi. Bu talançıların hamısı qara geyinmişdi, gənc idilər, əllərində uzun bıçaq, armatur kəsikləri və balta vardı. Fevralın 28-də telefonumuz işləmirdi.

18 yaşlı şahid Ə.Vəliyevin dediklərindən:

-Mühakimə edilənlərdən Əhmədovu və Cəfərovu tanıyıram. Cəfərovla bir məktəbdə oxumuşam, Əhmədovu 41-ci məhəllədə görmüşəm.

Vəliyev ilkin istintaqa verdiyi ifadəsini yalan adlandırır. O, kütlənin necə gəldiyini, bunların içərisində Əhmədovun və Cəfərovun da olduğunu görüb: "Bildiyim bunlardır. Vəssalam".

Hakim Vəliyevin ilkin istintaqa verdiyi ifadəsini oxuyur. Hakim üzləşmə prosesində Vəliyevin ittiham olunanların üzünə durduğunu deyir. Vəliyev və Cəfərov məhkəmədə ifadələrindən və üzləşmə protokuluna yazılanlardan imtina edirlər.

Hakim Vəliyev və Cəfərovdan soruşur:

-Bəs niyə ilkin istintaqa yalan ifadə vermisiniz?

Vəliyev “bilmirəm” deyir.

Hakim sualını təkrar edir. Yenə də Vəliyevdən eyni cavabı eşidir. Axırda şahid Vəliyev deyir:

-Mən bütün bunları azadlığa çıxmaq üçün uydurmuşdum.

Vəliyev tez-tez anasının erməni olduğunu zaldakıların diqqətinə çatdırır. Və hər dəfə zaldan müxtəlif etiraz səsləri eşidir. Kimsə yenə dillənir: “O, erməni deyil küçə fahişəsidir!”

Surxay Hüseynli, Azər Hüseynbala

“Azadlıq” 11 fevral 2011

Həqiqəti boğmağa hesablanan yalanlar, uydurmalar, şayiələr...

Sumqayıt hadisələrindən 23 il keçir

Hadisələr Sumqayıtın dördüncü məhəlləsində başladı, günün günorta çağı, hamının gözü qabağında. Amma əsil təxribatçıları heç kəs üzdən tanıya bilmirdi. Hay-küy yaradanlar, mitinqlərdə çıxış edənlər yerlilərdən çox gəlmələr idi...

Düz 23 il əvvəl baş verən Sumqayıt hadisələrini Əvəz Mahmud Lələdağ belə xatırlayır:

- Nə mitinqdə odlu-alovlu çıxış edənləri tanıyırdıq, nə də təxribatçı kimi evlərə, dalanlara hücum edənləri. Sumqayıtda indiki Ermənistanın 22 rayonundan yaşayanlar vardı. Heç onlar da şübhəli adamları tanıya bilmirdilər. Təkcə onu bilirdik ki, bu adamlar xüsusi xidmət orqanları tərəfindən öyrədilib.

O vaxt bu təxribatçı komandaya erməni Eduard Qriqoryan rəhbərlik edirdi... Hadisələrin şahidləri çox həqiqətləri aşkarladılar. Sən demə, plan belə qurulub: erməniləri birləşdirən "Krunk" cəmiyyətinin Sumqayıtdakı üzvləri bələdan qorunmalı, o cəmiyyətə qoşulmayanlar öldürülməli idi. Özü də vəhşicəsinə! Elə "Daşnaksütyun" partiyasının nizamnaməsinin də ana xətti belə idi: "Erməni mənafeyini güdməyən ermənilər erməni xalqının ümumi işi naminə qurban gedə bilərlər".

Bəs, hadisələr niyə başqa şəhərdə yox, məhz Sumqayıtda törədildi? O hadisələrin tədqiqatçıları bu məsələyə də dəqiq aydınlıq gətiriblər. Birincisi ona görə ki, Sumqayıta bütün bölgələrdən valideyn himayəsindən uzaq gənclər toplaşmışdı. Digər tərəfdən Sumqayıt ərazisində 20 min nəfər şərti iş alan adamlar cəmləşmişdi. Təbii ki, onların arasında iğtişaş törətmək daha asan idi. Elə ona görə də xüsusi xidmət orqanları iğtişaş mərkəzi kimi Sumqayıtı seçmişdilər. Bununla da Qarabağın işğalının təməli qoyuldu...

Sonralar bu hadisələrin tədqiqatçılarından biri kimi tanınan Əvəz Mahmud Lələdağ deyir ki, hadisələr zamanı 3 nömrəli mənzil istismar sahəsində pasport qeydiyyatçısı işləyən Laura Lalayan "Krunk" cəmiyyətinə üzv olmaqdan imtina edən ermənilərin siyahısını hazırlamışdı. Elə əsas təxribatlar da həmin siyahıya uyğun törədilirdi. Əgər beşmərtəbəli evin birinci və ikinci mərtəbəsindəki erməni ailələrinə toxunulmayıb, birbaşa beşinci mərtəbəyə, yəni "Krunk"-a üzv olmayanlara hücum olunurdusa, deməli, hər şey ölçülüb-biçilmişdi, əməliyyat planlı aparılırdı. Paşa ləqəbli erməni Eduard Qriqoryan isə açıq və gizli tapşırıqların icraçısı idi.

Faktlar sübut edir ki, Sumqayıt hadisələrində öldürülən ermənilər Qarabağ komitəsi ilə əməkdaşlıqdan imtina edənlər idi. Həmin təşkilatla gizli-gizli əməkdaşlıq edənlər isə hər an himayə olunurdular. Onlar hadisələrdən iki ay əvvəl əmanət kassalarında olan pullarını da asanlıqla çıxara bilmişdilər. Təkcə 1988-ci ildə 1000-dən çox erməni əmanət kassalarından 343 min 691 rubl çıxarıb Sumqayıtı tərk etmişdilər. Maraqlıdır, ən qısa zamanda onlar nəinki canlarını, hətta əmanətlərini də sığortalamağa və xilas etməyə macal tapmışdılar. Bütün bunlar bir daha sübut edir ki, Sumqayıt hadisələri qabaqcadan düşünülmüş, hazırlanmış, konturları bəlli olan plan əsasında törədilmişdir.

1988-ci il fevral ayının 28-dən 29-na keçən gecə erməni terrorçuları xaricdə yaşayan havadarlarının köməyi ilə Sumqayıtda qan tökdülər. Elə bununla bağlı mətbuat səhifələrində yayılan böhtanlar, erməni millətçilərinin çirkin niyyətli kampaniyaları həqiqəti üstələməyə başladı. Yerevanda nəşr olunan "Sumqayıt, genosid, aşkarlıq" kitabı başdan-başa böhtan və iftira toplusuna çevrilmişdi. Hətta təkzibolunmaz faktlar bilərəkdən və qəsdən təhrif olunmuş, rəqəmləri şişirtməklə dünya

ictimaiyyətini çaşbaş salmaq istəmişdilər. Hələ 1988-ci il 30 mart tarixli nömrəsində "İzvestiya" qəzeti belə bir sərlövhə ilə yazı dərc etmişdir: "Sumqayıt: istintaqa şayiələr mane olur". Həqiqətən, ermənilər mərkəzi - SSRİ Baş Prokurorluğunun istintaq qrupunu da çaşdırmaq üçün hər cür yalan və hiylələrə əl atırdılar. Sumqayıt hadisələrində həlak olanların sayını bəzən ağlagəlməz dərəcədə artırırdılar.

"Pravda" qəzeti 4 aprel 1988-ci il tarixli sayında yazırdı ki, Ermənistanın Moskvadakı nümayəndəliyinin yaydığı məlumata görə, guya Sumqayıtda 1000 nəfərə qədər adam öldürülüb. Ermənilərin saxta mənafeyi qorunmayanda, köhnə vərdislərindən əl çəkmir, həqiqəti boğmaq üçün şərə və böhtana üstünlük verirdilər. Hətta məqsədlərinə çatmaq üçün Moskvanın üzünə ağ olurdular. Qarabağ komitəsinin iclaslarında Moskvaya, Mərkəzi Komitəyə, rus xalqına inamsızlıq ifadə edən bəyanatlar yayırdılar... Hələ o vaxtlar Qarabağ komitəsinə rəhbərlik edən isə Ermənistanın eks-prezidenti Levon Ter-Petrosyan idi. Deməli, hələ sovet vaxtından xaricdə yaşayan erməni lobbisinin vəsaiti və köməyi ilə Dağlıq Qarabağı Azərbaycandan qoparıb Ermənistanla birləşdirmək üçün çirkin və məkrli oyunlar gedirdi...

Sumqayıtda törədilmiş qanlı cinayətlər də əvvəlcədən hazırlanmış həmin ssenarilərin davamı idi. Bu dəfə baş rolu üç dəfə mühakimə olunmuş Eduard Qriqoryan oynayırdı. "Paşa" ləqəbi ilə tanınan bu adam yüksək dairələrdə əyləşən erməni millətçilərinin əlində bir alətə, oyuncağa çevrilmişdi. Onun barəsində ən dəqiq proqnozu SSRİ Baş Prokurorluğunun mühüm işlər üzrə müstəntiqi, o vaxtlar istintaq qrupunun rəhbəri Qalkin verib: "Eduard Qriqoryan tüfeyli həyat sürən bir canidir. Dəfələrlə həbs olunsada, nəticə çıxarmayıb. O, Sumqayıtın azyaşlı uşaqlarını başına toplayıb, beyinlərini dumanlandırmış, iğtişaslara rəhbərlik etmişdir. Sumqayıtda baş verən hadisələrdə onun cinayət əməlləri nəticəsində 5 erməni qətlə yetirilmiş, 8 qadın zorlanmışdır"...

Sumqayıt hadisələrindən dərhal sonra Serqo Xanzadyan, Zori Balayan və Silva Kaputikyan Qorbaçovla görüşmüş və həmin görüşün nəticəsi olaraq Sumqayıta ordu yeridilmişdir. Elə həmin gündən başlayaraq şəhərdə komendant saati tətbiq olundu. Əlbəttə, o vaxtlar Qorbaçov siyasi çeviklik və prinsiplilik göstərsəydi, baş verən hadisələrin qarşısını ala bilərdi. Amma onun təhriki və köməyi ilə hadisələr daha da şiddətləndi. İş o yerə gəlib çatdı ki, baş verən hadisələrdə 400-dən çox azərbaycanlı həbsxanalara dolduruldu. Onlar hər cür hədələrə, təqiblərə, işgəncələrə məruz qaldılar. Hələ o vaxtlar cəmi 15 yaşı olan Azər Babayev aldığı ağır zədədən bu gün də əziyyət çəkir, cərpayı dustağıdır. O günləri xatırlayan Azər Babayev çətinliklə də olsa, bunları deyə bildi: "1988-ci il mart ayının 1-i idi. Əmimgilədən gəlirdim. Komendant saatına nəzarət edən əsgərlər yolumu kəsdilər. Məndən sənəd tələb etdilər. Onda cəmi 15 yaşım vardı. Dedim ki, hələ pasport almağa yaşım çatmır. Mənim bu cavabım onları daha da hiddətləndirdi. Əli dubinkalı 5 əsgər məni qəddarlıqla döyməyə başladı. Həmin vaxtdan 23 il ötür. Məni ölümcül yaraladılar, əlil etdilər..."

Sumqayıtda o hadisələr zamanı "xılaskar" sovet ordusunun vəhşilikləri ilə üzləşən adamlar çox idi. İmperiya nöqərləri heç nədən xəbəri olmayan, günahsız Əhməd Əhmədova da eyni hiyləgərliklə ölüm hökmü çıxardılar. Özü də Moskvada!

1988-ci il mart ayının əvvəllərində hadisələr bir qədər səngisə də şayiələrin, uydurmaların miqyası, çərçivəsi genişlənirdi. Komendant saatından sonra 2 minə yaxın adam həbs olunmuşdu. Qərribə burasıdır ki, cəmi 2-3 gündə dünyanın ən ucqarlarından ermənilərin tərəfdaşları və təbliğatçıları peyda olmuşdular.

Jurnalist Eyruz Məmmədov deyir ki, hadisələrin sabahısı İsveçrədən Artəşes Qabrelyan adlı birisi videokamerası ilə Sumqayıtın küçələrini gəzirdi. Milliyyətçə erməni olan Artəşes Qabrelyan Sumqayıtda lentə aldığı hadisələrə belə ad qoymuşdu: "Bizi başkəsənlərdən xilas edin".

Bu hadisələrdən sonra Azərbaycana qarşı böyük təbliğat kampaniyası başladı. "Azadlıq" radiosunun erməni redaksiyasının baş redaktoru Eduard Ohanesyan hadisələri öz xeyirlərinə şərh etmək üçün hər cür böhtana, şərə əl atırdı. Ölənlərin sayını artırır, yalan və qərəzli məlumatları mətbuat səhifələrində yayırdılar. Sumqayıt hadisələrindən sonra erməni tarixçiləri fəallaşmış, iftira və təhrifə üstünlük verməklə çoxlu sayda kitablar nəşr etdirmişdilər.

Sumqayıt hadisələrinin şahidlərindən biri - həkim Şəhla Abışova deyir ki, o günlərdə ermənilər dünya ictimaiyyətini çaşdırmaq üçün hər cür böhtana, şərə əl atırdılar. Sumqayıtda təşkil etdikləri qanlı terror aktını lentə çəkib Yerevanda, Fransada, Almaniyada nümayiş etdirir, dünyanın hiddətini Azərbaycana qarşı yönəldirdilər. Bizim güvəndiyimiz, arxalandığımız isə yalnız həqiqətlər idi. Nə bilərəkdən və qəsdən rəngləri tündləşdirirdik, nə də faktları, rəqəmləri şişirdirdik. Onda SSRİ-nin kütləvi informasiya vasitələrinə göndərilən saysız-hesabsız məqalələr, publisistik materiallar cavabsız qalırdı və ya cəsarətli yazılar senzura nəzarətindən keçmirdi. Belə bir vaxtda çətinliklərə və qadağalara baxmayaraq, Sumqayıt hadisələri barədə dəqiq və qərəzsiz məlumatlar toplanır, kitablar çap olunurdu. Rus və ingilis dillərində hazırlanan beynəlxalq nəşrlər də həqiqətin yayılmasına kömək edirdi. Biz hər il eyni vaxt-vədə çatanda - fevral ayında Sumqayıt hadisələrinin, bu şəhərdə törədilən qanlı terrorun əsas səbəblərini araşdırır, günahkarları, cinayətin təşkilatçılarını ittiham edirik. Elə bil bununla da bir qədər təsəlli tapır, ovunuruq. Amma çox çətinliklərlə ərsəyə gətirdiyimiz kitabları dünya dillərinə tərcümə etdirib daha geniş meridianlarda yaymaq üçün ardıcılıqla, təəssübkeşliklə iş aparmırıq. Və ya gördüyümüz işləri, haqq səsimizi dünyaya qədərincə çatdırıb bilmirik. Ona görə də fitnəkar düşmən fürsətdən dərhal çevikliklə faydalanır, yalan və uydurmaları, ucuz şayiələri həqiqət kimi yayır. Çətinlik yaradırlar. Belə tələpəli məsələlərdə milli birliyimizi hər cür zədələrdən, zərbələrdən qorumaqla düşməni dəqiq və kəsərli arqumentlərlə susdura bilirik. Nə qədər ki, milli təfəkkürümüzə ciddi oyanış, dirçəliş olmayıb dünyada özümüzü layiq olduğumuz səviyyədə tanımaq gücümüzü bərpa edə bilməmişik, deməli, düşmənlə mübarizəyə hələ hamımız eyni dərəcədə səfərbər olmamışıq. Bunun üçün təkə hökumət, dövlət strukturları yox, hər bir vətəndaş eyni təəssübkeşliklə milli dirçəlişin əsl daşıyıcısına, təbliğatçısına çevrilməlidir. Onda ermənilərin yalan hay-küyü, uydurma şayiələri ayaq açıb dünyanı dolaşmaz!!!

Biz unutmamalıyıq ki, müharibənin bu qədər uzanması da təkə Azərbaycan-Ermənistan maraqları üzərində qurulmayıb. Sumqayıt hadisələri də, sonrakı proseslər də iri dövlətlərin böyük oyunlarının məqsədli davamıdır. Hələ bir vaxtlar SSRİ DTK-nın rəhbəri olmuş V.Kryuçkov yazırdı: "Ermənistan Azərbaycanın 20 faiz torpağı ona görə lazımdır ki, Dağlıq Qarabağ məsələsinin həllində alver kimi istifadə eləsin"... Sumqayıt hadisələrindən üzü bəri bütün prosesləri təhlil edəndə bu sözlərin həqiqət olduğuna qeyd-şərtsiz inanmalı olursan.

Akif Cabbarlı, Bəşir Şərifli

"Azərbaycan" 13 fevral 2011

Sumqayıt-88: Afaq Bəşirqızına niyə pul təklif ediblər?

«Krunk»a pul verməyənlər «ölüm siyahısı»na salınmışdı

Boşqab dibi yalayanlar üçün vətənpərlilik dərsi

Moskva, 1988-ci il, 25 oktyabr

Məhkəmə səhər saat 10.10 dəqiqədə başlayır. Vəkil Şapaşnikova vəsatətlə çıxış edir. O, məhkəməyə məlumat verir ki, o və digər vəkil Ruştuni ittiham aktını proses başlayandan bir gün əvvəl almışlar: “Biz sadəlvhlük etmişik, elə düşünmüşük ki, məhkəmənin gedişində işlə tanış ola bilərik. Biz bu gün fakt qarşısında qalmışıq. Amma məhkəmənin gedişində bizim işlə tam tanış olmaq imkanımız yoxdur. İş doqquz cilddən və 100 səhifədən ibarətdir. İşlə tanış olmaq üçün bizə üç gün vaxt verməyinizi təklif edirik”. Ittiham olunanların vəkilləri erməni tərəfin təklifinə qarşı çıxmadıqlarını bildirirlər.

Prokuror da vəsatəti müdafiə edir. Məhkəmə yerində məsələni müzakirə edib qərar çıxarır. “Vəkillər Ruştuni və Şapaşnikovanın təklifi qəbul edilsin”. Məhkəmədə üç gün fasilə elan olunur. Bakı, 2010-cu il, vəkil Ə. Abdullayevin müsahibəsindən...

“...- İstintaq qrupunda erməni yoxdu, amma azərbaycanlılar var idi, məsələn Siyavuş Hacıyev, Niyazi Süleymanov və başqaları. Onlar yaxşı müstəntiqlər idi. ”Qriqoryan işi"nin müstəntiqlərindən olublar. Qayıdaq Moskva işinə, biz əvvəlcə məhkəmənin harada keçiriləcəyini bilmirdik. SSRI Ali Məhkəməsi işi icraata qəbul edəndə SSRI Ədliyyə Nazirliyi Azərbaycan Ədliyyə Nazirliyinə vəkil göndərmək üçün müraciət etmişdi. Əslində, SSRI Ali Məhkəməsi işi birinci instansiyada öz icraatına qəbul etməklə millətlər arasındakı münasibətləri daha da qızıqırdı. Çünki iş qanuna zidd baxıldığından, bu, Azərbaycanda etirazla qarşılandı. Qayıdaq söhbətimizin əvvəlinə, o zaman üç vəkil - Aleksandr Ivanoviç Yaşini, Züleyxa Sadıxovanı və mənə Ali Məhkəmənin sədri Hüseyn Talıbovun qəbuluna dəvət etdilər. Yaşin Əhməd Əhmədovun, Züleyxa Sadıxova İsmayılovun, mən isə Cəfərovun vəkili idim. Hüseyn müəllim bizi Vəkillər Kollegiyasının sədri Salmanovun iştirakı ilə qəbul etdi. Hüseyn Talıbov bizə məsləhət verdi ki, emosiyalara, siyasi məsələlərə qapılmayaq, yalnız müdafiə işlərinə diqqət yetirək. Bu məqamda mənim gözüme onun masasının üzərində Moskvadan göndərilən məktub sataşdı. Məktubun sonunda “İş SSRI Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin nəzarəti altındadır” yazılmışdı. Onda anladım ki, məsələ ciddidir. Beləliklə, təyin olunmuş vaxtda Moskvaya getdik, bizə mehmanxanada yer verdilər və İsmayılovla Cəfərovun işi başa çatana qədər orada qaldıq. Elə oldu ki, bu iki nəfərin işində ziddiyyət olduğundan yenidən istintaqa qaytarıldı və onlara Bakıda şərti cəza verildi. Belə olduqda Əhməd Əhmədov qaldı. Bir məqamı vurğulayım ki, istintaq və məhkəmə dövründə Əhmədovun üç vəkili olmuşdu. İvannikov, sonra vəkil Kərimov, Yaşin isə üçüncü vəkil idi”.

Bakı, 2011-ci il 12 fevral...

“Güllələnəcək dörd adamdan biri mən olmalıydım”

Afaq Bəşirqızı: “Evimdə 21 erməni gizlətmişdim”

1988-ci il Sumqayıt hadisələrinin iştirakçıları olmasaq da, o zaman baş verənlərə görə hamımıza pay düşür. Ən azı ona görə ki, ermənilər bu hadisələri bizim millətin onlara qarşı vəhşiliyi kimi qələmə verib bizi dünyaya vəhşi millət kimi tanıtdırmaq amacından hələ də əl çəkməyiblər. Biz hər birimiz həm də ona görə suçluyuq ki, üstündən 23 il keçməsinə baxmayaraq Sumqayıtda o zaman nələrin baş verdiyini, kimlərin bu ssenarinin arxasında dayandığını hələ də tam dəqiqliyi ilə araşdırmamışıq. Biz həm də ona görə suçluyuq ki, 24 yaşlı Əhməd Əhmədov bu hadisələrintəşkilatçısı kimi ermənilərin diqtəsi, özümüzünkülərin saymazyana davranışı nəticəsində güllələnib...

Afaq Bəşirqızına nə qədər pul təklif ediblər

Bizim araşdırmamız zamanı ortalığa xeyli maraqlı məqamlar çıxıb. Məsələn, məlum olub ki, Azərbaycanın xalq artisti Afaq Bəşirqızı məhz Sumqayıt hadisələrinə görə üzünmüddətli istintaqa cəlb olunub və o, güllələnməyə dörd namizəddən biri olub. O zaman Sumqayıt teatrında çalışan aktrisanın “suçu” nə olub? Afaq xanım hansısa erməninin öldürülməsinə, yaxud evinin yağmalanmasına fitva veribmi?

Özünün dediyinə görə hadisə baş verəndə çəkilişdən təzə qayıdıbmış: “Şəhər partiya komitəsinin birinci katibi Cahangir Müslümzadə məzuniyyətdə idi, zəng edib dedilər ki, Afaq xanım, şəhərdə qarışıqlıqdır, bütün ziyalılar burdadır, sizin də köməyiniz lazımdır”.

- Sizə Sumqayıt şəhər partiya komitəsinin ikinci katibi Mələk Bayramova zəng etmişdi?

- Bəli, Mələk xanım da oradaydı. Mən getdim, doğrudan da ara qarışmışdı, dəhşət idi, meydanda çoxlu insan vardı. Mən belə şeyə həyatımda rast gəlməmişdim. Deyirdilər, “bizi belə dağıtdılar, nə bilim başımıza belə oyun açdılar”. Onda mən bu fikirlərin nə dərəcədə doğru olub-olmadığının fərqinə varmırdım, ancaq bircə şey haqda düşünürdük: kütlənin qabağını necə saxlamalı? Qışqırırdılar, “Havalansın Xanın səsi, Qarabağın şikəstəsi”, “Qarabağ bizindir, ermənilərə ölüm!”, bir sözlə, çox böyük xaos idi. Sosialist Əməyi Qəhrəmanı Zəminə xanım, İcraiyyə Komitəsinin sədri Təvəkkül müəllim (Təvəkkül Məmmədov bir müddət Sumqayıt şəhər İcra Hakimiyyətinin başçısı da işləyib-red.) də ordaydı, komsomolun birinci katibi də, nə isə biz ancaq camaatı sakitləşdirməyə çalışırdıq. Axşam saat 7.30 radələrinə qədər kütləni sakitləşdirə bildik və biz xeyli adamı oradan uzaqlaşdırdıq. Amma çox fəal adamlar vardı, bunları heç cür sakitləşdirə bilmirdik. Hətta kütlənin müəyyən hissəsi mənim sözümə qulaq asdığı üçün onlar əsəbiləşirdilər. Onda “Bəxt üzüyü” tamaşasına görə məni həddindən ziyadə çox istəyirdilər. Kütlənin bir hissəsinin sözümə qulaq asmasından qara paltoda, o vaxt dəbdə olan şotland şarfında olan adamlar daha çox hirsələnirdilər. Sonra bir erməni tutuldu, onun da əynində qara palto, boynunda həmin şarfdan vardı. Erməni raykomun binası ilə üzbəüzdəki mədəniyyət evinin yuxarı mərtəbəsində həmin hadisələri çəkən zaman tutulmuşdu. Uşaqlar onu milisə təhvil vermək istəyirdilər ki, fotoları nə məqsədlə çəkir, kim onu meydana göndərib. İki qara paltolu onu uşaqların əlindən alıb sonra vurub aşağı atdılar. Görünür məsələnin üstünün açılmasını istəmirdilər. Çox qərribə və müəmmalı şəkildə onun əlindəki fotoaparət da yoxa çıxdı.

Surxay Hüseynli, Azər Hüseynbala
“Azadlıq” 15 fevral 2011

Sumqayıt-88: Afaq Bəşirqızına güllələnmə istəyiblər

“Dərzi Qarik mənə bağ evinə dəvət edəcəyini dedi”

Afaq xanımın dediyinə görə, bütün cəhdlərə baxmayaraq səhəri gün kütlə daha da qızıışdı: “Meydanda deyirdilər ki, guya azərbaycanlılar ermənilərin evlərinə soxulur, talanlar edirdilər. Həmin kütlənin də qabağında qara paltolu və şərflü adamlar gedirdi. O vaxt məktəb direktoru işləyən Xıdır Alovlu bu məsələləri daha dəqiq bilirdi, əslən ermənistanlı idi, ermənilərin xislətinə bələd olduğuna görə o artıq bütün baş verənləri analiz edirdi. Bəlkə də birinci başa düşən o oldu ki, bunlar xüsusi işarəli paltardadırlar. Səhəri gün iğtişaşların miqyası genişləndə mən yaşadığım binada 21 erməni gizlətmişdim. Onlar yaşadığım blokun 3-cü mərtəbəsidəki 2 bir otaqlı və bir 3 otaqlı mənzildə qalırdılar. İndiki kimi yadımdadır, Edik, yoldaşı, qızı, kürəkəni iki otaqlıda, üç otaqlıda isə ana, ata, oğul, nəvələr və gəlinləri idi. Ümumilikdə 21 nəfər. Mənim evim onda bir otaqlı idi. Xüsusi göstərmişdilər ki, filankəs evində erməniləri gizlədə bilər. “Xruşşovka” layihəli bina idi, qapı açılan kimi, - dəhliz yox idi, evin içi görünürdü, təsəvvür edin ki, mən bunları mətbəxə keçirib qapını bağladım, hamamın qapısını açıq qoydum ki, içəri girən adam mətbəxin qapısı olduğunu hiss etməsin. Amma çox peşəkarcasına satmışdılar. Vəziyyətin gərgin vaxtı qapımız döyüldü, oğlum onda çox körpəydi. Vəziyyətin gərginliyini bildiyimdən oğlumu Bakıya, xalamgilə göndərmişdim. Yoldaşım qapını açanda həmin qara paltolu, şərflü iki nəfər qabaqda, arxasında da bir dəstə 15, 16, 17 yaşlı gənc dayanmışdı. Bir anlığa düşündüm ki, birinci həmin iki qara paltolular mənə görə, “a-a-a, Afaq xanım!” deməli idi, amma arxada dayanan cavan uşaqlar “Afaq” deyəndə iki nəfər təəccüblə bir-birinə baxdı. O dəqiqə salam verdilər, dedilər ki, Afaq xanım siz bilirsiniz də, ermənilər bizim başımıza nə oyun açıblar, bu dəqiqə meyitlə dolu avtobus dayanıb dəniz qırağında, amma deyirlər, siz erməni gizlətmisiniz. Dedim, sizin üçün ayıbdır, əvvəla kimsiniz ki, mənəmlə bu tonda danışırırsınız, ikincisi, burada necə erməni gizlədə bilərəm ki, görməyəsınız?. Yoldaşımla hamamın qapısının ağzında dayanmışdıq, birdən qara paltolulardan biri dedi ki, bilirsiniz nə var, gərək bizim azərbaycanlılar o qeyrətin sahibi olmasınlar... Sonra cibindən bir “paçka” pul çıxartdı, dedi nə qədər lazımdır götürün. Bu an bərk əsəbiləşdim, dedim, “rədd ol burdan, axmaq!”. O saat qapını bağladılar. Amma həyəcədən tir-tir əsirdim.

- Belə çıxır ki, sizə pul təklif edənlər həm də meydandakı iğtişaşı qızıışdıran xüsusi dəstənin üzvləri olublar?

- Evimin eyvanı arxa tərəfə baxırdı. Bunlar blokdan çıxanda yavaşca keçdim qonşunun eyvanına, oradan həyəətə baxdım, gördüm ki, o biri binadan da həmin qara paltolulardan bir-ikisi çıxır, azərbaycanca danışdırlar, deyirdilər ki, “pul verin göstərsinlər”...

Mən erməniləri evdə qoyub yenidən meydana getdim. Təvəkkül müəllim yenə çox çalışırdı ki, iğtişaşın qarşısı alınsın, amma artıq gec idi. Mən ora çatanda gördüm ki, bir neçə adam “qana-qan!” qışqırır, deyirlər ki, “bir avtobus meyit gətirmişik, dənizin sahilindədir”. Birdən mən Təvəkkül müəllimə tərəf çevrilib soruşdum: “Yoldaşlar, bir avtobus meyit gəlib, küçələr də qan içindədir deyirlər, mən başa düşə bilmirəm, əgər burada mitinqdirsə, niyə görə meyitlər dəniz qırağındadır, bu yoldaş yerini bilir, gəlin gedək avtobusu meydana gətirək, camaat da şahidi olsun”. İnanın, saniyələr keçdi, heç kim bu haqda qışqırmadı.

“Bizim dərzi sexində işləyənlər ermənilər idi”

Biz istəyirdik ki, meydanda olan yüzə qədər aktiv adamı raykomun qarşısındakı mədəniyyət evinin içinə salaq, Təvəkkül müəllim də buna çox çalışırdı, Amma sonra fikirləşdim ki, bunları ora salsaq, heç də yaxşı olmayacaq.

Bu zaman şəhərdə çoxlu şayiələr dolaşırdı, hamı da bu şayiələrə inanırdı. Bu zaman artıq şəhərə

ordu yeridilmişdi, qərara alındı ki, bütün ermənilər müəyyən qapalı yerə yerləşdirilsin.

İğtişaslardan bir az əvvəl bizim teatrın dərzi sexində işləyənlərin hamısı ermənilər idi, cavan oğlanın hətta stolunun yanında 2-ci Vazgenin şəkli vurulmuşdu. O zaman teatrın tamaşalarından biri artıq istehsalə gedirdi, paltarlar tikilmişdi, son işlər görülürdü. Qarik adlı erməni birdən-birə on gün icazə aldı. Sumqayıt teatri onda Kimyaçıların Mədəniyyət Sarayında fəaliyyət göstərirdi. On gün sonra mən pilləkənlə qalxanda Qarik aşağı düşürdü, çoxdandır görünməməsinin səbəbini soruşdum. Dedi ki, “a skoro uvidimsa Karabaxe, ya kupil daçu, Aqulya, ya tebya obyazatelno priqlaşu tuda”. Biz onda belə şeylərə əhəmiyyət vermirdik, bilmirdik söhbət nədən gedir. Sonradan bilindi ki, Qarik bankdan pullarını çıxarıb. 150-yə qədər erməni bankdan pulunu çıxararaq Sumqayıtdan getmişdi. Onların ikisi teatrımızın işçisi olan erməni kişisi idi. Deməli, müəyyən adamlar əvvəlcədən nələr baş verəcəyini bilirmiş..

“Biz ”Krunka” pul vermirik, ona görə bizi öldürürlər”

- Evinizdə gizlətdiyiniz ermənilərin taleyi hecə oldu?

- Mənim gizlətdiyim erməniləri Füzulinin Tuğ kəndinə yola saldım. Onda həmin Edik mənə dedi ki, bizim ünvanlarımız müəyyən adamlara verilmişdi. Soruşdum: “Nəyə görə?”. Dedi ki, çünki biz “Krunk”a üzvlük haqqı vermirdik, məhz buna görə onun evinin qapısını dağıtmışdılar. “Krunk”a üzv olmayanların hamısının ünvanları həmin qara paltoluların əlindəydi.

Hə, erməniləri bir müddət Kimyaçıların Mədəniyyət Sarayına yığmışdılar və ciddi şəkildə müdafiə olunurdular. Amma bir neçə dəfə binanın damından düşməyə cəhd edənlər olub, buna imkan verilmədi.

“Aqanbekyan mənim güllələnməyimi tələb edirdi”

- İğtişaslar başa çatdı, sizin istintaqa çağırılmanız necə oldu, kimlər sizi güdə verməmişdi?

- Sonradan deyirmişlər ki, bütün bu iğtişasın səbəbkarlarından biri də mənəm. Söz-söhbətləri eşitsəm də, sakitcə oturmuşdum, artıq istintaq başlamışdı, müəyyən adamlar çağırılırdılar. Mənimlə bağlı söhbət getdikcə daha çox qızıışırdı. Hətta sonradan müstəntiq mənə dedi: “Siz haqqınızda belə söhbətlər olduğunu eşidirdiniz, niyə gəlib maraqlanmırdınız ki, bu nə məsələdir?” Dedim, çünki soğan yeməmişdim ki, içim də göynəsin. Təşvişə düşəcək heç bir əməlim yoxdur. Həbs olunana qədər, sən demə izləyirmişlər. Onda akademik Aqanbekyan heç cür sakitləşə bilmirdi, Sumqayıt hadisələrinin səbəbkarlarından ən azı 4-ünün güllələnməsini tələb edirdi, onlardan biri mən olmalıydım, biri də rəhmətlik Əhməd Əhmədov.

İsmət Qayıbov şəhər prokuroru idi. İstintaq başlandıqdan təxminən bir ay sonra günlərin birində qəfildən gecə yarısı xüsusi təyinatlılar evimizə soxuldular, evimizi ələk-vələk etdilər, telefonla əlaqəyə belə icazə vermədilər. Uşağım körpə olduğuna görə səhər aparırdılar istintaqa, axşamlar gətirirdilər.

- İstintaq neçə müddət davam etdi?

Surxay Hüseynli, Azər Hüseynbala
“Azadlıq” 16 fevral 2011

İğtişaşların ssenarisi Moskvada, Siyasi Büroda hazırlanmışdı

Sumqayıt hadisələrindən 23 il keçir

İkinci Dünya müharibəsindən sonra Qərbin SSRİ-yə qarşı elan etdiyi "soyuq müharibə" 1980-ci illərin sonu 1990-cı illərin əvvəllərində artıq öz nəticəsini verməkdə idi. Sov.İKP MK-nın Baş katibi Mixail Qorbaçov bütün siyasi fəaliyyətinin böyük bir hissəsini Avropanın SSRİ-ni iflasa uğratmaq cəhdləri ilə uyğunlaşdırırdı. Bu proseslərin hazırlanması və həyata keçirilməsində bir sıra xarici dövlətlərin kəşfiyyat qrupları xüsusi canfəşanlıq edirdilər. Qırmızı imperiyanın parçalanması, yer üzündən silinməsi müttəfiq respublikaların xalqlarını qarşı-qarşıya qoymaq, etnik münaqişələr yaratmaq "zəruriyyətini" ortaya qoyurdu. Bu cür münaqişələrdən biri həssas bölgələrdən olan Dağlıq Qarabağda yaradıldı. Keçmiş SSRİ-də milli məsələnin ən əsas amillərdən biri olduğu yaddan çıxmamışdı. Özünün iflası prosesini yaşayan imperiyada hər hansı lokal qarşিদurma genişmiqyaslı münaqişəyə çevrilə bilərdi. Həmin vaxtlarda meydana atılmış Dağlıq Qarabağ məsələsi Azərbaycanda bir sıra problemlərin ortaya çıxmasına səbəb oldu və ermənilər bu faktordan məharətlə istifadə edərək öz bədnam niyyətlərini həyata keçirməyə başladılar.

1988-ci ilin fevralında Sumqayıtda iğtişaşların törədilməsinin bir neçə səbəbi vardı. Ermənilər Azərbaycandakı soydaşlarının zorakılığa məruz qalması görüntüsü ilə nəinki bu şəhərin sakinlərinin, bütövlükdə azərbaycanlıların şəxsinde düşmən obrazı yaratmaq, bununla da öz mənfur niyyətlərini örtbasdır etmək fikrində idilər. Həmin illərdə Sumqayıtda gənclər çoxluq təşkil edirdi. Onlar müxtəlif bölgələrdən gəlir, işə düzəlir, yataqxanalarda yaşayırdılar. Müxtəlif millətlərin nümayəndələrinin yaşadığı şəhərdə hər cür adam tapmaq mümkün idi. Müşahidəçilər sonralar yazacaq və deyəcəkdilər ki, ermənilər sumqayıtlı gənclərə pulsuz olaraq tərkibinə müxtəlif uyuşdurucu maddələr qatılmış çoxlu miqdarda alkaqollu içkilər paylamışdılar. Ermənistandan qaçqın düşərək respublikamıza pənah gətirənlərin böyük hissəsi də məhz Sumqayıtda məskunlaşmışdı. Öz doğma yurd-yuvalarından zorla qovulan bu adamların təbii narazılıqlarından imkan daxilində istifadə etmək, eləcə də hadisələrin guya onlar tərəfindən törədildiyini bəyan etmək daha inandırıcı görünürdü.

Həmin dövrdə "Krunk" erməni təşkilatının üzvlərinin bir qismi Sumqayıtda yaşayırdı. Onlar Ermənistanla sıx əlaqə saxlayır, müntəzəm olaraq hadisəni necə törətmək, necə hərəkət etmək barədə təlimatlandırılırdılar. Sumqayıtda elə bir erməni ailəsi yox idi ki, onun yaşayış şəraiti digər xalqların nümayəndələrindən aşağı olsun. Tolerant ölkə olan Azərbaycanda onlar üçün hər cür şərait yaradılmışdı. Hətta orta məktəblərdə erməni dili tədris olunurdu. Hadisələrdən sonra Ermənistana köçənlər orada yaşaya bilmədilər, Rusiyanın müxtəlif şəhərlərində məskən saldılar.

Həmin illərdə Sumqayıt şəhər səhiyyə şöbəsinin müdiri işləyən Vaqif Qəhrəmanov (hazırda Sumqayıt Şəhər Təcili Tibbi Yardım xəstəxanasının baş həkimidir) bildirir ki, Sumqayıt hadisələrinin beynəlxalq aləmə obyektiv, dolğun çatdırılması harada işləməyimizdən asılı olmayaraq hər kəsin vətəndaşlıq borcudur. Hadisələrin mahiyyətinin indiki nəslə olduğu kimi çatdırılması üçün ilk növbədə təbliğat işini gücləndirməliyik. Bəs indi bu məsələ hansı səviyyədədir? Hadisələrlə bağlı hansısa internet saytından məlumat toplamaq istədikdə təəssüf doğuran nəticə ilə üzləşirsən - Sumqayıt iğtişaşları ilə bağlı internet saytlarında Azərbaycan dilində yalnız bir neçə cümlə var. Amma ermənilər öz saytlarında bununla bağlı onlarca uydurma məlumat yerləşdiriblər. Bədnam qonşularımız Sumqayıtda baş verənləri öz mənafeələrinə uyğun şərh edir, yalançı şahidlərin dili ilə azərbaycanlıların mənfə obrazlarını yaratmağa səy göstərirlər. Neçə əsrlərdir ki, özlərini dünyaya "məzlum xalq" kimi təqdim edən, beynəlxalq rəyi öz maraqlarına uyğun formalaşdırmağa can atan erməni təbliğatının qarşısını almalı, dəlil və sübutlarla çıxış etməli, haqq səsimizi ucaltmalıyıq.

Sumqayıt hadisələrinin fəal tədqiqatçılarından olan jurnalist Eyruz Məmmədov təəssüf hissi ilə

vurğulayır ki, həqiqətdən də bu sahədə güclü təbliğatın aparıldığını demək olmaz: "Son vaxtlar virtual aləmdə erməni yazarlarının və ermənipərəst rus publisistlərinin Sumqayıt hadisələri ilə bağlı yeni uydurmalarına, ağlagəlməz versiyalarına rast gəlirik. Bu adamlar 1988-ci ilin fevral iğtişaşlarında həlak olanların sayını artırmağa cəhd göstərirlər. Tez-tez internet səhifələrində öldürülənlərin sayını gah 53, gah 78, hətta 120 göstərənlər də tapılır. Ermənilər son vaxtlar Azərbaycanla İsrail arasında yaranan əməkdaşlıqdan yaman narahatlıq hissi keçirirlər. Bu yaxınlığa kölgə salmaq istəyən erməni siyasətçiləri regionun ən tolerant şəhəri kimi tanınan Sumqayıtın üzərinə çirkab atmaqdan belə çəkinmirlər. Onlar tez-tez internet saytlarında 1988-ci il hadisələri zamanı bu şəhərdə guya yəhudilərin də amansızcasına qətlə yetirilmələrini dünya ictimaiyyətinin diqqətinə çatdırmağa cəhd edirlər".

Son dövrlərdə internetdə Sumqayıt hadisələri barədə neqativ səhifələrin sayı artmaqdadır. Jurnalist Eyruz Məmmədov araşdırmalar zamanı öyrənib ki, ötən əsrin 80-ci illərində SSRİ baş prokurorunun müavini işləyən, hazırda Rusiya Dövlət Dumasında komitə sədri vəzifəsi tutan Vladimir İlyuxin Özbəkistanda "pambıq işi" adlanan istintaq prosesini aparan Telman Qdlyanın həmin vaxt yığdığı rüşvətin tən yarısını "Krunk"a ötürdüyünü jurnalistlərə etiraf edib. Belə ki, erməni müstəntiq o vaxt "korrupsiyanın qarşısını almaq" üçün Özbəkistan rəhbərliyindən zorla qopartdığı 40 milyon rublun cəmi 20 milyonunu Moskvaya aparıbmiş. O, əsl həqiqəti uzun illər gizlətməyə çalışsa da, sonradan boynuna alıb ki, pulun yarısını adı çəkilən təşkilata çatdırıb. Əsil erməni hiyləgərliyinə, sovinistliyinə və separatçılığına əyani misallardan biri də məhz budur.

Eyruz Məmmədovun 2008-ci ildə Sumqayıt hadisələrinə həsr olunan "Dvadsat let spustya" (20 il keçəndən sonra) kitabı geniş oxucu marağına səbəb olmuşdur. Müəllifin elektron poçtuna dünyanın bir sıra ölkələrindən gələn rəy və mülahizələr də bunu təsdiqləyir. "Bəzən mənə ciddi iradlar da ünvanlayırlar. Əsasən də erməni və rus politoloqları, jurnalistləri mənə ermənilərin şərəf və ləyaqətini alçaltmaqda suçlayırlar. Yeganə cavabım isə ermənilərin tarix qarşısında zaman-zaman günah işlətdiklərini, milli ayrı-seçkilikdə, genosiddə, separatçılıqda ad çıxartdıqları ilə bağlı olur. Milli şərəf və ləyaqətin itirilməsi də məhz onların bu əməllərindən qaynaqlanır. Qoy günahı özlərində axtarsınlar. Türklərin və azərbaycanlıların qarşısında öz günahlarını yumaq üçün hər bir fürsətdən yararlanmağa çalışsınlar, - onlara məhz bu sözləri çatdırıram. 2008-ci ildə "Space" telekanalında Sumqayıt hadisələri ilə bağlı filmin nümayişindən sonra Ermənistan dövlət televiziyasında bununla bağlı tok-şou göstərildi. Mənə o ki var tənqid etdilər, o ki var qınadılar. Bu, mənə əslində çox sevindirir. Deməli, ox hədəfə dəymişdi. Bu film sonralar səkkiz dilə tərcümə olunaraq bir sıra ölkələrə göndərildi. Çox keçmədi, ermənilər də Sumqayıt hadisələri barədə televiziya filmi çəkдилər. Təbii ki, böhtan dolu, həqiqətdən uzaq bu kinolent erməni separatizminə, qaniçənliyinə haqq qazandırmağa yönəlmiş uğursuz cəhddən savayı bir şey deyildi.

Sumqayıt hadisələrinin mərkəzində olan digər insanlarla da görüşdük. Şahidlərin həmin faciəyə bu günün prizmasından necə baxdıqları ilə maraqlandıq. Həmin dövrdə "Sosialist Sumqayıtı" qəzetinin məsul katibi işləyən qocaman jurnalist Ramiz Tapdıqlı fevral hadisələrini bədnam qonşularımızın "böyük Ermənistan" xülyasını reallaşdırmaq cəhdlərinin qanla yazılmış səhifəsi kimi dəyərləndirdi: "O illərdə şəhərdə 80-dən çox millətin, etnik azlığın nümayəndələri yaşayırdı. Elə indi də şəhərimiz bir çox millətlərin sərbəst yaşayıb işlədiyi tolerant məkan kimi tanınır. Sözümlə canı odur ki, ermənilərə o vaxt gözün üstə qaşın var deyən də yox idi. Ən gəlirli, rahat sahələrdə işləyir, sərbəst gəzib dolanırdılar. Bu hadisələri də özləri yaratdılar, özləri özlərini vurub öldürdülər, atdılar bizim üstümüzə. Bizim camaat, əksinə onları gizlədir, himayə edir, erməni gülləsindən, bıçağından qoruyurdular. Həkimlərimiz bu barədə kifayət qədər məlumatlıdır. Qəzetimizdə o vaxt imkan tapan kimi bütün bunlar barədə müfəssəl yazılar verdik. Baş redaktorumuz, indi haqq dünyasında olan Kamran Hacıyev bütün informasiyaları ilkin mənbədən toplamağı tapşırırmışdı. Hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşları, partiya funksionerləri, tibb işçiləri, iğtişaşları müşahidə etmiş insanlarla görüşür, hadisələri xronoloji ardıcılıqla işıqlandırmağa çalışırdıq. Doğrudur, şəhər komendantı, hərbi zabitlər bu yazıların işıq üzü görməsinə ciddi maneçilik törədirdilər. Amma biz az imkanlardan da maksimum istifadə etməyə çalışırdıq. Çətin işləyirdik, ciddi problemlərlə üzləşirdik, amma redaksiyamızın işıqları gecə-gündüz yanırdı. O günlər əməkdaşlarımız əsl jurnalist fədakarlığı göstərdilər. Sumqayıt həmişə çörəkli şəhər olub, millətindən asılı olmayaraq hər kəsə qucaq açıb. Amma ermənilər hər yerdə olduğu

kimi, bu şəhərdə də öz əsl xəyanətkar sifətlərini açıb göstərdilər, azərbaycanlıların adına ləkə gətirmək istədilər. Amma keçməz, tarix özü hər şeyi yoluna qoyacaq".

Sumqayıt hadisələrindən öncə şəhərdə gəzən söz-söhbət fevralın 28-nə keçən gecə baş vermiş hadisələrdə öz təsdiqini tapdı. Şəhərin müxtəlif ərazilərində tonqallar yandırılır, nömrəsiz maşınlardakı xüsusi təlim keçmiş adamlar küçələri dolaşaraq hamını səfərbər olmağa, ermənilərə qarşı hücum çağırırdı. Bəzi maşınlardan səsgücləndiricilərlə ermənilərin yaşadığı ünvanlar, ad və soyadları səsləndirilirdi. Proseslərin ermənilərin və onların Moskvadakı havadarlarının əvvəlcədən planlaşdırdıqları ssenari üzrə davam etməsi, ölkəmizin hüquq-mühafizə orqanlarının fəaliyyət imkanlarının məhdudlaşdırılması Sumqayıt hadisələrinin baş verməsini labüd etdi. İlk qarşıdurmalar fevralın 27-də baş verdi. Ayın 28-də isə şəhərdə artıq ölüm faktları qeydə alınır. Şəhərin inzibati orqanlarının, milis idarəsinin və digər təşkilatların iflic vəziyyətə salınması hadisələrin qarşısının alınmasına ciddi maneçilik törədirdi. İndi fərdi təqaüddə olan Üzeyir Dadaşov o illərdə milis mayoru, Xələf Mənsimov və Nəsim Abışov isə kapitan rütbəsində idilər. Keçmiş milis işçiləri Sumqayıt hadisələrini acı təəssüf hissi ilə, ürək ağrısı ilə xatırlayırlar.

Üzeyir DADAŞOV: - İğtişaların ssenarisinin əvvəlcədən hazırlandığı göz qabağında idi. Mehmanxanalarda yerləşdirilmiş qara gödəkçəliklərin canfəşanlığı, hadisələrin tez-tələsik videolentə köçürülməsi, tabel silahlarımızın SSRİ Daxili İşlər Nazirliyi və Baş Prokurorluğun nümayəndələrinin əmri ilə yığışdırılması bizə hadisələrin gedişinə nəinki qarışmağa, sadəcə bu hadisələrin niyə törədilməsi ilə maraqlanmağa da imkan vermirdi. Hər şey SSRİ Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin, Daxili İşlər Nazirliyinin və Baş Prokurorluğun əməkdaşlarının nəzarətində idi. İpin ucu isə birbaşa Moskvaya, ölkənin siyasi rəhbərliyinə gedib çıxırdı. Spirtli içkilər içirilmiş başıpozuq dəstənin özündə-sözündə olmayan azərbaycanlı iştirakçılarının şəkilləri, videogörüntüləri birbaşa Siyasi Büroya göndərilirdi.

Xələf MƏNSİMOV: - Sənaye şəhərində, əhalisinin əksəriyyətinin cavan olduğu bir məkanda bu cür hadisələri törətmək praktikası əvvəlcədən var idi. Ötən əsrin 60-cı illərində Nikita Xruşşovun vaxtında da Sumqayıtda bu cür iğtişalar baş vermişdi. Qorbaçov özündən əvvəlki rəhbərlərin strategiyasından gen-bol istifadə etməyi "bacardı". DTK ölkədə sabitlik yaratmaq əvəzinə millətləri üz-üzə qoymaqla digər millətlərə dağılmaqda olan Sovet İttifaqına hələ çox möhtac olacaqlarını aşılایrdı. Nə oldu, axırda öz başlarında çatladı. Zaman hər şeyi yerinə qoydu. Fitnəkarlıq yolunu tutan imperiya tarixin qara səhifəsinə gömüldü.

Nəsim ABIŞOV: - Şəhər milisi hadisələrin qarşısını almaqda tamamilə gücsüz idi. Siyasi rəhbərlik də bizə heç cür dəstək verə bilmirdi. Sumqayıt, sözün əsl mənasında iflic vəziyyətinə düşmüşdü. Hadisələrə görə məsuliyyət daşıyanların da sanki əl-qolu bağlanmışdı. Hər hansı etiraz dəyəneklə, həbslə qarşılanırdı. Moskvadan gələn "əli təmiz" əsgərlər imkanlı adamları necə soyur, obyektləri necə talan edirdilər, sözlə ifadəsi mümkün deyil. Mağazalardan, bazarlardan qarət etdikləri, ələ keçirdikləri pulları tez-tələsik aparıb Moskvada, Kiyevdə əmanət kassalarına qoyub yenidən Sumqayıta tələsirdilər...

Akif Cabbarlı, Bəşir Şərifli

"Azərbaycan" 16 fevral 2011

23 il gecikmiş Sumqayıt həqiqəti

Sumqayıt hadisələrinin belə asanlıqla baş tutmasında o vaxtkı respublika rəhbərliyinin qətiyyətsizliyi mühüm rol oynayıb. Bunu bir daha ona görə xatırlamağı özümüzə borc bilirik ki, birinci katib Kamran Bağirovun zəifliyi, Qorbaçovun komandası ilə dil tapmaması, bir çox katiblərin açıq-aşkar birincilik uğrunda mübarizə aparması, hüquq-mühafizə orqanlarının gözləmə mövqeyi tutması ermənilərin mübarizəsinə təkan verdi. Sumqayıtda ziyan çəkənlərin demək olar ki, hamısı təhrikçilərin mübarizəsindən kənar duran Qarabağ erməniləridir.

Ermənilərin lehinə ifadə verən yeganə məmur

Sumqayıt şəhər rəhbərlərinin kabinetlərdə oturub yuxarıdan tapşırıq gözləməsi, müstəntiqlərin, xüsusi ilə azərbaycanlı müstəntiqlərin şahid və həbs edilənlərə istədiklərini yazdırmaları, birtərəfli qaydada özümüzünküləri suçlu çıxarmaları bağışlanılmaz səhvdir. Hadisələrin ən qızgın çağında Sumqayıt Şəhər İcraiyyə Komitəsinin sədri Təvəkkül Məmmədov bir çox təsərrüfat rəhbərlərini icraiyyə komitəsinin binasında saxlamaqda nə məqsəd güdüb? Demək olar ki, şəhər rəhbərlərindən heç kim Moskvadakı məhkəmədə şahid kimi ifadə verməyib. Yalnız Sumqayıt evlər idarəsinin müdiri T.Təhməzov erməni vəkillərin vəsədəti ilə ifadə vermək üçün Moskvaya çağırılıb. O da bizim xeyrimizə olmayan ifadə verib, hadisənin dəlillərinin Azərbaycan KP MK-nın məsul işçisi Hənifəyevin tapşırığı ilə məhv edildiyini söyləyib.

Yaxşı, bunu başa düşürük. Bu hadisəni KQB, digər orqanlar, Qorbaçov yenidənqurmasının düşmənləri, Dağlıq Qarabağı Azərbaycandan qoparmaq istəyən erməni millətçiləri, SSRI-nin dağılmasını qarşısına məqsəd qoyan Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsi törədib. Bəs ölkəmizin vəzifə sahibləri, milis buna niyə imkan verib? Niyə təhlükənin gəldiyi barədə həyəcan signalı çalınmayıb? İndi çox söz deyib, çox dəlillər gətirə bilərik. Amma bütün bunlar sonradan baş verənlərə görə heç kimə haqq qazandırmır. Həmin gün Sumqayıtı idarə edənlərin çoxu sakitcə öz ömürlərini yaşayırlar. Yeri gələndə vətəndən, millətdən danışırlar.

Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin birinci katibi Boris Gevorkov isə deyirdi: “Vilayətin sovet, partiya, təsərrüfat rəhbərlərinin çoxunun nə üçün təhrikçilərin arasında olması məsələsi məni çox düşündürür, lakin bu suala birmənalı cavab tapa bilmirəm. Görünür, bunun çoxsaylı səbəblərindən biri də odur ki, onlar bu məsələnin Moskvada, Mərkəzi Komitədə həll ediləcəyinə əmindilər. Bu cür təhrikçiliyi kim etmişdir? Onları kim inandıra bilmişdir?”

Rus prokuror Azərbaycan dilini harada öyrənmişdi?

Moskva, 1988-ci, 28 oktyabr, cümə...

Məhkəmə səhər saat 10:00-da başlayır.

Zərərçəkənlərin vəkilləri adından Şapoşnikova söz alır. Onun qaldırdığı vəsadətdə bildirilir ki, “SSRI prokurorluğu yanında mühüm işlər müstəntiqi, Sumqayıt hadisələrini araşdıran istintaq qrupunun dağıntılar zamanı öldürülən Raisa Arakelyanla bağlı cinayət işini prokurorluqdan tələb edilsin. Bu işlər bizə təqdim olunduğu halda aparılan cinayət işinin nə dərəcədə əsas işdən ayrıldığına həqiqətə uyğunluğunu sübut etmək mümkündür”.

Zərərçəkənlər adından çıxış edən Casmin Ambarsumyan Azərbaycan dilindən tərcüməçinin dəyişdirilməsi tələbini qaldırır. O qeyd edir ki, tərcüməçi Nəcəfov deyilənləri istədiyi kimi tərcümə edir:

“Şahid deyir:

- Erməniləri işdən azad etmişdilər.

Tərcüməçi:

- Ermənilər işə çıxmamışdılar

Şahid:

-Quldurlar əllərində balta, daş və ağacla hücum edirdilər.

Tərcüməçi:

-Quldurların əllərində daş və dəyənəklər vardı.

Şahid:

-Bütün bu hadisələrə görə Bağırov, Müslümzadə günahkardır.

Tərcüməçi:

-Bütün hadisələrə görə rəhbərlər günahkardır.

Şahid:

-Hadisələrə milislər rəhbərlik edirdi.

Tərcüməçi:

-Milislər durub baxırdılar”.

Erməni vəkili təklifini azərbaycanlı vəkillər və mühakimə olunanların yaxınları da müdafiə edirlər. Söz alan prokuror ifadələrin tərcüməsində bəzi yanlışlıqlar olduğunu etiraf etsə də, bunun cinayət işinin aparılmasında elə də əhəmiyyət kəsb etmədiyini bildirir. Belə çıxırdı ki, prokuror Azərbaycan dilini mükəmməl bilir...

Hakim qərar çıxarmaq üçün fasilə elan edir.

SSRİ Ali Məhkəməsinin qarşısına 30-a qədər erməni yığışır. Onlar məhkəmə zalına daxil olmaq istədiklərini bildirirlər. Onları məhkəmə zalına buraxmırlar. Səbəb kimi zalda yer olmadığı göstərilir. Əslində zalda yer vardı.

Saat 11:20-də hakim tərcüməçinin dəyişdirilməsi haqqında hər iki tərəfin qaldırdığı vəsadətin rədd edilməsi haqqında qərarını oxuyur. Qərarda bildirilir ki, tərcüməçi Nəcəfovun dəyişdirilməsi ilə bağlı bir əsas görmür.

Şahid Camal Muradov ifadə verir. O deyir:

-Hadisələrdən xeyli vaxt keçib. Mənim yadımda heç nə qalmayıb. Buna görə də danışmağa sözüüm yoxdur.

Zala süküt çökür. Hakim də susur. Bir qədər sonra şahid dillənir:

-Təqribən danışa bilərəm. Mən yanan maşının yanında bir meyit gördüm. Çox qorxulu bir mənzərə idi. Bunu kim etmişdi? Üz-gözü qan olan başqa bir qadın da vardı. Sonradan mən üz-gözü əzik başqa bir qadının da döyülməsini gördüm. “Siz nə edirsiniz, bunlar da insandır!”, dedim. Kimsə dilləndi: “Bunlarla belə davranmaq lazımdır”. Bütün gecəni yata bilmədim.

Fevralın 29-da həyat yoldaşımla çörək almağa gedirdim. Yaxınlıqdakı evi dağıdırdılar. Milislər isə durub tamaşa edirdi.

Şahid mütəhhləmləri göstərərək deyir:

-Bunlardan da kimsə vardı. Əlində meqafon olan oğlanı mən tanımıram. O, kiçik boylu idi, bıığı da vardı. Meqafonla nə dediyini də bilmirəm, 41-ci məhəllədə mən Şakirlə olmuşam. Orada bizim yanımıza İlqar adlı bir tanışımız gəldi.

Hakim Camalovun ilkin istintaqda verdiyi ifadəni oxuyur: “Əlində meqafon olan oğlan erməniləri öldürməyə çağırırdı. Bizim ana, bacılarımızı Ermənistanda, Qarabağda öldürdüklerini deyirdi”.

Surxay Hüseynli, Azər Hüseynbala

“Azadlıq” 17 fevral 2011

Sumqayıt-88: “Ermənilərə dedim ki, evdən çıxmasınlar”

..Üç saat gecikmiş qoşunlar və 23 il gecikmiş Sumqayıt həqiqəti

Hakim Camalovun ilkin istintaqda verdiyi ifadəni oxuyur: “Əlində meqafon olan oğlan erməniləri öldürməyə çağırırdı. Çünki bizim ana-bacılarımızı Ermənistanda, Qarabağda öldürdüklerini deyirdi”. Şahid bildirir ki, aradan 9 ay keçib, onun ilkin istintaqa verdiyi ifadə yadından çıxıb: “Quldurlar cəld tərپənirdilər. Ermənilər yaşayan evləri asan tapırdılar. Səbəbini deyə bilmərəm. Əlində meqafon olan oğlan dəstəyə rəhbərlik edirdi. Yadımdadı, bir piyadaların döyüş maşını onların üstünə sürdülər. Dəstədə müxtəlif yaşda adamlar vardı. Onlara 3-4 yaşlı uşaqlar da qoşulmuşdular”

Zalda gülüş qopur.

Vəkil Şapaşnikova şahiddən soruşur:

- Bəz siz dəstəyə niyə qoşulmuşdunuz?

Onun “sonradan istintaqa kömək etmək üçün” cavabı da gülüşlə qarşılanır. Özünü saxlaya bilməyən Əhmədov da bərkdən gülür.

Şahid davam edir:

- Maşınları saxlayırdılar. Yaxınlıqda milislər durmuşdular, heç nəyə qarışmırdılar. Meydanda daş qalağı vardı. Bunu hardan gətirmişdilər, deyə bilmərəm.

Əhmədovun bığ ı istintaq dəlilinə çevrilir

Axırda şahid ilkin istintaqa verdiyi ifadəsini təsdiqlədiyini deyir. Vəkil Ruştuni Əhmədova sualla müraciət edir: “Sizin talanlar vaxtı bığınız varmı?”

Əhmədov “mən heç vaxt bığ saxlamamışam” deyir. Bu vaxt vəkil oktyabrın 21-də Ermənistanda çıxan “Qrakan terq” qəzetində Əhmədovun dərc olunmuş şəklini göstərir. Bu şəkildə Əhmədov bığı olduğunu deyir.

Ruştuni Əhmədovdan bığını qırılmasının səbəbini soruşur. Əhmədovun vəkili Yaşın üzünü şahidə tutur:

- Camalov, indicə siz Əhmədovun səsini eşitdiniz. Meqafonda danışan bu adamdı?

Şahid sakitcə deyir:

- Ola bilsin ki, bu adamdı?!

Əhmədov hirsindən yerində qalxıb-oturur.

Vəkil şahiddən soruşur:

- Siz ehtiyatda olan zabitsiniz, niyə talanların qarşısını almaq üçün bir iş görmədiniz?

Şahid:

- Mən nə edə bilərdim, hətta milislər durub baxırdılar, mən nə iş görə bilərdim?

Süd zavoduna qan içində qaçan adam

Şahid Şakir Əliyev mühakimə edilənlərdən heç kimi tanımır. İlkin istintaqa verdiyi ifadəsini təsdiq edir. Suallara cavab vermir, yaddaşının korlandığını deyir.

Şahid B.Qəmbərovun ifadəsi səslənir. Məlum olur ki, mühakimə olunanlardan heç kimi tanımır. 5 nömrəli süd zavodunda mühafizə bölməsinin rəisi işləyib: “Saat 16:30-da bir qrup, 300 nəfərə qədər adam süd zavoduna yaxınlaşdı. Üst-başı qan olan bir adam zavodun keçidinə doğru qaçdı. Onu bir neçə gənc qovurdu. Mən onları zavoda buraxmadım. Əynində bozumtul kostyum olan oğlan bir neçə dəfə məni balta ilə vurmaq istədi. Bu vaxt piyadaların zirehli maşını gəldi. Əsgərlər havaya atəş açdılar. Onlar qaçdı. Mən milisə zəng etdim. Heç kim köməyə gəlmədi”.

O, ilkin istintaqa verdiyi ifadəsini təsdiqləyir.

Vəkil Şapaşnikova soruşur:

- Süd zavoduna gələnlər arasında əlində meqafon olan varmı?

Qəmbərov:

- Süd zavoduna gələn dəstədə əlində meqafon olan oğlan yoxuydu.

Şapoşnikova:

- Bəs Babayanın başına küt alətlə kim vururdu? Siz dəqiq deyın...

Avtovağzalın daşı...

Fasilə elan edilir. Fasilədən sonra şahid Murad Muradov ifadə verir. O, mühakimə olunanlardan yalnız İsmayılovu tanıdığını deyir. Onunla bir zavodda işlədiyini bildirir: "Fevralın 29-da şəhərdə sayıə yayılmışdı ki, ermənilər məktəbi və uşaq bağçasını yandırılar. Mən Həsənovla evə gedirdim. Yolda İsmayılovu gördüm. Avtovağzala getdik. Burada bir maşın yanırdı. Bir qrup adam milislərə daş atırdı. İsmayılov məndən soruşdu ki, biz də daş ataqmı? Mən dedim ki, niyə daş ataq ki?! Sonra mən evə getdim".

Prokuror şahiddən soruşur:

- Avtovağzalda kim gətirmişdi?

Şahid:

- Mən hardan bilim...

Şahid Teyyubova: "Mən pəncərədən dəqiq görürdüm. Bir oğlan meqafonla çıxış edirdi. Girişdən iki nəfər çıxırdı. 50-100 adam onları döyməyə başladı. Çıxış edən oğlan təmiz rus dilində danışdı: "Qarabağ bizmdir. Onu heç kimə vermərik!"

Prokuror onun ilkin istintaqa verdiyi ifadəsini oxuyur. Burada göstərilir ki, meqafonlu oğlan digər əlində ətdöyən tutmuşdu. İlkin istintaqda meqafon tutan oğlanı tanıdığını söyləsə də, bunu məhkəmədə təsdiq etmir.

Məni onun atası qorxutdu

Moskva 31 oktyabr, 1988-ci il. Həftənin birinci günü.

Şahid Səlimxanov mühakimə olunanlardan yalnız İsmayılovu tanıyır: Avtovağzalda mitinq zamanı İsmayılov bir qadından soruşdu ki, ermənilərin harada yaşadığını bilirmi? Qadın "yox" dedi. Üçüncü mikrorayonda həyətdə tonqal yanırdı. İsmayılovun ora pərdə atdığını görmüşəm. Vəssalam".

Hakim şahiddən soruşur:

- İlkin istintaqda ifadə vermisinizmi?

Şahid:

- Müstəntiq məni dolaşdırdı, mən də yalan ifadə verdim.

Səlimxanovun ilkin istintaqa verdiyi ifadəsindən: "Avtovağzal yaxınlığında İlham İsmayılovu gördüm. O, mənə yaxınlaşdı və erməniləri öldürmək üçün onunla birgə getməyi təklif etdi. Bu vaxt bizim yanımdan bir yaşlı qadın keçdi. İlham ondan ermənilərin harda yaşadığını soruşdu. Bildirdi ki, erməniləri öldürmək istəyir". "Məni müstəntiq aldatdı", - bunu da şahid bildirir. Sonra şahid Səlimxanov deyir: "Məni qorxutdular, ilkin istintaqa verdiyim ifadəmi danmağa məcbur etdilər.

Erməni vəkili Ruştuni ondan soruşur:

- Kim səni qorxutdu?

Səlimxanov:

- İlham İsmayılovun atası. O, evimə gəldi və tələb etdi ki, mən İlhamla avtovağzalda ayrılmağım haqda ifadə verim.

Vəkilin "Həqiqətən İlham erməniləri öldürmək istəyirdi?" sualına şahid "hə" cavabı verir.

"Biz İlhamla üçüncü mikrorayonda ayrıldıq. Orada kimsə BTR-dən şəkil çəkirdi. Sonra şəhərdə sayıələr yayıldı ki, bütün hadisələr lentə alınıb. Bunu eşidən İlham qorxudan ağardı, hətta nahar etməyə də getmədi".

Vəkil Ruştuni İlhamın atasına müraciət edir:

- Vətəndaş İsmayılov, siz Səlimxanovun dedikləri barədə nə bilirsiniz?

Ata İsmayılov:

- Mən biləndə ki, oğlum Səlimxanovla işdən birgə çıxıb, onlara getdim və istintaq qrupuna düzünü deməsini ondan xahiş etdim. Mən heç kimə hədə-qorxu gəlməmişəm, Səlimxanov yalan deyir.

Hakim müttəhim İsmayılova müraciət edir:

- Siz şahidin dedikləri ilə razısınız mı?

İsmayılov razılaşmadığını bildirir, onun yalan danışdığını deyir.

“Melkumyanlara və qukasyanlara dedim evdən çıxmasınlar”

Şahid T.Təhməzov mühakimə olunanlardan heç kimi tanımır. Zərərçəkənlərdən isə Karina Melkumyanı tanıdığını bildirir. Şahid bildirir ki, melkumyanların ailəsində səhər saat 8:30-da olub. Onlara evdən çıxmadığı məsləhət görüb. O, qukasyanların da ailəsində olduğunu danmır. Ancaq bu ailə evlər idarəsinin müdirinin sözlərinə qulaq asmayıb. Qaçaraq xilas olublar. Təhməzov saat 15:30-dan 21:00-a qədər şəhər İcraiyyə Komitəsində olduğunu bildirir.

Vəkil Şapaşnikova ondan soruşur:

- Siz niyə tədbir görmürdünüz, gedib kabinetlərdə oturdunuz?

Təhməzov:

- Bu sualı İcraiyyə Komitəsinin sədri Təvəkkül Məmmədova verin. Biz orada sərəncam gözlədik, heç bir tapşırıq almadıq.

Bakı, 1998-ci il, avqust.

Azərbaycan KP MK-nın qərarından: “Şəhərdə lazımi nizam-intizamın təmin edilməsi işinin təşkilində ciddi nöqsanlara yol verdiyinə, siyasi nasılıq göstərdiyinə, faciəli hadisələrlə nəticələnmiş mənfi halların qarşısını almaq üçün vaxtında tədbirlər görmədiyinə görə qərara alınmışdır ki, T.Y.Məmmədov yoldaşın Sumqayıt Şəhər İcraiyyə Komitəsinin sədri vəzifəsində qalması məqəsdəuyğun sayılmasın. Ona Sov.IKP üzvünün uçot vəzifəsinə yazılmaqla şiddətli töhmət verilsin”.

Moskva, 1988-ci il, 31 oktyabr.

Təhməzovun ifadəsindən: “Azərbaycan KP MK-nın nümayəndəsi Hənəfiyevin tapşırığı ilə bütün sındırılmış ev əşyalarını yandırdıq və yerinə qum səpdik. Bu işlər çox təcili həyata keçirildi. Səhəri gün İcraiyyə Komitəsindən 41-ci məhəlləyə briqada göndərildi, orada olan hər şey yığıldı”.

Surxay Hüseynli, Azər Hüseynbala

“Azadlıq” 19 fevral 2011

**SSRİ-nin milli münaqişələr zəminində dağıdılması
ssenarisinin müəllifləri antierməni iğtişəşlərinin ünvanı kimi Sumqayıtı
seçmişdilər**

Bu hadisələrin baş tutması Qarabağ uğrunda ümummillə erməni

hərəkətinə təkən verə biləcək tutarlı bir siyasi bəhanə kimi lazım idi

1988-ci ilin fevralında ermənilər və onların xaricdəki havadarları Azərbaycanın ayrılmaz hissəsi olan qədim Qarabağın dağlıq hissəsini qoparıb Ermənistanla birləşdirmək üçün açıq-aşkar fəaliyyətə başladılar. Separatçı "Krunk" və "Qarabağ" komitələri dünyanın hər yerində yaşayan ermənilərə müraciətlə onları "böyük Ermənistan" uğrunda mübarizəyə çağırırdılar. Həmin vaxt respublikamızın əksər regionlarında məskunlaşan ermənilər uzun illərdən bəri gizli yığıqları maliyyə fondlarına güvənərək əhalini Dağlıq Qarabağın Ermənistanla birləşdirilməsi üçün ümumerməni hərəkətinə qoşulmağa səsləyirdilər.

Fevralın 25-də Ermənistan milli televiziyası ilə çıxış edən katolikos Vazgen Dağlıq Qarabağın Ermənistanla birləşdirilməsinin "qanunauyğunluğu" barədə fikirlərini açıqladı və əzəli Azərbaycan torpaqlarının erməni Artsax yurdu olduğu barədə sərəmsəmləmələrini tamaşaçılara sırmağa çalışdı. O, keçmiş SSRİ rəhbəri Mixail Qorbaçova teleqram vurduğunu və müsbət cavab aldığını bəyan etdi: "Mən sizi əmin edirəm ki, Dağlıq Qarabağ məsələsi Moskvada, SSRİ-də millətlərin öz müqəddəratını təyin etmək hüququna əsasən həll olunacaqdır".

Sovet imperiyasının tarix boyu xalqımıza qarşı süngüyə çevirdiyi erməni daşnakları və onların dünyanın hər yerindəki təəssübkeşləri 1988-ci il fevralın 27-29-da Sumqayıtda əsil vəhşilik aktı törətdilər. Əvvəlcə şəhərə atılan təşkilatçılar, təxribatçı qruplar insanları inandırmağa çalışırdılar ki, Ermənistanda və Dağlıq Qarabağda ermənilər azərbaycanlıları kütləvi şəkildə döyür, öldürür, azyaşlı qızları zorlayırlar. Onlar Bakının dəmiryol vağzalına Ermənistandan vaqon-vaqon meyitlər gətirildiyini israr edirdilər. Həmin ərəfədə hüquq-mühafizə orqanlarının səlahiyyətləri dondurulmuşdu. Şəhərə vaxtında ordu göndərilməsi tələbləri artıq fevralın 27-də Sumqayıtda olan SSRİ DTK-nın sədr müavini Bobkov tərəfindən heç eşidilmirdi də. General Krayevin rəhbərliyi ilə fevralın 28-dən 29-na keçən gecə Sumqayıta daxil olmuş ordu hissələri və daxili qoşunlar şəhər Partiya Komitəsinin binasını mühasirəyə alaraq gözləmə mövqeyində dayanmışdılar. Həmin anlarda şəhərdə məlum qüvvələr tərəfindən erməni millətindən olanlar döyülür, öldürülür, incidilirdilər. Nəticədə 26 erməni öldürüldü. Fevralın 29-da günortaüstü ordunun proseslərə birdən-birə müdaxiləsi nəticəsində 6 nəfər azərbaycanlı tankların tırtılları altında vəhşicəsinə qətlə yetirildi. 400-ə yaxın adam xəsarət aldı, 200 mənzil talan edildi, 50 mədəni-məişət obyektı dağıdıldı, 40-dan çox avtomobil zədələndi və bir hissəsi yandırıldı...

Martın 1-dən keçmiş SSRİ Prokurorluğunun istintaq qrupu hadisələri araşdırmaq üçün fəaliyyətə başladı. Bu qrupa keçmiş SSRİ Prokurorluğu Baş İstintaq İdarəsi rəisinin müavini Nənaşev və Baş Prokurorluq yanında xüsusilə mühüm işlər üzrə müstəntiq Qalkin başçılıq edirdilər. Bundan savayı, keçmiş SSRİ Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin və SSRİ Hərbi Prokurorluğunun xüsusi qrupları da Sumqayıtda idilər. Üç minə yaxın günahsız şəhər sakini həbs edildi. Onlardan bir qismi inzibati

məsuliyyətə cəlb olundu, bir qismi isə müxtəlif yollarla azadlığa çıxıb bildi. 94 nəfər haqqında isə cinayət işi başlandı. İstintaq zamanı tutulanların zorakılıqla bir-birinə qarşı ifadələr verməsində adı çəkilən qrupla yanaşı, Azərbaycanın müvafiq qurumlarının üzüyola əməkdaşlarının da "xidməti" olmuşdur. Məhkəmələr də, öz növbəsində, yuxarıların göstərişlərini əsas tutmuş, baxılan cinayət işlərində qanunun aliliyi prinsiplərini kobudcasına pozaraq ədalətsiz hökmlər vermişdilər. 18 oktyabr-18 noyabr 1988-ci il tarixdə Moskvada keçmiş SSRİ Ali Məhkəməsi Ə.Əhmədovun, İ.Cəfərovun, T.İsmayılovun cinayət işlərinə baxmış, prosesdə müttəhimlərə qarşı ittihamların əsassızlığı sübut olunsada, həmin iş bütövlükdə yenidən istintaqa qaytarılmaq əvəzinə yalnız İ.Cəfərovun və T.İsmayılovun cinayət işinin materialları yenidən təhqiqata verilmiş, Ə.Əhmədova isə heç bir tutarlı dəlil-sübut tapmadan hadisələrin təşkilatçısı damğası vurularaq güllələnməyə məhkum edilmiş və hökm oxunduqdan 17 ay sonra Moskva şəhərində icra olunmuşdu. Haqsız yerə həbs olunmuş Elçin Gəncəliyev ona verilən işgəncələrə dözməyərək həbsxanada intihar etmişdi.

Sumqayıt hadisələrindən 23 il ötməsinə baxmayaraq, hələ də ermənilər dünya ictimaiyyətini, beynəlxalq təşkilatları bu hadisələrin mahiyyəti ilə bağlı aldatmağa səy göstərməkdən əl çəkmirlər. Onlar Sumqayıtda törədilmiş iğtişaşların əsl mahiyyətini gizlədərək Azərbaycan xalqını qaniçən və cinayətkar qismində dünyaya təqdim etmək üçün dəridən-qabıqdan çıxırlar. Son vaxtlar əldə edilmiş məlumatlara görə, ermənilər Sumqayıt hadisələrini həтта soyqırımı kimi qabartmağa çalışırlar. Bu məqsədlə Ermənistan baş prokurorluğu Sumqayıt hadisələri ilə bağlı sayt açaraq onun mahiyyətinə dair yalan məlumatlar yaymağa başlamışdır.

Hazırda Azərbaycan Respublikasının Baş Prokurorluğunda Sumqayıt hadisələri ilə bağlı cinayət işinin araşdırılması davam etdirilir. Uzun müddət keçməsinə baxmayaraq, həmin hadisələrin yenidən araşdırılması hansı zərurətdən doğmuşdur? Baş Prokurorluğun Ağır Cinayətlərə Dair İşlər üzrə İstintaq İdarəsinin xüsusilə mühüm işlər üzrə böyük müstəntiqi, baş ədliyyə müşaviri Ənvər Həmidov bu suala belə aydınlıq gətirir: - Sumqayıt hadisələri ilə əlaqədar SSRİ Baş Prokurorluğunun 200-ə yaxın müstəntiqinin və bir o qədər də əməliyyatçının cəlb etdiyi istintaq-əməliyyat qrupu tərəfindən iğtişaşların törədilməsi səbəbləri araşdırılmış və bir çox şəxslər məsuliyyətə cəlb edilmişlər. Lakin həmin cinayət işlərinin öyrənilməsi göstərmişdir ki, işin istintaqı tam, hərtərəfli və obyektiv araşdırılmamış, hadisələrin əsl mahiyyəti gizlədilmiş, cinayətlərin bütün iştirakçıları, əsasən də təşkilatçıları müəyyən edilməmiş, hadisələrin başvermə səbəbləri və şəraiti aydınlaşdırılmamışdır. Hazırda aparılan istintaqın əsas məqsədi də Sumqayıt hadisələri ilə bağlı erməni yalanlarını üzə çıxarmaq, toplanmış sübutlarla bu hadisələrin əsl mahiyyətini açmaq, mümkün qədər cinayətin bütün iştirakçılarını, əsasən də təşkilatçılarını, nə qədər çətin də olsa, müəyyən etməkdir. 27-29 fevral iğtişaşları ilə əlaqədar istintaqı aparılaraq sonradan dayandırılmış 5 cinayət işinin icraatı Azərbaycan Respublikasının Baş prokuroru Zakir Qaralovun 2010-cu il 19 mart tarixli qərarı ilə təzələnərək bir icraatda birləşdirilmiş və Baş Prokurorluğun birinci müavini II dərəcəli dövlət ədliyyə müşaviri Rüstəm Usubovun rəhbərliyi ilə prokurorluq, Daxili İşlər Nazirliyi və Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinin müstəntiq və əməliyyatçılarından ibarət istintaq-əməliyyat qrupuna həvalə edilmişdir. İlkin olaraq epizodlar üzrə 8 bənddən ibarət və hər bir epizod üzrə istintaq planları tərtib edilmişdir.

İstintaqın tam, hərtərəfli və obyektiv aparılmasının təmin edilməsi məqsədilə ölkənin hüquq-mühafizə orqanlarına və müvafiq qurumlarına, bir sıra kütləvi informasiya vasitələrinə və Rusiya Federasiyasının Baş Prokurorluğuna sorğular göndərilmişdir.

Ermənilərin Sumqayıt hadisələri zamanı bir nəfər də olsun azərbaycanlının öldürülməməsi ilə bağlı iddialarına baxmayaraq, cinayət işləri öyrənilərkən müəyyən olunmuşdur ki, şəhərə qoşun yeridilərkən 5 azərbaycanlının ölməsinə dair Bakı Qarnizonu Hərbi Prokurorluğunda başlanan istintaq işinə əsassız

olaraq xitam verilmişdir. Həmin cinayət işi üzrə aparılan əlavə istintaq zamanı sübut olunmuşdur ki, Bakıdakı 1 nömrəli avtobus parkının sürücüsü, milliyyətə erməni olan Valeri Markaryan içərisində hərbiçilər olan avtobusu Sumqayıtda dinc əhəlinin üstünə sürmüş və nəticədə 4 azərbaycanlı həlak olmuşdur. Hazırda bu fakt üzrə istintaq-əməliyyat tədbirləri davam etdirilir. Sumqayıt hadisələrindən sonra erməni tərəfi dərhal antiazərbaycan informasiya kampaniyasına başlamışdı. Onlar hadisələrdən mümkün qədər çox bəhrələnmək, dünya ictimaiyyətinin nəzərində azərbaycanlıların zalım, qəddar, qaniçən obrazını yaratmaq və guya bu səbəbdən də onlarla birgə yaşamağın mümkün olmaması haqqında fikir formalaşdırmaq üçün vaxt və vəsait əsirgəmərdilər. Ermənilər indi də bu hadisələrin azərbaycanlılar tərəfindən onlara qarşı soyqırımı törədildiyi fikrini formalaşdırmağa çalışır, hadisələrə siyasi qiymət verilməsinin vacibliyini vurğulayırlar. Kremlin göstərişi ilə hərəkət edən o vaxtkı rəsmi Bakı da Sumqayıt hadisələrinin guya bir qrup xuliqan tərəfindən törədilməsi versiyasını qəbul etmiş və hadisələrin səbəblərini araşdırmaq, onlara siyasi qiymət vermək əvəzinə günahkarları öz içərimizdə - Sumqayıtda, şəhərin o vaxtkı rəhbərliyi arasında axtarmağı, tez-tələsik onları cəzalandırmağı, vəzifələrindən azad, partiya sıralarından xaric etməyi və bununla da öz funksiyalarının bitdiyini göstərməyi üstün tutmuşdu.

Araşdırmalar isə göstərir ki, Sumqayıt hadisələrinin ən azı üç tərəfi olmuşdur: birincisi, "yenidənqurma", "yeni siyasi düşüncə" şüarları ilə pərdələnən Mixail Qorbaçovun rəhbərliyi ilə dünya sosializm sistemini və eləcə də SSRİ-ni dağıtmaq siyasətini həyata keçirən qüvvələr; ikincisi, yaranmış fürsətdən istifadə edərək Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətini Azərbaycandan qoparmaq və Ermənistana birləşdirmək istəyən erməni və ermənipərəst millətçi və separatçı qüvvələr; üçüncü tərəf isə hadisələri icra edən xüsusi hazırlıq keçmiş təxribat qrupu tərəfindən təhrik olunmuş yeniyetmələr, müxtəlif cinayətkar ünsürlər və yetkinləşməmiş gənclər.

SSRİ-nin milli münaqişələr zəminində dağıdılması ssenarisinin müəllifləri və bu ssenarini həyata keçirməyə çalışan qüvvələr, o sıradan erməni millətçi və separatçıların havadarları Qarabağ uğrunda ümummilli erməni hərəkətinə təkan verə biləcək tutarlı bir siyasi bəhanə əldə etmək üçün Azərbaycan ərazisində antierməni iğtişaşlar törətmək qərarına gəlmiş və bu məqsədlə əlverişli yer kimi Sumqayıt şəhərini seçmişdilər. SSRİ-ni dağıtmaq üçün Dağlıq Qarabağ problemi nə qədər sərfəli idisə, Sumqayıt bəhanəsi də erməni hərəkətinə təkan vermək üçün bir o qədər yararlı idi. Bu gün artıq istintaq materiallarından məlumdur ki, hadisələri törədənlərin ön cərgəsində gedən xüsusi hazırlıqlı, keçmiş təxribat qrupu tərəfindən iğtişaşlara təhrik olunmuş yeniyetmələrə, müxtəlif cinayətkar ünsürlərə və yetkinləşməmiş gənclərə spirtli içkilər və narkotik maddələr qəbul etdirərək onları cuşa gətirən, sonra da "Qarabağ bizimdir!", "Erməniləri qırın!" şüarları ilə "Qarabağ" və "Krunk" təşkilatlarına pul verməkdən imtina etmiş ermənilərin mənzillərinə istiqamətləndirən, şəxsən 6 erməni qətlə yetirən 1959-cu il təvəllüdlü, əvvəllər - 1979, 1981 və 1982-ci illərdə mühakimə olunub üst-üstə 9 il 12 ay 13 gün həbsxanalarda yatmış qatı cani, milliyyətə erməni olan Qriqoryan Eduard Robertoviç olmuşdur. 1988-ci il 27-29 fevral hadisələrinin Kremlin göstərişi ilə əvvəlcədən hazırlanmış ssenari üzrə erməni və ermənipərəst millətçi, separatçı qüvvələr tərəfindən törədildiyini sübut elən kifayət qədər fakt artıq üzə çıxmışdır.

Akif Cabbarlı, Bəşir Şərifli

“Azərbaycan” 19 fevral 2011

Silva Kaputikyan məhkəməni pozur

“Mənim əllərimi qazla yandırdılar”

Şahid E.Kərimov da istintaq təcridxanasında saxlanılır.

Hakim:

-Mühakimə olunanlardan kimi tanıyırsınız?

Kərimov:

-Mən heç bir ifadə verməyəcəyəm, çünki məni aldadıblar.

Sədrlik edən:

-Sizi kim aldadıb?

Şahid:

-Bilmirəm kim aldadıb, iki nəfər gəlmişdilər, dedilər ki, mənim əleyhimə ifadələr var. Sonra başqa bir müstəntiq gəldi, dedi ki, bu adamı tanıyırsanmı? Mən tanıdığımı bildirdim. Bundan sonra izahat verdim. Sonra mənim əleyhimə ifadə verən adam yoxa çıxdı.

Sədrlik edən şahidi yarıda kəsir:

-Bizi sənin ifadən maraqlandırır.

Şahid:

-Mən ifadə verməyəcəm...

Prokuror ona bir daha qanunu izah edir. Məhkəmə şahid Kərimovun iştirakı olmadan ilkin istintaqa verdiyi ifadənin oxunması haqqında qərar çıxarır.

Haqqında həbs-qəti-imkan tədbiri seçilən şahid A.Babayev mühakimə olunanları üzləşmədən sonra tanıyır.

“Məni huşumu itirənə kimi döydülər”

Şahid deyir:

-Fevralın 29-da man evdə olmuşam. Məni hadisələrdən bir ay sonra həbs ediblər. Həbsdən sonra mənə qarşı ifadələr olduğunu dedilər. Həmin şəhər milis şöbəsində məni huşumu itirənə kimi döydülər, qazla əllərimi yandırdılar. Mənə verilən əzablar haqqında müstəntiqə danışdım. Sonra mənim əleyhimə ifadə verənləri gətirdilər. Bundan sonra məni Bakıya apardılar. Orda huşumu itirənə kimi Moskvadan gəlmiş bir polkovnikin gözləri qarşısında döydülər.

Sədrlik edən çox soyuqqanlıqla:

-Şahid, sizin çətinlikləriniz bizi maraqlandırmır. Fevralın 29-da evdə olmuşam. Hadisələr haqqında yalnız müstətiqin dediklərini bilirəm.

Sədrlik edən:

-Həmin gün sizin silahınız olub, sizi hədələyiblər?

Şahid:

-Bunu mənim adımdan müstətiqlər yazıblar.

Prokuror Əhmədova müraciət edir:

-Siz oktyabrın 29-da keçirilən məhkəmə iclasında bildirirdiniz ki, Ənnağı Babayev adlı oğlan qapının kilid dəşiyindən silahın lüləsini içəri salıb atəş açmaqla hədələdi.

Əhmədov:

-Məni müstətiqlər belə yazmağa məcbur etdi.

Prokuror:

-Şahid Babayev, siz nə deyə bilərsiniz?

Şahid:

- Mən 29-da evdən çıxmamışam. Mən xəstəyəm. Heç nə bilmirəm.
“Məni yalan yazmağa məcbur etdilər”

Fasilə elan olunur.

Moskva, 1988-ci il, 2 noyabr...

Şahid Babayev ifadə verməkdə davam edir. O, bir daha ayın 29-da evdə olduğunu deyir.

Prokuror Əhmədova deyir:

-Siz Babayevlə üzləşmə zamanı onun 41-ci məhəllədə olduğunu demisiniz?

Əhmədov:

-Demişəm. Müstətiqlər məni məcbur etdilər. Mənə dedilər ki, Babayev artıq 41-ci məhəllədə olduğunu boynuna alıb.

Prokuror Əhmədovun şahid kimi verdiyi ifadəsini oxuyur. Burada Ə.Babayevin 41-ci məhəllədə talanlarda iştirak etdiyi göstərilir.

Buna dözməyən Əhmədov yerindən qışqırır:

-Bu yalandır, Babayev orada olmayıb. Mən onu ilk dəfə üzləşmədə görmüşəm.

Prokuror:

-Babayev, siz yaddaşınızın pis olmasından gileylənirsiniz. Bəs siz evdə olduğunuzu necə yadınızda saxlamısınız?

Babayev:

-Yadımdadır, fevralın 29-da mən hadisə yerində olmamışam. Bunu bizdə olan qohumlarımız da təsdiq edə bilirlər. Məni yalan yazmağa məcbur ediblər.

Prokuror həkimləri Babayevin əllərində yanğın izi olub-olmadığını təyin etmək üçün zala dəvət edir. Və Babayevi yalan ifadə verməyə görə barəsində yeni maddə ilə cinayət işi açılacağıyla hədələyir.

Sonda Babayev hakimə və prokurora bir sualla müraciət etmək istədiyini bildirir. Amma ona bu imkan verilmir. Babayevi zaldan çıxarırlar.

Şahid M.İlyasov mühakimə olunanlardan heç kimi tanımır. O deyir:

-Mən pəncərədən bizim məhəlləyə içində iki nəfər olan bir qara "QAZ-24"- "Volqa" gəldiyini gördüm. Dəstədən iki nəfər maşına yaxınlaşdı. Onlar bir qədər söhbət etdilər. Maşın gedən kimi talanlar yenə qızıxdı. Süd zavodu tərəfdən piyada hərbi maşınları gələndə sevindim. Düşündüm ki, hər şey qurtardı.

Hakim:

-Bu şəraitdə siz nə edərdiniz?

Şahid:

-Mən heç nə edə bilməzdim. Birincisi, ailəmin taleyindən narahatdım. Heç nə məlum deyildi, hər şey çox qorxulu idi. Şəhərin mərkəzində ordu dayanmışdı, bizim məhəllədə insanları öldürürdülər.

Yaşın qara "Volqa" ilə bağlı şahiddən soruşur:

-Həqiqətənmi həyətə gələn "QAZ-31" deyil, "QAZ-24" idi? Siz onları fərqləndirə bilərsinizmi?

Şahid maşınlar haqqında bildiyini nümayiş etdirir və "QAZ-24"ün hansı marşrutla gəlib getdiyini də deyir.

Fasilədən sonra Ambarsumyan Marina izahat verir. "Mühakimə olunanlardan kimi tanıyırsınız?" sualına cavab olaraq Əhmədovu göstərir. Sonra baş verənlər barədə məhkəməyə məlumat verir: "Fevralın 24-də bizim məhəllədə talanlar başladı. Biz bir gecə qonşuda gecələdik. Sonra evimizə döndük. Axşamüstü talançılar evimizə hücum etdilər. Əhmədov kilid yerindən silahın lüləsini içəri salıb atəş açacağını bildirdi. Qapını sındırıb içəri girdilər. Bizi həyətə çıxartdılar".

Şahid Ə.Babayev yenidən məhkəmə zalına qaytarılır. Marina onu tanıdığını söyləyir.

Zalda səs-küy qopur. Hakim fasilə elan edir.

Hakim məhkəmə iclasına karaulun Əhmədovla bağlı ərizəsini oxumaqla başlayır. Ərizədə bildirilir ki, Əhmədov özünü hirsli aparır, azərbaycanlı şahidlərlə söhbət etməyə cəhd göstərir. O, fasilə vaxtı şahid Babayanın üstünə qışqırıb, karaulun xəbərdarlığına məhəl qoymur. Buna görə də hakim Əhmədova ciddi xəbərdarlıq edir.

Sonra hakim dünən ifadə verməkdən imtina edən şahid İlqar Kərimovun ilkin istintaqa verdiyi ifadəsinin oxunmasını təklif edir: “Meqafon tutan oğlan giriş qapısından bir qızla kişini bayıra çıxarır. Əvvəlcə kişini təpikləyir. Yavər Cəfərov kişinin boynundan əsgər lopatkası ilə vurur...”

Zalda qışqırıq qopur. Məhkəmə iclası idarəolunmaz vəziyyət alır. Silva Kaputikyanın səsi zalı başına alır: “Biz niyə belə olmalıyıq?! Siz görürsünüz, bu qadınlar necə göz yaşı tökürlər! Görün xalqı nə vəziyyətə salıblar ki, qəhərdən dişləri kilidlənib”.

Fasilə elan olunur...

Surxay Hüseynli, Azər Hüseynbala

“Azadlıq” 22 fevral 2011

**SSRİ-nin siyasi rəhbərliyi, güc strukturları iğtişalarının
məhiyyətini və törənmə səbəblərini araşdırmaqda, tədbir
görməkdə qətiyyətlə maraqlı deyildilər**

Sumqayıt iğtişaları erməni terror təşkilatlarının xaricdəki havadarları və erməni lobbisi ilə birgə hazırladıqları ssenari əsasında həyata keçirilir, SSRİ DTK tərəfindən idarə olunurdu. Bu vəhşi aksiyaya uzanan yollar, əslində Ermənistandan start görürmüşdü. Ötən əsrin əvvəllərində - 1918, 1948, 1968-ci illərdə ermənilərin millətimizin başına gətirdikləri fəlakətin növbəti qanlı səhifəsi məhz 1988-ci ilin fevralında Sumqayıtda açıldı. O illəri xronoloji ardıcılıqla xatırlasaq görərik ki, hələ 1987-ci ilin payızından başlayaraq ermənilər Ermənistanda yaşayan azərbaycanlılardan əvvəlcədən hazırlanmış saxta sənədlərə imza atmalarını ısrarla tələb edirdilər.

Soydaşlarımız cürbəcür təzyiqlərə məruz qalsalar da, “Mən Dağlıq Qarabağın Ermənistanla birləşdirilməsinə etiraz etmirəm” məzmunlu sənədlərə imza etməkdən qəti şəkildə imtina etmişdilər. 1988-ci ilin fevralın 20-də Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti Xalq Deputatları Sovetinin sessiyası keçirildi və muxtar vilayətin Azərbaycanın tərkibindən çıxarılaraq Ermənistanla birləşdirilməsi haqqında qərar qəbul edildi. Qeyri-qanuni qərara dözməyən xalq arasında təbii bir etiraz yarandı, çaxnaşma başladı. İki gün sonra Əsgəranda ermənilər Əli və Bəxtiyar adlı azərbaycanlı gəncləri qətlə yetirdilər. Xalq bu faciəyə etiraz əlaməti olaraq ayağa qalxmaq istəyəndə yerli hakimiyyət bu addımın qarşısını ciddi-cəhdlə aldı. Beləliklə separatçı təşkilat olan “Krunk” öz fəaliyyətini daha da genişləndirdi. Silva Kaputikyan və Zori Balayan himayədarlarının köməyi ilə Mixail Qorbaçovun qəbulunda oldular. Bu işdə Qorbaçovun köməkçisi Şahnazarovun da xüsusi canfəşanlığı, köməyi az rol oynamadı. Xatırladaq ki, Sumqayıt hadisələri məhz bu adamların məsləhət və tövsiyələri əsasında hazırlanmışdı.

Sumqayıt hadisələrindən dərhal sonra kütləvi həbslər başlandı. Amma həbs edilmiş cinəyətkar erməni Eduard Qriqoryan Azərbaycanda cəza çəkməli olduğu halda hansısa “xidmətlərinə” görə sonradan Ermənistan tərəfinə təhvil verildi. Heç bir günahı olmayan Əhməd Əhmədov isə Moskva məhkəməsi tərəfindən ölüm hökmünə məruz qaldı. Haqsız yerə həbs edilmiş Elçin Gəncəliyev işğəncələrə dözmüyrək intihar etdi.

... Əslən Lerik rayonundan olan 1964-cü il təvəllüdlü Əhməd Əhmədov Sumqayıt Xovlu İplik Fabrikində fəhlə işləyirdi. Növbədən qayıdarkən şəhərin 41-ci məhəllədi istiqamətinə axışan kütləyə qeyri-ixtiyar olaraq o da qoşulmuşdu. Çılgın xarakterli, baş verən hadisələrə vətənpərvərliklə reaksiya verən gənc Əhmədin qəlbində erməni separatizminə qarşı çağlayan nifrət hissi onu iğtişaların ön cərgəsinə aparıb çıxarmışdı. Sonralar prokurorluqda nümayiş etdirilən videolentdə Əhmədin meqafonla səsləndirdiyi qəzəb dolu çıxışı müstəntiqlərin ciddi narahatlığına səbəb olmuşdu.

Hazırda Sumqayıtda marşrut avtobusunun sürücüsü işləyən Möhübbət Əhmədov haqsız yerə güllələnmiş qardaşı Əhmədin həbsi və məhkəməsi ilə bağlı təfərrüatı ürək ağrısı ilə xatırlayır: “Martin

3-də üç nəfər mülki geyimli şəxs qəfildən mənzilimizə soxuldu. Əhməd həmin vaxt hamamda yuyunurdu. Təsəvvür edirsinizmi, gözləməyə səbirləri çatmadı, qapını sındırıb tələm-tələsik Əhmədi oradan çıxarıb zorla harasa apardılar. Sonralar bildik ki, milis şöbəsinin təcridxanasında saxlayırlar. Gəlib evdən bütün pal-paltarını, şəxsi əşyalarını da aparmışdılar. Bir məqama da toxunmaq istərdim: hadisələr baş verən günlərdə Əhməd çox sevdiyi boz kostyumda olub. Müstətiqlər milis idarəsinə bu kostyumu da aparmışdılar. İndi adını çəkmək istəmirəm, şəhər milisində işləyən bir kəmfürsət vardı, hər gün gəlib bizdən müəyyən məbləğdə pul alırdı ki, Əhmədə kömək məqsədi ilə xərcələyəcək. Axırda məlum oldu ki, o, Əhmədin hec üzünü də görmürmüş. Sonra həmin adam təlimatlandırdı ki Əhməd ifadə verəndə iğtişaş günü əynində boz yox, qara rəngli kostyum olduğunu bildirsin. Bizi inandırdı və güman etdik ki, bəlkə elə bu cür lazımdır, köməyi deyər. Əhmədin adına yazılmış qara kostyum düz Moskvaya, Ali Məhkəmənin sonunadək gedib çıxdı, Əhmədin əynində olan özünün boz kostyumu isə birdəfəlik itib-batdı. O qara kostyumda olan qan ləkəsi Əhmədin həyatna son qoudu. Beləcə, qardaşım nahaqdan sənədsiz-sübutsuz güllələndi. Amma Əhməd and icərək valideynlərimizi də məni də inandırmışdı ki, əli hec kimin qanına batmayıb.

Qardaşım həssas, ürəyiacıq, həm də haqsızlığa qarşı barışmaz bir insan idi. Moskvada keçirilən məhkəmədə ermənipərəst hakimlər, vəkillər və xalq iclasçıları bizim vəkili, şahidləri hec dindiməyə qoymadılar. Qəribədir ki, əslində əyninin ölçüsündə olmayan qara kostyum yenə Əhmədin üzünə durdu, şahidlik etdi və 300-dək erməninin də qatıldığı məhkəmədə Əhmədə ölüm hökmü kəsildi. Əhməd hakimə bircə bunu dedi ki, mənə edilən zülmün bircə faizi sənə edilsəydi, azından yüz adam öldürdüyünü boynuna alardın. İndi bilmirəm, Əhmədə zülm verən müstətiqlər yaşayır yoxsa yox, amma görəsən, hec yuxularını qarışdırmırlar ki...Əhməd kimi oğulun əzablarını yada salmırlarmı?"

Ömrünün gənc çağında nişanlısını gözü yolda qoyub həyatdan vaxtsız getmiş Əhmədin bu iğtişaşlarda günahı yox idi. Hadisələrin təşkilatçısı və ilhamvericisi Eduard Qriqoryana isə adam ölümündə və zorlamalarda iştirakını sübut etdilər. Bunun müqabilində ona 12 il iş kəsildilər. Sonra da müəmmalı şəkildə haralarasa çıxıb getdi. Möhübbət Əhmədov deyir ki, qardaşımın dəlilsiz-sübutsuz güllələnməsi ilə bağlı illər uzununu müxtəlif ünvanlara müraciətlər etmişdir. "Lakin erməni separatizminin qurbanı olan qardaşımın bəraət almasına hələlik nail ola bilməmişik. Çox istərdik ki, Əhmədin dərдинə dözməyib dünyadan vaxtsız getmiş valideynlərimin nigaran ruhu xatirinə qardaşıma bəraət versinlər. O, vətən uğrunda, azadlıq uğrunda şəhid olan oğullarımıza tən tutulsun. Ümidliyəm, çox ümidliyəm...."

Faktlar bir daha göstərir ki, Sumqayıt hadisələrində günahkar olan erməni ekstremistlərinə və millətçilərinə ruh verən, dayaq olan Ermənistan rəhbərliyinin cəzalandırılması əvəzinə törədilən cinayətlər adıləşdirilərək yalnız azərbaycanlılar təqib olunmuşlar. Doğrudur, cinayətkarlardan biri olan erməni Eduard Qriqoryan da hadisələrə görə məsuliyyətə cəlb olunmuşdu. Respublika Baş Prokurorluğunun Ağır Cinayətlərə Dair İşlər üzrə İstintaq İdarəsinin xüsusilə mühüm işlər üzrə böyük müstətiqi, baş ədliyyə müşaviri Ənvər Həmidov redaksiyamıza ünvanladığı arayışda Eduard Qriqoryan zərər çəkmiş erməni qızlar – Marina və Karina Mejlumyan bacıları tərəfindən tanındıqdan sonra fakt qarşısında məsuliyyətə cəlb edildiyini bildirir. Qriqoryan zərər çəkmiş ermənilər tərəfindən tanınmasaydı, onu da, çox güman, məhz erməni olduğuna görə, təsadüfən tutulmuş adam kimi buraxacaqdılar, necə ki, onun həmin hadisələrdə tutulmuş digər qardaşlarını azad etmişdilər.

Hazırda aparılmış istintaqla müəyyən edilmişdir ki, Eduard Qriqoryanın özündən başqa daha iki qardaşı Sumqayıt hadisələri zamanı erməni mənzillərinin talan edilməsində xüsusi fəallıq göstərmişdir. Sumqayıtda yaşayan digər ermənilər də öz soydaşlarına qarşı qəsdən və ya xüsusi məqsədlə təxribatlar törədib, sonra bunu azərbaycanlıların boynuna yıxmağa çalışmışlar. Məsələn, şəhərin 9-cu mikrorayonunda yaşayan Benik Qriqoryan soyadlı qohumunun mənzilini yandırır sonra bunu bir azərbaycanlının üstünə atmışdır. Həmin ermənilərin evlərinə baxış keçirilərkən məlum olmuşdur ki, faktiki olaraq boş mənzillər yanmışdır. O vaxt istintaq qrupunun üzvləri bu hala diqqət yetirdikdə Benik Qriqoryan onlara rüşvət təklif etmişdir. Amma SSRİ Baş Prokurorluğunun istintaq qrupu həmin fakta heç bir hüquqi qiymət verməmişdir.

Hazırkı istintaqla birmənalı olaraq müəyyən edilmişdir ki, Eduard Qriqoryan və qardaşları Dağlıq Qarabağdan olan “Krunk”-un emissarları ilə əlaqə saxlamış, onlardan əslən qarabağlı olan, erməni separatizmini qəbul etməyən, fonda pul keçirməyən ermənilərin ünvanlarını götürmüş, habelə xüsusi həblər və spirtli içkilər əldə etmək üçün pul almış, sonra cinayət meyilli azərbaycanlı qonşuları ilə ümumi dil tapmış, iğtişaslara cəlb etmişlər. Mənəvi cəhətdən yetkin olmayan gənc azərbaycanlılar Qarabağa erməni iddialarına qarşı keçirilən dinc mitinglərə aparılaraq Qafandan gəlmiş soydaşlarımız kimi təqdim olunmuş, ermənilərin orada dinc azərbaycanlıları qırdıklarını, özlərinin isə bir maşın meyid gətirdiklərini iddia edərək mitinq iştirakçılarını ermənilərdən intiqam almağa çağırmışlar. Daha sonra Sumqayıtda yaşayan ermənilərin ünvanları paylanmış və Eduard Qriqoryanın başçılığı ilə 100 nəfərə yaxın adam ermənilərin mənzillərini talan etməyə girişmişdir.

Ənvər Həmidov bildirir ki, Sumqayıt şəhərinin keçmiş güc strukturları əməkdaşlarının bir neçəsi faktiki olaraq 28 fevral hadisələrinin istintaq və əməliyyat yolu ilə təhqiqatdan kənaşdırılısalar da, müəyyən etmişlər ki, şəhərdə özlərini “Qafandan qovulmuş azərbaycanlılar” kimi təqdim edən 20-25 nəfərlik təxribat qrupu fəaliyyət göstərərək. Bu barədə onlara hətta bəzi zərərçəkmiş ermənilər də məlumat vermişlər. Həmin məlumatlar SSRİ Baş Prokurorluğunun istintaq- əməliyyat qrupuna çatdırılsa da, naməlum səbəblərdən yoxlanılması təşkil edilməmiş və nəticəsiz qalmışdır. O vaxtlar SSRİ Baş Prokurorluğunun İstintaq qrupunda tərcüməçi kimi fəaliyyət göstərmiş Nofəl Əhmədov bildirir ki, həmin təxribat qrupunun ifşa edilməsi üçün cüzi də olsa tədbirlər görülməmişdir.

DTK-nın Sumqayıt şəhər şöbəsi tərəfindən hadisələrin əsas təşkilatçılarından və icraçılarından biri olan “Paşa” ləqəbli Eduard Robertoviç Qriqoryan barəsində məlumat SSRİ DTK-nın Sumqayıt hadisələri üzrə əməliyyat sahəsinə rəhbərlik edən Yevgeni Popova çatdırılsa da, o buna şübhə ilə yanaşmış, milliyətcə erməni olan şəxsin öz soydaşlarına qarşı cinayət törətdiyinə inanmadığını demişdir. Martin əvvəllərində DTK –nın Sumqayıt şöbəsinin rəisi Vladimir Lebedev onu çağıraraq Eduard Qriqoryan barədə məlumatın doğru çıxdığını və artıq həbs olunduğunu bildirmişdir. Eduard Qriqoryanın hadisələrdə iştirakı və onun əlaqələrinin müəyyən edilməsi qeydiyyat - əməliyyat işi açılmış, əməliyyatın gedişində “Paşa”-nın əslən Qarabağlı, milliyətcə erməni olan Osipov və ya Osipyanyan soyadlı bir “həmkarı” ilə söhbətlər aparılmışdır. Sonradan Osipovun (Osipyanyan) Özbəkistan SSRİ ərazisində yerləşən İslah-əmək müəssisəsində cəza çəkməsi barədə məlumat aldıqdan sonra bu ölkənin müvafiq orqanlarına sorğu göndərmək qərarına gəlmişdir. Lakin SSRİ DTK-dan gəlmiş nümayəndələr həmin sorğunu müxtəlif bəhanələrlə imzalamaqdan və göndərməkdən imtina etmişlər.

Sumqayıt hadisələrinin törədilməsində sovet rəhbərliyinin hansı dərəcədə maraqlı olduğu göz qabağındadır. Bu şəhərdə güc strukturlarının kifayət qədər hərbi və silahlı qüvvələri olduğu halda hadisələrin qarşısının alınması üçün lazımi tədbirlər görülməmiş, bununla bağlı hətta SSRİ DTK-nın sabiq sədr müavini Filipp Denisoviç Bobkov Sumqayıtda olarkən ona müraciət etdikdə bildirmişdir ki, hadisələrin qarşısını almaq barədə əmr verməyə yalnız SSRİ rəhbərliyinin səlahiyyəti var. SSRİ Baş Prokurorluğunun istintaq qrupu isə yalnız iğtişaşların icraçıları ilə maraqlanmış, cinayətin təşkilatçılarının müəyyən edilməsi istiqamətində obyektiv iş aparmamış, çox vaxt təşkilatçılar qismində azərbaycanlıları məsuliyyətə cəlb etməyə çalışmış, beləliklə, əməliyyat tapşırıqlarının nəticələri, demək olar ki, kölgədə qalmışdır.

Akif Cabbarlı, Bəşir Şərifli

“Azərbaycan” 22 fevral 2011

Sumqayıtda törədilən iğtişaslar mətbuat səhifələrində

1988-ci ildə dünya mətbuatı Sumqayıtda baş verən hadisələrə bir sıra materiallar həsr etdilər. Həmin materialları təhlil etdikdə görürük ki, Qərb mətbuatı birtərəfli və loyallıq mövqeyi tutur və yaxud Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan alınıb Ermənistanı verilməsini "zəruri" hesab edirdilər. Bir neçə misal gətirmək istərdik.

"Faynesl tayms". İngiltərə. 30 mart 1988

"Sumqayıtda qanlı faciə baş verəndən sonra Ermənistanın Yerevan şəhərində minlərlə erməni küçələrə axışdılar. Ermənilər Qorbaçova böyük ümidlər bəsləyirdilər".

"Ekonomiks". İngiltərə. 6 iyul 1988

"Ermənilər Kremlə ikinci adam sayılan Y.Liqaçovun mayın 21-də Dağlıq Qarabağın Azərbaycanın tərkibində qalması haqqında çıxışından narazı qaldıqlarını bildirmişlər. ...Sumqayıtda rəsmi məlumatlara görə, 32 nəfər adam öldürülmüşdür...Sumqayıt hadisələrində iştirak edənlərin üzərində məhkəmə prosesi başlanmışdır. 20 yaşlı Tale İsmayılov adam öldürdüyünə görə 15 il iş almışdır. Ermənilər belə ittihamdan narazıdırlar".

"İnterneyşl Herald Tribün". Sentyabr 1988

"Bir çox azərbaycanlıların fikrincə, fevralın 27, 28, 29-da olan hadisələr Azərbaycanı dünya ictimaiyyətinin gözündən salmaq üçün erməni ekstremistləri tərəfindən törədilmişdir".

"Vaşinqton post". Oktyabr 1989

"Ağacların kölgəsində onlarla adam bilyard oynayırdı. "Sumqayıtda nə baş vermişdisə, - Rəfael Abbasov dedi: -bu ermənilər tərəfindən təşkil olunmuş bir aksiyadır". Gənclər deyirdilər ki, hadisələrdən əvvəl ermənilər pullarını əmanət kassalarından çıxartmağa başladılar, çoxları şəhəri tərk etdi.

İştirak edənlərin hamısı qeyd elədi ki, bu, ermənilər tərəfindən hazırlanmış aksiyadır".

"Liberasyon". 25 noyabr 1989

"Hələ 1987-ci ilin yayında ermənilər Dağlıq Qarabağın alınması haqqında məsələ qaldıranda belə başa düşmək olardı ki, Qorbaçov və onun ətrafında olanlar bu tələbi müdafiə edirlər. Bu hərəkət gündən-günə genişlənirdi. Moskva isə susurdu. 1988-ci il fevralın 26-da Qorbaçov müraciətlə çıxış edəndə onun nitqi təxminən belə oldu: "Mən hər şeyi başa düşdüm. Ancaq bir az gözləyin".

Respublikanın əməkdar jurnalisti, "Exo Sumqayıta" qəzetinin baş redaktoru Eyruz Məmmədov 22 ildir ki, 1988-ci il fevral ayının 28-29-da Sumqayıtda baş verən hadisələrin tədqiqatı ilə məşğuldur. Bu illər ərzində onun beş kitabı nəşr olunmuş, dörd sənədli filmi çəkilmişdir. Əsərləri rus, ingilis, alman dillərinə tərcümə olunmuşdur.

Bu qeydlərimi milliyyətçə erməni olan, taleyini Sumqayıta bağlayan Muşeq Qazarovun 1988-ci il mart ayının 17-də "Kommunist Sumqaita" (indi "Exo Sumqayıta" adlanır - müəllif) dərc olunmuş bir məqaləsi ilə başlamaq istəyirəm. Qazarov yazırdı: "Azərbaycanlı, ukraynalı, fin, erməni, rus, yəhudi

millətlərinin qarışığından olan ailəmizdə mehribançılıq, işgüzarlıq, qayğıkeşlik hökm sürür. Məgər mənim və mənim ailə üzvlərimin bu millətləri bir-birindən ayırmağa haqqı varmı? Bu millətlər arasında heç bir fərq qoymamalıyıq. Erməni millətçiləri isə dostluğa xain çıxdılar, millətlər arasına nifaq saldılar."

Mən təsadüfən bu misalı gətirmədim. Muşeq Qazarov özü əslən Gorusdandır. 1918-20-ci illərdə erməni-müsəlman savaşında başı çox əziyyətlər çəkib. Daşnaksütyun partiyasının qatı millətçiləri Gorusda yerləşirdilər. Burada onlar quldur dəstələri hazırlayıb, Azərbaycanın kəndlərinə hücum edir, camaatı öldürür, girov götürürdülər. Muşeq orta məktəbdə dərs deyirdi. Onu quldur dəstəsinə cəlb edəndə etiraz edir. "Mən heç kimə güllə ata bilmərəm, mən müəlliməm" - deyir. Bu sözün üstündə ermənilər onu möhkəm döyürlər. Sonra onu, qardaş və bacılarını Gorusdan didərgin salırlar. Müqavimət göstərən babasını isə güllələyirlər. Muşeq Qazarov nələc qalıb Qubadlı rayonuna pənah gətirir. İlk günlər rayonda ona qarşı münasibət kəskin olur. Lakin rayon partiya komitəsində məsul vəzifədə çalışan Göyüş Məmmədov onun tutulmasına etiraz edir. Muşeqin böyük külfəti vardı. Ona ayrıca otaq verirlər və azərbaycanlılarla dinc, əmin-amanlıq şəraitində yaşamağa başlayır. 1920-ci illərin sonunda ailəsi ilə birlikdə Bakıya köçür. 1949-cu ildən Sumqayıtda məskən saldı və ömrünün sonuna kimi burada yaşadı. 1988-ci ilin fevral hadisələrindən sonra ona sual verildəndə ki, "niyə köçüb Ermənistanı getmirsən?" Muşeq belə cavab verdi: "Mən qatı millətçilərlə bir yerdə yaşaya bilmərəm. Çörəyi mənə azərbaycanlılar veriblər, ermənilər isə onu mənim əlimdən aldılar".

Muşeq barədə danışmağımın əsası var. Söhbət hər hansı bir erməniyə bəraət verməkdən getmir, Azərbaycan xalqının humanistliyindən gedir. Bunun Sumqayıtda baş verən hadisələr zamanı bir daha şahidi olduq. 1988-ci ilin mart-aprel aylarında "Sosialist Sumqayıtı" (indi "Sumqayıt" qəzeti) və "Kommunist Sumqaita" (indi "Exo Sumqayıta" qəzeti) qəzetlərində dərc olunmuş bir neçə oxucu məktublarını nəzərinizə çatdırmaq istəyirəm.

Sumqayıt sakini Rəhilə Abdullayevanın dediklərindən: "Qonşumuz Aşxen 20 ilə yaxındır ki, bizim binada yaşayırdı. Uşaqlarımız bir yerdə böyümüşdülər. Hadisələr vaxtı Aşxeni, iki qızını, gəlinini və iki nəvəsini evimizdə gizlətdik. Onların da evini qarət etdilər. Düz üç gün onları evimizdə saxladıq. Çörəyimizi onlardan əsirgəmədik. Komendant saatı elan olunduqdan sonra çıxıb getdilər".

Sumqayıt sakini Vaqif Ələsgərovun dediklərindən: "Abramın qohumunu bıçaqlamışdılar. Biz onu mənim maşınımıza mindirib təcili yardım xəstəxanasına apardıq. Yolda azğınlaşmış xuliqanlar maşınımızın qabağını kəsdilər. Xoşbəxtlikdən mənə tanıyıb bizi buraxdılar. Xəstəxanada ona lazımı kömək göstərildi".

Sumqayıt sakini Fatma İbrahimovanın dediklərindən: "Xuliqanların azğınlığı hamını vahiməyə salmışdı. Qonşum Yeva ağlaya-ağlaya bizə gəldi. Mən onu sakitləşdirmək istədim. Dedi ki, özü üçün qorxmur, qızı boyludur, uşaq gözləyir, sancıları da başlayıb. Xəstəxanaya aparmağa qorxur. Biz onu sakitləşdirdik. Mən zəng vurub oğlumu çağırdım. Yevanın qızı Susannanı oğlunun maşınına mindirib doğum evinə apardıq. Susannaya bütün qayğıyı göstərdilər. Oğlu oldu. Doğum evinin baş həkimi Şəhla Abışovanın diqqət və qayğısını indi də unuda bilmirəm".

Sumqayıtda komendant saatı elan olunduqdan sonra istər yerli, istərsə də respublika mətbuatında bir sıra ermənilər Sumqayıtda törədilən qanlı aksiyanı pislədilər. Bunun erməni millətçiləri və onların xaricdə yaşayan erməni lobbisi tərəfindən törədildiyini bəyan etdilər. Həmin günlər dövrü mətbuatda dərc olunan bir neçə erməninin fikirləri ilə tanış olmağa dəyər.

Sumqayıtlıların dediklərini komendant Krayev də təsdiq etdi. O, "Pravda" qəzetinin 21 mart 1988-ci il nömrəsində yazırdı: "Ölüm çox ola bilərdi. Əgər yerli əhali kömək etməsə idi. Avtobus

sürücüsü həmin gün 10 erməni ailəsini öz doğma rayonuna Şəkiyə apardı. Azərbaycanlı ailəsi binalarına hücum edən xuliqanların qabağını kəsmişdilər. Bir fəhlə öz dostu erməni ilə avtobusda gedirdi. Xuliqanlar avtobusun qabağını kəsib ermənini tələb etdilər. Azərbaycanlı özü yaralandı, dostunu isə xilas etdi".

Bakının və Sumqayıtın ayrı-ayrı sənaye müəssisələrində çalışan ermənilər Sumqayıtda baş verən hadisələrlə bağlı "Kommunist", "Bakinskiy raboçiy", "Vişka", "Sosialist Sumqayıtı", "Kommunist Sumqaita", "Pravda", "İzvestiya" qəzetlərində çıxış edir, millətçi ermənilərin irəli sürdüləri torpaq iddialarını əsassız hesab edirdilər.

Arsen Ambartsumyan, leytenant Şmitd adına (indi Səttərxan adına) zavodun işçisi: "Mən fəhləyəm. Dağlıq Qarabağda baş verən hadisə məni doğrusu təəccübləndirdi. Heç inanmazdım ki, bir qrup millətçi aranı qarışdırıb bilər. 50 ilə yaxındır ki, bu zavodda işləyirəm. Burada mənim çoxlu dostlarım var. Ermənilərin iddiasını əsassız hesab edirəm".

Ruben Arutyunyan, Sumqayıt alüminium zavodunun işçisi: "Mən Şamaxor (indiki Şəmkir rayonu - müəllif) rayonunun Çardaxlı kəndindənəm. Uşaqlıqdan azərbaycanlılarla ermənilərin dərdinin, sevincinin bir olduğunu öz gözlərimlə görmüşəm. İşlədiyim müəssisədə də belədir. Müxtəlif millətlərin nümayəndələri olsaq da, can deyib, can eşidirik. Son zamanlar Dağlıq Qarabağda baş vermiş hadisələr erməniləri, azərbaycanlıları, digər millətlərin nümayəndələrini də eyni dərəcədə həyəcanlandırıb. Özlərini "millət dostu" adlandıranlar öz millətinin də, digər xalqların da düşmənləridirlər".

Abram Akopyan, Sumqayıt üzvi sintez zavodunun işçisi: "Qarabağ hadisələrini eşidəndə necə həyəcanlandığımı sözlə ifadə etməyə çətinlik çəkirəm. On ildən çoxdur ki, taleyimi Sumqayıtla bağlamışam. Bizim üçün heç bir vaxt milli fərq olmayıb. Yalnız təmiz adam, vicdanlı işçi öz kollektivinin, müəssisəsinin, şəhərinin təəssübünü çəkə bilər. Mən müharibədə (1941-45-ci illər nəzərdə tutulur) keçən gəncliyimi, müharibənin ağır günlərini yaxşı xatırlayıram. Azərbaycandan, arxa cəbhədən əsgərlərə isti paltar, corab göndərmişdilər. Corabların biri mənə çatdı. Üstündə azərbaycanca bu sözlər yazılmışdı: "Sağ və salamat qayıdasan". Bir qadının əlləri ilə toxunmuş corabın üstünə həkk olunmuş bu sözlər, məni düşməne qarşı daha amansız olmağa ruhlandırırdı. Bu corabı öz əlləri ilə toxuyan qadın onun kimə çatacağını bilmirdi. Bircə, onu bilirdi ki, sovet əsgərinə göndərir. Mən indi də bu corabı ən əziz xatirə kimi saxlayıram. Dər gündə aldığım bu cür hədiyyəni, ana ürəyinin alqışını unutmaq olarmı? Mən erməni millətçilərinə ağıl-kamal və müdriklik diləyirəm".

Sumqayıt şəhərində qanlı aksiyanın törədilməsi birdən-birə baş verməmişdi. Bunun ssenarisi çox-çox əvvəllər yazılmışdı. Böyük sovet imperiyasını dağıtmaq üçün milli zəmində münaqişə yaratmaq əsas və mühüm şərtlərdən biri sayılırdı. Böyük bir ölkəni dağıtmaq üçün millətlər arasında konflikt yaratmaq lazım idi. Bu konflikti də Dağlıq Qarabağda yaratdılar. Azərbaycan xalqının dəmir iradəsini və qətiyyətini görən separatçı ermənilər xaricdə yaşayan havadarlarının və SSRİ Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin əli ilə Sumqayıtda faciə yaratdılar. Bundan sonra erməni təbliğat mexanizmi işə düşdü. Onlar azərbaycanlıları bütün dünyada başkəsən, quldur millət kimi təqdim etməyə başladılar. Sözsüz, bütün bu "cizmaqaralar" yalandan və böhtandan başqa bir şey deyildi. Bununla belə, ermənilər öz mənfur və çirkin əməllərindən əl çəkməyərək, bu işdə xaricdə yaşayan və fəaliyyət göstərən imkanlı ermənilərdən və kütləvi informasiya vasitələrindən geniş istifadə etməyə başladılar.

Bir sıra məqalələrə istinad etmək istəyirəm. "Bakinskiy raboçi" qəzeti 1988-ci il 8 mart sayında yazırdı ki, Amerikanın bəzi konqresmenləri fevral ayının 25-də komitə iclasında Dağlıq Qarabağda

hadisələrin inkişafından narahat olduqlarını bildirmiş və son dərəcə "ağıllı" tövsiyə vermişlər; Respublikalarda qayda-qanun yaratmalı, həm də millətlərin öz müqəddəratını təmin etmək hüququna əməl etməli, milli siyasəti nəzərdən keçirib kökündən dəyişdirməli". Dağlıq Qarabağın taleyini ermənilərin xeyrinə həll etmək istəyən qüvvələrin çox olduğu hamıya bəllidir. Amerikanın Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsinin təlimatlarının birində deyilirdi: "Hər bir sosial iğtişasa və ya narazılığa dərhal millətçilik istiqaməti verilməlidir. Bütün işlərdə milli-siyasi məqsədlər üstün yer tutmalıdır. Sosial narazılıqlar hətta tamamilə başqa səbəb üzündən baş versə də, onlara dərhal milli don geyindirilməlidir". MKİ-nin himayəsi altında olan "Azadlıq", "Amerikanın səsi" radiostansiyaları, transmilli şirkətlər bu yönümdə gündəlik məlumatları efirə ötürür və dünya ictimaiyyətini həqiqətdən uzaqlaşdırmağa çalışırdılar.

"Azadlıq" radiostansiyasının erməni redaksiyasının baş redaktoru Eduard Ohanesyan həmin hadisə günlərində dəridən-qabıqdan çıxır, Sumqayıt "genosid"ini bəşəriyyət tarixində görünməmiş bir aksiya kimi qələmə verməyə çalışırdı. Ölənlərin sayının 32 nəfər yox, 500 nəfər olduğunu iddia edirdi.

"Amerikanın səsi" radiostansiyası erməni redaksiyasının 1988-ci il sentyabrın 13-də verdiyi məlumata görə, Dağlıq Qarabağ barəsində iddialar qəti şəkildə rədd olunarsa, "Qarabağ Komitəsi" problemin həllinin tamamilə yeni və orijinal bir planını tərtib etmişdir və onu tam ciddi variantlardan biri sayır. Redaksiyanın tövsiyələrinə görə Qarabağ erməniləri SSRİ-nin tərkibindən çıxmağa nail olmalı və bundan sonra yenidən Sovet İttifaqı ilə birləşməlidir. Ermənistan Respublikası bu haqda Moskvadan razılıq almalıdır. Əgər ümitsiz vəziyyət yaranarsa və planı həyata keçirmək mümkün olmazsa, daha hiyləgər, lakin eyni dərəcədə avantürist məzmun daşıyan başqa ehtiyat variantı da vardır. SSRİ Konstitusiyasına görə, DQMV-nin öz müqəddəratını təyin etmək hüququ yoxdur. Ermənistan SSR-si isə belə bir hüquqa malikdir. Ona görə də radio təklif edir ki, Ermənistan özü Dağlıq Qarabağın tərkibinə daxil olmaq haqqında müraciət irəli sürsün, paytaxtı Stepanakert şəhəri olmaqla, yeni Artsax erməni respublikası yaratsın.

Bütün bunlar boş cəfəngiyatdan başqa şey deyildi. Ermənilər xəyalla yaşasalar da, öz çirkin əməllərindən əl çəkmirdilər. Onlar Yerevanda təcili olaraq "Sumqayıt, genosid, aşkarlıq" adlı kitab nəşr etdilər və bütün postsovet məkanında yaydılar. Təəssüflər olsun ki, həmin dövrdə respublika mətbuatında bu qərəzli və böhtan xarakterli kitaba layiqli cavab verilmədi. Niyə? Çünki o zamanlar Kommunist Partiyası hakimiyyətdə idi. Bolşevik ideoloqları ermənilərlə dostluq əlaqələri, "beynəlmilətçilik prinsipləri" və onların həyatda gerçəkliyi haqqında materiallara üstünlük verirdilər. Bir neçə erməni və azərbaycanlı tələbələrini AzTV-yə dəvət edir və bu gənclər dostluqdan, qardaşlıqdan söhbət açırdılar. Bu, Mərkəzi Komitənin səriştəsizliyini, dar düşüncəyə malik olduqlarını və siyasi savadsızlığını sübut edirdi. Yerevanda, Stepanakertdə ermənilər Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan alınıb Ermənistana qatılmasını gündəmə çıxarıb, bunu kütləvi informasiya vasitələrində bəyan edirdilər. Bizimkilər isə Moskvaya yarımaq üçün ermənilərə qarşı sədaqətli olduqlarını sübut etməyə çalışırdılar.

1988-ci il fevralın 29-da SİTA belə bir məlumat yaydı ki, Sumqayıtda bir qrup xuliqan şuluqluq etmişdir. Fevralın 28-29-da erməni quldurları 32 nəfəri qətlə yetirmiş, 197 nəfəri yaralamış, 12 nəfər qadını zorlamış, 26 məişət obyektinə, 100-dən çox mənzilə, 20 avtomobilə zərər vurmuşlar. Məgər bütün bunları bir qrup xuliqanın ayağına yazmaq olardımı? Yetkinləşməmiş, 15-16 yaşlı uşaqlar qatı cinayətə əl ata bilərdilərmə? Xeyr, bütün bunlar xaricdə, Ermənistan Respublikasının rəhbərlərinin iştirakı ilə qabaqcadan planlaşdırılmış və düşünülmüş bir aksiya idi. Sumqayıta Yerevandan xüsusi emissarlar gəlirdi. Onlar cinayətkar Qriqoryanla görüşür, onu təlimatlandırır, pul və narkotiklə təmin

edirdilər. Sumqayıtlı gənclər və yeniyetmələr qatı cinayətkarların təhriki ilə aksiyaya qoşulub iğtişaslarda iştirak etmişdilər. Respublika mətbuatı (bir neçə məqaləni istisna etməklə) isə bu haqda susurdu.

Ermənistanın rəhbərləri, hərbiçiləri, qatı millətçiləri Dağlıq Qarabağın və Azərbaycanın 20 faiz torpaqlarının işğalında görəsən təkcə öz imkanlarındanmı istifadə etmişdilər? Xeyr! Əgər kənardan kömək olmasa idi, ermənilər cürət edib Azərbaycan torpaqlarını zəbt edə bilməzdilər. Buna onların cürəti çatmazdı! Sovet hərbiçiləri bu işdə onlara dəstək idilər. Ermənilərə külli miqdarda hərbi silah və canlı qüvvə verildirdi. Sonralar Rusiyanın Ermənistanı təmənnəsiz bir milyard Amerika dolları həcmində silah verməsi bütün dünya ictimaiyyətinə bəllidir.

1990-cı il yanvar ayının 24-də Parisdə nəşr olunan "Jurnal dyu dimanş" qəzeti yazırdı: "Axır günlər Livandan Yerevana minomyot və avtomatlar daşıyan təyyarələr gəlməkdə davam edir. Onların boşaldılması erməni gömrük işçilərinin nəzarəti altında gecələr həyata keçirilirdi. Artıq neçə gündür ki, aeroportun gömrüyündə bir nəfər də olsun rus xidmət etmir. Bu silahların daşınması ola bilsin ki, sentyabrdan başlanıb. Dağlıq Qarabağda vətəndaş müharibəsi qızışan andan Yerevanda və kəndlərdə, Azərbaycanla sərhəd ərazidə daha çox silahlı adamlara, həmçinin hər şeyə hazır olan qızışmış gənclərə rast gəlinir. Bu dəstələrin başında çox vaxt Beyrutdan və Dəməşqdən gəlmiş erməniləri görmək olar. Onların bəziləri Livan terrorçularına və silahlanmış xristian qruplarına yaxındırlar. Küçə döyüşləri taktikasını yaxşı bilən yüzlərlə Livan ermənisi bura vizasız gəlib. Onların bir hissəsi Yerevanda yerləşir, əksəriyyəti isə sərhəd rayonları olan Gorus və Xanlar ətrafına yola düşüblər. Qonşu respublikalarda olduğu kimi, "Qarabağ Komitəsi" bu təşkilatları Azərbaycana qarşı öz əllərində saxlayırlar".

Belə misalları çox sadalamaq olar. Möhkəm silahlanmış ermənilər, ideoloji silahdan da məharətlə istifadə etməyə çalışırdılar. Erməni və ermənipərəst qüvvələr dünyanın ayrı-ayrı mətbuat səhifələrində guya Böyük Ermənistanın mövcud olduğunu iddia edir, Osmanlı imperiyası tərəfindən dağıldığını ön plana çəkirdilər. Fransız sovetşünası Lemerse-Kelkeje "Azərbaycana xaricdən təsir" məqaləsində Azərbaycan tarixini təhrif edir, qonşu dövlətlərə (ermənilər nəzərdə tutulur - müəllif) qarşı xəyanətkar olduğunu sübut etməyə çalışırdı.

Erməni ideoloqları öz havadarlarının pulu hesabına xaricdə kütləvi informasiya vasitələrində Azərbaycan haqqında mənfi imic yaratmaqla məşğul idilər. Bir misal çəkmək istəyirəm. 1989-cu il iyun ayının 29-da "Yurmala" qəzetinin 26-cı sayının birinci səhifəsində belə bir başlıq verilmişdir: "Qəzetin bu nömrəsi Ermənistanı və erməni xalqına həsr olunur".

Qəzetlə tanış olanlar bilirlər ki, Azərbaycanın, onun dinc əhalisinin ünvanına nə qədər böhtanlar yağdırılmışdır. Dağlıq Qarabağın tarixən ermənilərin olmasını sübut etməyə çalışır, Sumqayıtda ermənilərə qarşı "genosid" aparıldığını söyləyirdilər. Silva Kaputikyan məqaləsində yazırdı: "Biz uçuruma yuvarlanmışıq. Çıxış yolu yoxdur. Bir tərəfdə Türkiyə, digər tərəfdə Azərbaycan. Havamız çatmır. Məhv oluruq. Sumqayıtda qırğın olmuşdur. Bizi yaşamağa qoymurlar".

Yazıçı Sero Xanzadyan yazırdı: "1930-cu ildə Qarabağda 850 min erməni yaşayırdı. 1926-cı ildə Naxçıvanda ermənilər əhalinin 40 faizini təşkil edirdi. 1988-ci ilin axırlarında orada demək olar ki, erməni qalmayıb. Sumqayıtda ermənilərin qətlə Azərbaycan rəhbərləri ilə razılaşdırılaraq həyata keçirilmişdir. Burada 450-yə qədər erməni vəhşicəsinə öldürülüb".

Həmin dövrdə "Yurmala" qəzetinə "Azərbaycan gəncləri" və "Kommunist Sumqaita" (indi "Exo Sumqayıta" qəzeti) cavab verdi. Azərbaycan KP Mərkəzi Komitəsinin orqanları "Kommunist" və

"Bakinskiy raboçi" qəzetləri isə nədənsə susdular. Qərb ölkələri, transmilli korporasiyalar, xarici mətbuat Azərbaycanda gedən ictimai-siyasi prosesləri, Sumqayıtda baş verən qanlı aksiyadan, Dağlıq Qarabağ problemindən SSRİ-nin dağıdılmasında və Kommunist Partiyasının ləğvində bir alət kimi istifadə etdilər. Erməni millətçiləri isə bu hadisələrdən tarixi şans kimi istifadə etməyə çalışdılar. Həmin illər ermənilər informasiya müharibəsində üstünlük təşkil edirdilər. Fransada, Kaliforniyada, Hollandiyada kütləvi informasiya vasitələrində ermənilər və ermənipərəst siyasətçilər, politoloqlar Azərbaycanın ünvanına hədyanlar yağdırırdılar.

"Sandi Tayms" qəzeti yazırdı: "Azərbaycanlılar ermənilərdən aciz və gücsüz deyillər. İnformasiya müharibəsində isə azərbaycanlılar ermənilərdən aciz və gücsüzdürlər".

Bu həqiqətdən belə idi. İllər sonra Azərbaycan iqtisadi cəhətdən inkişaf etdikcə, paralel olaraq ideologiyamızda da ciddi dönüşlər yarandı. Alimlərimiz, tarixçilərimiz, politoloqlarımız ermənilərin xəyanətkar düşmən olduğunu, ədalətsiz müharibə apararaq 20 faiz torpaqlarımızı işğal etməsini bütün dünyaya çatdırmağa səy göstərdilər.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev İstanbulda keçirilən sammitdəki çıxışında demişdir ki, biz informasiya müharibəsində həmişə ermənilərdən geri qalmışıq. İndi hücumla keçməyin vaxtı gəlib çatmışdır.

Son illər ideoloji cəbhədə atılan addımlar onu göstərir ki, artıq dünya ictimaiyyəti erməniləri işğalçı kimi tanıyır, azərbaycanlıların isə sülhpərvər bir millət olduğunu dəstəkləyirlər. Sumqayıt hadisələri və Dağlıq Qarabağ problemi ilə bağlı çəkilən sənədli filmlər və kitablar rus, ingilis, fransız, alman, çin, ərəb, ispan dillərinə tərcümə olunub dünya ictimaiyyətinə çatdırılır. Bu sahədə Heydər Əliyev Fondunun prezidenti Mehriban xanım Əliyevanın əməyini də xüsusi qeyd etmək lazımdır.

Erməni millətçiləri Azərbaycanın güclü təbliğat maşını qarşısında artıq tab gətirə bilmirlər. Son vaxtlar onlar Sumqayıt və Dağlıq Qarabağla bağlı siyasətlərində dönüş yaratmağa çalışırlar. Onlar Azərbaycanın tarixini, adət-ənənəsini, mədəni irsini təhrif etməyə başlayıblar. Bu sahədə Melik Arsen-Barsam, Vitaliy Danilov, Samvel Şaxmuradyan, Aleksandr Vasilevski, Anatoliy Mostavoy və başqaları internet səhifələrində gen-bol çıxış etməklə məşğuldurlar. Onların çıxışlarına qiymət vermək istəmirəm. Lakin Marksın bir kəlamını xatırlatmaq yerinə düşərdi: "Həqiqət o vaxt həqiqət olur ki, o, həqiqət olsun". Ermənilərin tarixində və söylədiklərində isə həqiqət yoxdur!

Eyruz Məmmədov
"Azərbaycan" 23 fevral 2011

Həqiqət dünyadan gizlədildi, cinayətkarlar istintaqdan

Sumqayıtda qanlı terror fevralın 27-də baş tutsa da, bu ssenari çoxdan hazırlanmışdı. Əslində bütün bunlar nə Sumqayıtla, nə də sumqayıtlılarla bağlı idi. Bu şəhər yalnız əlverişli məkan, sərfəli mövqe kimi seçilmişdi. Araşdırmaçılar belə qənaətə gəlirlər ki, hadisələrin törədilməsində üç tərəf olub: birincisi, bəlkə də ən fəal tərəf SSRİ-ni dağıtmaq siyasətinə rəhbərlik edən qüvvələr olub. İkincisi, məqamdan, qarışıqlıqdan istifadə edərək Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətini Azərbaycandan qoparıb Ermənistanla birləşdirmək istəyən separatçılar fürsətdən gen-bol faydalanmaq istəyiblər. Üçüncü qüvvə isə, təxribat qrupu tərəfindən öyrədilən, cinayətə təhrik olunan nəzarətsiz gənclər idi.

Hadisələrin xronikası, aydınlığı sübut edir ki, erməni millətçi və separatçı qüvvələri bu qanlı terrorun məxfi planını, parol və işarələrini çoxdan hazırlayıblar. Bir-birinin ardınca təşkil olunan aksiyalar, siyasi gedişlər də bunu sübut edir. Eyni vaxtda Stepanakertdə və Yerevanda Qarabağ uğrunda mitinqlər təşkil olunur, yığıncaqlar keçirilirdi. Ermənistanda yaşayan azərbaycanlılar mütəşəkkilliklə ata-baba yurdlarından zorla qovulurdular. İlk qaçqınlar Bakıya, Sumqayıta gəlirdi. Əlbəttə, bu gəlişin ardınca cavab aksiyaları təşkil olunurdu. Nümayişçilər, yürüşçülər arasında azərbaycan dilində sərbəst danışan saqqallı erməni emissarları görünürdü. Rəsmi Bakı qaçqın günlərini yaşayırdı. Vəziyyətdən istifadə edən erməni separatçıları məqsədlərinə çatmaq üçün hər cür hiyləyə əl atır, dəridən-qabıqdan çıxırdılar. Elə bir məqam yaranmışdı ki, Moskva hadisələri sükutla izləyir, əslində isə daha riyakar və dəhşətli planların konturları cızılırdı. 1988-ci il fevralın 27-29-da Sumqayıtda törədilən qanlı cinayət də bu planın tərkib hissəsi idi. Statistik məlumatlara görə, hələ 1988-ci ilin əvvəllərində Sumqayıtda müxtəlif millətlərdən olan 258 min 200 nəfər yaşayırdı. Onların 14.208 nəfəri milliyyətcə erməni idi. Doğrudur, həmin illərdə Gəncədə, Şəkidə, Bakıda da ermənilərin sayı az deyildi. Amma iğtişaş üçün məhz Sumqayıtın seçilməsinin səbəbləri vardı. Sumqayıt Dövlət Universitetinin rus dili kafedrasının müdiri, filologiya elmləri doktoru Ramazan Məmmədov hadisələrin Sumqayıtda törədilməsini belə əsaslandırır:

- Sumqayıtın yerləşdiyi ərazi paytaxta – Bakıya daha yaxındır. Bakıdan dərhal dünya ictimaiyyətinə hadisə barədə məlumat yaymaq, anti-azərbaycan şəbəkə ilə çevik əlaqə yaratmaq imkanları geniş idi. 80-dən çox millətin yaşadığı Sumqayıt təkcə kimyaçılar, metallurqlar şəhəri kimi yox, həm də xalqların dostluq şəhəri kimi tanınırdı. Maraqlı olan qüvvələr bu hadisələri törətməklə dünya ictimaiyyətinə bəyan etmək istəyirdilər ki, azərbaycanlılar millətçi, vəhşi və barbar bir xalqdır. Bu səbəbdən də onlarla birgə yaşamaq mümkün deyil. Sumqayıtda törədilən qanlı aksiyaların şəhərin Dostluq, Sülh küçələrində baş tutması da məqsədli idi.

Sumqayıtda hadisələrin başlandığı gündən dərhal anti-azərbaycan informasiya şəbəkəsi işə düşdü. Müxtəlif ölkələrdə videolentlər nümayiş etdirildi, mətbuatda şər və böhtan dolu yazılar dərc olundu. Qəribədir ki, cəmi 3-4 gün sonra Xankəndidə əvvəlcədən hazırlanmış “Sumqayıt hadisələri zamanı həlak olmuş ermənilərə” xatirə abidəsi ucaldıldı, “Sumqayıt...soyqırımı...aşkarlıq” adlanan kitabça 50 min tirajla Yerevanda rus dilində çap olunub dünya ictimaiyyətinə çatdırıldı. Əlbəttə, belə silsilə tədbirlər bir daha sübut etdi ki, ermənilər bu qanlı aksiyanın törədilməsini və geniş yayılmasını planlı şəkildə təşkil etmişlər. “Böyük Ermənistan” xülyasına xidmət edən antitürk, anti-azərbaycan təbliğat separatçıların başlıca məqsədinə, məramına

çevrilmişdi. Sumqayıt hadisələri barədə sovet və xarici ölkə mətbuatında birtərəfli, qərəzli yazılar dərc olunurdu. Moskva isə susurdu. Hələ 1988-ci il fevralın 26-da ittifaq rəhbəri M. Qorbaçov ermənilərin ona müraciətinə çox təmkinlə cavab vermişdi: “Mən hər şeyi başa düşdüm, ancaq bir az gözləyin.” Cəmi iki gün sonra Sumqayıt hadisələri baş verdi. Sumqayıtlı jurnalist Eyrüz Məmmədov o günləri xatırlayanda bunları dedi: “SSRİ-nin sabiq müdafiə naziri D. Yazovla müsahibəmdə onun bir etirafı var: “Biz qoşunları Sumqayıta yeritmək üçün Ali Baş Komandandan əmr gözləyirdik. Ali Baş Komandan isə M. Qorbaçov idi....” Sumqayıtda qan töküləndən sonra şəhərdə komendant saati elan olundu. Beləliklə, bütün səlahiyyət hərbiçilərin əlinə keçdi. Ona görə ki, Moskva belə istəyirdi....

Həmin illərdə Sumqayıt şəhər bir nömrəli doğum evinin həkimi işləyən Şəhla Abışova hadisələrlə bağlı bəzi məqamları xatırladı:

- Hələ 1988-ci il fevral ayının 26-da doğum evində xadimə işləyən Amaliya Arutunyan Minvodan zəng vurub məzuniyyət tələb edirdi. Terror aktı isə bir gün gecikmişdi. Deməli, ermənilərin bəziləri bu hadisələrin baş verəcəyini qabaqcadan bilirmişlər.

Onlar hamısı eyni mərkəzdən idarə olunur, təlimat alırdılar. Hadisələr başladığı andan ermənilərin yalan və uydurmaları dünyanı dolaşır, siyasi avantüraya əl atırdılar. Hətta Sumqayıtdakı qanlı terrordan bir gün sonra Yerevanda, Fransada, Almaniyada montaj edilmiş filmlərdə doğum evində körpələrin başının kəsilməsi, azərbaycanlıların bu başlarla futbol oynaması göstərilmişdi. Elə həmin gün rus hərbiçiləri və erməni nümayəndələri doğum evində oldular. Bu şaiyələrin iftira və böhtan olduğunu təsdiq etdilər. Belə uydurma və qondarma yalanlar bir-birinə calanır, hadisələrin daha da qızıqdırılmasına, şiddətlənməsinə təkan verirdi.

Həmin vaxtlar Moskvada çap olunan “Medisinskaya qazeta”nın xüsusi müxbiri Melkonyan Sumqayıta gəlir. Faktlarla maraqlanmaq üçün doğum evində də olur. Erməni qadınlarını palatada görəndə təəccübünü gizlədə bilmir. Təkcə hadisə vaxtı və hadisədən on gün sonra doğum evində 20-dən çox erməni uşağı dünyaya göz açmışdı. Bütün bunların şahidi olan Melkonyan sonra özü də etiraf etmişdi ki, Rusiya mətbuatında gedən informasiyalar təxribat xarakteri daşıyır. O, təmsil etdiyi qəzetdə təkzib verəcəyini vəd etsə də, yenə sözünə əməl etmədi. Təbii ki, erməni xisləti bunun qarşısını aldı. Onları əsl həqiqət yox, böhtan və şər daha çox maraqlandırırırdı.

Ermənilər nə qədər yırtıcı və amansız olsalar da, sumqayıtlılar vətəndaşlıq borcunu sona qədər qoruyurdular. O vaxtlar Sumqayıtın komendantı təyin olunan general-leytenant Krayev Moskvada çap olunan “Pravda” qəzetinə müsahibəsində demişdi: “Ölüm çox ola bilərdi, əgər yerli əhali kömək etməsəydi. Avtobus sürücüsü elə həmin an on erməni ailəsini öz doğma rayonuna – Şəkiyə aparmışdı. Azərbaycanlı ailəsi binalara hücum edən cinayətkarların qarşısını kəsmiş, erməniləri xilas etmişlər...”

Hadisələr zamanı Sumqayıtda qətlə yetirilən ermənilərin ölüm hökmü “KRUNK” təşkilatı tərəfindən neçə illər qabaqcadan verilmişdi. Hansı binaya, hansı mənzilə soxulmaq, hətta hansı metodla öldürmək əvvəlcədən planlaşdırılmışdı. Araşdırmalar zamanı bəlli oldu ki, öldürülən ermənilərin hamısı “KRUNK” təşkilatına pul köçürməyənlərdir.

Tədqiqatlar sübut edir ki, Sumqayıt hadisələrinin törəndiyi ərəfədə Azərbaycanda daxili sabitliyin pozulması üçün canfəşanlıq edən siyasətçilər də olub. Özü də onların mövqeyi təkcə kütləvi informasiya vasitələrində yayılmırdı, həm də tutduqları vəzifədən faydalanmaqla niyyətlərini açıq-aşkar bəyan edirdilər. Hələ o vaxtlar SSRİ Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin sədri vəzifəsində çalışan V. Kryuçkov “Şəxsi iş” adlı kitabında yazırdı: “Qafqazda vəziyyətin qeyri-

sabit olmasında A. Yakovlevin xüsusi rolu olmuşdur. Onun Qafqazda Ermənistana xüsusi rəğbəti vardı. Mahiyyət etibarilə erməniləri Azərbaycana qarşı çıxış etməyə təhrik edirdi. Qarabağ problemi ətrafında hadisələri gərginləşdirirdi. Bir sözlə, Azərbaycan haqqında həmişə açıq-saçıq qərəzli rəylər verirdi. "Daha sonrakı araşdırmadan bəlli olur ki, A. Yakovlev Amerikanın Mərkəzi Kəşfiyyat idarəsinin agentlərindən biri olub. Bütün bunlar barədə M. Qorbaçova dəqiq informasiya verilsə də, heç bir nəticəsi olmayıb. Ölkədə belə nəzarətsizliyin nəticəsi idi ki, vəziyyət son dərəcə gərginləşmişdi. A. Yakovlevin Azərbaycan əleyhinə ciddi iş aparması onun sonrakı siyasi davranışlarında davam edirdi. Hadisələrin qızgın çağında Ermənistana ezam edilən Yakovlev yenə də ənənəsindən, vərdislərindən əl çəkmir, Yerevanda çıxış edərkən Qarabağ probleminə qətiyyət toxunmur, əksinə, erməniləri millətçilik əhvalına daha çox həvəsləndirirdi. Sov. İKP MK-nın katibi, Siyasi Büronun üzvü olan A. Yakovlev təkcə milli münasibətlərin qızıqdırılmasında yox, həm də SSRİ-nin dağıdılmasında, Kommunist Partiyasının ləğvində böyük rola malik siyasətçilərdən sayılır. Əlbəttə, həmin illərdə belə siyasətçilərin sayı çox idi. Onlar Pribaltikada, Orta Asdiyada, ən nəhayət Qarabağda eyni ssenarini müxtəlif üsullarla icra edirdilər. 1988-ci il fevral hadisələrindən sonra M. Qorbaçov yüksək dairələrdə Sumqayıt faciəsinə siyasi qiymət verilməsinə tərəfdar çıxmıdı. Çünki o vaxtlar Sumqayıt hadisələrinə siyasi qiymət verilsəydi, həmin əməliyyatın yüksək dairələrdən idarə olunması faktı ortaya çıxıb bilərdi. SSRİ-nin milli münaqişələr zəminində dağıdılması ssenarisinin əsl müəllifləri ittiham olunardı. Sumqayıtda törədilmiş iğtişaşların Dağlıq Qarabağ problemi ilə bağlılığı üzə çıxardı. Bir də ermənilərin dünyaya bəlli olan iç üzləri açıları. Hələ bir vaxtlar ermənilərin vəhşiliyindən dəhşətə gələn fransız jurnalisti Jan-İv yazırdı: "Mən müharibədə çox şeylər olduğunu, alman əsgərlərinin qəddarlığını eşitmişəm. Amma ermənilər onları ötüb keçiblər. Onlar 5-6 yaşlı uşaqları, dinc əhalini vəhşicəsinə öldürürlər." Əslində dünya ictimaiyyəti erməniləri belə tanıyır: zalım, qəddar, qaniçən, bir sözlə, ümumbəşəri bəla kimi...

Sumqayıt hadisələrindən 23 il keçir. Doğrudur, hadisələrin mahiyyətini açmaq, baş verənlərə hüquqi qiymət vermək üçün SSRİ Baş prokurorluğu istintaq qrupu yaratdı. İlk baxışda gözləmək olardı ki, əsil həqiqət üzə çıxacaq. Amma belə olmadı, şəhərdə kütləvi həbslər başladı. Günahsız adamlar istintaqa cəlb olundu. Əsil cinayətkarlar isə hələ də məsuliyyətə cəlb olunmayıblar....

Akif Cabbarlı, Bəşir Şərifli
"Azərbaycan" 24 fevral 2011

Sumqayıtda hadisə

(Acı xatirələr)

1988-ci il fevral ayında Sumqayıtda cərəyan edən hadisələr gözlərimiz qarşısında baş verirdi. Sumqayıt nehrə kimi çalxalanırdı. İnsanlar çaş-baş qalmışdılar. Uzun illər qonşuluq və dostluq etdiyimiz ermənilər birdən-birə 180 dərəcə çönüb düşmənin mövqeyində durdular. Onların təxribatçı hərəkətlərindən baş çıxara bilmirdik. Hər gün mitinqlər gedir, insanları qızıqdıran, hövsələdən çıxaran çıxışlar səslənirdi.

- Əziz qardaşlar və bacılar! Mən Qafandan gəlmişəm. Qaçıb canımı qurtarmışam. Ermənilər yoldaşımın döşünü kəsib itlərə atdılar. Uşaqları nizəyə taxdılar, qızlarımızı növbəyə qoydular və s. Bunlar hamısı psixoloji hazırlığın təməli imiş.

Çıxış edənləri heç kim tanımırdı. Qərbi Azərbaycanın 22 rayonundan Sumqayıtda nümayəndə var idi. Sisyan rayonunun azərbaycalılar yaşayan 11 kəndindən çıxış edən olsaydı, dərhal tanıyardıq, çünki rayonun kəndlərindən olan adamları tanımamış olmazdıq. O cümlədən Mehridən, Dərələyəzdən, Vedidən, Göyçədən, Qaraqoyunludan, Zəngibasardan, Ağbabadan, Sürməlidən qızıqdırıcı çıxış edən olsaydı, tanınardı. Düzdür, Azərbaycan Qaçqınlar Cəmiyyəti və respublika prokurorluğunun məlumatına görə 1988-ilin noyabr ayının 28-dən dekabr ayının 7-dək kütləvi surətdə azərbaycanlılar yaşayan 22 rayonun 185 yaşayış məntəqəsinə quldurcasına basqın edən erməni vəhşiləri yerli sakinləri dədə-baba torpaqlarından zorla çıxaranda 217 nəfəri müxtəlif işgəncə ilə öldürmüşdü. Onlardan 57 nəfəri qadın, 5-i körpə uşaq, 18 nəfərsə müxtəlif yeniyetmələrdən ibarət olmuşdur. 400-dən çox yük maşını qarət edilmiş, 25 min əhalinin əmlakı talan edilmişdi. Buna baxmayaraq, çıxış edənlər o əzab çəkən soydaşlarımızdan deyildi. Onlar xüsusi xidmət orqanlarının öyrədilmiş adamları idi. Belə qızıqdırıcı çıxışlarla dəliqanlı gəncləri ermənilərdən intiqam almağa çağırırdılar. Şübhəsiz, buna nail ola bildilər. Eduard Qriqoryanın arxasınca gedən həmin təxribatçılar cinayəti törətdilər və dünyaya hay saldılar ki, barbar müsəlmanlar Sumqayıtda erməniləri qırdılar.

“Paşa” ləqəbli Eduard Qriqoryan tapşırığı icra edən mizdli nökar idi. İşin mahiyyətini daha dərinliklərdə axtarmaq lazımdır.

Gəlin faktlara nəzər salaq.

Sumqayıt şəhərində yaşayan ermənilər bir-biri ilə sıx təmasda imişlər. Biz onların işindən xəbərsiz idik. Ermənilər nələrin baş verəcəyini əvvəlcədən proqnozlaşdırırlar. Ona görə də hadisələrdən bir neçə ay əvvəl əmanət kassalarından pullarını çıxarırdılar. Bunların bu hərəkətinə bir nəfər də olsun nə orqan işçisi, nə rəhbərlik reaksiya verib maraqlanmayıb. Onlar deməyiblər-axı ermənilər Sumqayıtın daimi sakinləri, özləri də “gözəl” yerlərdə işləyirlər.

Erməniləri birləşdirən “Krunq” (Duma) cəmiyyəti Sumqayıtda fəaliyyət göstərəndə özlərinə tərəfdar toplayanda, üzümlük haqqı yığanda biz fil qulağında yatmışıq.

1988-ci ildə mən Sumqayıt şəhər Zeynalabdin qəsəbəsi 6 saylı məktəbdə işləyirdim. Məktəb azərbaycanlı və rus bölmələrindən ibarət idi. Rus bölməsində 762 nəfər şagird təhsil alırdı.

Onların əksəriyyəti hərbiçilərin uşaqları idi. Birdən noyabr-dekabr aylarında hərbi ailələrin kütləvi köçmələri başlandı. Rus bölməsində 334 nəfər şagird qaldı. Onlar da orada yaşayan ləzgi və azərbaycanlı balaları idi.

Sumqayıt şəhər 3 mkr MİS-də pasportstol işləyən Laura Lalayana xüsusi tapşırıq verilmişdi.

“Krunq” cəmiyyətinə üzv olmaqdan imtina edən erməniləri siyahılaşdırın. Laura da tapşırığa canla-başla əməl edib. Cəmiyyətə üzv olmaqdan imtina edənlərin adının qarşısında qara qələmlə işarə qoyub, həmin siyahını Eduard Qriqoryana verib.

Gəlin faktlara baxaq.

Əgər Eduard ermənilərin hamısını qırmaq tapşırığını almışdysa, nə üçün I mərtəbədə yaşayan erməni ailəsinə toxunmur, II-III mərtəbədə yaşayan erməniləri işgəncə ilə qətlə yetirirdi. Həmin ermənilərdən yadımda qalanların adları bunlardır:

Danilyan Nikolay - 82 yaş

Danilyan Seda (arvadı) – 82 yaş

Markaryan Serqey – 79 yaş

Qriqoryan Emma – 79 yaş

Bunlar siyasətlə məşğul olan adamlar deyildi. Necə deyərlər, bir ayaqları evdə, bir ayaqları gorda olanlar idilər. Təqaüdlə yaşayan adamlar idi.

“Daşnaksütyun” partiyasının nizamnaməsində belə bir maddə var. “Erməni mənafeyini güdməyən ermənilər erməni xalqının ümumi işi naminə qurban gedə bilərlər”.

Bunlar bir güllə ilə iki dovşan ovladılar.

- 1) “Krunq” cəmiyyətinə üzv olmaqdan imtina edənlərin, erməni mənafeyini güdməyənlərin aqibəti belə olar
 - 2) Belə yaşlı insanların ölümünü azərbaycanlılarla bağlayıb dünyaya hay salsınlar ki, baxın, barbar müsəlmanlar Sumqayıtda ”yazıq”, “məzlum”, “cəfakeş” erməniləri qırırdılar
- İki gün cərəyan edən hadisələrdə əhaliyə külli miqdarda maddi ziyan dəydi,

Maşınlar yandırıldı, evlər və dükənlər talan edildi.

Sero Xanzadyanın, Zori Balayanın, Silva Kaputikyanın ermənipərəst Qorbaçovla görüşmələrindən sonra məsələ bir az da qəlizləşdi. Hadisədən iki gün sonra şəhərə ordu yeridildi, komendant saati tətbiq edildi. Qorbaçov istəsəydi, ixtişaşın qarşısını alardı, amma bunu ermənilərin xətrinə etmədi. Nə üçün hadisə Gəncədə, Mingəçevirdə, Əlibayramlıda (indiki Şirvanda) deyil, məhz Sumqayıtda baş verdi? Əvvəla, Sumqayıta bütün bölgələrdən valideyn nəzarətindən kənar dəliqanlı gənclər gəlmişdilər. Ona görə də Sumqayıt “Gənclər şəhəri” adlanır. Digər tərəfdən Sumqayıt şəhərinin “Posyolka” deyilən hissəsində 20 min şərti iş alanlar cəmlənmişdi. Onlar bir növ hökumətdən narazı idilər. Ona görə də onları ixtişaşə qoşmaq çox asan idi. Xüsusi xidmət orqanları

ixtişasının mərkəzi Sumqayıtı seçdilər və istədiklərinə nail oldular. Qarabağ torpaqlarının işğal olma təməlini qoydular.

Sumqayıtda baş verən hadisələrdə 400 nəfərdən çox azərbaycanlı gəncləri həbsxanalara doldurdular, başlarını qıxdılar, işgəncə verdilər. Başları qırılmış, nahaqdan döyülmüş, təhqir olunmuş gənclərin üzünə durmaq üçün adamları, ağsaqqalları aparır, hədələyir və onları məcbur edirdilər ki, quldurların dediklərinə qol çəksinlər. Elə ona görə də nə qədər gənc oğlanlarımız həmin vaxt aldıkları zədədən hələ də özlərinə gələ bilmirlər. Həmin gənclərdən biri də Azər İsmayıl oğlu Babayevdir. O, başına gələnləri belə xatırlayır: - 1988-ci ilin mart ayının biri idi. Əmimgildən gəlirdim. Nərimanov küçəsi ilə Azərbaycan küçəsinin kəsişdiyi parkda “xilaskar ordunun” cəllad əsgərləri məni dayandırdılar. Sənəd tələb etdilər. Üstümdə sənəd yox idi. Nə sənədim olardı? Hələ pasport almaq vaxtım deyildi. Doğum haqqında şəhadətnaməni də komsomol sıralarına daxil olmaq üçün komsomol təşkilatının katibinə vermişdim. Onlar məni buraxmaq istəmədilər. 15 yaşlı gənc olmağıma güvəndim. Rus dilində buraxın məni, bizim milləti məhv etməyə gələn əclaflar!-dedim. Sözümləri açmadı. 5 nəfər əli dubinkalı qəddar, imperiya cəlladı məni döyməyə başladılar. Başımı dubinkanın zərbəsindən qorumaq üçün əyildim. Birdən onurğamdan dəhşətli ağrı hiss etdim. Belimə dəyən dubinka zərbələri məni sarsıtdı. Quldurların əlindən çıxdım. Amma özümdə ciddi bir zədələnmə duydum. Əvvəlcə sol ayağım, sonra sağ ayağım fəaliyyətdən düşməyə başladı...

Çox təəssüf ki, sovet hakimləri sovet əsgərlərinin vəhşiliyini, Azər Babayevə tərbiq edilən işgəncəni gizlədiblər. Diaqnozu başqa səmtə yozublar. Guya Azərin sol dizinə su yığılıb. Aşağı ətrafın fəaliyyətdən düşməsinə də dizə su yığılması ilə əlaqələndiriblər, keçib gedər deyiblər. Həmin vaxtdan düz 23 il keçir. Lakin 37 yaşlı Azər Babayev çarpayı əsiridir.

Həmin vaxt imperiya nöqərləri heç nədən xəbəri olmayan Əhməd Əhmədovu ermənilərin təkidi ilə həbs elədilər. Onun məhkəməsi Moskvada oldu. Məhkəmə salonunda olanların 99%-i erməni, 1%-i azərbaycanlı idi. Məhkəmə Əhməd Əhmədova ölüm hökmü çıxartdı. Cinayəti törədən quldur Eduard Qriqoryana 12 il həbs cəzası təyin edib, Moskvada ermənilərə təhvil verdilər. Sumqayıtlıların çoxunun tanıdığı Markaryan Qaraginin qardaşı Serqey Markaryanı da ermənilər öldürmüşdülər. Moskvada Əhməd Əhmədovu ona göstərib deyiblər:

- Sənin qardaşını öldürən budur!
Qaraginin cavab vermişdir:

- Ara, bu yeraxardır (uşaqdı), cinayətkarı tapın!

Validə Məmmədovanın dedikləri: - 1988-ci il fevralın 16-da mən 1 saylı doğum evində zahı yatırdım. Orada 2 erməni qadını sabah tezdən mətbəxdə qazın kranlarını açıb aradan çıxanda qapıda saxladılar. Lakin onları tezliklə buraxıb dedilər: "Millətlərarası ədavəti" qızışdırmaq olmaz.

1989-cu il sentyabrın 23-də Yerevandakı Arxitektura evində geniş mətbuat konfransı keçirildi və millətçi erməni daşnaqları Sumqayıt hadisələrinə siyasi qiymət verməyi tələb etdilər. Ermənistan Jurnalistlər İttifaqı tərəfindən təşkil edilmiş bu konfransa elm xadimlərini, tanınmış adamları, jurnalistləri dəvət etmişdilər. Gündəlikdə duran əsas məsələ Sumqayıt hadisələrinə siyasi qiymət vermək və dünyaya yaymaq idi. "Dat političeskuyu oçenki Sumqaitsskomu ziodeyaniyu kotoroe do seqodneçneqo dnya, iz-za qendeçionnoy politiki çentralnoy qlasniy zamaletvuet, iskajaetsya, teli samimi usilivaya, teli samim usilivaya prestupnie orqanizaçie Armyanskova narodi" Konfransda çıxış

edənlərin hamısı "Əgər Sumqayıtda erməniləri qırmasaydılar, ermənilər azərbaycanlılara qarşı müharibə etməzdilər" dedilər. Əslində ermənilərin azərbaycanlılara qarşı müharibəsi çoxdan başlamışdı. Dağlıq Qarabağda iğtişələr şiddətlənir, Ermənistandan azərbaycanlılar qovulurdu... Digər tərəfdən isə bu münafişlərin kökləri çox-çox dərinlərə gedib çıxır.

Məgər 1905-ci ildə daşnak Qazar Stepanyants Zəngəzura hücum edəndə, od vurub kəndləri yandıranda, əhalini qılıncdan keçirəndə Sumqayıt hadisəsi olmuşdu, ya o vaxt azərbaycanlılar onlara nəşə etmişdilər? 1918-ci ildə Andranik Zəngəzurun 31 kəndini xaraba qoyanda, insanları ağılasığmaz işgəncələrlə qətlə yetirəndə, Şükər kəndində 377 nəfər dinc əhalini qayadan töküüb qıranda, Ağdüz kəndinin 400 nəfər dinc əhalisinin adamlarını məscidə doldurub, bir hissəsini qızmış buğaların dırnaqları altına atanda, bir hissəsini tüstü ilə boğanda Sumqayıtda hadisə olmuşdumu? Tat kəndinin 2859 nəfər əhalisini kahalarda qıranda, hamilə qadınların qarnını süngü ilə dəlik-deşik edəndə, 70 nəfər azyaşlı uşağı süngülərə taxıb yolun kənarına düzəndə, qızların hörüklərini kəsib çatı toxutdurub sonra siyimə edib, öz boğazlarına keçirib ağaclarıdan asanda, insanların çılpaq kürəyinə samovar bağlayanda Sumqayıtda hadisə olmuşdumu?

1918-ci ilin mart ayında Novruz bayramı ərəfəsində erməni millətçiləri Bakıda, Şamaxıda, Muğanda, Lənkəranda, Qubada 50 mindən çox azərbaycanlıyı qətlə yetirəndə, 10 minlərlə dinc əhalini yerindən-yurdundan didərgin salanda Sumqayıtda hadisə olmuşdumu? Bakıda, Şamaxıda 1653 qadını, 965 uşağı qılıncdan keçirəndə, Quba qəzasında 122 kəndi yerlə-yeksan edəndə Sumqayıtda faciə baş vermişdimi, erməniləri "qırılmışdılar mı"? Bunların hamısı ermənilərin azərbaycanlılara qarşı soyqırım planının tərkib hissəsi idi. Ermənilər Sumqayıtda hadisələrə genosid kimi qiymət verməyi tələb etdilər. Lakin bu tələb qəbul edilməsə də, erməni uydurma yazılarında, arxivlərdə qalacaq və qalmaqdadır. Erməni ziyalıları və dövlət başçıları təcili olaraq Sumqayıt hadisələrinə siyasi qiymət vermək üçün böhtan və iftira, yalanlarla dolu Ermənistan Bilik Cəmiyyəti xətti ilə "Sumqayıt...Genosid...Qlasnost" kitabı Sumqayıt hadisələri ilə əlaqədar Azərbaycan zəhmətkeşlərinin pulu ilə nəşr edilib 50 min tirajla üç dildə dünya ermənilərinə çatdırıldı. Həmin vaxt Sumqayıtdan rahatlıqla köçüb gedən erməni "qardaşlara" kömək məqsədi ilə Respublika Nazirlər Soveti 11 mart 1989-cu ildə büdcədən özünün 65 Nəli sərəncamı əsasında 364 min (rubl) manat pul köçürmüşdü. Bu da bizim "başbilənimizin uzaqgörənliyindən" xəbər verirdi. İstər dövlət rəhbərləri, istər ziyalılar Sumqayıtda hadisələrə siyasi qiymət vermək barədə düşünmədi, hələ də hadisəyə siyasi qiymət verilməyib, səbəbi araşdırılıb dünya ictimaiyyətinə çatdırılmayıb. O vaxt millətlərarası ədavəti qızıqdırarlardan biri Sero Xanzadyan idi. O, əslən Zəngəzurludur. Bu o Sero idi ki, 1963-cü ildə "Qanun" (Bahar) jurnalında xalqlar dostluğundan, onun ata-anasını xilas edən Şamxal əmidən, Ballı xaladan ağız dolusu danışdı. Birdən-birə 180 dərəcə dəyişib sırf millətçi, separatçı olan Sero Xanzadyana nifrət duası oxudum və aşağıdakı misrələrlə onu ifşa etməyə çalışdım:

Nə qanla döyünür sinədə ürək,
Əqidən, məramın nə dəhşət imiş,
Sənə qənim olsun o duz, o çörək,
Sənin dostluğun da xəyanət imiş.

Niyə dönük çıxdın sən bu dostluğa,
Sənin günahını dənizlər yumaz,
Verdiyin öyüdlə böyüyən dığa,
Dostluğu duyammaz, dostu duyammaz.

Niyə utanmadın el qınağından,
Yenidən çəkildi dağ-dağ üstünə,
Gül-çiçək toplayıb mənim bağımdan,
Səpirsən satqının, alçağın üstə.

Bəlkə yalağında yalım var artıq,
Qarnını dəlməsin bu halal çörək,
Quduran gedəmməz qırx gündən artıq,
Bu dərin hikməti duyasan gərək.

Gərək duyasan ki, haqq var, nahaq var,
Günəşdən utan sən, aydan utan sən,
Məndə dostluq adlı nurlu çıraq var,
Dostundan umduğun paydan utan sən.
Axı sən deyil Dağlıq Qarabağ,
De hardan yarandı səndə bu arzu,
Zatın qırıqmış ay pələqulaq,
Sənə haram olsun o hava, o su!

Yaxşı yadımdadır, 1988-ci ildə Sumqayıtda lövbər salan SSRİ Prokurorluğu mənə də əl dolamaq istəyirdi, lakin tale mənə yar oldu. Mənim haqqımda nəsə eşidən, indiki məhkəmə binasının yeddinci otağında oturan bir nəfər kifir prokuror məni sorğu-suala tuturdu, ermənilər barədə yazdığım şeirlərdən tələb edirdi, lakin mənə əvvəlcədən məlumat çatdığı üçün bütün yazdığım şeirləri salafana

yığıb, gecə aparıb bağda qazıb yerə basdırmışdım. (Təəssüf ki, həmin yazıları hələ də tapa bilmirəm). Onda mən Sumqayıt şəhər 6 saylı məktəbdə işləyirdim. Bir gün 1-ci dərs təzə başlamışdı. 3 nəfər əsgər səhər-səhər məktəbə gəldi. Oturduğum otağı, kitabların arasını ələk-vələk elədilər. O vaxt “El yada düşdü” kitabım təzə işıq üzü görmüşdü. Kitabı “həbs” etdilər. Bilirdim ki, o kitabdan bir misra da tapa bilməyəcəklər, çünki senzura mənim istədiyim sözləri buraxmazdı. Məni oturdular maşına, apardılar evimə. Evi alt-üst elədilər. Yun darağı əsgərlərdən birinin əlinə keçdi. O hiddətləndi, əsəbi halda dedi: Aha, eto oçen opasnoe orujuye” (aha, bu çox təhlükəli silahdır). Mən gördüm ki, onlar işi qəlizləşdirmək istəyirlər, yoldaşıma yun gətirdim və dedim otur, yunu dara. Bundan sonra onlar yun darağının nəyə xidmət etdiyini bildilər və əl çəkib getdilər. Yoxsa məni...

Əlbəttə, o vaxt Azərbaycana rəhbərlik edən səriştəsiz başçıların çoxu ermənipərəst idilər. Erməni qızları ilə ailə quranlar arvad sözü ilə oturub dururdular. Bu gün də Azərbaycanda 30 mindən çox erməni yaşayır. Qərbi Azərbaycanda isə 1 nəfər də olsa azərbaycanlı qalmayıb. Uzaqgörənlik yox idi. Sovet ideologiyası hamını beynəlmiləlçi kimi tərbiyə etmişdi. Bəlkə də o vaxt Ulu Öndər Heydər Əliyev Azərbaycana rəhbərlik etsəydi, nə 1988-ci il hadisələri, nə də sonrakı hadisələr belə qəlizləşib dərinləşməzdi. Əminəm ki, baş verməzdi də, çünki 1994-cü il oktyabr, 1995-ci il mart hadisələri heç də Sumqayıtda baş verənlərdən geri qalan deyil. Ancaq böyük şəxsiyyət hadisələrin qarşısını vaxtında aldı. Qardaş qırğınına, vətəndaş qarşıdurmasına imkan vermədi...

Bu gün möhtərəm prezidentimiz cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi altında həyata keçirilən uğurlu daxili və xarici siyasətin məqsədyönlü olması deməyə imkan verir ki, respublikamızın hazırkı inkişafı, ordu quruculuğunun möhkəmlənməsi, iqtisadiyyatın yüksəlməsi işğalda olan torpaqlarımızın işğaldan azad olunacağından xəbər verir. Əminəm ki, cənab prezidentin söyi nəticəsində Sumqayıt hadisələrini törədənlər, xalqımıza qarşı edilən cinayətlər, cinayətkarlar tapılıb üzə çıxardılacaq, ifşa olunacaq, layiqli cəzalarını alacaqlar.

Mənə elə gəli ki, ildə bir yol yubiley keçirmək kifayət deyil. Bu işə hökumət qarışmalıdır. Hüquq mühafizə orqanları DİN, MTN, prokurorluğun əməkdaşları ciddi araşdırmalar aparmalı, cinayətkarı üzə çıxarmalıdır. Beynəlxalq aləmdə Azərbaycan xalqına qarşı deyilən böhtanlara, yalanlara son qoyulmalıdır. Bunun üçün şərait və imkan var. İstintaq materialları arxivlərdə saxlanılır, hadisələrin canlı şahidləri də yaşayırlar.

Əvəz Mahmud Lələdağ

“Məslək” 24.02.2011

Hadisələrə siyasi və hüquqi qiymət verilməlidir

“Sumqayıt”ın səhifələrində neçə illərdən bəri mütəmadi dərc olunan təhqiqat xarakterli yazıların müəlliflərinin fikri və tələbi həmişə üst –üstə düşür: Bu hadisələrin törənmə səbəbləri lazımınca araşdırılmalı, ona siyasi və hüquqi qiymət verilməlidir. Dünya şöhrətli şəhərimizin adı ləkədən təmizlənməlidir. Əvvəlki müsahiblərimiz də, bu dəfə oxucularımızla öz ürək sözlərini bölüşdürən Sumqayıt şəhər bələdiyyəsinin sədri Z. Fərəcov, şəhər bələdiyyəsinin üzvü A. Əhədov, şəhərin baş pediatri, respublikanın əməkdar həkimi X. Quliyeva, “Sumqayıt hadisələri” ilə bağlı ən çox çək-çevirə salınan, olmazın zülmün çəkən şəhər telekommunikasiya qovşağının rəisi M. Ömərovun qeydlərini həyəcənsiz oxumaq mümkün deyildir. Doğrudan da erməni daşnaklarının məkrli planı, bu proqramı dəstəkləyən, hadisələrə başqa don geydirən o dövrki başabəla rəhbərlərimizin verdikləri qəribə göstərişlər hamımızı, bütün sumqayıtlıları şok vəziyyətinə salmışdı. İndi təsəvvür etmək çətin deyil ki, nə qədər qəribə olsa da, yalnız hadisələrə qiymət vermək üçün komissiya yaradılması barədə 3 ildən sonra-1992-ci ildə qərar qəbul edilmişdir. Həmin qərar bütünlüklə o dövrdə “Sosialist Sumqayıtı” adı ilə nəşr olunan qəzetimizin 30 yanvar tarixli sayında dərc olunmuşdur. Şəhər Sovetinin sessiyasında bir qrup deputatın ciddi tələbindən sonra Milli Məclisə müraciət qəbul edilmişdir. Bu müzakirələrdə Sumqayıt Milli Məclisdə təmsil edən deputatlar da çıxış etmişdilər. Həmin müraciət 1992-ci il noyabrın 23-də Milli Məclisə çatdırılmışdır. Təəssüf ki, müraciət xüsusi qərarla reallaşdırılmamışdır.

“Sosialist Sumqayıtı”nda dərc olunmuş “Qardaşlığımızın və doğmalığımızın əsası” (1 mart 1988-ci il) və “Həyat təcrübəsinin işığında” (5 aprel 1988-ci il) hesabat materiallarını oxuyarkən ermənilərin məkrliyinə, ikiüzlülüyunə bir daha əmin olursan. Hesabat materiallarının həsr olunduğu “Dəyirmi masa” arxasında görüşlərdə erməni millətindən olan nümayəndələr də iştirak edirdilər. Onlar bu hadisələrə öz tənqidi mövqelərini bildirir, onu törədənələr barədə ciddi tədbir görülməsinə çağırırdılar. Ermənilərin bu cür çıxışlarından “Sumqayıt hadisələri”nin azərbaycanlılara yad olduğunu sübut etmək üçün istifadə etmək mümkün idi.

1989-cu il iyulun 1-də “Sosialist Sumqayıtı”nda “195 nömrəli mandatla” sərlövhəli yazı dərc olunmuşdu. Bu yazı İsmət Qayıbovla olan bir xatirəni yada salır.

Həmin il Moskvada SSRİ Hüquqşünaslar İttifaqının birinci təsis qurultayı keçirilmişdir. Qurultaydan yenicə qayıtmış İsmət Qayıbov redaksiyaya zəng etmişdi. O, Moskvada ermənilərlə neçə üz –üzə gəlməsindən söhbət açıb bildirdi ki, qurultayda çox qəribə bir hadisə baş verdi. Qətnaməni hazırlamaq üçün 15 nəfərdən ibarət komissiya üzvü arasında mənim adımla eşidəndə erməni nümayəndələri hay-küy salıb nümayişkarcasına qurultayı tərk etdilər. Biz o dövrün senzurası şəraitində ermənilərin bu azgın hərəkəti barədə məlumatı qəzet səhifəsinə çıxara bilmədik. Ertəsi gün materialı oxuduqdan sonra redaksiyaya zəng vuran İsmət Qayıbov minnətdarlığını bildirib dedi: - Bir az qətiyyətli olmaq lazım idi, amma eybi yoxdur, hər halda qurultay barədə məlumat vermişik, bu özü çox şey deyir. Unutmayın ki, mən artıq “Sumqayıt hadisələri”nin əsil təşkilatçılarından birinin izinə düşmüşəm, bu E. Qriqoryan adlı bir canidir. Tezliklə onu ifşa edəcəyik.

O, sözünün üstündə durdu, Qriqoryan həbs edildi. Onun barəsində sonralar hər şey bizə aydın oldu.

Ermənilər indinin özündə də ən mötəbər beynəlxalq miqyaslı tədbirlərdə Sumqayıtın adını hallandırmaqdan çəkinmirlər. Ona görə də biz bu hadisələrin törənmə səbəblərini, hansı məqsədlə təşkil olunduğunu dünya ictimaiyyətinə çatdırmalıyıq.

Güman edirik ki, “Sumqayıt”ın səhifəsində növbəti dəfə başlanan bu ağırlı söhbət əlaqədar təşkilatların diqqətini cəlb edəcəkdir. Şübhə etmirik ki, Milli Məclisə seçkilər zamanı sumqayıtlıların yüksək etimad göstərdikləri hörmətli millət vəkillərimiz vaxtilə Milli Məclisin arxivinə atılmış müraciətin üzə çıxarılıb araşdırmalar aparılmasına nail olacaq, “Sumqayıt hadisələri”nə siyasi və hüquqi qiymət verilməsi barədə qəbul olunacaq qərarla doğma şəhərimizin təmiz adına vurulmuş ləkənin təmizlənməsinə kömək edəcəklər.

K. Veysəlli, T. Məmməd

“Sumqayıt” 24 fevral 2011

“Sumqayıt – SSRİ-nin süqutunun başlanğıcı”

Vəkil Aslan İsmayılovun eyniadlı kitabının təqdimatı keçirildi

Dünən “TOLERANS” İctimai Birliyinin təsisçisi, vəkil Aslan İsmayılovun “Sumqayıt – SSRİ-nin süqutunun başlanğıcı” kitabının türk, rus, ingilis dillərinə tərcümə olunmuş nüsxələrinin təqdimatı keçirilib. Təqdimat mərasimində çıxış edən Aslan İsmayılov əvvəlcə Sumqayıt hadisələrindən, həmçinin bu olayla bağlı cinayət işi ilə necə tanış olmasından söhbət açıb. O, Rusiya Federasiyasının Zelençuk Rayon Xalq Məhkəməsinin sədri işləyən zaman Sumqayıtda “azərbaycanlıların ermənilərə qarşı misli görünməyən vəhşiliklər törətməsi” barədə xəbərlər eşitdiyini dilə gətirib: “1983-cü ildə Rusiya Federasiyasının Kuban Dövlət Universitetinin hüquq fakültəsini fərqlənmə ilə bitirdikdən sonra mən 1983-1986-cı illərdə Stavropol diyarının Neftekumsk şəhərində xalq hakimi əvəzi, Andropov Rayon Xalq məhkəməsinin hakimi vəzifələrində işləmişəm. 1986-1989-cu illərdə isə Stavropol diyarının Zelençuk Rayon Xalq Məhkəməsinin sədri olmuşam. 1988-ci ilin fevral ayında Sumqayıtda məlum hadisələr baş verəndən sonra azərbaycanlılar bütün dünyaya vəhşi bir millət kimi təqdim olunurdu. Bütün mətbu orqanlarda yayımlanan məlumatlar mənə utanc hissi verirdi. Tanıdığım hər kəs mənə təəccüb, peşimançılıq dolu gözlərlə baxırdı. Hər kəs Sumqayıtda azərbaycanlıların guya ermənilərin başını kəsib top oynaması, hamilə qadınların qarınlarını yarıb uşaqlarını çıxarması kimi “vəhşiliklərdən” danışdı. Mənim nə Sumqayıtda, nə də Bakıda yaşayan bir qohumum və ya tanışım yox idi ki, onlardan baş verənləri öyrənə bilim. Qapalı rejimlərdə hökmranlıq edən informasiya qıtlığından isə danışmağa dəyməzdi. O dövrdə mətbuata ancaq lazım olan qədər informasiya verilirdi. Lazım olan informasiya isə “azərbaycanlıların ermənilərə qarşı misli görünməyən vəhşiliklər törətməsi” idi”.

Müəllif Sumqayıt hadisələrindən sonra onun yaşadığı bölgəyə ermənilərin axınının başladığını və yeganə azərbaycanlı ailəsi olduğu üçün dəfələrlə ermənilərin təzyiqləri ilə rastlaşdığını bildirib. Bu səbəbdən o, Bakıya köçdükdən sonra respublika prokuroru İlyas İsmayılovun istəyi ilə Sumqayıt hadisələri üzrə bir cinayət işində dövlət ittihamçısı qismində çıxış elədiyini bildirib. Qeyd edib ki, həmin andan etibarən də Sumqayıt hadisələri barədə həqiqətlərin üzə çıxmasında maraqlı olub: “Bu səbəbdən xeyli vaxt idi ki, Azərbaycana köçməyi planlaşdırırdım. 1988-ci ilin sentyabr ayında növbəti məzuniyyət ərəfəsində Bakıda olarkən, o zamankı baş prokuror İlyas İsmayılovla görüşdüm və o mənə Respublika Prokurorluğunun Mərkəzi Aparatında işə qəbul olunmağım barədə razılıq verdi. Bakıya köçüb təklif edilən işdə çalışmağa başlayandan bir müddət sonra İlyas İsmayılov mənə Sumqayıt hadisələri üzrə bir cinayət işində dövlət ittihamçısı qismində çıxış etməyi təklif etdi. Bu cür cinayətin törədilməsinə azərbaycanlıları nəyin vadar etməsini öyrənmək mənim üçün həddindən artıq maraqlı olduğundan, təklifi dərhal qəbul etdim. Beləliklə də “Qriqoryan işi” adlı məşhur olan Eduard Qriqoryan və 6 azərbaycanlının cinayət işində dövlət ittihamçısı oldum və həmin andan etibarən işlə tanışlığa başladım. Cinayət işi ilə tanış olarkən təqsirləndirilənlər arasında erməni soyadı dərhal diqqətimi çəkdi. Kim idi bu erməni? Nəyə görə o, millətinə qarşı cinayətdə iştirak edirdi? Niyə ermənilər tərəfindən bu qədər haqsızlığa uğradıqlarını iddia edən kütlə məhz ermənini öz sıralarına almışdı? Bütün bu suallara cavab axtarırları məni doğru istiqamətə apardı. Birmənalı şəkildə mənə

məlum oldu ki, bu hadisələr SSRİ Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin planına uyğun olaraq, ermənilər tərəfindən törədilib”.

A.İsmayılov baş vermiş təxribatlarda E.Qriqoryanın əsas fiqur, kütləni təşkilatlandıran, idarə edən və yönləndirənlərdən biri olduğunu deyib. Eduard Qriqoryan ekstremal situasiyalarda belə soyuqqanlıqla özünə alibi düzəltməyi bacaran, qəddar, hiyləgər, başqalarına təsir etmək bacarığına qadir cinayətkar olub: “E.Qriqoryan 1988-ci il fevralın 28-də Sumqayıt şəhərində kütləvi iğtişaşlarda fəal iştirak edərək xuliqanlıq edən şəxslər qrupunu dəfələrlə erməni millətindən olan vətəndaşların mənzillərini talan etməyə çağırıb. Bütün bu hadisələr nəticəsində 26-sı erməni, 6-sı azərbaycanlı olmaqla ümumilikdə 32 nəfər öldürülüb. Amma ermənilər bunun əksinə olaraq, dünyaya haray-həşir salıblar ki, guya Sumqayıtda minlərlə günahsız erməni azərbaycanlılar tərəfindən qətlə yetirilib. Zərərçəkənlərin ifadələri isə göstərib ki, azərbaycanlılar heç də təqdim edildikləri kimi “vəhşi” olmayıblar. Onlarda ermənilərə qarşı təsvir olunduğu sayaq nifrət də yox imiş. Əksinə azərbaycanlılar Sumqayıtda baş verən iğtişaşlar zamanı öz canları və təhlükəsizlikləri bahasına erməniləri xilas etməyə çalışıblar. Bunu iş materiallarında həm təqsirləndirilənlər, həm də zərərçəkən ermənilərin özləri də ifadələrində dəfələrlə açıq şəkildə təsdiqləyiblər”.

Müəllif “Qriqoryan işi”ndə dövlət ittihamçısı vəzifəsini yerinə yetirərkən, təqsirləndirilənlərin öz ifadələrində qara plaşlı naməlum adamlar barədə danışmasına da toxunub. Bildirib ki, sözügedən şəxslər DTK işçiləri olub və Qriqoryana xüsusi tapşırıqlar verməklə, Mərkəzin planını həyata keçiriblər: “Hazırda Bakı şəhərinin Nizami Rayon Prokurorluğunun prokuror kriminalisti Niyazi Vəlixanov o zaman istintaq qrupunun üzvü olub. Onunla söhbət edərkən dövlət ittihamçısı olduğum cinayət işini yaxşı bilən, istintaq qrupunda müstəntiq olan bir nəfər DTK polkovnikinin adını çəkdi. O, Moskva yaxınlığındakı vilayətlərin birinin DTK-sında müstəntiq işləyirdi. Bəzi məsələləri öyrənmək üçün N.Vəlixanovdan məni həmin polkovniklə əlaqələndirməsini xahiş etdim. Beləliklə, təşkil etdiyim “qonaqlığa” həmin polkovnik də gətirildi. Onunla söhbət zamanı iş təcrübəsindən və sairədən söhbətlər etdik. Polkovnikin artıq özünü tamamilə professional birisi kimi təqdim etdiyi məqamda, etiraz etdim və dedim: “Axı siz necə peşəkarsınız ki, mən DTK işçisi olmaya-olmaya, Sumqayıt hadisələrinin təşkil olunduğunu işdən görə bilirəm, siz isə peşəkar olduğunuzu iddia etdiyiniz halda, bunu görə bilməyibsiniz?” Sözlərim ona çox pis təsir etdi və dərhal kobud cavab verdi: “Sən özündən çox razısan. Mən bu işin mahiyyətini yaxşı bilirəm. İşin nəinki təşkil olunduğunu, hətta kimlər tərəfindən edildiyini də müəyyənləşdirmişik”. Daha sonra o, işdə adı keçən və məndə əsaslı şübhələr yaradan həmin qara plaşlıların şəxsiyyətini müəyyən etdiklərini, hətta onların foto-şəkillərini Qriqoryanın arvadına, təqsirləndirilən şəxslərin bəzilərinə təqdim etdiklərini və onların həmin şəxsləri tanıdıqlarını, məhz onların bu hadisələrin təşkilatçıları olduqlarını, sonra isə Özbəkistana getdiklərindən xəbərdar olduqlarını vurğuladı. Polkovnikin dediyinə görə, o, hadisələrin təşkilatçılarının yerini dəqiq müəyyənləşdirərək, Qalkinin yanına gedib və həmin adamları Özbəkistandan gətirmək üçün ezamiyyət vəərəqəsinə qol çəkməsini xahiş edib. Qalkin isə Sov. İKP MK-nın baş katibi M.S.Qorbaçovun “Sumqayıt hadisələri xuliqan elementlərin işidir” fikrini xatırladaraq, işi məhz bu cür sona çatdırmağın vacib olduğunu bildirib. DTK polkovniki etiraf etdi ki, Sumqayıt işini savadsızlıqlarından deyil, məhz bu səbəbdən belə tamamlayıblar. Qısa müddət sonra Oş, Fərqanə hadisələrinin baş verməsi də qara plaşlıların Özbəkistana məhz bu məqsədlə getdikləri ehtimalını yaratdı. SSRİ dağıldıqdan sonra çoxlarına bəlli oldu ki, SSRİ DTK-da Afrika, Asiya ölkələrində iğtişaşlar, dövlət çevrilişləri təşkil edən xüsusi qurum olub. İstisna olunmur ki, həmin qara plaşlılar da o qurumun əməkdaşlarıymış”.

A.İsmayılov bildirib ki, kitabın hazırlanması ermənilərin ciddi cəhdlə Sumqayıt hadisələrini azərbaycanlıların boynuna qoymağa çalışmasına qarşı mübarizə aparmaq zərurətdən yaranıb: “Sonralar dəfələrlə Sumqayıt hadisələri barədə gördüklərim və eşitdiklərim haqqında kitab yazmaq fikrinə düşsəm də, bu ideyanı özümə çox da yaxın buraxmamışam. Ona görə ki, əvvəla, hər iki xalqın köhnə yaralarını təzələmək istəməmişəm, ikincisi də, belə hesab etmişəm ki, bu, daha çox peşəkar tarixçilərin işidir. Ancaq ötən illərdə baş verənləri bir daha götür-qoy edəndən sonra əvvəlki mövqeyimə yenidən nəzər salmalı oldum. Saysız-hesabsız erməni siyasətçiləri, peşəkar və həvəskar publisistlər, ermənilərə lobbichilik edənlər Azərbaycana və azərbaycanlılara maraq göstərən hər kəsi vahiməyə salmaq üçün Sumqayıt hadisələrini qorxunc bir vasitəyə çevirmişdilər. Bu vicdansız spekulasiyalar nəticəsində həmin hadisələrin bilərəkdən saxtalaşdırıldığı minlərlə kitab, məqalə, televiziya verilişi və saytlar ortaya çıxıb. Yeganə məqsəd isə bütün bu hadisələrin təqsirini, özü də ən vicdansız formada bütövlükdə Azərbaycan xalqının üzərinə yıxmaq idi. Vaxt gələcək, tarixi saxtakarların sələfləri bu saxta materialları arxivlərdən çıxaracaq və “başibəlalı erməni xalqı”nın bu dəfə artıq Sumqayıtda məruz qaldığı “soyqırım” haqqında yeni bir uydurmanı beynəlxalq ictimaiyyətə təqdim edəcəklər. Bunların nəticə etibarilə nəyə gətirib çıxarması 1915-ci ildə Türkiyədə baş vermiş hadisələr nümunəsindən hamımıza yaxşı məlumdur. İstər o illərdə, istərsə də sonrakı dövrdə Türkiyə tərəfinin, faktiki olaraq, susduğu bir şəraitdə erməni millətçilərinin dərc etdirdiyi on minlərlə kitab və məqalənin doğurduğu əks-səda bu gün də eşidilir. Hesab edirəm ki, bitib-tükənmək bilməyən bu yalan, böhtan, uydurmalar axınına qarşı Sumqayıt hadisələrinin bütün aspektlərinə dair sənəd və sübutlarla, dəlillərlə əsaslandırılmış araşdırmalar təqdim edilməli, həmin araşdırmalarda Sumqayıt hadisələrini qızıqsıdaranların hər birinin rolundan, hakimiyyət orqanlarının davranışından tutmuş, yüksək sovet instansiyalarının bu hadisələrə aşkar müdaxiləsinə qədər bütün məqamlar açıqlanmalıdır. Əgər Azərbaycan tərəfi hərəkətə gəlməsə, şübhəsiz ki, Sumqayıt hadisələri də əleyhimizə çevriləcək əsas ideoloji silahlardan olacaq. Məni əlimə qələm götürməyə sövq edən də məhz bizi gözləyən bu təhlükənin qarşısını vaxtında almaq istəyidir”.

Müəllif kitabdakı materialların o zamanın cinayət işi və məhkəmə materialları əsasında hazırlandığını söyləyib. Nəşrdə yer alan məqamlara toxunan A.İsmayılov kitabda adı hallanan hakim Mənsur İbayevin cinayətkarların məhkəməsi zamanı sərgilədiyi mövqedən də söhbət açıb: “Hadisələrdən sonra M.Qorbaçov demişdi ki, Sumqayıt hadisələri bir qrup şəxsin xuliqanlılığı nəticəsində baş verib. Onun hadisəyə belə münasibəti cinayət hadisəsinin üstünün ört-basdır edilməsilə nəticələndi. O zaman Sumqayıt hadisələri ilə bağlı həbs edilmiş Əhməd Əhmədovun məhkəmə prosesi qanuna zidd olaraq, Azərbaycanda deyil, Moskvada keçirildi. Mərkəzin xeyir-duası və bütün dünya mətbuatının iştirakı ilə erməni millətçiləri Silva Kaputikyan, Zori Balayan və onların müzdlü nöqərlərinin dəstəyi sayəsində Moskvada məhkəmə yox, əsl “şou” düzənləndi. Ə.Əhmədovun təqsirləndirilən şəxs kimi adı insani haqları belə pozuldu. Həmin prosesdə onunla birlikdə icraçı qismində məsuliyyətə cəlb edilib həbs olunan 2 nəfər azərbaycanlının işi məhkəmədə sübuta yetirilmədiyindən, əlavə istintaqa qaytarıldı. Məhkəmə prosesində cinayəti sübuta yetirilməyən Əhməd Əhmədov güllələnmə hökmünə məhkum edildi. Az sonra bu ölüm hökmü tələm-tələsik icra edildi. Axı icraçıların kim olduqları müəyyənləşdirilməyibsə, Ə.Əhmədov nəyi təşkil edə, kimlərə göstəriş verə, kimlərə rəhbərlik edə bilirdi? Məhkəmə bunları nəzərə almadı və Ə.Əhmədov təqsiri sübuta yetirilmədiyi halda güllələndi. E.Qriqoryan isə təşkilatçı kimi cinayəti tamamilə sübuta yetirildiyi halda, 12 il müddətində azadlıqdan məhrum etmə cəzasına məhkum edildi. Ardınca isə o cəzasını “çəkmək” üçün Rusiyaya aparıldı. Bundan sonra cinayətkar E.Qriqoryanın taleyinin necə olması bəlli

deyil. Mən əminəm ki, kitabdakı materiallarla tanış olan hər bir hüquqşünas məhkəmənin nə dərəcədə qeyri-obyektiv yekunlaşdığının şahidi olacaq. Məhz Azərbaycan rəhbərliyinin və şəxsən Mənsur İbayevin cəsarətsizliyi və qətiyyətsizliyi ucbatından Qriqoryanın, digər təşkilatçıların, eyni zamanda sonradan bunların vasitəsilə Mərkəzin başında dayanan Qarbaçovun Azərbaycan xalqına qarşı törətdikləri cinayətlər vaxtında ifşa olunmadı”.

Mərasimdə www.sumgayit1988.com saytının təqdimatı da keçirilib. Azərbaycan, ingilis və rus dillərində olan saytda “Sumqayıt – SSRİ-nin süqutunun başlanğıcı” kitabının elektron variantı, həmçinin Sumqayıt hadisələri ilə bağlı video roliklər yerləşdirilib.

Təqdimat mərasimində Azərbaycanda akkreditə olunmuş diplomatik korpusun nümayəndələri, beynəlxalq təşkilatların təmsilçiləri, media qurumlarının və qeyri-hökumət təşkilatlarının rəhbərləri iştirak ediblər.

Rufik İsmaylov

“525–ci qəzet” 25 fevral 2011

SSRİ rəhbərliyi Sumqayıt hadisələrinin qarşısının alınması üçün heç bir tədbir görməmişdir

Sumqayıt hadisələrindən 23 il keçir

23 il əvvəl - 1988-ci ilin fevral ayında erməni millətçilərinin xaricdə yaşayan havadarlarının və "Daşnaksütyun" partiyasının dəstəyi ilə Sumqayıtda qanlı aksiya törətməsi sonradan alovlanan Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin və getdikcə genişlənən müharibənin tərkib hissəsidir. Sumqayıt hadisələrinin törədilməsinin başlıca məqsədi isə azərbaycanlıları başkəsən, quldur və qaniçən bir millət kimi dünya ictimaiyyətinə təqdim etmək idi.

Mixail Qorbaçov Sovet İttifaqı Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin baş katibi seçildəndən sonra onun ətrafına ermənipərəst qüvvələr toplandı. Siyasi məsələlər üzrə Şahnazarov, iqtisadi məsələlər üzrə Aqanbekyan, planlaşdırma məsələləri üzrə Sitaryan onun ən yaxın köməkçiləri oldular. Ölkədə gedən ictimai-siyasi proseslərdən öz məqsədləri üçün istifadə etmək, erməni xalqının arzuladığı torpaq iddiasını qaldırmaq və reallaşdırmaq üçün onlar Qorbaçova məsləhətlər verir, onu bu çirkin və məkrli işə cəlb edirdilər. Lakin Qorbaçov hakimiyyətinin ilk illərində Dağlıq Qarabağı Azərbaycanın tərkibindən ayıraraq Ermənistanın tərkibinə vermək çətin idi. SSRİ Nazirlər Sovetinin birinci müavini, Siyasi Büronun üzvü Heydər Əliyev belə ədalətsiz bir məsələnin ali hakimiyyət dairələrində müzakirə olunmasına imkan verə bilməzdi.

Qorbaçovun yaratdığı qeyri-sağlam mühitdə çalışmağın mümkünsüzlüyünü görən Heydər Əliyev 1987-ci ilin oktyabr ayında Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin plenumunda tutduğu bütün vəzifələrdən istefa verməyə məcbur oldu. Ölkəmizlə bağlı ağır proseslər də bundan sonra başladı. 1987-ci ilin noyabrında akademik Aqanbekyan Parisdə erməni icması qarşısında çıxış edərək Dağlıq Qarabağın Azərbaycan Respublikasından alınıb Ermənistana verilməsini məqsəduyğun hesab etdiyi barədə bəyanat verdi. Bu bəyanat xaricdə yaşayan erməni lobbisi tərəfindən alqışlandı və bu işdə Qorbaçova hər cür dəstək olacaqlarına söz verildi. Həmin ilin dekabrında Mixail Qorbaçov xanımı Raisa Maksimovna ilə ABŞ-ın Kaliforniya ştatına səfər etdi və burada erməni icması ilə görüşdü. Görüşdə Dağlıq Qarabağ məsələsi gündəmə çıxarıldı və Qorbaçovdan onun tezliklə ermənilərin xeyrinə həll olunacağı haqqında razılıq alındı. Mixail Qorbaçov Moskvaya qayıtdıqdan sonra Ermənistanın və Dağlıq Qarabağın ayrı-ayrı rayonlarında kütləvi mitinqlər keçirilməyə başlandı.

1988-ci il fevralın 17-də Sov.İKP MK-da erməni icmasının bir qrup nümayəndəsi qəbul olundu. Fevralın 18-də Xankəndinə qayıdan həmin nümayəndələr mərkəzi meydanda mitinq keçirdilər. Moskvadan səfərdən qayıdan Akopyan və Qabrielyan kütlə qarşısında çıxış edərək Moskvanın onları dəstəklədiklərini bildirdilər və Dağlıq Qarabağ probleminin Ermənistanın xeyrinə həll olunacağı haqqında məlumat verdilər. Azərbaycanın ayrı-ayrı bölgələrində yerli əhali ermənilərin bu antikonstitusion aksiyasına cavab olaraq etiraz aksiyası keçirməyə başladı. Fevralın 19-da Bakıda Mərkəzi Komitənin binası qarşısında mitinq keçirildi. Mitinq iştirakçıları ermənilərin torpaq iddiasını əsassız saydılar, bu işdə Sovet hökumətinin loyallıq mövqeyini tənqid etdilər. Mərkəzə, Qorbaçova teleqramlar vuruldu, məktublar göndərildi. Lakin Kreml tərəfindən qəti tədbir görülmədi. Dağlıq Qarabağda "Krunk" adlı cəmiyyət yaradıldı. Ona özünün millətçiliyi ilə seçilən tikinti materialları kombinatının müdiri, regionda korrupsioner kimi tanınan Manuçarov rəhbərlik etməyə başladı. "Krunk"-un tələbi ilə Dağlıq Qarabağın bütün rayonlarında və vilayətin özündə xalq deputatları

sovetlərinin sessiyaları çağırıldı. Gündəliyə isə bir məsələ çıxarıldı - Dağlıq Qarabağ Azərbaycan Respublikasının tərkibindən çıxarılsın və Ermənistanın tərkibinə verilsin. Bu antikonstitusion qərar da Moskva tərəfindən sükutla qarşılandı. Ermənistan rəhbərləri, korrupsiyaya qurşanmış qüvvələr, hakimiyyətə can atanlar və kəşfiyyat institutları hadisələri daha da qızısdırmaq, onu kulminasiya nöqtəsinə çatdırmaq üçün planlar cızır, iki milləti üz-üzə qoymağa çalışırdılar.

Sumqayıtda baş verə biləcək hadisələr ermənilərə artıq məlum idi. Burada yaşayan 1000-dək erməni 1988-ci il yanvar ayının 1-dən fevralın 25-dək əmanət kassalarında saxladıqları 8 milyon 343 min 691 rubl pulu təcili çıxararaq Yerevana, Xankəndinə və Rusiyanın ayrı-ayrı şəhərlərinə köçüb getdilər. Sumqayıtın sənaye müəssisələrində, təhsil, mədəniyyət və səhiyyə sistemlərində çalışan ermənilər Dağlıq Qarabağın Ermənistana verilməsi barədə gizli imzalar toplamağa başladılar. Onlar "Krunk" cəmiyyətinə yardım adı altında adambaşına 50 rubl vəsait keçirirdilər. Gizli iqtisadiyyata rəhbərlik edən "sexovşik"lər onlara mənsub olan istehsal sahələrini söküb Yerevana apardılar.

Həmin günlər Əsgəranda ermənilər tərəfindən iki azərbaycanlı gənc qətlə yetirildi. Dağlıq Qarabağla bağlı problemə kimin əvvəlcə güllə atdığı mübahisəli olduğundan həmin hadisələrdə iştirak edən SSRİ Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsi sədrinin birinci müavini Filip Bobkov sonradan "KQB i vlast" kitabında yazırdı: "Yenə də mübahisə etmək olar: kim birinci başladı? Azərbaycan tərəfi, yoxsa erməni tərəfi? Fakt faktlığında qalır. İlk qurban azərbaycanlılar oldu. 1988-ci il fevral ayının 22-də Əsgəranda iki nəfər azərbaycanlı gənc qətlə yetirildi".

1988-ci ilin fevralında ermənilər Azərbaycanın ayrılmaz hissəsi olan Qarabağın dağlıq hissəsini qoparıb Ermənistana birləşdirmək üçün açıq fəaliyyətə başladılar. Ayın 25-də Ermənistan milli televiziyası ilə çıxış edən katolikos Vazgen Dağlıq Qarabağın Ermənistana birləşdirilməsinin vacibliyini bildirdi. Həmin dövrdə ideoloji cəhətdən tərkisilah edilmiş Azərbaycan faktiki olaraq siyasi-psixoloji böhran keçirir və gözlənilməz vəziyyətdən çıxış yolu tapa bilmirdi. Bu amil də fevralın 27-29-da daşnakların Sumqayıtda özlərinin məkrli niyyətlərini həyata keçirmələrinə şərait yaratmışdı.

Fevralın 27-də Sumqayıt şəhər prokuroru İsmət Qayıbov baş vermiş iğtişaşlarla bağlı cinayət işi başlatsa da, artıq dörd gün sonra Moskvadan göndərilmiş SSRİ Baş Prokurorluğunun istintaq qrupu bu işi öz icraatına götürmüş, Sumqayıtın və ümumiyyətlə Azərbaycanın hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşlarını isə istintaq-əməliyyat tədbirlərindən kənarlaşdırmışdı. Belə bir şəraitdə ermənilərin əvvəlcədən, qeyd-şərtsiz zərər çəkmiş tərəf kimi tanınması asanlaşmış, tutulan ermənilərin hamısı "səhvən yaxalanmışlar" kimi azadlığa buraxılmışdı. Hərbiçilər tərəfindən tutulmuş Eduard Qriqoryanın ifşa edilməsi isə istintaqın yox, zərərçəkmiş Mejlumyan bacılarının onu özlərinə qarşı zorakılıq edənlərdən biri kimi tanımaları nəticəsində mümkün olmuşdur. Moskvadan gələn müstəntiqlər Sumqayıtda özlərini həyasızcasına aparır, dindirmələr zamanı azərbaycanlılarla amansız rəftar edirdilər. SSRİ DTK-nın baş müstəntiqi polkovnik Zubtsev Sumqayıt milisinin əməkdaşlarını sorğusuala tutarkən bu söhbətin məntiqində elə başa düşülmüşdü ki, sovet rəhbərliyini bu qanlı təxribatı təşkil edənlər yox, yerli partiya və sovet orqanlarının, təsərrüfat və istehsalat sahələri rəhbərlərinin şəxsi həyatları, intim münasibətləri barədə kompromat xarakterli məlumatlar daha çox maraqlandırır. Bütün bunlar isə, çox güman ki, bu şəxslər barəsində hansısa tədbirlər görmək, azərbaycanlı rəhbər işçiləri ləkələmək və həbs etmək üçün lazım olmuşdu. Bu isə öz növbəsində azərbaycanlıların əleyhinə daha bir çıxır-bağır kampaniyası qaldırmağa imkan verə bilərdi. Sumqayıt hadisələrini törətməklə ermənilər güclü informasiya blokadasına alınmış Azərbaycanı bir küncə sıxmaq, özlərini isə bütün dünyaya "yazıq", "məzlum" bir millət kimi təqdim etmək, bu səbəbdən ermənilərin azərbaycanlılarla bir yerdə yaşamalarının mümkünsüzlüyü barədə fikir formalaşdırmaq niyyətində olublar. Dünya

ictimaiyyətinə belə bir informasiya sızdırmışdılar ki, guya, Ermənistandan azərbaycanlılar özləri qəsdən qaçıb Azərbaycana gedir və ermənilərin onları incitmələri barədə yalan məlumatlar yayırlar. Bu məlumatların nəticəsi olaraq azərbaycanlılar öz rəhbərlərinin tapşırığı ilə ermənilərə qarşı "soyqırımı" törədiblər. Göründüyü kimi, eyni ssenaridir, lakin məsələ burasındadır ki, yerli partiya və sovet təşkilatlarının, habelə hüquq-mühafizə və dövlət təhlükəsizlik orqanlarının Moskvaya sözsüz tabeliyi şəraitində onların, guya, azərbaycanlı əhalini ermənilərə qarşı hansısa planlı hərəkətə sövq etməsi mümkün deyildi. Faktlar bunu deməyə əsas verir ki, hadisələr ərəfəsində yerli hakimiyyət strukturları yuxarı hakimiyyət orqanlarına şərait barədə məlumat versələr də, Moskvadan gəlmiş yüksək vəzifəli, qoşun hissələri və digər xidmətlərin səlahiyyəti nümayəndələri Sumqayıtda olsalar da, onların gözü qarşısında iğtişaşlar və talanlar baş vermişdir. Bu isə onu göstərir ki, hadisələr Moskvadan idarə olunur və izlənilirdi. İğtişaşların başında duran Eduard Qriqoryan isə təsadüfən ələ keçmişdi. Ləzgi bilib həbs etmiş və tanınmaya təqdim edilərkən əsl sifəti məlum olduğundan onu aradan çıxarmaq mümkün olmamışdı. Qriqoryan uzun müddətə azadlıqdan məhrum edilsə də, sonradan onun cəzasının qalan hissəsini çəkmək üçün Ermənistanla göndərilməsi də çox şeylərdən xəbər verir. Xatırladaq ki, Adolf Sukiasov adlı erməni hətta məhkəmədə şahid kimi ifadə verərkən "Sumqayıt hadisələrini azərbaycanlılar yox, ermənilər özləri törədiblər", - deyə etiraf etmişdi.

Sumqayıtda yaşayan ermənilərin bir qisminin erməni millətçi-ekstremist fikir daşıyıcıları olmasına dair məlumatlar keçmiş Azərbaycan SSR DTK-nın arxivində saxlanan və istintaqa təqdim olunmuş "Nalyotçik" ("Basqınçı") kodu altında əməliyyat işinin materialları arasında olan sənədlərdə də rast gəlinir. Məsələn, əməliyyat işinin 146-147-ci vərəqlərində rus dilində tərtib edilmiş siyahıdan görünür ki, bu siyahı Sumqayıt şəhərindəki hadisələr ərəfəsində DTK orqanları tərəfindən hazırlanmış 47 ekstremist erməni barəsindədir. Qeyd edək ki, adları çəkilən ermənilərin heç biri şəxsən zərər çəkməmişdir.

1991-ci ilin avqust ayında Moskvada baş vermiş çevrilişlə əlaqədar başlanmış cinayət işi üzrə yaradılan istintaq qrupunun tərkibində intihar etmiş sabiq SSRİ daxili işlər naziri Boris Puqonun xidməti otağında aparılan axtarış zamanı rəflərdəki sənədlər arasında Mesxeti türklərinin Özbəkistandan qovulması, Dağlıq Qarabağ və digər bu cür hadisələrlə əlaqədar ayrı-ayrı qovluqlar aşkar edilmişdir. Qovluqdakı sənədlərdə Dağlıq Qarabağda fəaliyyət göstərmiş "Krunk" təşkilatı, onların üzvləri barədə, ümumən Dağlıq Qarabağ hadisələri haqqında SSRİ DİN-ə daxil olan ilk məlumatlar öz əksini tapmışdır. Bu məlumatlar həm Ermənistan, həm də Azərbaycan Daxili İşlər nazirliklərinin arayışlarından, eləcə də SSRİ DİN-in müvafiq idarələrinin məlumatlarından ibarət olmuşdur. Bu faktın özü də onu göstərir ki, bütün baş verənlər barədə SSRİ rəhbərliyinin ilk günlərdən ətraflı məlumatı olmuş, lakin müəmmalı səbəblərdən gözlənilən hadisələrin qarşısını almağa heç bir cəhd göstərilməmişdir.

Akif Cabbarlı, Bəşir Şərifli

"Azərbaycan" 25 fevral 2011

27-29 fevral 1988-ci il

Sumqayıtın ilk şəhidləri

O müdhiş gündən 23 il keçir. 1988-ci il fevralın 27-29-da mənfur düşmənlərimiz-erməni daşnak faşistləri dünyanın ən beynəlmiləl şəhəri olan Sumqayıtda ən ağır cinayətə yol verdilər. Ermənilər öz bəd əməllərini qoynunda 80-dən çox millətin və xalqın övladı yaşayan bir şəhərdə həyata keçirməklə əslində özlərini ifşa etmiş oldular. Tezliklə Sumqayıtın və sumqayıtlıların günahsızlığı bütün dünyaya bəlli oldu. Lakin daşnakların məkri bu gözəl şəhərin sinəsinə dağ çəkdi. Sumqayıt heç bir günahı olmayan beş övladını itirdi. Şəhərimizin ilk beş şəhidi öz ölümləri ilə əbədiyyətə qovuşdular. Onların adları və xatirələri sumqayıtlıların yaddaşında həmişə yaşayacaqdır.

Canpolad Orucov- ömrünün 23-cü baharında həyatla vidalaşmalı oldu.

Sisyan rayonunda dünyaya göz açmış Canpolad ermənilərin təcavüzü nəticəsində ailələri ilə birlikdə Saray qəsəbəsinə köçmüşdü. Neft və Kimya İnstitutunda təhsil alırdı.

Natiq İsgəndərov-1965-ci ildə İmişli rayonunda doğulmuşdu. Sumqayıtdakı evtikmə kombinatında rəngsaz kimi əmək fəaliyyətinə başlamışdı. O, həm də, İnşaat Mühəndisləri İnstitutunun axşam şöbəsində təhsil alırdı.

Surxay Əliyev – Sumqayıt hadisələri baş verəndə Surxayın cəmi 17 yaşı vardı. Məktəbli idi. 5 sayılı məktəbin buraxılış sinfində təhsil alırdı. Ağılna belə gəlməzdi ki, arzularının çiçəkləndiyi bir dövrdə imperiya tanklarının tırtılları altında qalacaq.

Dadaş Xudatov- 1942-ci ildə Yardımlı rayonunda anadan olmuşdu. Metallurq peşəsini seçmişdi. Dörd övlad atasıydı. Fevral hadisələri zamanı həmişə olduğu kimi, əmək növbəsində çalışırdı. Ertəsi gün öz ailəsinə - körpələrinin yanına qayıdarkən faciə ilə üzləşməli oldu.

Vəkil Babayev – 1940- cı ildə Masallı rayonunun Sığdaş kəndində dünyaya göz açmışdı. Uşaqlıq illərini öz kəndlərində keçirmişdir. Sonralar taleyini Sumqayıtla bağlamışdı. Məişət kimyası zavodunda işləyirdi. Beş övlad atası idi.

“Sumqayıt hadisələri”nin qurbanlarından biri olan Əhməd Əhmədovun acı taleyi hamımızı ciddi düşündürməlidir. O, keçmiş SSRİ –nin hüquq mühafizə orqanları tərəfindən guya hadisələrin əsas iştirakçısı kimi həbs olunaraq imperiya paytaxtına aparılmış, ermənilərin təhriki ilə ölüm cəzasına məhkum edilmişdir. Ən acınacaqlısı budur ki, heç bir günahı olmayan, məkrli ermənilərin növbəti qurbanına çevrilən Əhməd Əhmədovun üzərindən indiyədək bu qara ləkə götürülməyib. Halbuki xalq hərəkatının geniş vüsət aldığı bir vaxtda hamı bir nəfər kimi “Əhmədova azadlıq!” şüarı ilə imperiya rəhbərlərinə, xalqımızın başına min bir oyun açmış erməni daşnaklarına lənət yağdırırdılar.

İllər keçir, bu gəncin nakam taleyi isə heç kimi narahat etmir. Bunu heç cür unutmamalıyıq!

E.Xəlilov

“Sumqayıt” 26 fevral 2011

Azərbaycan xalqının Sumqayıt hadisələri ilə heç bir əlaqəsi yoxdur

Keçmiş SSRİ dövlətinin başçısı M.Qorbaçovun məsləhətçisi akademik Abel Aqanbekyan 1987-ci ildə Fransada nəşr olunan "Humanite" jurnalındakı məlum çıxışı ilə dünyaya səpələnmiş bütün ermənilərə Qarabağın müstəqilliyi uğrunda mübarizəsinin başladığını elan edəndən sonra ermənilər və onların havadarları hərəkətə gəldilər. Ermənilər və onların Moskvadakı havadarları bu məsələni şişdirmək, müzakirə obyektinə çevirmək, milli qırğınlar törətmək və nəhayət, erməniləri silahlandıraraq Azərbaycan xalqının üstünə qaldırmaq və məsələni silahlı təcavüz yolu ilə həll etmək variantlarını hazırlamışdılar. Planın tərkib hissələrindən biri də Sumqayıtda ermənilərin qırğını təşkil etmək idi.

Məlumdur ki, sovet hökuməti özündən əvvəlki imperiyanın siyasətini davam və inkişaf etdirərək Qərbi Azərbaycan torpaqlarında paytaxtı bizim İrəvan şəhəri olan Ermənistan dövləti yaratdı. Ancaq ermənilər və ermənipərəst sovet hökuməti Azərbaycana qarşı torpaq iddialarından əl çəkmədilər. 1948-1953-cü illərdə Anastas Mikoyanın Stalinlə razılaşdırılmış planına əsasən azərbaycanlılar qədim ata-baba yurdlarından deportasiya edildilər.

Xüsusi qeyd etməliyik ki, nəinki Qarabağı, hətta bütün Azərbaycan torpaqlarını işğal etmək məqsədi güdən çar Rusiyanın və sovet dövlətinin siyasəti bizim torpaqlardan, ilk növbədə, Türkiyəyə qarşı plasdarm yaratmaqla şərtlənir və burada onların niyyətləri üst-üstə düşürdü. Biz hamımız bilirik ki, torpaqlarımızı ələ keçirmək və dövlət qurmaq ermənilərin illərlə arzuladıqları, lakin əlçatmaz məqsədləri idi. Məhz buna görə də, Dağlıq Qarabağda ermənilərin yaşadığını bəhanə edərək orada ajiotaj yaratdılar və bu ərazini Ermənistana birləşdirmək planlarını işə saldılar. Bu çirkin planın müəllifləri və rəvac verənləri Raisa və Mixail Qorbaçovlar, Zori Balayan, Silva Kaputikyan, Sero Xanzadyan, Georgi Şahnazaryan, Abel Aqanbekyan və başqaları idi. Onların "dirijorluğu" ilə Sumqayıtda qırğın planlaşdırıldı və həyata keçirildi.

Məlum idi ki, Sumqayıt çox millətli şəhər kimi respublikanın ikinci böyük sənaye mərkəzidir və bütün SSRİ-də müəyyən qədər tanınmışdı. Baş verəcək qırğında əli olduqlarını danmaq və ya izi itirmək üçün Ermənistandan və Dağlıq Qarabağdan yüz kilometrə uzaqda olan Sumqayıt daha əlverişli sayılırdı. Qaniçən cəlladlar yaxşı bilirdilər ki, Sumqayıtda yaşayan ermənilərin əksəriyyəti xırda sənətkarlıqla məşğul olurdular. Ziyalılar, alimlər və tanınmış şəxslər isə çox az sayda idi. Ermənilər "ümumi işi" naminə öz erməni soydaşlarını güdazə verməkdən belə heç də heyflənmədilər. Nəhayət, Ermənistandan və Dağlıq Qarabağdakı isti yurd-yuvasından zorla qovulmuş qaçqınların böyük bir qismi Sumqayıtda məskunlaşdırılmışdı və onlar ermənilərə qarşı hər hansı tədbirə, o cümlədən qisas almağa hazır idilər.

Sumqayıt hadisələrinə iki gün qalmış qatı millətçi olan Silva Kaputikyan televiziya ekranından erməni əhalisinə müraciətlə demişdi: "Qarabağ tarixən Ermənistanın olub. Bizim əsas məqsədimiz hər iki torpağı birləşdirmək deyil, əsas məqsəd tarixən bizə vurulan yaranı sağaltmaqdır. Xalqımız böyük faciələrə düşər olub, lakin xalqımız müdrik xalqdır. Biz öz müdrikliyimizi M.Qorbaçova köməklikdə göstərməliyik. Çünki yenidənqurmanın, demokratiyanın düşmənləri çoxdur, onlar bir cəbhədən çıxış edib bizim planları poza bilərlər. Buna görə də hər bir yolla ona kömək etməli və tarixi torpaqlarımızı geri qaytarmalıyıq".

Sumqayıt hadisələrinin təhlili göstərir ki, şəhərdə yaşayan ermənilərin böyük əksəriyyəti bundan xəbərdar imiş. 1988-ci il fevralın 27-29-da törədilmiş hadisələrdə 32 nəfər öldürülmüş, 400 nəfərdən çox insan bədən xəsarətləri almış, 200-dən çox mənzil talan edilmiş, 50-dən artıq mədəni-məişət obyekti dağıdılmış, 40-dan çox avtomobil zədələnmiş, dövlətə 7 milyon rubl və ya 10 milyon dollar məbləğində ziyan vurulmuşdu. Erməni ziyalılarının bir çoxu bu hadisələrdən dərhal sonra antiAzərbaycan təbliğatına başladılar. Qatı millətçi olan yazıçı S.Xanzadyan "Yurmala" qəzetinə verdiyi müsahibədə faktları təhrif edərək Sumqayıtda 450-dən çox adamın öldürüldüyünü və onların hamısının erməni olduğunu bildirirdi.

Z.Bünyadov erməni separatçısı Nvard Avakyanın dediyi "Sumqayıtda bizim əlimiz yoxdur, ora bizdən 400 kilometr uzaqda yerləşir" fikrini əsaslı arqumentlərlə alt-üst etdi. Daşnakların məkrli planlarının ifşa edilməsi işinə K.Rəhimov və bir çoxları qoşuldular. Onlar sübut etdilər ki, Sumqayıt qırğınının təşkilatçıları azərbaycanlılar yox, ermənilərdir.

Azərbaycan xalqının görkəmli oğlu, akademik Z.Bünyadov "Nə üçün Sumqayıt?" məqaləsində ermənilərin və bu qanlı hadisənin törədilməsində marağı olan digər qüvvələrin məkrini öz məntiqli mühakimələri ilə təkzib etmiş, aksiyanın, faciənin hansı məqsədlər üçün həyata keçirildiyini açıq göstərmişdir. Çox təəssüf ki, həmin dövrdə Azərbaycan rəhbərliyi Kremlin göstərişlərini əsas tutaraq Sumqayıt hadisələrinin guya bir qrup xuliqan ünsürlər tərəfindən törədilməsi faktı ilə razılaşdı. Sumqayıt hadisələri Ermənistandan azərbaycanlıların vəhşicəsinə qovulması prosesini daha da sürətləndirdi. Azğınlaşmış ermənilər kəndlilərə hücum etdilər, azərbaycanlı əhalini öz dədə-baba torpaqlarından didərgin saldılar. Sonralar məlum oldu ki, bu zaman 400 nəfərdən çox azərbaycanlı müxtəlif işgəncələrlə öldürülmüş, 230 min soydaşımız doğma Vətənindən qovulmuşdur. Əslində planlı şəkildə hazırlanan Sumqayıt hadisələri ilə Azərbaycan xalqının heç bir əlaqəsi yoxdur. Dünya ictimaiyyəti dərk etməlidir ki, bu aksiya SSRİ-nin milli münaqişələr zəminində dağıdılmasına xidmət etmiş, Sumqayıt isə sadəcə əlverişli bir yer kimi seçilmişdi. Xalqımız bütün dövrlərdə, eləcə də bu gün hər cür irqi ayrı-seçkiliyi, qatı şovinizmi rədd edir, öz ərazisində yaşayan bütün xalqlara və millətlərə qayğı ilə yanaşı, tolerantlıq nümayiş etdirir.

Bu gün bəşər tarixinin ən parlaq şəxsiyyətlərindən biri olan Heydər Əliyevin siyasi varisi prezident İlham Əliyev təməli qoyulmuş uğurlu siyasəti müvəffəqiyyətlə davam etdirir. İqtisadi cəhətdən güclənmiş ölkəmiz Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ probleminin həlli yollarında uğurlu işlər aparır.

M. Hüseynova

“Sumqayıt” 26 fevral 2011

“Sumqayıt hadisələri - 1988-ci il”

Hər il olduğu kimi bu il də Azərbaycan Respublikası Dövlət Arxivinin Sumqayıt filialında “Sumqayıt hadisələri – 1988- ci il” başlığı altında sərgi təşkil olunmuşdur. Sərgi 1988 – ci ilin fevralında Sumqayıtda baş vermiş və beynəlxalq rezonans törətmiş iğtişaşlardan bəhs edilir.

Hadisələri sözdə təhrif etmək mümkündür, lakin real tarixi faktları heç vaxt saxtalaşdırmaq olmaz.

Sərgi Sumqayıt hadisələrindən dərhal sonra ermənilər tərəfindən Sumqayıt Şəhər Xalq Deputatları Sovetinə erməni ailələri tərəfindən yazılmış mənzillərinin yerinin, şəraitinin dəyişdirilməsi və yeni mənzillərlə təmin olunması haqda əraziləri ilə başlayır. (4-7 mart; may-iyul 1988-ci il)

Ərizələrdən hadisələr vaxtı erməni ailələrinə azərbaycanlı qonşuları tərəfindən, iş yoldaşları tərəfindən köməklik edildiyi görünürdü.

Sərgidə Sov. İKP MK-nın Baş Katibi M. S. Qorbaçovun Azərbaycan və erməni xalqlarına müraciətindən irəli gələn məsələlərin həlli üzrə Sumqayıt şəhər XDS İcraiyyə Komitəsinin tədbirlər planı haqqında qərarı (25 mart 1988-ci il № 3.66) nümayiş etdirilir.

Sərgidə Sumqayıt hadisələrindən sonra erməni ailələrinə Sumqayıt və Bakı şəhərlərində evlərin verilməsi və orada təmir işlərinin aparılması, evlərinin dəyişdirilməsi haqda Sumqayıt şəhər Xalq Deputatları Soveti İcraiyyə Komitəsinin qərarları göstərilir. (№1.63, 08.03.1988-ci il; №1.88,30 mart 1988-ci il).

Sərgi Ermənistan SSR-dən köçürülmüş, müəssisə və təşkilatlarda yerləşmiş azərbaycanlı vətəndaşların yerləşdirilməsi və qida ilə təmin olunması, onlara “Maddi yardım edilməsi haqda” bir sıra materiallarla davam etdirilir (qərar №8.488, 30.12.1988-ci il).

Sərgidə nümayiş olunan bir sənədə oxucuların diqqətini cəlb etmək istəyirik. “Sumqayıt hadisələrindən sonra şəhərdən getmiş erməni ailələrinin evlərinin uzun müddət boş qalması ilə əlaqədar” Sumqayıt şəhər Xalq Deputatları Soveti İcraiyyə Komitəsinin 31.08.1989- cu il tarixli qərarı №3.368. Qərarı deyilir: (çıxarış) “Sumqayıt Şəhər İcraiyyə Komitəsi qeyd edir ki, məlum hadisələrlə əlaqədar ayrı-ayrı erməni millətindən olan Sumqayıt vətəndaşları evlərini qoyub, şəxsi əşyalarını götürüb, şəhərdən gediblər. Sumqayıt Şəhər İcraiyyə Komitəsi şəhərin mənzil idarələri ilə birlikdə bu evlərin qorunub saxlanması bütünlükdə tədbirləri görmüşlər. Ayrı-ayrı vətəndaşlar tərəfindən bu evləri zəbt etmək halları olduqda, onların qarşısı dərhal alınmışdır. Bu günə qədər də bu evlər həmin vətəndaşların adlarındadır və boşdur. Lakin belə vəziyyət şəhər əhalisi və Ermənistandan qovulmuş, daimi yaşayış yerlərini məcburi tərk etmiş azərbaycanlı vətəndaşlar arasında əsəbi vəziyyət yaradır. Yaşayış fondunun daha səmərəli istifadəsi üçün və boş mənzillərin qeyri-qanuni yolla zəbt edilməməsi üçün şəhər İcraiyyə Komitəsi qərara alır:

-Mənzillərin qeydiyyatı və bölüşdürülməsi şöbəsinə boşaldılmış evlər haqqında məlumatlar alındıqda, bu evləri qanunla müəyyən olunmuş qaydada mənzil şəraitinin yaxşılaşdırılması üçün siyahıda olan vətəndaşlara ciddi qaydada bölüşdürülsün.

-Sumqayıtdan çıxıb gedən vətəndaşlar qayıtmış olan halda, onlara evlərinin qiyməti etibarı ilə bərabər mənzillər verilsin, əgər qayıtmış vətəndaş yeni evə köçmək istəmədiyi halda, onun əvvəlki evi boşaldılaraq vətəndaşın ixtiyarına verilsin”.

Sərgi, konfliktin ermənilər tərəfindən “genosid” kimi qələmə verdikləri Sumqayıt hadisələri, əslində ermənilərin hiyləgər planlarının tərkib hissəsi olmasını sübut edən digər arxiv materialları ilə davam etdirilir.

Baş vermiş hadisələrə siyasi qiymət verilməsinə nail olmaq üçün görülməli tədbirlər haqqında Sumqayıt Şəhər Xalq Deputatları Sovetinin Rəyasət Heyətinin qərarı ilə (29 sentyabr 1992-ci il) tamamlanır.

“Sumqayıt hadisələri- 1988-ci il” arxiv materiallarının dili ilə” başlığı altında təşkil olunmuş sərgi mart ayının 31-dək stasionar və səyyar şəkildə nümayiş olunacaqdır.

Bəhram Paşayev

“Sumqayıt” 26 fevral 2011

"Sumqayıtın əks-sədası" filmi necə yarandı?..

Sumqayıt hadisələrindən 23 il keçir

1988-ci il fevralın 27-28-də Sumqayıtda baş verən hadisələrin sorağı ən qısa zaman kəsiyində dünyanı dolaşdı. Ermənilər Sumqayıtda qan töksələr də, təxribatı Azərbaycan xalqının adı ilə bağlayır, hər cür böhtan və şər yaymaqdan çəkinmirdilər. Əslində, təxribat SSRİ Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin ssenarisi əsasında hazırlanmış, ermənilərin fitnəkarlığı, xəyanəti ilə həyata keçirilmişdir.

Bu qara ləkəni, dünyanı silkələyən ağır cinayətin əsl səbəbkarlarını aşkarlamaq və ifşa etmək üçün birçə yol vardı - Azərbaycanı sərt informasiya blokadasından çıxarmaq, haqqımızda yazılan şər, böhtan dolu qəzet məqalələrini, kinolentləri kəsərli cavablarla susdurmaq, əsl həqiqəti bəyan etmək! Belə bir vaxtda Sumqayıt hadisələri haqqında sənədli film çəkmək o qədər də asan deyildi. Amma belə əzablı işi başa çatdırmaq üçün mərhum kinorejissor Davud İmanov və sumqayıtlı jurnalist Eyrüz Məmmədov birgə işə başladılar. Bu işin arxasında nə qədər çətin görüşlər, çəkilişlər, müsahibələr, yol və nəqliyyat əzab-əziyyəti dayanırdı. Bütün bunlara baxmayaraq, onlar müstəqil "Sumqayıt Dİ EM" kinokompaniyasını yaratdılar. Elə çətinliklər də bu telekompaniyanın yaranışından sonra başladı. Həmin illərdə belə təşəbbüslər o qədər də rəğbətlə qarşılanmır, müxtəlif əngəllər törədilirdi. Hər şeydən əvvəl Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsi bu işə qətiyyətlə etirazını bildirir, Moskvaya yaranmaq, Qorbaçova sədaqətini sübut etmək istəyirdi. Belə bir vaxtda jurnalistlərə kömək etmək istəyənlərin sayı çox az idi. Bunun üçün cəsarət və güclü vətənpərvərlik tələb olunurdu. Amma nə kinorejissor Davud İmanov, nə də jurnalist Eyrüz Məmmədov maneələr və çətinliklər qarşısında çəşmadılar. Əksinə, prinsipial mövqe nümayiş etdirdilər, sənədli filmin çəkilişini başa çatdırmaq üçün işə başladılar. O illəri xatırlayan əməkdar jurnalist Eyrüz Məmmədov deyir ki, filmin yaranması, ərəşəyə gəlməsi üçün mərhum kinorejissor Davud İmanovun əməyi daha çox olub: "Çəkilişə Rusiyanın Stavropol diyarından başlamalı olduq. Ona görə ki, Sumqayıt faciəsinin əsas təşkilatçısı Eduard Qriqoryan Azərbaycanda mühakimə olunsa da sonralar erməni lobbisinin köməyi ilə Stavropol diyarına göndərilmişdi. Bizim Stavropola getməyimiz bir qədər çətinləşdi. Daha doğrusu, hər şey üçün razılıq almaq, çəkiliş qrupunun maliyyə xərclərini tənzimləmək və təşkil etmək lazım idi. Nə qədər çətin olsa da, başladığımız işə yekun vurmali idik".

Eyrüz Məmmədov həmin məqamları xatırlayanda Davud İmanovun nə qədər prinsipial, peşəkar və milli maraqlara bağlı adam olduğunu xüsusi vurğuladı. Bildirdi ki, biz çəkiliş qrupu ilə iki gün Stavropol diyarında olduq. Məqsədimizə nail olmayınca o yerlərdən ayrılmaıdıq. Biz Eduard Qriqoryanla müsahibəni, guya, Moskvadan - "Ostankino"-dan gəlmiş jurnalistlərin adı ilə apardıq. Amma müsahibədən sonra Sumqayıtdan olduğumuzu etiraf etdik. Onda Eduard Qriqoryan xislətini gizlətməyib dedi: "Eybi yoxdur. Siz elə bilməyin ki, canınızı qurtardınız. Yəqin ki, sizi ermənilər güdürlər, hamınızı məhv edəcəyik".

"Sumqayıtın əks-sədası" filmini ərəşəyə gətirənə qədər çəkiliş qrupumuz belə hədə-qorxulara çox tuş gəldi. Amma sübut etməyə çalışdıq ki, bu qanlı faciənin Azərbaycan xalqı ilə heç bir əlaqəsi yoxdur. Filmin çəkilişini başa çatdırmaq, həqiqəti aydınlaşdırmaq üçün çox adamlarla görüşmək tələb olunurdu. Kinorejissor Davud İmanov hadisələrin əsas təşkilatçısı kimi keçmiş İttifaq rəhbəri Mixail Qorbaçovla görüşməyi vacib sayırdı. Çəkiliş qrupumuzla birgə Moskvaya yollanan Davud İmanov

M.Qorbaçovla görüşmək üçün on gün gözləməli olur. On gün ötəndən sonra Qorbaçov yenə də kinorejissorun suallarından yayınmaq üçün bəhanələr axtarır, guya, Amerikaya, Yaponiyaya gedəcəyini bildirir. Lakin Davud İmanov yenə də mövqeyindən yayınmır, prinsipiallıq və fədakarlıq göstərir. Heç olmasa, M.Qorbaçovla telefon əlaqəsi yaratmaq imkanı qazanır. Həmin söhbətin iştirakçısı jurnalist Eyruz Məmmədov telesorğunu belə xatırlayır: "Qorbaçov Davud İmanova sərt şəkildə dedi ki, nə vaxt Azərbaycanda sabitlik yaranarsa, onda gəlib məndən müsahibə götürərsiniz. Davud heç bir çəşqınlıq keçirmədən bir daha müdaxilə etdi: - Mixail Sergeyeviç, bəlkə Azərbaycanda yaxın beş il ərzində sabitlik yaranmayacaq, bəs onda?

Qorbaçovun cavabı çox qısa oldu: - Onda beş ildən sonra gələrsiniz..."

Bir sözlə, M.Qorbaçov "Sumqayıtın əks-sədası" filminə müsahibə verməkdən qətiyyətlə imtina edir. Bunun müxtəlif yozumu var. Bəlkə də öz böyük günahlarına görə Azərbaycan xalqından xəcalət çəkirdi və ya öz hərəkətlərinə gec də olsa qiymət vermək istəmirdi.

Kinorejissor Davud İmanov heç kəsin, kimliyindən asılı olmayaraq şəxsi maraqları ilə hesablaşmır, Sumqayıtda törədilən faciənin əsl günahkarlarını dünyaya tanıtmmaq üçün bütün qüvvəsini səfərbər edirdi. Maddi imkanları tükənsə də, milli dəyərləri yaşatmaq və tarixə çevirmək cəhdi zərər qədər də azalmırdı. Ona görə də Moskvada ən məsul işçilərlə görüşəndə daha cəsarətli, qətiyyətli və təpərli mövqe tuturdu, geriye - Sumqayıta əliboş qayıtmaq istəmirdi. Davud İmanov sağlığında etiraf etmişdi ki, SSRİ Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin sabiq sədri Vladimir Kruçkovdan müsahibə almaq son dərəcə çətin idi. Elə bil işimiz tilsimə düşmüşdü. Görüş yeri təyin olunurdu, gəlmirdi. Telefon zənglərinə özü yox, köməkçisi cavab verirdi. Demək olar ki, həmin görüşdən əlimizi üzmüşdük. Amma bu ərəfədə Rusiya Kommunist Partiyasının qurultayı keçirilməli idi. Biz bir çətinliklə, vasitəçilərin köməyi ilə forumda iştirak etmək hüququ qazandıq. Kruçkov çəkiliş qrupumuzu görəndə xeyli təəccübləndi və əsəbi halda dedi: "Azərbaycan dünya xəritəsində nöqtə boyda bir ölkədir. Mən belə kiçik dövlətlərə müsahibə vermirəm. Ona görə də bir daha məni narahat etməyin"...

Hazırcavablığı, sərrast məntiqi ilə seçilən kinorejissor Davud İmanov bu dəfə də susmadı:

- Yoldaş Kruçkov, sizi təxribatçı adlandırırlar. Bəlkə buna fikrinizi bildirəsiniz?..

Bu sözdən sonra Kruçkov bir qədər tutulur, hikkəli-hikkəli soruşur:

- Nə dediniz?

Davud İmanov dediyini bir daha təkrarlayır:

- Sizi təxribatçı adlandırırlar.

- Kim adlandırıır?

- Aleksandr Nikolayeviç Yakovlev, - deyə Davud İmanov dərhal cavab verir. - Biz ondan müsahibə götürmüşük, istəyirik ki, sizin haqqınızda deyilənləri ya təkzib edəsiniz, ya da təsdiq.

Bundan sonra Kruçkov müsahibəyə razılıq verir. Həmin müsahibədən bir fraqment: "Amerika casusu olan Yakovlev SSRİ-nin dağıdılmasında və Kommunist Partiyasının ləğvində Qorbaçovdan bir marionetka kimi istifadə edirdi. Azərbaycanda, ələlxüsus Sumqayıtda və Bakıda qanın axıdılmasında SSRİ siyasi rəhbərliyinin, hüquq-mühafizə orqanlarının və dövlət strukturlarının əli var idi. Bunu etiraf etmək lazımdır. Digər əsas şərtlərdən biri o idi ki, Qorbaçov xaricdə yaşayan imkanlı erməni icmasına söz vermişdi ki, Qarabağ problemini ermənilərin xeyrinə həll edəcək..."

Hadisələrin baş verdiyi illərdə Moskvada mühüm şəxslərdən biri də SSRİ müdafiə naziri marşal D.Yazov idi. Ondan müsahibə almaq nə qədər çətin olsa da, Davud İmanov qarşısına məqsəd qoymuşdu ki, bu görüş baş tutmalıdır. Doğrudur, xeyli vaxt keçdi, ən nəhayət, Davud İmanovun inadkarlığı öz bəhrəsini verdi. Çətinliklə də olsa, Yazov Moskvada Azərbaycan səfirliyinə gəlmək

dəvətini qəbul etdi. Həmin müsahibə zamanı Davud İmanov D.Yazova belə bir sualla müraciət edir:

- Sumqayıt hadisələrindən sonra Moskva mətbuatı yazırdı ki, qoşunlar Sumqayıta bir neçə saat gecikmişdilər. Bunu Qorbaçov SSRİ Ali Sovetinin 1988-ci il avqustun 18-də keçirilən iclasında demişdi. Bu doğrudurmu?

- Yadınızda saxlayın, sovet ordusu heç bir vaxt heç bir yerə gecikməyib. Əmr olmadan əsgərin silah işlətməyə, güllə atmağa ixtiyarı yoxdur.

- Axı sovet əsgərlərinin gözü qarşısında bir millətin nümayəndəsi o biri millətin nümayəndəsini qətlə yetirirdi.

- Görünür, bu kiməsə lazım imiş, əmrə tabe olmaq əsgərin borcudur.

SSRİ müdafiə nazirinin belə soyuqqanlı danışması təəccüb və təşviş doğurur. Elə bil millətin göz yaşı, xalqın matəmi bu adamlar üçün son dərəcə adi bir hadisə idi. Filmdən fragmentlərə baxanda kadrlardan da sezilir ki, bu yüksək çinli imperiya məmurlarının sifətinə biganəlik, laqeydlilik həkk olunub...

Sumqayıt hadisələrini sona qədər araşdırmaq, günahsız qanlara bəis olan iyrənc oyunların ssenari müəlliflərini, baş qəhrəmanlarını ifşa etmək, istintaqı ədalətlə başa çatdırmaq üçün hələ çox iş görülməlidir. Ən azı sağlığında kinorejissor Davud İmanovun gördüyü böyük işlər uğurla davam etdirilməli, Sumqayıt hadisələri barədə aldadılmış adamlara əsl həqiqət çatdırılmalıdır. Bir həqiqəti də "Sumqayıtın əks-sədası" sənədli filminin ssenari müəllifi, əməkdar jurnalist Eyruz Məmmədov etiraf etdi:

- Moskvada 1990-cı ilin əvvəlində SSRİ Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin sədri V.Kryuçkov və Mərkəzi Komitənin katibi, Siyasi Büronun üzvü L.Liqaçovdan müsahibə alandan sonra yapon jurnalistləri çəkdiyimiz kaseti bizdən 5 min Amerika dollarına almaq istədilər. Lakin biz imtina etdik. Onlar axşam Moskvadakı Azərbaycan səfirliyində yerləşən mehmanxanaya gəldilər və bu dəfə 10 min Amerika dolları vermək istədilər. Biz yenə də imtina etdik.

Bu hadisələrin üstündən 23 il keçsə də, "Sumqayıtın əks-sədası"ndan sonra nə kəsərli yazılar yazıldı, nə yalanları üstələyən yeni filmlər çəkildi, nə də qondarma və uydurma süjetləri təkzib edən ssenarilər hazırlandı. Ötəri faktlar, tələm-tələsik yazılar isə mərhum kinorejissor Davud İmanovun başladığı işin tam davamı deyil. Hələ Sumqayıt hadisələri ilə bağlı istintaq işləri başa çatana qədər bu mövzu yarımçıq qalacaq...

Akif Cabbarlı, Bəşir Şərifli
"Azərbaycan" 27 fevral 2011

Həqiqəti gizlətmək mümkün deyil

23 ildir ki, erməni faşist ideologiyası Sumqayıt hadisələrinin əsl mahiyyətini təhrif edərək Azərbaycanın beynəlxalq nüfuzuna zərbə vurmağa, törətdikləri sonsuz cinayətlərin müəllifləri sırasına bizim də adımızı yazmağa çalışırlar. Lakin illər keçdikcə erməni faşistlərinin, ideoloqlarının törətdikləri cinayətlərin görünməyən tərəfləri üzə çıxır. Sumqayıt hadisələrində erməni ideoloqları öz məkrli oyunlarından törənən onlarla cinayəti azərbaycanlıların ayağına yazmaq üçün keçmiş İttifaqın bütün güc strukturlarını ələ almışdılar.

Biz Sumqayıt şəhərində bu hadisələrin canlı şahidlərindən olan təqaüdçü Mehman Ömərovla görüşdük. Həmin dövrdə şəhər Telekommunikasiya Qovşağının rəisi vəzifəsində işləyib. Ötən illərin hadisələri onu bu gün də düşündürür. Aradan xeyli vaxt ötməsinə baxmayaraq, Mehman Ömərov o hadisələri təfərrüatı ilə xatırlayır:

- Fevralın 27-də səhər işə gələndə şəhər partiya komitəsinin qarşısına minə qədər adamın toplaşdığını gördüm. Nəse anlamaq olmurdu. İşə gəldim, hamı yerində idi. Baş verənləri kənardan izləyirdik. Bunların tezliklə yoluna qoyulacağına inanırdıq. Səhəri gün vəziyyətin tədricən gərginləşdiyini gördük. Belə ki, səslənən şüarlar elə bil bir mərkəzdən idarə edilirdi. Mitinqdə iştirak edən bəzi adamlar sürətlə bir küçədən digərinə keçir, kütləni hərəkətə gətirməyə, qızıqdırmağa çalışırdılar. Əllərində tutduqları kağız parçalarını insanlara göstərib, dinc adamları harasa istiqamətləndirmək istəyirdilər. Öndə gedənlərin çoxu sumqayıtlı yox, kütləni qana təhrik edən təxribatçılara oxşayırdı. Həmin illərdə şəhərdə işləyənlərin çoxu fəhlə kimi zavod, fabrik və müxtəlif tikintilərdə çalışdıqları üçün boş vaxtlarını istirahətdə keçirməyə üstünlük verirdilər. Şəhər əhalisini qızıqdırmaq, ayağa qaldırmaq istəyənlərin heç biri fəhləyə oxşamırdı.

Mehman Ömərov xüsusi qeyd etdi ki, o dövrdə Sumqayıt rabitə qovşağında işləyənlərin, demək olar ki, çoxu rus və erməni idi. Həmin anlarda bütün gecəni heç nə olmamış kimi işlədik. Əlbəttə, hamı narahat idi, lakin əvvəlki kimi mehriban idik, iş yoldaşlarımıza ümid verirdik ki, hər şey axarına düşəcək. Yerevanda, Xankəndidə ermənilərin mitinqi keçirilirdi. Kənardan Sumqayıta daxil olan zənglərin sayı kəskin sürətdə artmışdı. İndi hadisələri bir daha xatırlayanda belə qənaətə gəlmək olur ki, həm SSRİ-nin təhlükəsizlik orqanları, həm də erməni millətçiləri Sumqayıtda hadisələrin məcrasından çıxması istiqamətində ciddi iş aparır, müəyyən xəbərlərin, şayiələrin yayılmasında maraqlı idilər. Bu gərginlik telefon qovşağında zənglərin artması ilə müşahidə olunurdu. İşimizdə texniki səbəblər üzündən fasilələr yaranırdı. Sumqayıtın özündə də daxili zənglər artmışdı.

Mehman Ömərovla söhbətimizdən məlum oldu ki, Sumqayıt hadisələrini araşdıran SSRİ Prokurorluğu və təhlükəsizlik orqanlarının işçiləri baş verən hadisələrlə bağlı əllərində heç bir əsaslı dəlil olmasına baxmayaraq, onu da ittiham ediblər. Aylarla davam edən istintaq araşdırmaları onun fəaliyyətində heç bir cinayət əməli tapa bilməsə də, onu SSRİ Ali Məhkəməsinə aparıb çıxarıblar. 1988-ci ilin 18 oktyabr-18 noyabrında keçirilən məhkəmə iclasını Mehman müəllim belə xatırlayır:

- Ali Məhkəmənin foyesində azərbaycanlılar və ermənilər üçün xüsusi yer ayrılmışdı. Bizim tərəfdən Əhməd Əhmədovun ata-anası, mən, daha iki nəfər var idi. Ermənilər tərəfdə isə yüzlərlə adam əyləşmişdi. İndiki kimi yadımdadır. Əslən sumqayıtlı olan erməni qadından məhkəmənin sədri onun kimin tərəfindən müdafiə edildiyini soruşanda o, bir azərbaycanlı ailəsinin adını çəkdi. Eyni halı üç erməni də təsdiqləyəndə məhkəmənin sədri hirs ilə qışqırdı: "Sağ qalan erməniləri azərbaycanlılar xilas

edibse, bəs görəsən qırılanları kim öldürüb?!" Məhkəmənin qətnaməsini oxuyanda həmin sözlər də orada öz əksini tapmışdı. Həmin məhkəmə prosesinin materialları yəqin bu gün də saxlanılır. Orada azərbaycanlıların ayağına yazılan cinayətlərin heç biri sübuta yetirilmədi.

Fasiləyə çıxanda bəzi ermənilər kimlərdənsə ehtiyatlanıb bizə tərəf yaxınlaşmasalar da, uzaqdan nəzərəcərpəməz dərəcədə başlarını tərpədənərkən gözləri ilə salam verirdilər.

Mehman Ömərov Moskvada keçirilən məhkəmə iclasından danışarkən qəzəbini gizlədə bilmirdi:

- Bilirsiniz, bizə təsir edən o idi ki, tək qalmışdıq. Hər dəfə məhkəmənin giriş qapısı açılanda gözləyirdim ki, hansısa azərbaycanlı gələcək və bizə mənəvi dəstək olacaq. Lakin həmin qapıdan içəri ermənilər və onların havadarları buraxılırdı. Əhmədi məhkəmə salonundan aparanda biz ayağa qalxdıq. Onu son dəfə görəndə biz olduq.

SSRİ Ali Məhkəməsində keçirilən iclasda Əhmədin barəsində qaldırılan cinayət sübuta yetirilməyə də, ermənilərin təhriki ilə ona ölüm hökmü kəsildi. Əslində o, SSRİ və Ermənistan xüsusi xidmət orqanları əməkdaşlarının birgə hazırlayıb həyata keçirdikləri qanlı avantüranın qurbanı oldu. Ermənilər həmin məhkəməyə onlarla vəkili, hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşlarını göndərmişdilər.

SSRİ Ali Məhkəməsi Ə.Əhmədovun, Y.Cəfərovun, T.İsmayılovun işinə baxmış, prosesdə müttəhimlərə qarşı iddiaların əsassız olduğu sübuta yetirilmişdi. Yalnız Y.Cəfərov və T.İsmayılovun işi istintaqa qaytarıldı, Ə.Əhmədova isə heç bir hüquqi dəlil-sübut olmadan həmin hadisələrin "təşkilatçısı" damğası vurularaq güllələnmə hökmü kəsildi.

- Məhkəmənin gedişatı həbs edilənlərin günahsız olduğunu göstərirdi, - deyərək M.Ömərov söhbətinə davam edir: - Sovet quruluşuna inanan adam olduğum üçün elə düşünürdüm ki, həqiqət öz yerini tapacaq, həbs edilənlər azadlığa buraxılacaqlar. Lakin məhkəmənin qərarı oxunanda qulaqlarıma inanmadım. Necə ola bilər ki, sənin günahsızlığın sübuta yetər, amma sən cinayətin təşkilatçısı kimi güllələnəsən?.. Onu da deyim ki, SSRİ Ali Məhkəməsinin hökmü SSRİ Ali Sovetinin qərarı ilə qüvvəyə minirdi. Məhz onda da qanun pozuntusuna yol verildi. Hökmün yerinə yetirilməsində qərarın verilməsi gözlənilmədi.

Mehman Ömərov barədə qaldırılan cinayət işi də məhkəmədə sübut edilmədiyindən ona bəraət verilir. Lakin Sumqayıta qayıtdıqdan sonra ona qarşı təzyiqlər başlayır. Oğlu institutdan xaric edilir. Sumqayıt Telekommunikasiya Qovşağının rəisi işləyən M.Ömərovun hər bir hərəkəti nəzarətə götürülür. SSRİ təhlükəsizlik orqanları tərəfindən onun işlədiyi idarəyə göndərilən yoxlamalar heç bir nəticə vermir. Dəfələrlə Moskvaya aparılan rəisin işində heç bir cinayət tərkibi tapmayanlar elə bil getdikcə daha da azğınlaşırdılar.

- Hamıya yaxşı məlum idi ki, həmin illərdə Sumqayıtda bütün təşkilatlar SSRİ təhlükəsizlik orqanları tərəfindən idarə olunurdu, - deyərək Mehman müəllim vurğulayır. - Şəhər telefon qovşağı respublikalararası danışığı təmin etdiyi üçün əksər telefon danışığı dinlənilirdi, işçilər gündə üç-dörd dəfə yoxlanılır, onlardan izahatlar alınırdı. Özlərinin qurduqları planın baş tutmaması təhlükəsizlik əməkdaşlarını bərk əsəbiləşdirirdi. SSRİ təhlükəsizlik xidmətinin nümayəndələri rabitə qovşağına ciddi nəzarət edirdilər. Hətta işə gəlməyənlər olanda belə tez onların evləri nəzarətə götürülür, işə çıxmamalarının səbəbi araşdırılırdı. Hadisələrdən xeyli keçməsinə baxmayaraq, onlar hələ də "cinayətkar" axtarışında idilər.

Terrorizmi qanlarına hopduran erməni millətçiləri Sumqayıt hadisələrinin birbaşa iştirakçıları olduqlarını özləri də gözəl bilirlər. Lakin bu həqiqətin bütün mahiyyəti və çılpalığı ilə açılması onları qorxudur. Onlar Sumqayıt hadisələrində millətindən asılı olmayaraq heç kimə rəhm etmədilər. "Böyük

Ermənistan" yaratmaq xülyası ilə yaşayan erməni faşistləri üçün, əslində, millət anlayışı yoxdur. Bunu onların öz millətinə etdikləri zülm də təsdiqləyir. Bu faşistlərin "böyük ideyaları"nı tarix nə vaxtsa ittiham edəcək, onlar üçün qurulan ədalət məhkəməsi Sumqayıt hadisələrində əsl müqəssirlərin erməni millətçiləri olduğunu təsdiq edəcəkdir.

Akif Əliyev
"Azərbaycan" 27 fevral 2011

Erməni və ermənipərəst qüvvələr Sumqayıt hadisələrinin kökünü 1963-cü ildə axtarmağa çalışırlar

Onların bu təbliğatı da cəfəngiyatdan başqa bir şey deyil

Sumqayıt. 7 noyabr 1963-cü il. Sumqayıtlılar böyük oktyabr sosialist inqilabının 64-cü ildönümünü qeyd etmək üçün Lenin meydanında nümayişə çıxmışdılar. Sumqayıt Boru-Prokat Zavodunun metallurqları meydana daxil oldular və dayandılar. Nümayiş iştirakçıları əllərindəki portretləri yuxarı qaldıraraq şüarlar səsləndirirdilər. "Rədd olsun sovet imperiyası!" "Yaşasın müstəqil Azərbaycan!" Nümayişçilərin əksəriyyəti gənclər idi. Onlar Səməd Vurğun adına mədəniyyət sarayının qarşısına vurulmuş N.Xruşşovun iri portretini də cırıb atdılar.

Kommunistlərin nümayişi pozuldu. Milislə gənclər arasında qarşıdurma yarandı. Şəhər rəhbərləri qaçıb kabinetlərdə gizləndi. Milis rəisinin, hərbi komissarın poqonları qoparılib yerə atıldı. Gənclər "Yaşasın müstəqil Azərbaycan!" deyərək nümayişin istiqamətini Lenin küçəsi ilə yox, Nizami küçəsi ilə davam etdirməyə başladılar.

Respublika rəhbərliyi güc strukturlarını Sumqayıta yeritdi, nümayiş dağıdıldı, onun təşkilatçılarını tutdular, bəzilərinə antisovet təbliğatında iştiraka görə həbs etdilər.

Oxucular haqlı olaraq sual verə bilərlər: 1963-cü ildə mövcud quruluşa qarşı keçirilən aksiyanın 1988-ci ildə Sumqayıtda baş verən qanlı aksiyaya ilə nə əlaqəsi var? Təbii ki, heç bir. Amma bəzi ermənipərəst publisistlər indi də 1988-ci hadisələrinin kökünü 1963-cü ildə axtarmağa çalışırlar. Qələmi Ermənistan və erməni xalqına xidmət edən rus publisisti V.Danilov "Niyə Sumqayıt?" adlı cızmaqarasında tarixçilərin unuduğu bir hadisəni oxuculara çatdırmaq istəyir.

1963-cü il noyabr ayının 15-də Kubanın SSRİ-dəki səfiri Karlos Olivares Sovet İttifaqı Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinə bir məktub göndərir. Məktubla tanışlıqdan sonra onu Mərkəzi Komitəyə dəvət edirlər. Səfir bildirir ki, o bu məktubu Sumqayıtda Mərkəzi Elektrik Stansiyasında təcrübə keçən dörd nəfər gənc kubalının xahişi ilə yazmışdır. Gənclərin dediyinə görə, noyabr ayının 7-də Sumqayıtda baş verən iğtişas zamanı azərbaycanlılar ruslara, ermənilərə qarşı aqressiv çıxış edirdilər. Onlara hədə-qorxu gəlir, Azərbaycanı tərk etmələrini tələb edirdilər. Əks təqdirdə onlara qarşı daha amansız tədbirlər görəcəklərini söyləyirdilər. Belə münasibət kubalı tələbələrə qarşı da yönəlmişdi.

Mərkəzi Komitədə Olivaresə bildirilmişdilər ki, biz 7 noyabr hadisələrindən sonra bir çox məsələləri aydınlaşdırdıq. Sizin tələbələrin Sumqayıtdan Kubaya qayıtmalarını soruşanda isə onlar "Biz burada təcrübəmizi başa vurduqdan sonra vətənə qayıdacağıq" demişlər. Çıxılmaz vəziyyətdə qalan səfir söhbətinin istiqamətini dəyişərək qeyd edir ki, azərbaycanlıların ermənilərə qarşı münasibəti çox pisdir. Onlar ermənilərə hədə-qorxu gəlir, Azərbaycanı tərk etməyi tələb edir, əks təqdirdə onları qətlə yetirəcəkləri ilə qorxudurdular.

Danilov adını çəkdiyimiz cızmaqarasında 1963-cü illə 1988-ci il arasında bir paralel axtarır, bunu siyasi xarakter yox, milli məsələ kimi qələmə verir. Qeyd edir ki, 1988-ci ildə Sumqayıtda baş verən hadisə birdən-birə baş verməmişdir. Azərbaycanlılar bu "genosid"ə çox-çox əvvəl hazırlaşmışdılar.

Əlbəttə, Danilovun cəfəngiyatına inanan az tapılar. Mən 1988-ci ildə Sumqayıtda baş verən hadisələri tədqiq etməklə yanaşı, Sumqayıtın tarixini də az-çox araşdırmışam. 1963-cü ildə Sumqayıt Mərkəzi Elektrik Stansiyasının direktoru işləmiş Əli Mustafayevlə söhbətimizdə kubalı tələbələrin

onun rəhbərlik etdiyi müəssisədə özlərini necə aparmaları, onlara qarşı münasibətlə bağlı sual verəndə Əli müəllim belə cavab verdi: - Birincisi, Mərkəzi Elektrik Stansiyasında təkcə kubalılar təcrübə keçmirdilər. Burada rumıniyalı, polşalı, əfqanıstanlı tələbələr də çalışırdılar. Hamısı bir yataqxanada qalırdı. Aralarında dostluq əlaqəsi vardı. 1963-cü ildə Sumqayıtda baş verən hadisələrdən sonra biz gənclər arasında təlim-tərbiyə işini gücləndirdik, onlarla fərdi söhbətlər apardıq. Lakin bir gün mənə belə məlumat çatdı ki, Sarkisyan fəmilialı bir erməni xarici vətəndaşlar arasında antiazərbaycan, antitürk təbliğatı aparır. Deyir ki, 1915-ci ildə Türkiyədə ermənilərə qarşı "genosid" olub. İndi də bunu Azərbaycanda etmək fikirləri var. Bizə hücum olarsa, sizi də qovacaqlar. Mən informasiyanı dəqiqləşdirdim, deyilənlər düz idi. Həmin ermənini yanıma çağırıb dedim: - Əgər istəsəm, səni KQB-nin əlinə verərəm. Amma humanistlik edib bunu etmirəm. Sabahdan isə ayağın bu müəssisəyə dəyməsin. Sonralar öyrəndim ki, o, Stepanakertə köçüb.

Erməni millətçiləri əsrlər boyu azərbaycanlılarla yanaşı yaşasalar da, qəlblərində türklərə qarşı həmişə kin-küdurət olub. Torpaq iddiası ilə yaşayanlar tarixin ayrı-ayrı zaman kəsiyində hücum keçməyə çalışıblar. Bunun üçün insana şərəf gətirməyən ən iyrənc metodlara əl atıblar. Uşaqlarına körpəlikdən türklərə nifrət oyadıblar. Bununla bağlı bir misal çəkmək istəyirəm. 1989-cu ildə Kislovodskda "Kimyaçı" sanatoriyasında istirahət edirdim. Sanatoriyanın yanında belaruslar öz fəhlələri üçün böyük bir müalicə kompleksi tikirdilər. İnşaatçılardan Stepan adlı bir belarusla tanış oldum. Çox mehriban və səmimi insan idi. Bir gün Dağlıq Qarabağ haqqında aramızda söhbət oldu. Stepan dedi ki, yaşadığım Mogilyov şəhərində Armen adlı bir dostum vardı. 1982-ci ildə oğlu Surenin 10 yaşı tamam olmuşdu. Ad günündə iştirak edirdim. Məclis çox şən keçdi. Axırda ortaya iri bir tort gətirdilər. Bıçağı Surenə verdilər. 10 yaşlı bu uşaq bıçaqla tortu tən yarıdan kəsib dedi ki, türkü belə kəsərlər.

Əvvəllər bunun mənasını başa düşmədim, düzünə qalsa, heç əhəmiyyət də vermədim. Lakin Qarabağ hadisələri başlananda Armenin oğlu Surenin bu hərəkəti yadıma düşdü. "Yəni onların türklərə bu qədər nifrəti var? Doğrudanmı, Dağlıq Qarabağ erməniləridir?"

Mən Stepana hər şeyi qısaca izah etdim. Dediklərimə şübhəsi qalmasın deyər erməni tarixçisi İşxanyanın 1916-cı ildə yazdığı "Qafqaz xalqları" kitabından sitat gətirdim: "Ermənilər Dağlıq Qarabağa Türkiyədən və İrandan köçmüş qaçqınlardır". Hətta onu da deməyi özümə borc bildim ki, ermənilər anamın doğma babası Hüseynqulunun və əmisi Cahangirin başlarını kəsmişlər. Stepan başını buladı və təəssüfləndiyini bildirdi.

Danilov kimiləri Rusiyada, Amerikada, Fransada çoxdur. Onlar Ermənistan rəhbərliyinə maddi və mənəvi dəstək olaraq Dağlıq Qarabağ iddiasından əl çəkməmələrini tövsiyə edirlər. Özlərini vətənpərvər adlandıran bir sıra erməni yazıçıları, publisistləri isə öz böhtan xarakterli yazıları ilə Azərbaycan xalqına böhtan atmaqla məşğuldurlar. Bu işdə erməni Qriqorian kilsəsi daha çox fəallıq göstərir.

Kilsənin Azərbaycana qarşı apardığı təbliğata fikir verək. O vaxtlar "Amerikanın səsi" radiostansiyası erməni redaksiyasının etirafına görə, aşkarlıq şüarı ilə erməni Qriqorian kilsəsi erməni xalqının hərəkətinə başçılıq etməyə və Dağlıq Qarabağın Ermənistanın tərkibinə qatılması tələbini irəli sürməyə başlamışdı. Erməni ruhaniləri bildirmişdilər ki, Sovet İttifaqı Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin Baş katibi Mixail Qorbaçov bu məsələni ermənilərin xeyrinə həll etməsə, daha qəti tədbirlərə əl atacaqdır.

Arxiyepiskop Mesropun dediyinə görə, 1988-ci il martın 13-də Nyu-York şəhərində ermənilərin

mitinqi erməni kilsəsinin ali rəhbərliyinin çağırışı ilə təşkil edilmişdi. Avstriyada nəşr olunan "Vohenpress" jurnalının baş redaktor müavini və xarici şöbənin rəhbəri, Luspan Meyzels 1988-ci ildə Yerevana gedib qayıtdıqdan sonra jurnalın 22-ci sayında erməni kilsəsinin ən yüksək vəzifəli xadimlərindən biri ilə müsahibəsinin məzmunu haqqında geniş məqalə dərc etmişdi. Həmin din xadimi ilə görüş Vyanadakı erməni yepiskopu, professor Mesrop Krikoryanın yazılı tövsiyəsi ilə baş tutmuşdu. Bu söhbət indiki münaqişədə erməni ruhanilərinin strategiyasını və taktikasını açıq şəkildə nümayiş etdirir. O, Avstriya jurnalistinə demişdi: "Erməni kilsəsi rəsmən indiki münaqişə barəsində öz mövqeyini şərh edə bilməz, amma əmin ola bilərsiniz ki, qardaşlarımıza ürəyimiz yanır". "Əgər kilsə öz münasibətini elan etmirsə, Ermənistan hökuməti yerində sayırsa, onda Qarabağ ermənilərinin hüquqlarını kim müdafiə edə bilər" sualına cavabı isə belə oldu: Biz yalnız deyilik. Xaricdəki qardaşlarımız siyasi cəhətdən heç bir məhdudiyyət görmürlər. Onlar bizim haqq işimizin müdafiə olunmasını öz hökumətlərindən tələb edə bilərlər və bu təzyiq, şübhəsiz, az sonra öz təsirini göstərəcək.

Belə də oldu. Stepanakertdə kütləvi mitinq və tətillər, Livandan və Suriyadan göndərilən ilk silahlar, Əsgəranda iki azərbaycanlı gəncin öldürülməsi, Sumqayıtda törədilən faciə bunlara əyani sübutdur.

Azərbaycana qarşı ən böyük təbliğat kampaniyasını apararlardan biri də "Vatikanın səsi" radiostansiyasıdır. Bu radiostansiya ilk dəfə 1931-ci ildə efirə çıxmışdır. Əsas məqsədi islam dinini parçalamaq, təriqətlərə bölmək, nüfuzdan salmaqdır. Radiostansiya getdikcə öz maddi-texniki bazasını gücləndirməyə başladı, onun ətrafına ermənilər və ermənipərəst alimlər, ilahiyyatçılar, təbliğatçılar, politoloqlar toplaşdılar. Hazırda "Vatikanın səsi" 37 dildə efirə çıxır. Onun verilişlərində Dağlıq Qarabağ problemi öndə durur. Demək olar ki, hər gün bu mövzuda müxtəlif verilişlər səsləndirilir. Əfsuslar olsun ki, "Vatikanın səsi" öz həmvətənlərinə birtərəfli informasiyalar verir, dinləyiciləri çaşdırır. Radiostansiya geniş şəkildə "Şuşanın dirçəlişi fondu"nın fəaliyyətini işıqlandırır. Bu işdə onlara erməni diasporunun nümayəndələri kömək edirlər. Bunlar, əsasən, Sos Sarkisyan, Levon Ananyan, Flora Naxşkaryan, Zori Balayan, Bakur Karapetyan və arxiyepiskop Parqev Martirosyandır.

Ermənilərin apardığı təbliğat mexanizminin çürük özüllər üzərində qurulduğu hamıya bəllidir. Yalan, böhtan, oğurluq onların xarakterini müəyyən edən cəhətlərdir. Sumqayıtda baş verən hadisələrdə azərbaycanlıların "vəhşiliklərini" təbliğ edir, erməni ailələrinin azərbaycanlılar tərəfindən xilas olunduqlarını dillərinə belə gətirmirlər. Bakılı yəhudi 23 iyul 1989-cu ildə Təl-Əvivdə nəşr olunan "Kruq" məcmuəsində yazır: "Sumqayıt o şəhərdir ki, azərbaycanlılar erməniləri qəhrəmancasına ölümdən xilas edirdilər".

Rus yazıçısı Aleksandr Proxanov "Literaturnaya qazeta"-da yazırdı ki, ilk qanı ermənilər tökmüşlər və davamı Sumqayıtda baş verdi.

Əvvəllər yazdığım məqalələrin bir neçəsində qeyd etmişəm ki, 1988-ci il fevralın 28-29-da iğtişaşların qabağını sovet qoşunları ala bilərdi. Nədənsə onlar gözləmə mövqeyi tutmuşdular. Təkrarçılığa yol verməmək üçün başqa misal çəkmək istəyirəm. Con Hopkins adına Orta Asiya və Qafqaz Tədqiqatlar İnstitutunun baş direktoru Sventa Kornell yazır: "Sumqayıtda yerləşən sovet əsgərləri və daxili qoşunlar hadisəyə qarışmadılar. Onlar sakitcə kənardan hadisələri izləyirdilər. Sovet hökuməti nəinki qanlı qarşıdurmanın qabağını almaq istəmədi, əksinə, iki millət arasında münaqişə yaratmaq istəyində idi".

Türkiyədə nəşr olunan "Cümhuriyyət" qəzeti 1967-ci ildə yazırdı: "Sovet Rusiyasının xarici işlər naziri Molotov 1945-ci il iyunun 7-də Türkiyəyə nota verdi. Bu nota da Qafqazın şərq vilayətlərindən

Qars, Ərdəhan geri istənilir və boğazlarda rus üstünlüyünü təmin etmək üçün bir sıra tələblər irəli sürülürdü. O zaman Türkiyə xarici işlər naziri Nurulla Sümər ilə sovet səfiri Vinqradov arasında baş vermiş aşağıdakı söhbət maraqlıdır:

Nurulla Sümər: - Dünya üzünün böyük bir parçasına sahib olan Rusiyanın doğrudanmı daha artıq torpağa ehtiyacı var?

Vinqradov: - Torpağa ehtiyacı olan Rusiya deyil, Ermənistan Sovet Sosialist Respublikasıdır".

Yaxın tarixdən başqa bir misal: SSRİ Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsi sədrinin birinci müavini Filip Bobkov Moskvada çapdan çıxmış "DTK və hakimiyyət" kitabında yazır: "Sumqayıtda baş verən dəhşətli gecələrdən sonra mən tikinti kombinatının fəhləsi olan bir erməni qadınla söhbət etdim. Onun gəlini ağır gün keçirmiş, oğlu isə yaralanmışdı.

- Siz elə bilirsiniz ki, Yerevanda olan ziyalılar biz ermənilər haqqında düşünürlər? - deyər qadın bildirdi.

- Xeyr. Onlar torpaq haqqında düşünürlər. Dağlıq Qarabağ da onlara bu məqsəd üçün lazımdır".

Həmin kitabdan daha bir misal: "Mən bir neçə aydan sonra Moskvada Ermənistan Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini Kirokossyanla görüşdüm. Təqaüddə idi. O, uzun müddət mənə izah edirdi ki, Dağlıq Qarabağ onlara nə üçün lazımdır.

- Bizə torpaq lazımdır, - dedi.

- Niyə? - təəccüblə soruşdum.

- Çünki ermənilər Ermənistandan çıxıb gedirlər, ona görə ki, torpaqları yoxdur.

- Hara?

- Stavropol vilayətinə, Sibirə, Mərkəzi Rusiyaya.

- Burada pis nə var ki?

- Necə yəni? Millət dağılır. Rusiyanın müxtəlif rayonlarına köçmənin qarşısını almaq üçün bizə mütləq torpaq lazımdır".

Bizcə, əlavə şərhə ehtiyac yoxdur.

Sumqayıtda baş verən hadisələrdə ermənilərin əli olduğu hamıya bəllidir. Bu, təkcə ermənilərin yox, Amerikada, Fransada, Rusiyada yaşayan erməni lobbisi tərəfindən düşünülmüş və həyata keçirilmiş qanlı bir aksiya idi. Məqsəd azərbaycanlıları başkəsən və quldur bir millət kimi dünya ictimaiyyətinə çatdırmaq, bununla da Dağlıq Qarabağı Azərbaycandan alıb, Ermənistanın tərkibinə qatmaq idi.

Ümumiyyətlə desək, ermənilərin müxtəlif zamanlarda öz çirkin və məkrli siyasətləri, başqa xalqlara qarşı qısqanc münasibəti, uydurmaları dünyada tanınmış bir çox siyasətçilər, tarixçilər, alimlər tərəfindən həmişə qəzəb və nifrətlə qarşılanıb. Deyilənlərə aid bir neçə misal: "Bu tayfanın (ermənilər nəzərdə tutulur - E.M.) əsas keyfiyyətləri bunlardır: tamahkar, intriqa yaradan, satqın, başqaları qarşısında baş əyən. Bu millətin vətəni yoxdur ki, onunla fəxr etsin" (Eçmiədzin Sinodunun erməni Qriqorian kilsəsinin prokuroru A.Frenkelin 1907-ci ildə rus çarına göndərdiyi arayışdan).

"Mən ermənilərlə heç bir vaxt dil tapa bilməmişəm. Onların hiyləgərliyini, iyrənc hərəkətlərini, alçaqlığını görəndə ancaq təəssüflənirsən" (Fransız səyahətçisi De Şolye).

"Əlahəzrət, ermənilərin Rusiyanın mərkəzi yerlərində yerləşmələrinə icazə verməyin. Çünki bunlar elə tayfadırlar ki, onilliklər keçdikdən sonra bütün dünyaya sübut etməyə çalışacaqlar ki, bu torpaq onların əcdadlarındır" (A.Qriboyedov. Rus imperatoruna ünvanladığı məktubdan).

"Ermənilər gürcülərin kilsələrində olan yazıları pozur, onların əvəzində ermənicə yazırlar"

(İ.Çavçavadze, yazıçı). "Kimsə erməni xalqının qəhrəmanlığı haqqında eşidibmi? Olubsa, harada qeyd olunub? Heç yanda! Ona görə ki, "erməni qəhrəmanları" ilk növbədə öz xalqının başkəsənləri olublar, nəinki xilaskarları" (Rus generalı Mayevski).

Necə deyərlər, kor-kor, gör-gör.

Eyruz Məmmədov

“Azərbaycan” 27 fevral 2011

Məhkəməyə getməyən şahidlər hesabına ölüm hökmü

1988-ci ilin və günümüzün məmur buzluğu...

Moskva, 1988-ci il, 21 mart "Pravda" qəzetindən:

Sumqayıtda olan qoşunların komandanı, general Krayev:

-Əgər sakinlər bizə kömək etməsəydilər, qurbanların sayı daha çox olardı. Məsələn, bir nəfər azərbaycanlı avtobus sürücüsü on nəfər ermənini dərhal Şəki şəhərinə-öz vətəninə aparmışdı. Başqa bir azərbaycanlı ailə çoxmərtəbəli evin qarşısında xuliqanların qarşısını kəsmişdi. Bir fəhlə öz dostu ilə avtobusda gedirdi, bir dəstə adam qəfildən maşını saxlayıb onun verilməsini tələb etdi. Azərbaycanlı fəhlə yaralansa da, ermənini xilas etmişdi.

Moskva, 1988-ci il. 3 noyabr:

Vəkil Ruştuni vəsatət qaldırmaq üçün söz istəyir. O, məhkəməyə yeni şahidlərin dəvət olunması məsələsini qaldırır. Vəkil deyir:

-1988-ci il fevral ayının 27-29-da Sumqayıtda baş verən hadisələrin daha da əhatəli tədqiq olunması üçün SSRİ prokurorluğundan yeni sənədlərin alınmasına məhkəməyə dəvət edilməsinə ehtiyac var.

İlkin istintaq zamanı Arsen Arekelyan ifadəsində hərbiçilərin tədbir görməməsindən və tibb işçilərinin məsuliyyətsizliyindən danışır. Arakelyan məhkəmədə şahid ifadə verərkən deyib ki, Daxili Qoşunların hərəkətsizliyi üzündən 41-ci məhəllədə insanların qanı tökülüb, ölənlər və yarananlar olub.

Vəkil onun məhkəməyə çağırılmasını, bir çox məsələlərə aydınlıq gətirmək üçün təkidlə tələb edir.

Sumqayıtda fevralın 27-29-da baş verən hadisələr zamanı məlum olub ki, 9 hərbi hissə sabitlik yaratmaq üçün heç bir tədbir görməyib, əslində, özlərini qoruyub, müdafiə mövqeyi tutublar. Son nəticədə 276 nəfər hərbi müxtəlif xəsarət alıb.

Daxili Qoşunların astagəl mövqeyini aydınlaşdırmaq üçün Sumqayıta yeridilən qoşunların komandanı general Krayevin şahid və məsul şəxs qismində dindirilməsinə ehtiyac var.

Bir çox şahidlərin məhkəməyə verdiyi ifadələlərindən aydın olub ki, fevralın 27-29-da erməni ailələrinin yaşadığı mənzillərin telefonu kəsilib. Buna görə Sumqayıt şəhər rabitə şöbəsi rəisinin məhkəmədə ifadə verməsinə ehtiyac duyulur.

Sumqayıt şəhər mənzil idarəsinin rəisi T.Təhməzov hadisənin əvvəlki günü bir çox ermənilərin yaşadığı mənzilə getmiş, onlara evdən çıxmadığı məsləhət görmüşdür. Lakin onun məsləhətinə qulaq

asan bir neçə ailə xəsarət almış, yaxud yaxınlarını itirmişdir. Onun da məhkəmədə ifadə verməsi bir çox məsələlərə aydınlıq gətirə bilər.

Bir məqama diqqət yetirək. Hadisələr ərafəsində və hadisə günləri Sumqayıt Şəhər XDS İcraiyyə Komitəsinin sədri Təvəkkül Məmmədov Mənzil-İstismar İdarələrinin rəhbərlərini və baş mühəndislərini icraiyyə komitəsinin binasına çağırmış və onları 24 saata qədər orada saxlamışdır. Buna görə də T. Məmmədovun və T. Təhməzovun şahid qismində məhkəmədə ifadə verməsinə ehtiyac var.

Texniki peşə təhsili idarəsində katibə işləyən Susanna Saqetelyan ilkin istintaqa verdiyi ifadəsində göstərir ki, fevral ayının 28-də şöbə rəisinin müavini Müslüm Kərimov ona texniki peşə məktəblərində çalışan bütün ermənilərin siyahısını çıxarmaq tapşırığı verib. Saqetelyanın yalan, yaxud düz dediyini sübut etmək üçün Müslüm Kərimovun ifadə verməsi zəruridir.

Şahid T. Təhməzov cinayət işinin 7-ci cildinin 162 və 163-cü səhifələrindəki ifadəsində göstərir ki, talanların izini itirmək tapşırığını ona Azərbaycan KP MK-nın məsul işçisi Hənifəyev verib. Onun məhkəməyə şahid qismində dəvət edilməsinə ehtiyac var.

A. Rəzayevin və digərlərinin cinayət işində verilən bir çox ifadələrdə Sumqayıt şəhər partiya komitəsinin birinci katibi Cahangir Müslümzadənin hansısa şəkildə hadisələri qızışdırması ilə bağlı faktlar olduğu göstərilir. Cahangir Müslümzadə birinci katib kimi şəhərdə baş verən bütün hadisələrə görə birbaşa məsuliyyət daşıyır. Onun məhkəmədə ifadə verməsi məsələlərə aydınlıq gətirə bilər.

Bakı, 2011-ci il, fevral...

Vəkil Ruştuninin yuxarıda adı çəkilənlərin şahid qismində məhkəməyə dəvət edilməsi vəsatətini biz ona görə diqqətə çatdırmadıq ki, onlar vicdanlı kommunist rəhbər kimi Moskvaya gedib günahlarını boyunlarına alar, ən azı, onlardan az günahı olan 24 yaşlı Əhməd Əhmədovun güllələnməsinə sipər olardılar. Təəssüflər olsun ki, onların özləri – C. Müslümzadə, T. Məmmədov və digərləri yaxalarını vəzifələrini itirməklə, partiya sıralarından xaric olmaqla qurtardılar. C. Müslümzadə mətbuatla işi dara düşəndə əlaqə saxlayır. T. Məmmədov sonradan Sumqayıt Şəhər İcra Hakimiyyətinin başçısı oldu, hazırda Sumqayıt şəhər Kommunal Təsərrüfat İdarəsinin rəisidir.

Moskva, 1988-ci 3 noyabr...

Vəkil Ruştuninin vəsatətini zaldakı ermənilər alqışlarla qarşılayırlar. Əhmədovun vəkili vəsatətlə bağlı konkret fikir söyləmir. Məsələnin həllini hakimlərin ixtiyarına buraxır.

İsmayılovun vəkili Krayevin, Müslümzadənin və digər vəzifəli şəxslərin məhkəməyə dəvət edilməsinin əleyhinə olduğunu bəyan edir. Amma səbəblərini göstərmir.

Prokuror bir saat vaxt istəyir.

Saat 12:39-da məhkəmə iclası prokurorun çıxışı ilə başlayır. O deyir:

-Mən vəsatətlə tanış oldum. Mən Arsen Arekelyanın, Qukasyan və Doblinskayanın məhkəməyə şahid qismində çağırılmasına tərəfdaram. Qalanların bu məsələ ilə birbaşa əlaqəsi yoxdur.

Məhkəmə zalında yenə səs-küy qopur. Hakim yerindəcə müşavirə keçirib qərara alır. Adı yuxarıda çəkilənlərdən Sumqayıt rabitə qovşağının müdirinin, 12 nömrəli Mənzil İstismar İdarəsinin rəisinin və baş mühəndisin şahid qismində məhkəməyə çağırılmasına razılıq verir. Digər vəzifəli kommunistlərin və hərbcilərin məhkəməyə çağırılmasını isə məqsədsəuyğun saymır.

Zalda yenə səs-küy qopur.

Vəkil Şapoşnikova söz istəyir:

-Bizim daha vacib bəyanatımız var. Onu hazırlamaq üçün bir gün vaxt istəyirik.

Məhkəmədə bir gün fasilə elan edilir.

Moskva, 1988-ci il, 4 noyabr...

Məhkəmə iclası vəkil Şapaşnikovanın çıxışı ilə başlamır. Prosesin erməni iştirakçıları bunu hakimə xatırlatsalar da, cavab ala bilmirlər. Onu da qeyd edək ki, bəyanat bugünkü məhkəmə iclasında elan edilməyəcək.

Sədr məhkəmə iclaslarına gəlməyən şahidlərin elan edilməsi haqqında katibə söz verir.

O deyir:

-Oktyabrın 21-də dəvət olunmuş şahidlərdən A.Əliyev məhkəmə iclasına gəlməyib. Ümumilikdə, dəvət olunanlardan gəlməyənlərin çoxu teleqram vuraraq ilkin istintaqa verdikləri ifadələrini təsdiq ediblər. Bu da Əhməd Əhmədov haqqında ölüm hökmü çıxarılmasını asanlaşdırıb. Məsələn, oktyabrın 25-də ifadə vermək üçün dəvət edilən şahidlərdən M.Məlikov, A.Məlikova, V.Mirzəyeva, A.Piriyeva məhkəməyə göndərdikləri teleqramda ilkin istintaqa verdikləri ifadələrini təsdiq ediblər.

Məhkəməyə gəlməyən bir neçə azərbaycanlı şahidin ifadələrindən:

-E.Kərimov:

-Gördüm ki, Yavər Cəfərov, bellə, çox güman ki, balta ilə gənc oğlanı vurdu. Bir qədər sonra ora qayıtdım. Ortalıqda tonqal qalanmışdı.

Kərimovla üzləşmə zamanı Cəfərov bu faktı təsdiq etmişdi.

İ.Əliyev:

-Həyətdə asfalt üstündə uzanan bir qadın gördüm. Bu vaxt kimsə onun başına bellə zərbə endirdi.

Arxipovun ifadəsindən:

-Eyvandan bir oğlanı 15-20 nəfərin qovduğunu gördüm. Kimsə onu arxadan daşla vurdu. O səngidi və yığıldı. Sonradan onu əsgər lapatkası ilə vurmağa başladılar.

Şahid Z. Rzayev:

-Meqafon tutan oğlan başının dəstəsi ilə 5a nömrəli evin həyətinə gəldi. Onlar bir kişini əhatəyə alıb taxta parçaları ilə döydürlər. Kişi üzü üstə yığıldı. Bu vaxt meqafon tutan oğlan onu çapaqla vurdu.

Üzləşmə zamanı şahid Rzayev İsmayılovu göstərib demişdi:

-O, həmişə meqafonlu oğlanın yanında olurdu.

Şahid Allahverdiyeva:

-Mən də həyətdə bir kişini döydüklərini gördüm. Bir nəfər meqafon tutmuşdu, mənə görə, axırıncı zərbəni vurdu.

Lakin üzləşmə zamanı bu adamı tanımadığımı demişdi.

Şahid S.Mirzəyeva:

-Bir qrup gənc onun qonşusu Melkumyanların evini daşa tutdu
ardı var

Surxay Hüseynli, Azər Hüseynbala

“Azadlıq” 27, 28 fevral 2011

Ermənilərin Sumqayıtda törətdiyi hadisələr öz başlarında çatladı

Sumqayıt hadisələri zamanı təcili tibbi yardım xəstəxanasında işləyirdim, həm də partiya təşkilatının katibi idim. Fevralın 26-dan başlayaraq şəhərdə gərginlik hiss olunurdu. Ancaq ağılımıza belə gətirməzdik ki, bu gərginlik sonradan ermənilərin əli ilə törədilmiş iğtişaslara, asayişin pozulmasına gətirib çıxaracaqdır. Axı sumqayıtlılar buna heç vaxt yol verə bilməzdilər, heç buna şərait də yaratmazdılar. Və sonralar çox mətləblərin üstü açıldı. Məlum oldu ki, iğtişaşların planı xarici ölkələrdə fəaliyyət göstərən erməni təşkilatları tərəfindən əvvəlcədən hazırlanıbmış. Yerli ermənilərin də çoxu bundan xəbərdar imişlər. İllərlə bədnam "Krunk" təşkilatına pul toplayırlarmış. Üzvlük haqqı verməyənlər isə gözdən salınırmış, məhz buna görə də təxribatlar da onlara qarşı yönəldilmişdir.

Fevralın 27-29-da şəhərdə baş verən hadisələr zamanı erməni təxribat qruplarının bir daha iç üzünü açıldı. Şəhərin ayrı-ayrı yerlərində törədilmiş bu iğtişaşların ermənilərin özləri tərəfindən həyata keçirildiyi sübuta yetirildi. Sonralar məlum olmuşdur ki, bu hadisələrin aparıcısı dəfələrlə məhkumluq həyatı yaşamış qatı cinayətkar Eduard Qriqoryan olmuşdur. Onun erməni millətindən olan qadın və qızları zorlaması, işgəncələr verməsi faktı da məhkəmə prosesi zamanı öz təsdiqini tapmışdır. Sonralar o da məlum oldu ki, talan edilən, öldürülən ermənilər bədnam "Krunk" təşkilatına üzvlük haqqı verməyənlər imiş. Bununla da ermənilər beynəlxalq aləmdə özlərini ifşa etmiş oldular.

Tarixən torpaqlarımıza göz dikən, zaman-zaman soyqırım törədən erməni millətçiləri Sumqayıtda da öz çirkin niyyətlərini həyata keçirməklə şəhərimizin adına, Azərbaycan xalqının adına qara ləkə yaxmaqdan çəkinməmişlər. Əfsuslar olsun ki, yüzlərlə gəncimiz, yeniyetməmiz ermənilərin Sumqayıtda törətdikləri bəd əməllərin qurbanına çevrildilər. Onların bəzilərinə "ekstremist" damğası vuruldu, bəziləri həbsxana divarları arasında işgəncələrə məruz qalaraq şikəst oldular. Əhməd Əhmədov isə güllələndi.

Bu cür təqiblərə səhiyyə işçilərindən də məruz qalanlar olmuşdur. Yaxşı xatırlayıram, fevralın 27-si gecə saat 3 olardı. Məni işlədiyim təcili tibbi yardım xəstəxanasına gətirdilər. Buraya tanımadığım adamları da gətirirdilər. Sən demə, şəhərin bəzi yerlərində asayiş pozulubmuş, bir neçə binada və xidmət obyektində qapı və pəncərə şüşələri sındırılıbmış. Ona görə də hadisələrdə şübhəli bilinənlər burada yaradılmış xüsusi qərargaha çağırılırdılar. Bu siyahıya mənim və bir neçə həkimin də adı salınıbmışdı. Sorğu-sualdan sonra bizi evə buraxsalar da qəti olaraq çölə, bayıra çıxمامağı tapşırdılar.

Səhərişi gün şəhərdə iğtişaşların baş verdiyini eşitdik. Evdə qərar tuta bilmədiyimdən həyəətə çıxdım, mağazalara göz gəzdirə-gəzdirə şəhərin mərkəzinə tərəf addımladım. Mağazalar, demək olar ki, işləmirdi. Bəzi yerlərdə tör-töküntülər gözə dəyirdi. Bunu bizim uşaqların törətdiyinə inana bilməzdim. Ermənistanın Zəngəzur mahalında boya-başa çatdığımıdan erməni fitnəsinə, erməni riyakarlığına az-çox bələd idim. Zənn etdim ki, bu elə onların işidir. Bunları etməklə bizi gözdən salmaq istəyirlər.

Başımı qaldıranda gördüm ki, avtovağzalın həndəvərinə çatmışam. Ətrafda adam əlindən tərpənmək mümkün deyildi. Artıq hər şey nəzarətdən çıxmışdı. Düzü, içimdə bir qorxu, tələş hiss edirdim. "Gecəqondu"da yaşayan qardaşımgilə getməyi qərarlaşdırdım. Bir qədər aralıda toplaşan

yeniyetmələrin yanından keçəndə qərribə söz-söhbətlər eşitdim. Onların hamısı eyni geyimdə idilər. Əyinlərində dəri gödəkcə vardı. Gənclərdən biri yanındakına tərəf yönələrək dedi: "- Hə, uşaqlar, burada işimizi qurtardıq. İndi də gedək Bakıya, görək oradakı qardaşlarımız neynirlər?" Onların bu hərəkəti məndə şübhə oyatdı.

Zənnim məni aldatmadı. Hadisələrin kulminasiyası bir daha sübut etdi ki, bütün bunlar həqiqətən ermənilərin özləri tərəfindən həyata keçirilən bir təxribat imiş.

Komendant saati tətbiq olunduqdan sonra mən də işə qayıtdım. Baş həkim tapşırıq verdi ki, növbə ilə burada qalmalıyıq. Qərargaha artıq hərbiçilər rəhbərlik edirdilər. Hərbiçilər isə bizi saya salmırdılar. Onları elə başa salmışdılar ki, guya azərbaycanlılar vəhşidir, başkəsəndir. Həkimlər buna etirazlarını bildirirdilər. Onlara Azərbaycanın tarixi köklərindən, mədəniyyətindən, dünya ədəbiyyatına incilər bəxş etmiş ədiblərimizdən, şair və yazıçılarımızdan söz açırdıq. Sonralar zabitlər deyirdilər ki, "Sizin xalqı bizlərə başqa cür təqdim ediblər. İndi hər şeyi anlayırıq".

Faktlardan biri də odur ki, informasiya blokadası dövründə hadisələrdən 1-2 gün keçməmiş dünya ictimaiyyətinə yalan və uydurma xəbərlər yol açmağa başladı. Yerevanda isə "Erməni soyqırımı" abidəsi qoyuldu. Bu faktların özü təxribatın əvvəlcədən planlaşdırılmış bir ssenari əsasında həyata keçirilməsini təsdiqləyir. SSRİ rəhbəri Qorbaçov da ermənilərə haqq qazandırmaqdan belə çəkinməmişdir.

İğtişaşlar zamanı daha bir qərribə mənzərə də həkimlərimizdə həmişə təəccüb doğururdu. Qərribəsi o idi ki, qətlər eyni ssenari əsasında yerinə yetirilmişdi və adamlara eyni üsulla işgəncələr verilmişdi. Sual oluna bilər ki, əgər beyni qanlı, çılgın gənclərimiz panikaya düşüb bu iğtişaşlarda qətlər törədiblərsə, nə üçün meyitlərdəki zorakılıq əlamətləri eyni üsulla yerinə yetirilib? Deməli cinayəti törədənlər Edik Qriqoryan kimi riyakar erməni qruplaşmaları və onların muzzdlu nöqərləri imiş. Səbəb isə su kimi həmişə aydındır. Azərbaycana və Azərbaycan xalqına qara yaxmaqla respublikamızı dünya ictimaiyyəti qarşısında nüfuzdan salmaq idi. Onlar bu cür çirkin niyyətlərinə heç vaxt nail ola bilməyəcəklər. Çünki ölkəmiz, dövlətimiz qüdrətlidir, xalqımız haqq yolundadır. Bu cür iyrənc təxribatlar isə gec-tez onların öz başlarında çatlayacaqdır.

"Azərbaycan" 27 fevral 2011

Sumqayıt hadisələri ilə bağlı www.sumqait.com internet saytının təqdimatı olmuşdur

Fevralın 28-də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasında Sumqayıt hadisələri ilə bağlı www.sumqait.com internet saytının təqdimatı olmuşdur.

Azər TAc xəbər verir ki, tədbirdə dövlət və hökumət rəsmiləri, Milli Məclisin deputatları, alimlər və ziyalıların nümayəndələri, Yeni Azərbaycan Partiyası Gənclər Birliyinin, "İRƏLİ" İctimai Birliyinin, digər QHT-lərin və KİV-lərin təmsilçiləri iştirak etmişlər.

Yeddi bölmədən ibarət olan www.sumqait.com internet resursunun hazırlanmasında əsas məqsəd Sumqayıt hadisələri haqqında həqiqətləri dünya ictimaiyyətinə çatdırmaqdır. Bu bölmələrdə əsasən 1988-ci il fevralın 28-də baş vermiş Sumqayıt hadisələrinə gətirib çıxaran səbəblər, onu törədən, təşviq edən qruplar və Ermənistandan qaynaqlanan millətçi hərəkatlar haqqında materiallar yerləşdirilmişdir. Eyni zamanda, Sumqayıt hadisələrindən əvvəl Ermənistanda azərbaycanlılara qarşı törədilən cinayətlərə, keçmiş SSRİ rəhbərliyinin yarıtmaz milli siyasətinə və Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi dövründə azərbaycanlılara qarşı həyata keçirilən soyqırımı aktlarından bəhs edən materiallara da xüsusi yer ayrılmışdır.

Tədbiri açan Azərbaycan Prezidenti Administrasiyasının hüquq-mühafizə orqanları ilə iş şöbəsinin müdiri Fuad Ələsgərov məruzə ilə çıxış etdi. O dedi:

- Hörmətli xanımlar və cənablar, bu gün 1988-ci ilin fevral ayında Sumqayıt şəhərində baş vermiş hadisələrə həsr olunmuş internet saytı işə salınır. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Administrasiyası tərəfindən hazırlanmış bu informasiya resursu Azərbaycan, ingilis və rus dillərində təqdim olunur. Saytın yaradılması Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi, onun yaranmasının səbəbləri haqqında yalançı erməni təbliğatının ifşa edilməsi üzrə işimizin mühüm mərhələsidir. Uzun illər ərzində erməni tərəfi öz separatçı və işğalçı siyasətinə, Xocalı soyqırımına və Azərbaycan torpaqlarında törətdiyi digər cinayətlərə bəraət qazandırmaq cəhdində Sumqayıt hadisələrinə istinad edir. Ölkəmizin ərazisinin 20 faizini işğal etmiş və etnik təmizləmə siyasəti həyata keçirmiş Ermənistan, Sumqayıt hadisələrini Azərbaycanın təşkil etdiyi məqsədyönlü akt kimi təqdim edir. Hələ 1988-ci ildə başlanmış bu təbliğat kampaniyası dünya ictimaiyyətinə azərbaycanlıların ermənilərə qarşı qəddarlığı, ermənilərin azərbaycanlılar ilə bir dövlət tərkibində birgə yaşamalarının mümkün olmaması ideyasının aşılmasına yönəlmişdir. Erməni tərəfi öz yalanlarını həqiqət kimi təqdim etmək məqsədi ilə faktların təhrif edilməsi, sənədlərin saxtalaşdırılması və tarix boyu tətbiq etdiyi digər çirkin üsullara tərəddüd etmədən əl atır. Belə uydurma məlumatlar internet şəbəkəsində kütləvi şəkildə yerləşdirilir, onların yayılması üçün xüsusi saytlar yaradılır. Bununla yanaşı, son vaxtlar Ermənistan Sumqayıt hadisələrinin azərbaycanlılar tərəfindən ermənilərə qarşı soyqırımı olması fikrini tez-tez səsləndirir və belə bəyanatlarla müxtəlif beynəlxalq qurumlara müraciət edir. Azərbaycan dövləti erməni tərəfinin dezinformasiya xarakteri daşıyan fəaliyyətini diqqətlə izləyir, bu fəaliyyətin neytrallaşdırılması üçün zəruri tədbirlər görür, beynəlxalq ictimaiyyətə öz haqlı mövqeyini çatdırır. Lakin biz bu istiqamətdə işimizi daim gücləndirməliyik. Bu baxımdan "sumqait.com" saytının açılmasının əhəmiyyətini bir daha vurğulamaq istərdim.

Sumqayıt şəhərində təşkil olunmuş kütləvi iğtişaşlarla bağlı 1988-1990-cı illərdə aparılmış istintaq və məhkəmə prosesləri nəticəsində həmin hadisələrə ədalətli hüquqi qiymət verilməmiş, onların əsl sifarişçiləri və təşkilatçıları müəyyən edilib məsuliyyətə cəlb olunmamışlar. Əksinə, SSRİ

Prokurorluğunun istintaq qrupu Mixail Qorbaçovun göstərişi ilə hadisələrin xuliqanlıq edən elementlər tərəfindən törədilməsi versiyası üzərində dayanmış və həmin versiyanın rəsmiləşdirilməsi istiqamətində iş aparmışdır. Məhz Sumqayıt hadisələrinə obyektiv hüquqi və siyasi qiymət verilmədiyindən istifadə edərək erməni separatçıları Dağlıq Qarabağın Azərbaycanın tərkibindən zorla çıxarılması prosesinə başlamışlar. Sumqayıt hadisələrindən dərhal sonra Ermənistanda, sovet mətbuatında və beynəlxalq səviyyədə Azərbaycana qarşı informasiya kampaniyasına start verilmişdir. Bu kampaniya artıq iyirmi üç il ərzində ardıcıl şəkildə aparılır.

Azərbaycan belə vəziyyətlə barışa bilməzdi. Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyev yenidən hakimiyyətə gələn gündən erməni informasiya maşınının dağıdılması üçün bütün mümkün vasitələrdən istifadə edərək buna nail ola bilmişdir. Sumqayıt hadisələrinin erməni pravokasiyası olması hamıya aydın olub. Cinayətin təşkilatçılarını məsuliyyətə cəlb etmək üçün müvafiq beynəlxalq orqanlara müraciət edilməsi və bunun üçün hüquqi əsasların müəyyən olunması məqsədi ilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin tapşırığı ilə Baş Prokurorluq Sumqayıt şəhərində törədilmiş kütləvi iğtişaslarla bağlı cinayət işləri üzrə istintaqı təzələmişdir. İstintaqın hərtərəfli aparılması üçün Baş prokurorun birinci müavininin rəhbərliyi ilə istintaq-əməliyyat qrupu yaradılmışdır.

İstintaq qrupu tərəfindən Sumqayıt hadisələrinin çoxsaylı şahidlərinin, həmin hadisələrdən məlumatı olan digər insanların, o cümlədən SSRİ Prokurorluğunun istintaq qrupuna daxil olan şəxslərin ifadələri alınmış, xarici ölkələrə müvafiq sorğular göndərilmiş, arxiv sənədləri açılmış, mətbuatda verilmiş məlumatlar təhlil edilmiş, digər zəruri istintaq-əməliyyat tədbirləri görülmüşdür.

Aparılmış istintaq nəticəsində Sumqayıt hadisələrinin həqiqi mahiyyəti üzə çıxmışdır. Bu hadisələrin əsas sifarişçi və təhrikçiləri Qorbaçov, sovet rəhbərliyində təmsil olunmuş ermənipərəst dairələr və "Böyük Ermənistan" xülyası ilə yaşayan erməni millətçi və separatçı qüvvələrinin olması müəyyən edilmişdir. Hamımıza məlum olan Şaxnazarov, Aqanbekyan, Kaputikyan, Balayan kimilərinin millətçi və separatçı ideyalarının təsiri altında olan, eyni zamanda, öz siyasi və geosiyasi maraqlarını güdən Qorbaçov tərəfindən erməni millətçi və separatçılarına göstərilən dəstək artıq çoxdan sübut olunmuş faktdır. Mixail Qorbaçovun Silva Kaputikyan və Zori Balayan ilə görüşü bütün erməni millətçilərini ruhlandırmışdır. İndi onlara Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan qoparılması üzrə mübarizənin "rəsmi səbəbi" kimi yalnız qanlı təxribat lazım idi. Seçim Sumqayıtın üzərinə düşdü. Sumqayıt sənaye şəhəri olduğu üçün orada əsasən sadə fəhlələrin yaşamasını, Ermənistandan qovulmuş azərbaycanlı qaçqınların məskunlaşdırılmasını, Sumqayıt şəhərində yaranmış mürəkkəb sosial-iqtisadi vəziyyəti nəzərə alaraq, Qorbaçov Azərbaycana qarşı təxribat aksiyasını məhz bu şəhərdə təşkil etmək qərarına gəlmişdir. SSRİ təhlükəsizlik orqanlarına bu hiyləgər əməliyyatın təşkil edilməsi ilə bağlı xüsusi tapşırıqlar verilir, Sumqayıtın rəhbərliyi və yerli güc strukturlarının fəaliyyəti isə Moskvanın göstəriş və əmrləri ilə iflic vəziyyətinə salınır. Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsi tərəfindən Sumqayıt əməliyyatının planı hazırlanır, Sumqayıta xüsusi hazırlıq keçmiş təxribat qrupu göndərilir və müxtəlif cinayətkar ünsürlər ermənilərin əli ilə bu təxribata cəlb edirlər.

Xatırlatmaq istəyirəm ki, Sumqayıtdan sonra orada sınaqdan keçmiş eyni ssenari üzrə Sovet İttifaqının digər respublikalarında da çoxsaylı insan tələfatlarına səbəb olmuş faciəli hadisələr təşkil edilmişdir. Sumqayıtda isə maraqları üst-üstə düşən Qorbaçov, onun erməni ətrafı, Ermənistandakı və Dağlıq Qarabağdakı millətçilər və separatçılar istədikləri nəticələri əldə edə bilmişlər.

Sumqayıt hadisələrinin SSRİ xüsusi xidmət orqanları tərəfindən təşkil edilməsi barədə məlumatlar hələ 1989-1990-cı illərdə aparılmış istintaq zamanı əldə edilmişdir. Belə ki, o vaxt

başlanılmış cinayət işinin materiallarında Sumqayıtda talanlar etmiş qrupa rəhbərlik edən, ermənilərin öldürülməsində, zorlanmasında, əmlaklarının məhv edilməsində fəal iştirak edən erməni Eduard Qriqoryanın kütləvi iğtişaslar ərəfəsində şübhəli şəxslərlə görüşməsi, onlardan Sumqayıtda yaşayan ermənilərin siyahısını alması, hadisələr zamanı öz qrupunun üzvlərinə spirtli içkilər və psixotrop preparatlar paylaması barədə ifadələr var idi. Lakin bu məlumatlar SSRİ Prokurorluğunun istintaq qrupu tərəfindən araşdırılmırdı. Əksinə, kütləvi iğtişasların təşkilatçılarını aşkara çıxara bilən məlumatlar ört-basdır edilirdi. Azərbaycanın hüquq-mühafizə orqanlarının sorğularına Ermənistandan və Moskvadan mücərrəd, heç bir informasiya daşımayan cavablar göndərilirdi, Qriqoryanın erməni millətçiləri ilə əlaqələrinin müəyyən edilməsinə yönəlmiş əməliyyat-axtarış tədbirlərinin keçirilməsinə imkan verilmirdi. Belə şəraitdə talanların kimlər tərəfindən təşkil edilməsi, Sumqayıt iğtişaslarının arxasında kimlərin olmaları ilə bağlı əsas suallar cavabsız qalmışdı.

Yeni açılmış hallar onu göstərir ki, Sumqayıtda baş vermiş kütləvi iğtişaslar Eduard Qriqoryan, onun iki qardaşı, Dağlıq Qarabağdan xüsusi tapşırıqlarla gəlmiş emissarlar və DTK-nın agentləri tərəfindən təşkil olunmuşdur. Dağlıq Qarabağdan olan emissarlar Eduard Qriqoryanı ətraflı təlimatlandırmış, ona Sumqayıtda yaşayan və separatçıların yaratdığı "Qarabağ" və "Krunk" təşkilatlarına pul köçürməyən ermənilərin siyahısını və dəqiq ev ünvanlarını vermişlər. Bu emissarlar aqressivliyi artırmaq məqsədi ilə iğtişas iştirakçılarına paylanması üçün Qriqoryanı psixotrop dərmanlar və spirtli içkilərlə təmin etmişlər. Hadisələr zamanı isə bu şəxslər Eduard Qriqoryan və onun qardaşı Albert Qriqoryan ilə birlikdə camaata soyuq silah paylayırdılar.

Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin açılmış arxiv materiallarından məlum olmuşdur ki, Dağlıq Qarabağ separatçılarının emissarları, SSRİ DTK-nın agentləri olan Sarkisyan, Osipov (Osipyan) və digərləri Sumqayıt hadisələrində fəal iştirak etmiş və həmin hadisələrdən dərhal sonra Orta Asiya respublikalarına ezam olunmuşlar. Bu agentlərin izləri sonradan Özbəkistan və Qırğızıstandakı hadisələr zamanı aşkar olunmuşdur. Bu fakt Sumqayıtda, Fərqanədə, Oşda və keçmiş SSRİ-nin digər yerlərində baş vermiş təxribatların bir mərkəzdən təşkil və idarə edildiyini birmənalı təsdiqləyir.

DTK-nın arxiv materiallarından həmçinin görünür ki, Sumqayıtda separatçı "Qarabağ" komitəsinin fəaliyyətində iştirak edən Pxakadze fəaliyyətli şəxs, həmin komitənin, habelə "Krunk" cəmiyyətinin digər fəalları təxribat xarakterli fəaliyyətlə məşğul olmuşlar. Sumqayıtdakı kütləvi iğtişasların əvvəlcədən təşkil edilmiş aksiya olmasını sübut edən daha bir fakt. Talançıların hərəkət etdikləri marşrut üzrə yerləşdirilmiş naməlum şəxslər kütləvi iğtişaslarda iştirak edənlərin bütün hərəkətlərinin videoçəkilişini aparmışlar. Bu kadrlar Qərb ölkələrinin televiziya kanallarında operativ şəkildə göstərilmişdir. Şübhəsiz ki, çəkiliş aparan şəxslər talançıların planları haqqında əvvəlcədən məlumatlı idilər.

Sumqayıtda təxribatın hazırlanmasını göstərən növbəti sübut. Bir çox erməni şəhəri əvvəlcədən tərk edir, 1988-ci ilin yanvar-fevral aylarında ermənilər tərəfindən Sumqayıt şəhərindəki əmanət kassalarından pulların çıxarılması da kütləvi hal alır. Digər tərəfdən, müəyyən olunmuşdur ki, Sumqayıt hadisələri ərəfəsində Ermənistandan və Dağlıq Qarabağdan Sumqayıt və Bakı şəhərlərinə çoxlu sayda milliyətcə erməni olan şübhəli şəxslər gəlmiş, onların bir qismi mehmanxanalarda yığılma yerləşdirilmişdir. Həmin şəxslər Sumqayıtda yaşayan ermənilərlə çoxsaylı görüşlər keçirmiş, onları təlimatlandırmış, baş vermiş kütləvi iğtişaslardan dərhal sonra isə yoxa çıxmışlar.

Hörmətli toplantı iştirakçıları, Sumqayıt hadisələrinin əvvəlcədən təşkil olunmuş erməni pravokasiyası olmasını sübut edən bütün bu materiallar saytımızda yerləşdirilmişdir. Məqsədimiz bu sayt vasitəsilə Sumqayıt hadisələri haqqında əsl həqiqətin geniş ictimaiyyətə çatdırılmasıdır. Erməni

uydurmalarının qarşısının alınması, Sumqayıt hadisələri barədə həqiqətlərin yayılması üzrə fəaliyyətimiz yalnız saytın açılması ilə kifayətlənmir. Ermənilərin ifşa edilməsi üçün filmlər çəkilir, məqalələr, kitablar yazılır, xarici dillərə tərcümə edilir, beynəlxalq səviyyədə gərgin iş aparılır. Azərbaycan Respublikası Prezident Administrasiyasının dəstəyi ilə Azərbaycan Dövlət Televiziyası tərəfindən təkbirölünməz faktlara əsaslanan, Sumqayıt hadisələrinə həsr olunmuş sənədli film hazırlanmışdır. Erməni miflərinin dağıdılması işində biz daha mütəşəkkil olmalıyıq, Azərbaycanın siyasətçiləri, ziyalıları, elm adamları, bütün vətəndaş cəmiyyəti bu işə fəal qoşulmalıdır.

Sumqayıt hadisələri, Xocalı faciəsi, ümumilikdə, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi, onun səbəbləri və xalqımız üçün ağır nəticələri barədə məlumatların beynəlxalq ictimaiyyətə çatdırılması münaqişənin ədalətli həlli üçün vacib şərtlərdən biridir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev dəfələrlə qeyd etmişdir ki, Azərbaycan problemin danışıqlar yolu ilə beynəlxalq hüquq prinsipləri əsasında ölkəmizin ərazi bütövlüyü çərçivəsində nizamlanmasının tərəfdarıdır. Biz bunun üçün bütün zəruri tədbirlər görürük, Minsk qrupu formatında beynəlxalq vasitəçilər, beynəlxalq və regional təhlükəsizlik məsələləri ilə məşğul olan digər beynəlxalq qurumlarla əməkdaşlıq edirik. Lakin sülh prosesi yalnız o halda səmərə verə bilər ki, prosesin iştirakçılarının hərəkətləri və qərarları həqiqi məlumatlara əsaslansın. Bu səbəbdən erməni tərəfinin yaydığı uydurmalar və əsassız iddialar sülh prosesi üçün ancaq və ancaq əngəllər törədir və onun səmərəliliyini böyük şübhə altında qoyur. Danışıqlar sonsuz davam edə bilməz, onlar nəticə verməsə, biz torpaqlarımızın azad edilməsi üçün bütün vasitələrdən istifadə edəcəyik. Əminəm ki, biz bütün cəhəzlərdə, o cümlədən informasiya müharibəsində də qələbə qazanacağıq. Diqqətinizə görə təşəkkür edirəm.

* * *

Prezident Administrasiyasının siyasi təhlil və informasiya təminatı şöbəsinin böyük məsləhətçisi Fərhad Məmmədov məruzə ilə çıxış edərək dedi:

- Hörmətli xanımlar və cənablar! Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin tapşırıqına əsasən 1988-ci il Sumqayıt hadisələri haqqında internet resursu yaradılmışdır. Prezident Administrasiyasının hüquq-mühafizə orqanları ilə iş və siyasi təhlil və informasiya şöbələrinin birgə fəaliyyəti nəticəsində bu internet saytı qısa zaman ərzində hazırlanmış və dolğun məlumatlarla təmin olunmuşdur.

Saytın yaradılması zamanı biz bir neçə problemlərlə üzləşdik. Belə ki, "Sumqayıt" adı altında bir çox internet domenlər artıq ermənilər tərəfindən istifadə olunurdu və "Google" axtarış sistemində erməni saytları tam çoxluq təşkil edirdi. Belə şəraitdə yaradılan bu internet resursu həm adı ilə, həm də özündə əks etdirdiyi materiallarla zəngin, baxımlı və dolğun olmalı idi. www.sumqait.com üç dildə - Azərbaycan, rus və ingilis dillərində fəaliyyət göstərir və dünyanın ən kütləvi sosial şəbəkələrində (facebook və twitter) xüsusi səhifələrlə təmsil olunur. İnternet resursu informasiya müharibəsinin birinci və əsas ünsürüdür. Prezident İlham Əliyevin göstərişi ilə informasiya məkanında fəaliyyət getdikcə möhkəmlənir və səmərəsini artırır. www.sumqait.com saytı dövlət tərəfindən yaradılsa da, Azərbaycan Respublikasının vətəndaş cəmiyyətinin və diaspor təşkilatlarının bu işdə dövlətə yardımı işimizi daha da faydalı edər, məlumatların yayılma miqyasını artırır.

www.sumqait.com internet resursu yeddi bölmədən ibarətdir. İlk bölmə "Cinayət işinin sənədlərindən" adlanır və Azərbaycan Respublikası Baş Prokurorluğu tərəfindən istintaq edilən cinayət işinin xülasəsindən ibarətdir.

"Sumqayıt ətrafında gedən proseslər" adlı ikinci bölmədə bu şəhərdə baş verənlər təkcə bir hadisə kimi yox, məhz əvvəlcədən hazırlanmış bir prosesin tərkib hissəsi kimi təqdim olunur. Burada SSRİ-nin

rəhbərliyində gedən proseslər, Ermənistan SSR-də başlanan və dövlət rəsmiləri tərəfindən dəstəklənən millətçi çıxışlar haqqında geniş məlumatlar verilir.

Növbəti bölmədə Ermənistan SSR-də "Azərbaycanlılara qarşı talanlar" haqqında məlumat yer almışdır və bu bölmənin əsas mahiyyəti ondan ibarətdir ki, ilk talanlar, cinayətlər və ölüm hadisələri məhz Ermənistanda həyata keçirilmişdi.

"Sumqayıt şəhərinin qısa tarixi" adlanan bölmədə Sumqayıtın yaranma tarixi və əhalinin o dövrdə etnik bölgüsü göstərilmişdir. Bu məlumatları oxuyanda aydın olur ki, hansı səbəblərə görə bu hadisələrin məhz Sumqayıt şəhərində baş verməsi planlaşdırılmışdı.

"Azərbaycanlıların etnik təmizlənməsi" bölməsində Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi dövründə azərbaycanlılara qarşı törədilən soyqırımı aktlarına dair geniş məlumat təqdim edilmişdir. Burada Xocalı, Qaradağlı və digər yaşayış məskənlərində dinc insanlara qarşı amansızlıqlar göstərilmişdir.

"Krunk" və digər millətçi erməni təşkilatlarının tarixi" bölməsində Ermənistanda XX əsrin ortalarında yaradılan millətçi təşkilatların qısa tarixçəsi yazılmışdır. Bu təşkilatların azərbaycanlılara qarşı törədilən cinayətlərin arxasında durmaları bir daha sübut edir ki, hadisələr əvvəlcədən hazırlanan ssenari əsasında həyata keçirilirdi. Bu bölmədə bir şəkil diqqəti cəlb edir. Fotoşəkildə keçmiş Ermənistan prezidenti Robert Koçaryan, beynəlxalq terrorçu Monte Melkonyan və separatçı "Dağlıq Qarabağ Respublikası"nın hazırkı başçısı Bako Saakyan birlikdə təsvir olunmuşdur. Bu, bir daha onu göstərir ki, erməni tərəfi terrordan istifadə etmiş və bunu dövlət siyasəti səviyyəsində həyata keçirmişdir.

Sonuncu bölmə "Qarabağ münaqişəsi: mənbələri, səbəbləri, nəticələri" adlanır. Bu bölmədə hadisələrin xronologiyası ermənilərin 1828-ci ildə bu ərazilərə köçündən başlayır. Burada Qarabağın tarixi, Çar Rusiyasının milli siyasəti, Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin yaradılması və ermənilərin separatçılıq niyyətləri haqqında geniş məlumat təqdim olunur.

Sonda onu qeyd etmək istərdim ki, saytda Aslan İsmayılovun "Sumqayıt - SSRİ-nin süqutunun başlanğıcı" kitabı üç dildə yerləşdirilmişdir. Bu saytın populyarlaşmasında burada iştirak edən Yeni Azərbaycan Partiyası Gənclər Birliyinin və "İrəli" İctimai Birliyinin üzvlərinin sosial şəbəkələrdəki fəaliyyəti böyük rol oynayacaqdır.

Sonra Azərbaycan Respublikası Baş prokurorunun birinci müavini Rüstəm Usubovun məruzəsi dinlənilir. R.Usubov dedi:

- KİV-lərdə gedən məlumatlardan bilirsiniz ki, hazırda Baş Prokurorluqda 1988-ci il fevralın 27-29-da baş vermiş məlum Sumqayıt hadisələri ilə əlaqədar cinayət işinin istintaqı davam etdirilir. Uzun müddət keçməsinə baxmayaraq, həmin hadisələrin yenidən araşdırılması hansı zərurətdən doğmuşdur? Əvvəla, qeyd olunan hadisələrdən, yəni 1988-ci il fevralın 27-29-da Sumqayıt şəhərində törədilmiş kütləvi iğtişaslardan 23 il keçməsinə baxmayaraq, ermənilər hələ də dünya ictimaiyyətini, beynəlxalq təşkilatları bu hadisələrin mahiyyəti ilə əlaqədar aldatmağa çalışmaqdan əl çəkmirlər. Onlar Sumqayıtda törədilmiş hadisələrin əsl mahiyyətini gizlədərək Azərbaycan xalqını vəhşi, qaniçən və cinayətkar qismində dünyaya təqdim etmək üçün dəridən-qabıqdan çıxır, Sumqayıt hadisələrini soyqırımı kimi təqdim etməyə çalışırlar və bu istiqamətdə xeyli fəal təbliğatla məşğuldurlar. Bu məqsədlə Ermənistan Baş Prokurorluğu Sumqayıt hadisələri ilə bağlı internetdə xüsusi sayt açaraq həmin hadisələr haqqında yalan məlumatlar yaymağa başlamışdır.

Bundan başqa, həmin hadisələrlə əlaqədar Sumqayıt Şəhər Prokurorluğu tərəfindən hadisələr başlayan kimi, yəni fevralın 27-də başlanmış və artıq 1988-ci il martın 1-də keçmiş SSRİ

Prokurorluğunun İstintaq qrupunun icraatına götürülərək istintaq olunmuş cinayət işlərinin öyrənilməsi göstərmişdir ki, bu hadisələrlə bağlı işin istintaqı qeyd olunan istintaq qrupu tərəfindən tam, hərtərəfli və obyektiv aparılmamış, hadisələrin əsl mahiyyəti açılmamış, faktiki olaraq gizlədilmiş, cinayətlərin bütün iştirakçıları müəyyən edilməmiş, hadisələrin əsl təşkilatçıları isə ümumiyyətlə, məsuliyyətdən kənarda qalmış, onların müəyyən edilib məsuliyyətə cəlb olunması üçün heç bir tədbir görülməmiş, cinayətin başvermə səbəb və şəraiti qətiyyən araşdırılmamışdır. Məhz qeyd etdiklərim Sumqayıt hadisələrinin yenidən araşdırılması zərurətini yaratmışdır. Hazırda aparılan istintaqın əsas məqsədi də məhz Sumqayıt hadisələri ilə əlaqədar erməni yalanlarını üzə çıxarmaq, toplanmış sübutlarla bu hadisələrin əsl mahiyyətini açmaq, mümkün qədər cinayətin bütün iştirakçılarını, əsasən də təşkilatçılarını, nə qədər çətin də olsa müəyyən etməkdir. Bu məqsədlə əvvəlcə, Baş prokuror Zakir Qaralovun əmri ilə SSRİ Baş Prokurorluğunun istintaq qrupunun aparmış olduğu və icraatlarını dayandırdığı cinayət işlərinin öyrənilməsi üçün Prokurorluğun təcrübəli işçilərindən ibarət komissiya yaradılmış və komissiya işləri öyrənərək onların icraatlarının təzələnərək yenidən istintaq aparılmasını tövsiyə etmişdir.

Baş prokurorun 2010-cu il 19 mart tarixli qərarı ilə 5 cinayət işinin icraatı təzələnərək bir icraatda birləşdirilmiş, istintaqın aparılması Baş prokurorun birinci müavini Rüstəm Usubovun rəhbərliyi ilə Baş Prokurorluğun, Milli Təhlükəsizlik və Daxili İşlər nazirliklərinin təcrübəli əməkdaşlarından ibarət istintaq-əməliyyat qrupuna tapşırılmışdır. Doğrudur, Sumqayıt hadisələri ilə əlaqədar keçmiş SSRİ Prokurorluğunun SSRİ-nin müxtəlif respublikalarından və hüquq-mühafizə orqanlarından 200-ə yaxın müstəntiq və bir o qədər də əməliyyatçının cəlb edildiyi istintaq-əməliyyat qrupu tərəfindən olduqca böyük həcmdə material toplanmış, araşdırılmış və bir çox şəxslər məsuliyyətə cəlb edilmişlər. Lakin hadisələrlə bağlı istintaqın lap əvvəlindən hadisələrdə zərərçəkənlərin guya ermənilər, təqsirkarların isə azərbaycanlılar olması barədə irəli sürülmüş doqmatik fərziyyə istintaqın birtərəfli və kifayət qədər qərəzli aparılmasına, onun müəyyən siyasi sifarişə xidmət etməsinə səbəb olmuşdur. Belə ki, Sumqayıtda baş vermiş iğtişaşlar zamanı saxlanılmış erməni soyadı daşıyanların barəsində heç bir araşdırma aparılmamış, onlar dərhal "zərərçəkən" tərəf kimi buraxılmış və bir çoxları məsuliyyətdən kənarda qalmışdır. İş üzrə təqsirləndirilən şəxs kimi cəlb edilmiş Qriqoryan Eduard Robertoviç isə onun tərəfindən cinsi zorakılığa məruz qalmış zərərçəkmiş erməni qızlar Marina və Karina Mejlumyanlar, onların anası Roza Mejlumyan tərəfindən tanındığından onu məsuliyyətdən kənarda saxlamaq havadarlarına nəsib olmamışdır. Bunu ona əsaslanıb deyirəm ki, hazırda aparılan istintaqla və əldə edilmiş arxiv materiallarına əsasən Eduard Qriqoryanın məsuliyyətdən azad edilməsi üçün erməni millətçi təşkilatları və xüsusi xidmət orqanları çox çalışmışlar.

Təsədüfi deyildir ki, Eduard Qriqoryan uzun müddətə azadlıqdan məhrumetmə cəzasına məhkum edildikdən az sonra hansısa xidmətlərinə görə cəzasını çəkmək üçün Ermənistanı göndərilmiş və orada azadlığa buraxılmışdır.

Bu gün də ermənilər Sumqayıtda kütləvi iğtişaşların fəal iştirakçısı erməni Qriqoryan Eduard Robertoviçin hadisələrdə iştirak etməməsi, erməni olduğuna görə onun barəsində saxta sübutlar toplanması, bəzi hallarda isə onun ümumiyyətlə, erməni olmaması, anasının azərbaycanlı olması və pasportunda milliyyətinin azərbaycanlı göstərilməsi kimi şayiələr yaymaqla məşğuldurlar. Ermənilərin nə deməsindən asılı olmayaraq, Eduard Qriqoryanın Sumqayıt şəhərində törədilmiş kütləvi iğtişaşların fəal iştirakçısı olması ibtidai və məhkəmə istintaqı zamanı toplanmış sənədlərlə kifayət qədər sübuta yetirilmiş və onun barəsində qüvvədə olan Azərbaycan SSR Ali Məhkəməsinin 1989-cu il 22 dekabr

tarixli hökmü vardır. Həmin cinayət işinin istintaq materiallarına əlavə edilmiş Eduard Qriqoryanın pasportunda, pasport almasına dair 1 nömrəli formada, hərbi xidmət sənədlərində onun milliyyətinin erməni yazılması müəyyən edilmişdir.

Hazırda E. Qriqoryanın olduğu yerin müəyyən edilməsi məqsədilə əməliyyat-axtarış tədbirləri davam etdirilir. Hazırkı istintaqla o da müəyyən edilmişdir ki, Sumqayıt şəhərində yaşayan ermənilərin əksəriyyətinin kütləvi iğtişaslar baş verəcəyindən əvvəlcədən xəbərləri olmuşdur. Belə ki, aparılan əlavə istintaq zamanı Sumqayıt şəhərində yaşayan 100-dən çox ailənin hadisələrə qədər əmanət kassalarında olan pullarını götürüb şəhərdən köçüb getmələri müəyyən edilmişdir. Köçüb gedənlərin əksəriyyəti imkanlı ailələr olmuşdur. Həmin ərəfədə Ermənistanın xüsusi xidmət orqanları əməkdaşlarının Bakı və Sumqayıt şəhərlərinə gəlib buradakı mehmanxanalarda yerləşmələri və ermənilərlə görüşüb gizli söhbətlər aparmaları müəyyən edilmişdir.

Yuxarıda qeyd olunduğu kimi, ermənilər Sumqayıt hadisələri zamanı azərbaycanlıların vəhşi obrazını yaratmaq üçün əllərindən gələni edirlər.

Hazırda aparılan istintaq zamanı Sumqayıt şəhərində yaşayan milliyyətçə erməni qadınlar dindirilmiş və onlar ifadələrində azərbaycanlıların həmin hadisələr zamanı yüzlərlə erməninin həyatını xilas etmələrini göstərmişlər. Bundan başqa, hələ SSRİ Baş Prokurorluğunun istintaq qrupu istintaq apararkən, Ermənistan SSR Prokurorluğunun müstəntiqləri Sumqayıtdan köçüb Ermənistana getmiş erməniləri dindirmiş və onlar da azərbaycanlıların onları xilas etmələri barədə ifadələr vermişlər. Qeyd etdiyim bu faktdan, yəni guya hadisələr zamanı azərbaycanlılar arasından ölənlərin olmaması "fakt"ından istifadə edən ermənilər Sumqayıt hadisələri zamanı bir nəfər də olsun azərbaycanlının öldürülməməsi barədə iddialarını bu gün də davam etdirirlər.

Ermənilərin iddialarına baxmayaraq, qeyd edilən cinayət işləri öyrənilərkən müəyyən edilmişdir ki, Sumqayıt hadisələri ilə əlaqədar şəhərə qoşun hissələri yeridilərkən 5 azərbaycanlının öldürülməsinə dair Bakı Qarnizonu Hərbi Prokurorluğunda cinayət işi istintaq olunmuş və işin icraatına əsassız olaraq xitam verilmişdir. Həmin cinayət işi üzrə tərəfimizdən aparılan əlavə istintaq zamanı sübut olunmuşdur ki, Bakı 1 nömrəli avtobus parkının sürücüsü, milliyyətçə erməni olan Markaryan Valeri Vaskanoviç Sumqayıt şəhərində idarə etdiyi avtobusu küçədə səki ilə hərəkət edən insanların üstünə qəsdən sürmüş və nəticədə 4 azərbaycanlı həlak olmuşdur. Rus millətindən olan istintaq aparıcıları isə hadisəni elə qələmə vermişlər ki, guya zərərçəkənlərin özləri günahkar olmuş və guya təsadüfən hərbiçilərin idarə etdikləri zirehli texnikanın tırtılları altında qalıb həlak olmuşlar. Ölənlərin yaxın qohumları da bu vaxtadək elə güman etmişlər ki, hadisə hərbiçilər tərəfindən törədilmişdir.

Hazırda bu fakt üzrə istintaq-əməliyyat tədbirləri davam etdirilir. Aparılmış indiki istintaqla həmçinin müəyyən edilmişdir ki, Sumqayıt şəhərində zərərçəkən ermənilərin əksəriyyəti Dağlıq Qarabağ Vilayətində fəaliyyət göstərən "Krunk" cəmiyyətinə könüllü maddi vəsait köçürməkdən imtina edənlər olmuşlar. İstintaqın tam, hərtərəfli və obyektiv aparılmasının təmin edilməsi məqsədilə Azərbaycan Respublikası Prezidenti Administrasiyasına, Nazirlər Kabinetinə, Qaçqınların və Məcburi Köçkünlərin İşləri üzrə Dövlət Komitəsinə, Daxili İşlər, Milli Təhlükəsizlik, Mədəniyyət və Turizm, Nəqliyyat nazirliklərinə, Ali Məhkəməyə, Həmkarlar İttifaqları Konfederasiyasına, Sumqayıt Şəhər İcra Hakimiyyətinə, Ədliyyə Nazirliyinin Penitensiar Xidmətinə, respublikanın bəzi kütləvi informasiya vasitələrinə və Rusiya Federasiyasının Baş Prokurorluğuna sorğular göndərilərək əksəriyyətinə cavablar alınmışdır.

Onu da qeyd etmək yerinə düşər ki, Sumqayıtda həmin dövrdə 18 min nəfərə yaxın erməni yaşadığı halda, cəmi 26 erməninin öldürülməsi faktı, azərbaycanlıların öz erməni qonşularını

fədakarcasına müdafiə etmələri və gizlətmələri nəticəsində mümkün olmuşdur.

SSRİ Baş Prokurorluğunun istintaq qrupuna daxil edilmiş Azərbaycan Respublikası hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşlarının ifadələrindən görünür ki, onlar Sumqayıt hadisələrinin istintaqını aparmış SSRİ Baş Prokurorluğunun istintaq qrupunun tərkibində fəaliyyət göstərmiş, istintaq qrupunun rəhbəri SSRİ Baş Prokurorluğunun xüsusilə mühüm işlər üzrə baş müstəntiqi Qalkin familiyalı bir nəfər olmuş, iş üzrə əsas istintaq hərəkətlərini SSRİ Baş Prokurorluğundan və Rusiya Federasiyasının müxtəlif vilayətlərindən dəvət edilmiş müstəntiqlər yerinə yetirmiş, aparılan istintaq hərəkətlərindən onlar belə nəticəyə gəlmişlər ki, Sumqayıt hadisələrini ermənilər və xarici dövlətlərin xüsusi xidmət orqanları təşkil etmiş, istintaq qrupunun rəhbərləri cinayətin sifarişçilərinin və təşkilatçıların müəyyənləşdirilməsi istiqamətində demək olar ki, istintaq hərəkətləri aparmamış, onların ifşa olunmasında maraqları olmamış və buna görə də əsas cinayətin icraçıları barəsində işlərin tezliklə tamamlanıb məhkəməyə göndərilməsini tələb etmiş və Azərbaycan millətindən olan müstəntiqləri əsas istintaq hərəkətlərinin icrasından kənarda saxlamağa çalışmışlar. Tərəfimizdən həmin dövrdə Sumqayıt şəhərində partiya, sovet və hüquq-mühafizə orqanlarında işləmiş şəxslər, habelə kütləvi informasiya vasitələrinin və ictimaiyyətin nümayəndələri dindirilmişlər. Onların verdikləri ifadələrdən belə nəticəyə gəlmək olar ki, hadisələr sovet rəhbərliyinin məkrli planları və xüsusi xidmət orqanları tərəfindən hazırlanaraq həyata keçirilmiş və idarə olunmuş, iğtişaşların qarşısını almaq üçün dövlət rəhbərliyi səviyyəsində lazımi tədbirlər görülməmişdir.

Apardığımız istintaq zamanı Sumqayıtda doğulub və uzun müddət orada yaşamış sakinlərin çoxsaylı ifadələrindən görünür ki, iğtişaşları təşkil edən qara plaşlı şəxslər sumqayıtlı olmamış, onlar öz aralarında bəzən erməni dilində danışaraq Azərbaycan dilini də təmiz bilmiş və hadisələr zamanı adamlar arasında ermənilər əleyhinə təbliğat aparmış, camaata spirtli içkilər, güclü təsiredici həblər, pul, dəmir parçaları və s. paylamış və talançıları əvvəlcədən onlara məlum olan erməni ünvanlarına aparmışlar.

Azərbaycan ərazisində, o cümlədən Bakı və Sumqayıt şəhərləri ərazisində Sumqayıtdakı iğtişaşların qarşısını almaq üçün yetərli sayda hərbi qüvvələr olsa da, məlum olmayan səbəbdən SSRİ rəhbərliyi buraya Rusiyada yerləşən hərbi hissələrin qüvvələrini yeritmiş, lakin onlar da iğtişaşların qarşısını almaq üçün lazımi tədbirlər görməmişlər. Bundan başqa, Moskva şəhərində SSRİ Prokurorluğunun istintaq qrupunun üzvü olmuş keçmiş SSRİ Baş prokuroru yanında xüsusilə mühüm işlər üzrə baş müstəntiq işləmiş V.İ.Kaliniçenko ilə görüşərkən o, Sumqayıt hadisələrinin istintaqı zamanı ermənilərin söylədiklərinin, yəni "qanıçən azərbaycanlı" obrazı əvəzinə, insanpərvərlik nümunəsi göstərmiş sumqayıtlı azərbaycanlılardan ağızdolusu danışaraq Səməngül adlı sadə bir azərbaycanlı qadının erməni qonşularını öz həyatını təhlükəyə ataraq necə müdafiə etdiyinin şahidi olduğunu bildirmiş və göstərmişdir ki, belə faktlar yüzlərlə olmuşdur.

Sonda onu qeyd etmək istəyirəm ki, istintaq-əməliyyat tədbirləri davam etdirilir. Hazırda Rusiya Federasiyası, Ukrayna, Belarus və Moldova hüquq-mühafizə orqanlarına SSRİ Prokurorluğunun istintaq qrupunun üzvləri barədə məlumatlar əldə edilməsi üçün sorğular verilmişdir.

* * *

Sonra məruzələr ətrafında çıxışlar olmuşdur.

Milli Məclisin deputatı, professor Musa Qasımlı saytın yaradılmasını yüksək qiymətləndirərək demişdir ki, Sumqayıt hadisəsi haqqında həqiqətlərin dünya ictimaiyyətinə çatdırılması çox vacibdir. Çünki ermənilər öz işğalçılıq niyyətlərini və Azərbaycana qarşı təcavüzü ört-basdır etmək üçün Sumqayıt hadisələrini qabardırlar. Erməni kilsə xadimləri də iki xalq arasında münasibətləri

qızıışdırırdılar. Sumqayıt hadisələrində ermənilərin və SSRİ rəhbərliyinin konkret məqsədləri var idi. Ermənilərin məqsədi diqqəti Ermənistandan qovulan azərbaycanlı qaçqınlar məsələsindən yayındırmaq, Azərbaycana qarşı təcavüz üçün bəhanə əldə etmək, guya ilk qurbanın ermənilər olduğunu demək idi. Mərkəzi hakimiyyətin məqsədi isə Azərbaycanı təzyiq altında saxlamaq, onun müstəqilliyə gedən yolunu kəsmək idi.

Professor qeyd etmişdir ki, Sumqayıt hadisələrinin şahidləri olan əsasən, qeyri-azərbaycanlıların ifadələri alınmalı, məqalələr dərc olunmalı, kitablar, dissertasiya işləri yazılmalıdır.

"Sumqayıt - SSRİ-nin süqutunun başlanğıcı" kitabının müəllifi, hüquqşünas Aslan İsmayilov vurğulamışdır ki, erməni diasporunun yardımı ilə özünə demokrat imici yaratmaq istəyən M.Qorbaçov bu hadisələrə xüsusi təkan vermişdir. SSRİ-nin dağılmasında xüsusi marağı olan ABŞ da Sumqayıt hadisələrindən istifadə etmişdir. A.İsmayilov bildirmişdir ki, istintaq materialları Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Tarix İnstitutu tərəfindən öyrənilməli, bu materiallar Milli Məclisdə müzakirə olunmalı və qəbul edilmiş qərar bütün dünya parlamentlərinə göndərilməli, ali və orta təhsil müəssisələrində təbliğat işləri aparılmalı, məşhur Azərbaycan rejissorları və yazıçıları tərəfindən hadisələrlə bağlı filmlər çəkilməli, kitablar yazılmalıdır.

Milli Məclisin deputatı, Yeni Azərbaycan Partiyası (YAP) icra katibinin müavini Mübariz Qurbanlı saytın ərsəyə gəlməsinin mühüm, əhəmiyyətli və eyni zamanda gərgin bir fəaliyyətin məntiqi nəticəsi olduğunu vurğulamışdır. Qeyd etmişdir ki, ermənilərlə bütün sahələrdə müharibə vəziyyətində olan Azərbaycan digər sahələrdə Ermənistanı üstələsə də, tarixi hadisələrin dünya ictimaiyyətinə çatdırılması baxımından müəyyən boşluqlarla üzləşmişdir. Sumqayıt hadisələri də bu boşluqlardan biri idi. Ermənilər Sumqayıt hadisələrindən istifadə edərək Xocalıda törətdikləri vəhşilikləri ört-basdır etmək istəyirlər. Biz Xocalı ilə bağlı məsələləri gündəmə gətirən kimi erməni diasporu alternativ kimi Sumqayıt hadisələrini önə çıxarmağa çalışır. Ermənilər həm Sumqayıt, həm də Bakıda baş verən hadisələr zamanı ölənlərin sayını ilbəlil artırırırlar. Bu sayt və buradakı faktların, xüsusilə ingilis və rus dillərində yazılması Sumqayıtla bağlı ermənilərin Azərbaycan əleyhinə apardıqları təbliğatın ifşa olunmasında əhəmiyyətli rol oynayacaqdır. Gənclərimiz sosial şəbəkələrdə bunu paylaşmalı, eyni zamanda müxtəlif sosial şəbəkədə saytın linki yerləşdirilməlidir ki, istənilən şəxs istədiyi vaxt bu resursa daxil ola bilsin.

İstintaq materiallarının ortaya çıxardığı faktlar əsasında təşviqatın genişləndirilməsinin zəruriliyini bildiren M.Qurbanlı Sumqayıt hadisələrinə siyasi qiymət verilməsi məsələsinin gündəmdə olduğunu vurğulamışdır. Biz bu məsələni Milli Məclisdə qaldıracağıq. Hesab edirəm ki, istintaqın əldə etdiyi materiallara istinad edərək gələn sessiyaya qədər tutarlı bir siyasi qərar hazırlamaq mümkündür.

Milli Məclisin deputat Çingiz Qənizadə saytın təqdimatını Sumqayıt hadisələrinin dünya ictimaiyyətinə çatdırılmasının başlanğıcı olduğunu demişdir. Bundan sonrakı mərhələ prokurorluğun apardığı istintaqın nəticələri və ona siyasi qiymətin verilməsidir. Deputat Sumqayıt hadisələrindən keçən müddət ərzində hadisələrin yeni iştirakçılarının, şahidlərinin, eləcə də arxiv sənədlərinin üzə çıxarılmasının çətinliyini vurğulayaraq istintaq qrupu üzvlərinin fəaliyyətini yüksək qiymətləndirmişdir. Onların fəaliyyətləri təkcə vəzifə borcu deyil, eyni zamanda, Vətən və xalq qarşısında boredur. Əminəm ki, istintaq qrupu kifayət qədər əsaslandırılmış nəticəni ortaya qoyacaq və ondan sonra məsələyə siyasi qiymət veriləcəkdir.

Parlamentin deputatı, "İrəli" İctimai Birliyinin sədri Ceyhun Osmanlı saytın əhəmiyyətini qiymətləndirərək sosial şəbəkələrdə yeni internet resursunun təbliği işlərinə artıq başladığını diqqətə

çatdırmışdır.

Milli Məclisin Hüquq siyasəti və dövlət quruculuğu komitəsinin sədri Əli Hüseynov demişdir ki, bu məsələlərin Azərbaycanda dövlət siyasətinin tərkib hissəsi kimi Prezident İlham Əliyevin diqqətində olması təqdirəlayiq haldır. O qeyd etmişdir ki, Sumqayıt hadisələrindən əvvəl Ermənistanda yaşayan azərbaycanlıların kütləvi şəkildə deportasiya edilməsi ilə bağlı məsələ qaldırılmamış, lazımi sənədlər hazırlanmamışdır. Azərbaycanlıların Ermənistandakı tarixi torpaqlarından son nəfərinədək deportasiya edilməsi indiyədək müzakirə olunmamışdır. AMEA-nın Tarix İnstitutunun nəşr etdirdiyi "İrəvan xanlığı" kitabı bu istiqamətdə hüquqi sübut ortaya qoymuşdur. Ə.Hüseynov azərbaycanlıların tarixi torpaqlarındakı fəaliyyəti, İrəvanla, o cümlədən deportasiya ilə bağlı sənədlərin elektron variantının hazırlanaraq ictimaiyyətə təqdim edilməsinin vacibliyini bildirmişdir.

AMEA-nın müxbir üzvü, A.A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutunun direktoru, Milli Məclisin deputatı Yaqub Mahmudov yeni saytın yaradılmasını qatı düşməyə qarşı mübarizədə mühüm addım adlandırmış, bunun Prezident İlham Əliyevin çıxışlarındakı kəskin mövqenin davamı olduğunu bildirmişdir. Y.Mahmudov demişdir ki, Sumqayıt hadisələrini araşdıran istintaq-əməliyyat qrupuna Tarix İnstitutu da fəal kömək edir. Alim Gəncə quberniyasında, Zəngəzurda, Qarabağda, Naxçıvanda, İrəvanda ermənilərin törətdikləri soyqırımlarının bütövlükdə araşdırılaraq ictimaiyyətin diqqətinə çatdırılması istiqamətində işlərə başlanmasının əhəmiyyətini qeyd etmişdir. Y.Mahmudov bildirmişdir ki, Sumqayıt hadisələrinə siyasi-hüquqi qiymət verilməsi üçün kifayət qədər materiallar vardır. Siyasi qiymətdə digər məsələlərlə yanaşı, Heydər Əliyevin SSRİ-nin ali rəhbərliyindən uzaqlaşdırılması məsələsi də əksini tapmalıdır.

Ermənilərin torpaqlarımızı ələ keçirmək üçün həmişə özlərindən qurban verməyə məmnuniyyətlə razı olduqlarını söyləyən Y.Mahmudov qeyd etmişdir ki, bu barədə faktlar "İrəvan xanlığı" kitabında da öz əksini tapmışdır. Sumqayıt hadisələrinin Qorbaçovun nəzarəti altında vahid ssenari əsasında hazırlanması, varlı ermənilərin əvvəlcədən öz pullarını banklardan çıxarmaları və digər sübutlar beynəlxalq ictimaiyyətin diqqətinə çatdırılmalıdır. Bu istiqamətdə saytın imkanlarından geniş istifadə olunmalıdır.

Tarixi sənədlər əsasında hazırlanmış kitablara ermənilərin etiraz edə bilmədiyini vurğulayan Y.Mahmudov bu cür materiallara üstünlük verilməsinin diqqətdə saxlanılmasının vacibliyini bildirmişdir.

Potensial Sumqayıt Mütəxəssislər Birliyinin sədri, Sumqayıt hadisələrinin şahidi Sahib Fərzəliyev iğtişaşların ermənilərin özləri tərəfindən törədildiyini sübut edən misallar çəkmiş, Azərbaycan və ingilis dilində "Ermənilərin Sumqayıtda qanlı aksiyası" kitabını çap etdirdiklərini demişdir.

Tədbirə yekun vuran F.Ələsgərov bu istiqamətdə fəaliyyətin davam etdirildiyini və yaxın günlərdə Baş Prokurorluq tərəfindən növbəti saytın istifadəyə veriləcəyini bildirmişdir. Həmin saytda bütün sübutlar və hər bir şahidin ifadəsi yerləşdiriləcəkdir.

“Azərbaycan” 01 mart 2011

Sumqayıt hadisələrinin istintaqı yenilənib

Rüstəm Usubov: “Ermənilər Sumqayıt hadisələrini

kompensasiya almaq məqsədilə ediblər”

Prezident İlham Əliyev Sumqayıt hadisələri ilə bağlı cinayət işinin istintaqının yenilənməsi barədə tapşırıq verib. Bu barədə Prezident Administrasiyasının hüquq-mühafizə orqanları ilə iş şöbəsinin müdiri Fuad Ələsgərov məlumat verib. Onun sözlərinə görə, Baş prokurorun müavini Rüstəm Usubovun rəhbərliyi ilə istintaq qrupu yaradılıb. İstintaq qrupu tərəfindən hadisə şahidlərinin ifadələri alınıb. F.Ələsgərov qeyd edib ki, hadisələrin sifarişçiləri və təşkilatçıları SSRİ-nin ilk prezidenti Mixail Qorbaçov, Sovet rəhbərliyində təmsil olunan ermənipərəst dairələr və separatçılar olub. Yeni istintaq-əməliyyat tədbirləri nəticəsində Sumqayıt hadisələrində əvvəlki istintaqlarda adları çəkilməyən Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin əməkdaşları Sarkisyan və Osipyan soyadlı (DTK) şəxslərin iştirakı, həmçinin cinayətin təşkilatçılarından olan Eduard Qriqoryanın iki qardaşı- Dağlıq Qarabağdan gələn emissarlar da müəyyənləşdirilib. Sarkisyan və Osipyan sonradan Özbəkistan və Qırğızıstanda baş verən təxribatlarda iştirak ediblər. Onun sözlərinə görə, SSRİ DTK tərəfindən Sumqayıta təxribat qrupları göndərilib və bu qruplar sonra digər respublikalarda da eyni üsullarla təxribatlar törədiblər. “Bu hadisənin təşkilatçıları Eduard Qriqoryan, onun iki qardaşı və Dağlıq Qarabağdan gəlmiş emissarlar olub. Emissarlar tərəfindən Eduard Qriqoryana Sumqayıtda yaşayan ermənilərin siyahısı verilib. Qriqoryanı psixotrop və narkotik vasitələrlə təmin edib, camaata soyuq silahlar paylayıblar. Prezident Administrasiyasının şöbə müdiri bildirib ki, Sarkisyan, Ohanyan və digər agentlər Sumqayıta, sonradan isə Orta Asiya ölkələrinə göndərilib və onlar Orta Asiya respublikalarında törədilən təxribatlarda iştirak ediblər”.

Baş prokurorun birinci müavini Rüstəm Usubov isə bildirib ki, Sumqayıt hadisələrinin yenidən istintaqı zamanı bir sıra yeni faktlar aşkarlanıb. R.Usubov Sumqayıt hadisələri ilə bağlı Baş Prokurorluqda xüsusi komissiya yaradıldığını qeyd edərək deyib ki, həmin hadisələrlə bağlı beş cinayət işi təzələnilib: “Sumqayıt hadisələrindən ermənilərin zərərçəkən olduğu deyilir, əslində isə bu belə deyil”. R. Usubov deyib ki, yeni istintaq zamanı Sumqayıtda bəzi ermənilərin öz mal-mülklərini öncədən Rusiyaya çıxardıqları, sonra isə öz evlərini yandırdıqları məlum olub: “Ermənilər özləri də etiraf ediblər ki, bu addımı kompensasiya almaq məqsədilə atıblar. 100-dən çox varlı erməni özünün bankdakı pullarını çıxarıb”. Onun sözlərinə görə, istintaqın gedişində Sumqayıt hadisələri zamanı şəhərlə Ermənistan və digər ölkələr arasında bir çox telefon danışığının aparıldığı da üzə çıxıb.

Həmin hadisənin baş verməsində Sumqayıt əhalisi arasına yerləşdirilən və Azərbaycan dilini təmiz bilən ermənilərdən ibarət təxribatçı qruplar xüsusi rol oynayıb. SSRİ DTK-sının himayə etdiyi həmin qruplar şəhərin müxtəlif yerlərində qətlamlar törədib. Erməni milliyətindən olan 26 nəfərin qətlə yetirilməsini məhz bu dəstələr həyata keçirib. Şəhərə yeridilən general Krayevin rəhbərlik etdiyi ordu hissələri isə bunları kənardan izlədikdən sonra, fevralın 29-da hadisələrə müdaxilə edib.

Nəticədə 6 azərbaycanlı tankların tırılları altında qalaraq şəhid olub, 400 nəfər xəsarət alıb, 200 mənzil talan edilib, 50 mədəni-məişət obyektı dağıdılıb, 40 – dan çox avtomobil yararsız hala salınıb. Azərbaycanın o zamankı rəhbərliyi Sumqayıt hadisələrinin səbəblərini araşdıran istintaq

qrupunun ermənilərin xeyrinə işləməsini təkcə susmaqla müşayiət etməyib, ədalətsiz qərara imza atıb. Hadisələrin səbəbini araşdıran keçmiş SSRİ Prokurorluğu və DTK-nın nümayəndələrindən ibarət istintaq qrupu baş verənləri bütövlükdə azərbaycanlıların üzərinə qoymaqla əsil həqiqəti ört-basdır edib. Təəssüf ki, həmin istintaq qrupuna daxil olan Azərbaycanın hüquq-mühafizə orqanlarının nümayəndələri haqsızlığa qarşı çıxmaq əvəzinə günahsız insanların mühakiməsində iştirak ediblər. Nəticədə 3 minə yaxın günahsız Sumqayıt sakini zindanlara doldurulub. Onlardan 400-ü inzibati məsuliyyətə cəlb edilib, böyük bir qismi rüşvət verməklə canını qurtarıb, 94 nəfər barəsində isə cinayət işi açılıb. İstintaq qrupu hadisənin səbəblərini, cinayətin törədilməsinə yaradılmış şəraiti, əsil təşkilatçıları və qatilləri müəyyənləşdirməyib. Həbs olunan 93 nəfər azərbaycanlı 2 ildən 15 ilədək müddətlərə azadlıqdan məhrum edilib. Hadisələrin təşkilatçısı qismində mühakimə olunan Əhməd İman oğlu Əhmədova isə SSRİ Ali Məhkəməsinin 1988- ci il 18 noyabr tarixli hökmü ilə güllələnmə kəsilib. Amansız hökm 17 ay sonra icra olunub. O, 1964 – cü ildə Sumqayıtda fəhlə ailəsində anadan olub. Orta texniki peşə təhsili olan soydaşımız Sumqayıt hadisələri vaxtı Xovlu-iplik fabrikində fəhlə işləyib. O, həbs olunandan bir müddət öncə nişanlanıb. Yaşı 70-i haqlayan təqaüdcü valideynləri 1988-ci ilin yayında Əhmədi evləndirmək niyyətində imişlər. Ə. Əhmədov ilk dəfə fevralın 29-da axşam saatlarında işdən evə dönərkən şəhərdə keçirilən kütləvi aksiyaya qoşulub, lakin heç bir qətlin törədilməsində iştirak etməyib. 1988-ci il martın 12-də Sumqayıtda günahsız həbslər həyata keçirən prokurorluq nümayəndələri Əhmədgilə də basqın edirlər. Onu vanna otağından yarımçılpaq vəziyyətdə çıxarıb həyətdə gözləyən maşına basırlar... Ə. Əhmədov Sumqayıtdakı 41 a məhəlləsində 7 erməninin ölümündə təşkilatçı və iştirakçı qismində təqsirləndirilib. SSRİ Ali Məhkəməsində soydaşımızın günahı sübut olunmasa da, Ə. Əhmədova ən ağır cəza kəsilib. Əslində isə həmin şəxslərin qətlini Sumqayıtda yaşayan və əvvəllər dəfələrlə həbsdə olmuş E. Qriqoryan təşkil edib.

Bu, məhkəmə istintaqı zamanı sübut olunsada, SSRİ Prokurorluğu əsil həqiqəti ört-basdır edib. Kütləvi iğtişaşlarda iştirak, zorlama, qətl, qarət, milli ədavətin qızışdırılması ittihamları ilə mühakimə olunan E. Qriqoryana cəmi 12 il cəza verilib. Ə. Əhmədova güllələnmə hökmü kəsildəndən sonra Azərbaycandan SSRİ-nin ali hakimiyyət orqanlarına yüzlərlə şikayət məktubu göndərilə də, onların heç birinə cavab verilməyib. Hətta SSRİ xalq deputatı A. Məlikovun Mixail Qorbaçovdan Əhmədovun işinin yüngülləşdirilməsi xahişinə belə baxılmayıb. 1989-cu il mayın 27-də Azərbaycan SSR Prokurorluğu Ə. Əhmədovun yaşlı valideynlərinin hisslərinə toxunacaq bir hərəkətə yol verib. Prokurorluqdan valideynlərə göndərilən məktubda SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin fərmanı ilə Əhməd Əhmədova verilən güllələnmə cəzasının dəyişdirilərək həbslə əvəz olunduğu bildirilib. Lakin tezliklə bu məktubun həqiqətə söykənmədiyini aşkar olunub. 1990-cı il aprelın 4-də SSRİ Ali Məhkəməsi Ə. Əhmədovun vəkili Y. Məmmədovu təqsirləndirilən şəxsə hüquqi yardım göstərmək üçün Moskvaya dəvət edib. Əhmədovlara oğlanları barədə hökmün dəyişdirilə biləcəyi bildirilib. Vəkil Y. Məmmədov SSRİ Ali Məhkəməsinə, Prokurorluğuna və ölkə prezidentinə şikayət ərizəsi təqdim etmək üçün Moskvayə çatdıqdan bir gün sonra-aprelın 6-da Ə. Əhmədov güllələnib. Hökmün hansı qüvvələrinə təzyiqi altında icra olunduğu istisna deyil.

Elməddin Muradlı

“Üç nöqtə” 01 mart 2011

Sumqayıt həqiqətlərini bütün dünya bilməlidir

Eyruz Məmmədov “Sumqayıtın əks-sədasi” qəzetinin baş redaktorudur. 17 ildir ki, Sumqayıt hadisələrinin tədqiqi ilə məşğuldur. “28-dən 29-na keçən gecə” və “Erməni təxribatı” adlı kitabları jurnalist araşdırmalarının məhsuludur. “Sumqayıtın əks-sədasi” tammetrajlı və “Sumqayıtın əks-sədasi-2” beşseriyalı sənədli filminin ssenari müəllifidir.

-Eyruz müəllim, 1988-ci ildə Sumqayıtda nə baş vermişdir?

-Sumqayıt hadisələri haqqında danışmazdan əvvəl onun köklərini araşdırmaq və mahiyyətini üzə çıxarmaq lazımdır. Erməni millətçiləri iyirminci əsrdə dəfələrlə Dağlıq Qarabağ problemini ortaya atmış, lakin istədiklərinə nail ola bilməmişlər. Sov.İKP MK-nın Baş katibi Mixail Qorbaçovun 1985-ci ildə elan etdiyi “yenidənqurma” siyasəti ermənilərə tarixi bir şans verdi. Qorbaçovun ətrafına toplaşan erməni siyasətçiləri və iqtisadçıları Dağlıq Qarabağın Azərbaycan Respublikasının alınıb Ermənistan Respublikasına verilməsi tələbi ilə çıxış etməyə başladılar. Lakin onların qarşısında böyük bir maneə vardı. Bu da görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyev idi. Onun Sovet İttifaqında söz sahibi olması, yüksək vəzifə tutması ermənilərin çirkin və məkrli siyasətinin həyata keçirilməsinə maneçilik törədirdi. Milli zəmində qaldırılan hər bir məsələ bu tarixi şəxsiyyətin dəmir iradəsi ilə düzgün həllini tapırdı. Odur ki, bu maneə aradan qaldırılmayana qədər Dağlıq Qarabağ problemi ermənilərin xeyrinə həll oluna bilməzdi.

Mən “Sumqayıtın əks-sədasi” sənədli filminin ssenari müəllifindən biriyəm. Bizim müsahiblərimizdən biri olan ümummilli liderimiz suallarımızı cavablandıraraq demişdir ki, mən tutduğum vəzifədən uzaqlaşdırıldıqdan 20 gün sonra Qorbaçovun iqtisadi məsələlər üzrə köməkçisi A.Aqanbekyan Fransada erməni elitası qarşısında çıxış edərək Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan alınıb Ermənistana verilməsini iqtisadi cəhətdən məqsədəuyğun hesab etmişdir.

Sonrakı hadisələr hamıya məlumdur. Gələk Sumqayıt hadisələrinə. 1988-ci il fevralın 25 və 26-da Yerevanın milli televiziyası ilə erməni Qriqoryan kilsəsinin katalikosu Vazgen və şairə Silva Kaputikyan erməni xalqına müraciət etdilər. Müraciətdə deyilirdi ki, Dağlıq Qarabağ problemi ən yüksək dairələrdə həll olunmuşdur. Qorbaçov bu məsələdə erməni xalqını dəstəkləyir. Bu işdə ardıcıl və prinsipial olmaq lazımdır. Heç bir təxribata uymaq lazım deyil. Hadisələrin gedişatını izləmək lazımdır. “Tarixi ədalətsizlik” gec-tez ermənilərin xeyrinə həll olunmalıdır.

1988-ci il fevralın 26-27-si. Sumqayıtın Lenin meydanında mitinqlər keçirilirdi. Sovet qoşunları şəhərə yeridilsə də, onlar gözləmə mövqeyi tutmuşdular. Fevralın 28-29-da Sumqayıtda hadisələr öz kulminasiya nöqtəsinə çatdı, şəhərdə qan töküldü. Martin 1-də şəhərdə komendant saati elan olundu.

İki gündən sonra Sumqayıtda həlak olan ermənilərə Yerevanda abidə qoyuldu. Martin ortalarında Fransada Sumqayıt hadisələri haqqında sənədli film nümayiş etdirildi. Azərbaycan xalqı haqqında mənfi imic yaradıldı.

-Deməni, bu, əvvəlcədən planlaşdırılmış və düşünülmüş bir ssenarinin tərkib hissəsi idi, eləmi?

-Bəli. Qorbaçovun elan etdiyi “yenidənqurma” siyasətinin baş memarı hesab olunan Sov.İKP MK katibi Aleksandr Nikolayeviç Yakovlev “Sumqayıtın əks-sədası” sənədli filmində verdiyi müsahibəsində demişdir ki, Aqanbekyan Fransada öz təşəbbüsü ilə çıxış etməmişdir. Və yaxud başqa bir misal: Sov.İKP MK Siyasi Bürosunun üzvü, SSRİ müdafiə naziri D.Yazova belə bir sual verdik: “Qorbaçov SSRİ Ali Sovetinin 1988-ci il iyul ayının 18-də keçirdiyi sessiyasında bildirmişdir ki, qoşunlar Sumqayıtda bir saat gecikmişdir, buna necə cavab verərdiniz?” Yazov qeyd etdi ki, bu ağ yalandır. Sovet qoşunları vaxtından əvvəl Sumqayıtda çatmışdı. Ali Baş Komandanın əmri olmadan Sumqayıtda komendant saati elan edə bilməzdim. Qətlərin sayı artandan sonra bu haqda Qorbaçova kəşfiyyat orqanları məlumat verdilər. O, Baş Komandan kimi Sumqayıtda komendant saatının elan olunmasını əmr etdi və mən bu əmri yerinə yetirdim. Təkcə bu iki fakt sübut edir ki, hər şey qabaqcadan yüksək səviyyələrdə hazırlanmışdı.

-Maraqlıdır, niyə məhz Sumqayıt seçilmişdi?

-Ermənilər Sumqayıtda kompakt şəkildə yaşayırdılar. Onları haradasa axtarmaq lazım deyildi. Burada qan tökmək daha asan idi. Çünki Sumqayıt fəhlə şəhəri idi. Hakimiyyətə qarşı böyük narazılıqlar vardı. Sovetlərin vaxtında inşa edilən zərərli sex və istehsalatların sayı gündən-günə artırdı. Ekoloji tarazlıq pozulduğundan xəstələrin sayı çoxalmağa idi. Şəhərdə ciddi mənzil problemi vardı. Ev növbəsində 20 min adam dayanmışdı. Gecəqondularda isə 25 minə yaxın adam yaşayırdı. Kriminogen durum da yaxşı vəziyyətdə deyildi. Azərbaycanın bir çox bölgələrindən valideyn nəzarətindən çıxmış yeniyetmə uşaqlar hər cür təxribata meyilli idilər və Sumqayıt hadisələri bunu bir daha sübut etdi.

-Sumqayıt hadisələrinin əsas iştirakçıları kimlər olmuşdur?

-Hadisələri erməni millətindən olan şəxslər təşkil etmişdilər. Sumqayıtda hadisələr baş verəndən sonra SSRİ Prokurorluğunun və Daxili İşlər Nazirliyinin xüsusi istintaq qrupu fəaliyyətə başladı. Həmin qrupun müstəntiqlərindən biri, ukraynalı Kotenko mənimlə söhbətində demişdir ki, həbs olunan Eduard Qriqoryanın yanına fevral ayının ortalarında Yerevandan emissarlar gəlirlər. Onlar Qriqoryanı təlimatlandırmış, pul və narkotika vermişlər. Kimdir bu Qriqoryan? Üç dəfə mühakimə olunmuş qatı cinayətkar. O, başına azyaşlı uşaqları toplamış, onlara pul və narkotik paylamışdır. Çılğınlaşmış cavanlar onun rəhbərliyi altında evlərə hücum etmiş, qarət və soyğunçuluqla məşğul olmuşlar. Şəxsən Qriqoryanın özü 5 nəfər erməni qətlə yetirmiş, 7 nəfər erməni qızını zorlamışdır. Təəssüflər olsun ki, bizim hüquq-mühafizə orqanları həmin vaxt ona qarşı çox loyallıq mövqeyi tutdular. Ona 12 il həbs cəzası kəsildilər. Amma Əhməd Əhmədova güllələnmə, Taleh İsmayılova isə 15 il həbs cəzası verildi. Bu, dediklərimizi təsdiq etmirmi?...

-Bütün bunlar sübut edir ki, Sumqayıt hadisələrini Dağlıq Qarabağ problemindən ayırmaq düzgün deyil.

-Əlbəttə. Bu hadisələrə Dağlıq Qarabağ kontekstindən baxmaq lazımdır. Sumqayıtın ziyalıları, alimləri 1992-ci və 1997-ci ildə Milli Məclisə müraciət etmişlər ki, Sumqayıt hadisələrinə siyasi qiymət verilsin. Lakin, hər iki müraciətə indiyə kimi münasibət bildirilməyib.

-SSRİ Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin sabiq sədri V.Kryuçkov mənə verdiyi müsahibəsində demişdir ki, sizin Dağlıq Qarabağa bağlı faciələriniz hələ qabaqdadır. (Nəzərə alsaq ki, müsahibə 1993-cü ilin əvvəllərində verilib, onun proqnozları doğru çıxdı.) Çünki xaricdə yaşayan erməni lobbisi olduqca güclüdür və onlar həmin ölkələrin siyasətinə müdaxilə edə bilirlər. İşğal olunan torpaqlar isə gələcəkdə

siyasi alver etmək üçündür. Bakı nefti isə sizin ən bəlalı yerinizdir. Qara qızılın çıxarılmasına bir çox iri dövlətlər maraq göstərilir. Və aralarında aparılan rəqabət gündən-günə güclənəcəkdir.

-Ermənilər Dağlıq Qarabağ və Sumqayıtla bağlı cizmaqaralarını kütləvi tirajla kitab halında çap etdirir, internet saytlarında böhtan xarakteri məlumatlar yayırlar.

-Sizinlə razıyam. Dağlıq Qarabağla bağlı bir çox mənbələrə müraciət etmişəm. Arxivlərdə işləmişəm. Xaricdə yaşayan bir çox tanınmış siyasətçilərdən, politoloqlardan, tarixçilərdən müsahibələr almışam. Ermənilər Dağlıq Qarabağla bağlı internetdə 76 sayt açmışlar. Biz isə cəmi 32-ni açmışıq. Sumqayıtla bağlı internetdə 16 sayta rast gəlmək olar. Bizim isə Sumqayıt hadisələri ilə bağlı heç bir saytımız yoxdur. Ermənilərin hazırladıqları materiallar internet vasitəsilə rus, ingilis, fransız və alman dillərində bütün dünyaya yayılır. Bununla onlar, Azərbaycan və azərbaycanlılar haqqında dünya ictimaiyyətinə yalan və böhtan xarakterli məlumatlar ötürürlər. Bəs biz nə edirik? Yüksək tribunallardan vətənpərvərlikdən ağızdolusu danışırıq. Artıq Azərbaycanın informasiya məkanından çıxıb, dünya informasiya məkanına daxil olmalıyıq. Hamımız bilməliyik ki, təbliğat maşını hadisədən hadisəyə yox, il boyu işləməlidir. Hər şeyi dövlət başçısının üzərinə atmaq olmaz.

Qədim yunan filosoflarından biri deyib ki, birinci yalana inanmırlar, ikinci dəfə söyləniləndə şübhələnirlər, üçüncü dəfə söyləniləndə artıq ona inanmağa başlayırlar.

Unutmayaq ki, ermənilər bu tezisdən səmərəli istifadə edirlər. Eyni böhtan xarakterli yazıları bir neçə dəfə, özü də müxtəlif dillərdə dünya ictimaiyyətinə çatdırı bilirlər. Sumqayıt hadisələri ilə bağlı hər yerdə bəyan edirlər ki, guya burada minə yaxın erməni öldürülmüşdür. Həqiqətdə isə Sumqayıtda 26 nəfər adam qətlə yetirilmişdir. Onların da çoxunu ermənilər özləri öldürmüşlər.

Unutmayaq ki, ermənilər təkcə torpaq iddiası ilə çıxış etmirlər. Onların çox mənfur və məkrli siyasətləri vardır. Son illər artıq bizim mədəni irsimizi də işğal etməyə başlayıblar. “Sarı gəlin” mahnısını, Üzeyir Hacıbəyovun “Arşın mal alan”, Soltan Hacıbəyovun “Karvan” əsərlərini öz adlarına çıxıblar. Bunların qarşısı vaxtında alınmalıdır.

Ermənilərin böhtanı məkan və zaman bilmir. Bir fakta da diqqətinizi cəlb etmək istəyirəm. Moskvada məşhur italyan rəssamı Leonardo da Vinçi haqqında 60 min tirajla bir kitab çap olunmuşdur. Ermənilər bu dahi rəssama da böhtan atmışlar. Bildiyimiz kimi, Leonardo da Vinçinin əsl sənəti memardır. Roma imperatoru İtaliyada olan ən qədim və məşhur dini kilsələri onun hazırladığı layihələr əsasında inşa etmişdir. Ermənilər isə yazırlar ki, guya Leonardo da Vinçi Ermənistanı təşrif buyurmuş və burada Erməni Qriqoryan kilsəsinin layihələrini oğurlamış və İtaliyada istifadə etmişdir. Bu absurddur.

-Odur ki, çox vaxt da istədiklərinə nail ola biliblər...

-Sizinlə razıyam. Düz doxsan ildir ki, ermənilər 1915-ci ildə Türkiyədə onlara qarşı olan “genosid” haqqında danışirlər. Təbliğat mexanizmi bir gün olsun belə dayanmayıb. Bir çox dövlətləri artıq inandıra biliblər. Avstriyalı alim Frix Faydl yazır: “Ermənilər illərlə apardıqları böyük təbliğat işinin nəticəsində 1,5 milyon erməninin genosidə məruz qaldığını uyduraraq dünya ictimaiyyətini inandıra bilmişlər. Amma, böyük dövlət olan Türkiyə isə bunun cəfəngiyyət olduğunu sübut edə bilmir.” Bu, həqiqətən də belədir. Biz düşmənimizi tez unudur və onu tez bağışlayırıq. Türkiyədə böyük Azərbaycan diasporu var. Onun sıralarında 3 milyon azərbaycanlı vardır. Bununla belə, onların nə bir qəzeti, nə bir jurnalı, nə nə bir elektron vəsaitləri yoxdur. Təbliğat mexanizmi olmayan yerdə nəyə nail olmaq olar?

Gəlin, görək bu sahədə ermənilər nə edirlər? Çox uzağa getməyəcəyəm. Təkcə İstanbulda erməni dilində 10 adda qəzet çıxır. Buna nə ad verək? Budurmu vətənpərvərlik?

-Sumqayıt hadisələrindən sonra Xocalı hadisələri baş verdi. Ermənilər görünməmiş vəhşiliklər törətdilər.

-Alman faşistləri ikinci Dünya müharibəsində Belorusiyanın Xatın kəndini, Amerika isə Vyetnam müharibəsində Sonqmini yandırmış, yerlə-yeksan etmişdilər. Xocalı da bu qəbildən olan şəhərdir və o, xüsusi qəddarlıqla törədilmiş qanlı aksiyaya məruz qalmışdır. Bu faktı oxucuların diqqətinə çatdırmaq istədim. 1999-cu ildə “İzvestiya” qəzeti yazırdı ki, Xocalı faciəsində rus ordusunun müstəsna “əməyi” vardır. Onlar öz hərbi anbarlarından ermənilərə kifayət qədər silah vermişlər, onların arasında 500 ton kimyəvi silah var idi. Tərkibində sionid olan 122 millimetrlilik mərmilərdən Xankəndindən Xocalını aramsız atəşə tutmuşlar.

- Nəticəsi göz qabağındadır. Həmin hadisələrdən sonra rus hərbiçisi, mayor Savelyevin vicdanı rahatlıq tapmamış və o, Xocalıda baş verən vəhşiliklər haqqında 19 səhifəlik məktub yazıb Kremlə göndərmişdir. Həmin məktubdan sitatları nəzərinizə çatdırmaq istəyirəm: “Gözlərim qarşısında baş verən hadisələr haqqında daha susa bilmirəm. Dinc əhalinin, qocaların, uşaqların, hamilə qadınların güllələnməsi yadımdan çıxmır. Qoy mənə azərbaycanlılar bağışlasınlar, ona görə ki, belə vəhşiliklərin törədilməsində mən tək və aciz idim. Allahın cəzasından qorxdugum üçün bu məktubu yazıram”.

- Fransanın “Operator-2” studiyasının operatorları Jül Barelyan və Serik Sitaryan meyitləri çəkməklə məşğul idilər. Ermənilər meyitləri 02-19 MMİ nömrəli KamAZ maşınla aparıb yandırdılar. Onlara kömək edənlər kim idi? General Qromov, general Qrekov, general Oqanyan, deputat Andronov, polkovnik Zarviqarov.

Sonda onu demək istəyirəm ki, düşmən nə qədər arxalı olsa da Azərbaycan xalqının qüvvəsi və iradəsi qarşısında təslim olacaq. Ermənilərin təslim olmaqdan başqa çıxış yolları yoxdur.

Eyruz Məmmədov

“Azərbaycan” 01 mart 2011

Sumqayıt hadisələri sovet rəhbərliyinin və erməni dairələrinin Azərbaycan xalqına qarşı təxribatı idi

Qarşılarına qoyduqları məkrli niyyətə yetmək üçün hər cür vəhşiliyə, insanlığa sığmayan qanlı cinayətlərə imza atan ermənilər hətta öz millətlərindən olanların belə, qanını tökməkdən çəkinməyiblər. 1988-ci il fevralın 28-29-da Sumqayıtda baş verənlər də erməni məkrinin və terrorunun növbəti qanlı səhifəsi idi. Sumqayıt hadisələrini törətməklə bəhanə əldə edən ermənilər Azərbaycana qarşı növbəti ərazi iddialarını açıq müstəviyə keçirdilər. Tarixi Azərbaycan torpaqları olan indiki Ermənistan ərazisində yaşayan 200 mindən artıq azərbaycanlıni doğma yurdlarından didərgin saldılar, Dağlıq Qarabağda azərbaycanlı əhaliyə qarşı silahlı separatizmə başladılar.

Sumqayıtda baş verənlərdən 23 il ötür. İllər keçdikcə bu hadisənin görünməyən tərəfləri aydınlaşır, ermənilərin həyata keçirdikləri qanlı ssenarinin harada yazıldığı, kimlərin həmin hadisənin törənməsində maraqlı olduğu tam çıpaqlığı ilə üzə çıxır. Bu gün hər birimizin qarşısında duran vəzifələrdən biri məhz Sumqayıt hadisələrinin baş verməsinin əsl səbəbini, günahkarlarını dünyaya çatdırmaqdır. Bu istiqamətdə, xüsusən, tarixçilər tərəfindən dolğun araşdırmaların aparılmasına, arxivlərin öyrənilməsinə ciddi ehtiyac duyulur. Çünki indi bunu etməsək, kim bilir, gələcəkdə ermənilər Sumqayıt hadisələrindən öz xeyirlərinə daha hansı "şoular" düzəldəcəklər.

Milli Məclisin deputatı, professor Musa Qasımlı Sumqayıt hadisələri ilə bağlı arxiv materialları əsasında uzun müddətdən bəridir, çox ciddi araşdırmalar aparıb, ermənilərin 23 il əvvəl törətdikləri qanlı əməllərlə bağlı faktlar ortaya çıxarıb. Onunla müsahibəmiz bu mövzudadır.

- Musa müəllim, apardığınız araşdırmalar yəqin ki, Sumqayıt hadisələrinə qədər baş verən prosesləri də əhatə edir. Ona görə istərdik ilk olaraq Sumqayıt hadisələrinə apan yola nəzər salaq...

- Məlum olduğu kimi, ötən əsrin 80-ci illərinin ortalarında keçmiş SSRİ-nin respublikalarından biri olan Ermənistan digər müttəfiq respublikanın - Azərbaycanın daxili işlərinə kobud müdaxilə edərək, respublikamızın coğrafi-siyasi, etnik-mədəni baxımdan tarixi ərazisi olan Dağlıq Qarabağ bölgəsi ilə bağlı əsassız iddialar irəli sürdü. Bununla da, iki müttəfiq respublika arasında münaqişə yarandı. 1987-ci ilin noyabrında ermənilərin nümayəndələri Moskvaya gedərək mərkəzi orqanlar qarşısında əsassız tələblərini irəli sürdülər. Elə həmin aydan etibarən Ermənistanda öz tarixi torpaqlarında, ata yurdlarında yaşayan azərbaycanlı əhaliyə qarşı hücumlara start verildi. Bunun da nəticəsində yüzlərlə azərbaycanlı qaçqına çevrilərək Azərbaycana pənah gətirdi. Artıq 1988-ci ilin yanvar ayında Azərbaycanda Ermənistandan qovulan 4 mindən çox azərbaycanlı vardı.

1988-ci ilin fevralında Ermənistan nümayəndələri Moskvaya növbəti dəfə səfər edərək sovet ittifaqının rəhbər orqanları qarşısında öz tələblərini irəli sürdülər. Bunun ardınca 1988-ci il fevralın 11-də Stepanakertdə mitinqlər və konstitusiya quruluşu əleyhinə hərəkatlər başladı. Həmin hərəkatlər Ermənistanda və Xankəndində azərbaycanlılara qarşı zorakılıq, hücumlar, bir müddət sonra isə azərbaycanlıların qaçqın və məcburi köçkünə çevrilmələri ilə müşayiət olundu. Ermənistandan gəlib Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ regionunda təbliğat apan "Qarabağ" və "Krunk" təşkilatlarının fəalları - Z.Balayan və İ.Muradyan kimiləri, iki xalq arasında düşmənçilik toxumları səpir, separatçılığı qızıqşdırırdılar. Təşkilatların fəalları Sov.İKP MK-nın məsul işçiləri olan V.A.Mixaylova və A.V.Kriçinə istinad edərək Dağlıq Qarabağ məsələsinə Moskvada müəyyən dairələrdə baxıldığını deyirdilər. Heç şübhəsiz, Dağlıq Qarabağ münaqişəsini Azərbaycan cəmiyyəti yaratmamışdı. Bu, Ermənistanın bilavasitə kobud müdaxiləsinin, ermənilərin Azərbaycana qarşı növbəti ərazi iddialarının

nəticəsi idi. Belə ki, artıq 80-ci illərin ortalarından etibarən Ermənistanda bir çox müəssisə və kooperativlər yarımqanunşüar şəraitdə odlu silah, partlayıcı maddələr istehsal edərək Dağlıq Qarabağa göndərildilər. Sovet Ermənistanı rəhbərlərinin himayəsi altında Qarabağdakı qanunsuz silahlı birləşmələri silah və sursatla, rabitə vasitələri, o cümlədən nəqliyyatla təmin edirdilər. Eyni zamanda, Ermənistandakı azərbaycanlı kəndlərinə hücumlar edilir, Azərbaycanın sərhəddə yaşayan məntəqələri atəşə tutulur, müdafiəsiz əhali qorxu altında saxlanılırdı. Bütün bunların dayandırılmaması, Moskvanın susqunluğu isə təbii ki, Azərbaycanda əhalinin həm mərkəzə, həm də respublika hakimiyyətinə olan qəzəbini artırır, həm də inamını sarsıdırdı.

Bununla yanaşı, Dağlıq Qarabağda münaqişənin başlanmasına SSRİ-də gedən bir sıra daxili amillər də təsir edirdi. Məsələn, SSRİ rəhbəri M.Qorbaçovun başlamış olduğu yenidənqurma, aşkarlıq və demokratikləşdirmə siyasəti həyata keçmirdi. Buna görə M.Qorbaçov yerlərdə günahkarlar axtarmağa və onları cəzalandırmağa çalışırdı. SSRİ rəhbərinə təsir etmək imkanları olan erməni siyasətçiləri və ideoloqları isə bundan Dağlıq Qarabağdakı iddialarının həyata keçirilməsi üçün istifadə edirdilər. Eyni zamanda, SSRİ-nin dağılmasında maraqlı olan bəzi Qərbi dövlətləri də milli münasibətləri qızıqşdırırdılar. Onlar sovet ittifaqını demokratik və güclü bir dövlət kimi görməkdə maraqlı deyildilər. Ölkəni daha tez dağıtmağın yolu milli münasibətləri kəskinləşdirməkdən keçirdi. Heç şübhəsiz, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin kökləri etnik amilin üstünlüyündə deyil, Ermənistanın Azərbaycana qarşı əsassız ərazi iddialarında idi. Uzun illər boyu antiazərbaycan, antitürk xətti Ermənistanda rəsmi dövlət siyasəti səviyyəsinə qaldırılmışdı. Həmin respublikada azərbaycanlıların sıxışdırılması, tarix və mədəniyyət abidələrinin dağıdılması davam etdirilmişdi. M.Qorbaçovun hakimiyyətə gəlməsindən sonra bu proseslər daha da güclənmişdi. 1988-ci il fevralın 18-də etdiyi çıxışında M.Qorbaçov SSRİ-də milli münasibətlər məsələsinə baxılmasının vacibliyini söylədi. Bu, müttəfiq respublikaların İttifaqdan ayrılması cəhdlərinə mane olmaq və Sov.İKP MK Siyasi Bürosundan uzaqlaşdırdığı rəqiblərinə qarşı təzyiq vasitəsi idi. M.Qorbaçovun çıxışı erməniləri daha da ruhlandırdı. Onlar fevralın 20-də Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti Xalq Deputatları Sovetinin iclasını keçirdilər. Sovetin tərkibindəki 140 deputatdan 110-u erməni, qalanları isə azərbaycanlılar idi. Azərbaycanlı deputatlar yığıncağa buraxılmadılar. Vilayətin erməni icmasının nümayəndələri DQMV-nin Azərbaycan SSR-dən Ermənistan SSR-ə verilməsi haqqında Azərbaycan SSR və Ermənistan SSR ali sovetlərinə müraciət etmək haqqında qərar qəbul etdilər. Bundan sonra vilayətdə azərbaycanlılara qarşı təzyiqlər daha da artmağa başladı. Ermənistanda isə azərbaycanlıların sıxışdırılması geniş miqyas aldı. Fevralın 21-də Qafandan qaçan 70 nəfər Azərbaycan KP MK-nın qəbul otağına gələrək Ermənistanda yaşamağın mümkün olmadığını bildirdilər. Amma onları qəbul edən məsul işçilər bu barədə Ermənistan rəhbərliyinə müraciət etməyi tövsiyə etdilər. Ermənistanda isə onları dinləyən yox idi!

Fevralın 21-də Sov.İKP MK "Dağlıq Qarabağda hadisələr haqqında" qərar qəbul etdi. Qərarla vilayətdə yaranmış vəziyyət siyasi cəhətdən ciddi qiymətləndirilirdi. Qeyd edilirdi ki, bu regionda milli-ərazi quruluşunun dəyişdirilməsi hərəkətləri və tələbləri Azərbaycan və Ermənistan zəhmətkeşlərinin maraqlarına ziddir, millətlərarası münasibətlərə ziyan vurur. Əgər məsuliyyətli qərarlar qəbul edilməsə, bu, çətin düzələn nəticələrə gətirə bilər. Qərarla Dağlıq Qarabağda baş verənlərin hamısının ekstremist əhval-ruhiyyəli şəxslərin məsuliyyətsiz çağırışlarına yerli partiya və sovet orqanlarının gözləmə mövqeyində dayanmasının nəticəsi olduğu göstərilirdi. Sov.İKP MK vəziyyəti normallaşdırmaq üçün bütün məsuliyyəti Azərbaycan və Ermənistan KP MK-nın və şəxsən birinci katiblərin üzərinə qoyurdu. Qərarla vilayətin sosial-iqtisadi inkişafına dair tədbirlər işləyib

hazırlamaq da tapşırılırdı.

Azərbaycan KP MK Bürosu fevralın 22-də həmin qərarı müzakirə edərək bəyəndi. Müvafiq qərar qəbul etdi. Həmin qərarla Sov.İKP MK qərarı mühüm əhəmiyyətli siyasi sənəd kimi qiymətləndirildi. Vəziyyəti normalaşdırmaq işi Dağlıq Qarabağ Vilayət Partiya Komitəsinə tapşırıldı. Vilayətin sosial-iqtisadi inkişafı üçün tədbirləri hazırlayıb Azərbaycan KP MK-ya təqdim etmək göstərişi verildi. Əhali arasında təbliğat işləri aparmaq tövsiyə edildi. Mətbuat, radio və televiziyanın imkanlarından istifadə edərək erməni və Azərbaycan xalqı arasında dostluğun təbliği vacib sayıldı.

Lakin Sov.İKP MK-nın və Azərbaycan KP MK Bürosunun qərarları yerinə yetirilməmiş ilk qan töküldü. Belə ki, fevralın 22-də Xankəndi - Ağdam şose yolu üstündə yerləşən Əsgəran qəsəbəsi yaxınlığında erməni silahlıları DQMV Xalq Deputatları Sovetinin ayrılma barədə qərarına qarşı etiraz edən dinc azərbaycanlılara atəş açdılar. Nəticədə Əli və Bəxtiyar adlı iki azərbaycanlı gənc həlak oldu. Onlar münaqişənin ilk qurbanları idi. SSRİ prokurorluğu təqsirli bilinən şəxsləri həbs etdi. Bəzi adamlar saxlanıldı. Beləliklə, Ermənistanın Azərbaycanın daxili işlərinə müdaxiləsinin ilk konkret nəticəsi Əsgəranda iki azərbaycanlının öldürülməsi oldu. Münaqişənin ilk qurbanları da məhz azərbaycanlılar oldular.

1988-ci il fevralın 25-də işdə yol verdiyi nöqsanlara görə Boris Gevorkov Dağlıq Qarabağ Vilayət Partiya Komitəsinin birinci katibi vəzifəsindən azad edildi. Həmin vəzifəyə Vilayət Xalq Deputatları Soveti sədrinin birinci müavini, vilayət aqrar-sənaye kombinatının direktoru Nikolay Poqosyan gətirildi. Həmin gün Sov.İKP MK baş katibi Mixail Qorbaçov Azərbaycan və Ermənistan zəhmətkeşlərinə müraciət etdi. Bu müraciətdən irəli gələn vəzifələrin yerinə yetirilməsi tədbirləri barədə Sov.İKP MK qərar qəbul etdi. Azərbaycan KP MK Bürosu fevralın 26-da həmin qərarı bəyəndi, respublikada əhali arasında geniş iş aparmaq üçün tədbirləri müəyyənləşdirdi.

Bütün bunlara baxmayaraq, Ermənistan Azərbaycan ərazilərini işğal etmək məqsədilə hərbi bazalar yaratmaq üçün Dağlıq Qarabağa hərbi birləşmələr, böyük miqdarda silah, sursat göndərməyə, azərbaycanlı əhaliyə qarşı terror hərəkətlərini həyata keçirməyə, onları öldürməyə, evlərini yandırmağa və sərhəd kəndləri atəşə tutmağa başladı. Ermənistan özünün təcavüzkarlığını ört-basdır etmək üçün Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ bölgəsində "erməni xalqı"nın öz müqəddəratını təyin etməsi, ermənilərin hüquqlarının pozulması, sosial-iqtisadi inkişafının geriliyi barədə mülahizələr irəli sürməyə başladı. Lakin bütün bunların heç bir əsası yox idi.

Bu zaman Ermənistandan azərbaycanlıların qovulması artıq kütləvi hal almışdı. Qaçqınlar Azərbaycanın müxtəlif rayonlarına, xüsusən, Bakı və Sumqayıt şəhərlərinə üz tuturdular. Azərbaycan SSR DTK sədri Ziya Yusifzadənin Sumqayıt hadisələrindən bir neçə gün sonra - martın 7-də Azərbaycan KP MK-ya yazdığı məxfi arayışdan aydın olur ki, artıq həmin vaxtadək Ermənistanın 20 rayonundan təkcə Sumqayıta 18 min 330 nəfər azərbaycanlı qaçqın (3030) ailə gəlmişdi. Onların içərisində 4 rus ailəsi də var idi. Ermənistandan qovularaq evsiz-eşiksiz qalan və yaşamaq üçün imkanları olmayan həmin insanlar dövlət orqanlarından hüquqlarının qorunmasını tələb edirdilər. Onlardan fərqli olaraq ermənilər Azərbaycanda yaşayırdı və işləyirdilər. Əsgəranda iki azərbaycanlının öldürülməsi də Qarabağda azərbaycanlı əhalini daha da hiddətləndirdi.

- Bəs, Sumqayıtda nə baş verdi?

- Yaranmış gərgin vəziyyətdə 1988-ci il fevralın 26-28-də Sumqayıtda iğtişaşlar törədildi.

Əslində, Ermənistan rəhbərliyinə geniş anti-azərbaycan kampaniyasına başlamaq və Azərbaycana qarşı təcavüzkarlıq siyasətinə bəraət qazandırmaq üçün vasitə kimi lazım olan Sumqayıt hadisəsi əvvəlcədən, müəyyən erməni qrupları tərəfindən hazırlanmışdı. İstintaq materiallarından aydın olur ki, hücum edənlər artıq qabaqcadan müəyyənləşdirilmiş mənzilləri seçmişdilər. Öldürülən ermənilər

erməni təşkilatlarına pul ödəməyən şəxslər idi. Onların siyahıları əvvəlcədən hazırlanmışdı. Hadisələrdə şəhərin qeyri-yerli əhalisindən ibarət olan cinayətkar elementlər iştirak etmişdilər. İğtişaşlar nəticəsində 32 nəfər həlak oldu. Onların 24 nəfəri erməni, 5 nəfəri azərbaycanlı, qalanları isə digər xalqların nümayəndələri idi. Bununla belə, Sumqayıt hadisələrində bir çox azərbaycanlı erməniləri mənzillərində gizlədərək ölümdən xilas etdi. Bədən xəsarəti alan 198 nəfərin 87-si xəstəxanaya yerləşdirildi. 60 mənzil qarət edildi, 14 avtomashın yandırıldı, 8 mashın zədələndi, 16 ticarət obyektinin şüşələri qırıldı, Azərbaycan SSR Daxili İşlər Nazirliyinin 17 avtomashını əzildi.

Hadisənin təşkilatçılarından biri ermənilərin qətli və erməni qadınlarının zorlanmasında bilavasitə iştirak edən Eduard Qriqoryan idi. O, həmin iğtişaşlara qədər cinayət əməlləri üstündə bir neçə dəfə həbsxanada yatmışdı. Azərbaycan SSR Ali Məhkəməsi sonralar, 1989-cu il 22 dekabr tarixli qərarı ilə Qriqoryanı 12 il həbs cəzasına məhkum etdi. Məhkəmə Qriqoryanın iğtişaş və qırğınların təşkilatçılarından biri olması barədə hökm çıxardı. Şahidlərin və hadisə qurbanlarının məhkəməyə verdikləri ifadələrindən Qriqoryanda ermənilərin yaşadıkları mənzillərin siyahısının olduğu və intiqam aktlarına çağırdığı aydın olurdu. Onun qurbanlarının hamısı ermənilər idi. Əsasən erməni millətindən olan şahidlər məhkəmə prosesində Qriqoryanı zorakılığın təşkilatçılarından və fəal iştirakçılarından biri kimi tanıdılar.

- Sumqayıt hadisəsinə SSRİ rəhbərliyi necə reaksiya verdi?

- Sumqayıt hadisəsi Sov.İKP MK Siyasi Bürosunun 1988-ci il 29 fevral tarixli iclasında müzakirə edildi. İclasa sədrlik edən M.Qorbaçov Yerevanda vərəqələrin yayıldığını diqqətə çatdırıb. Həmin vərəqələrdə ermənilərdən mitinq etməyi dayandırmaq, silaha sarılmaq və türklərə qarşı hücum keçmək çağırışları edilirdi. Yerevanda ordu qərargahına atəş açılmış, güllə qərargah rəisinin otağının pəncərəsinə dəymişdi. M.Qorbaçov onları ekstremist adlandıraraq bildirdi ki, mitinqlərdə bütün çıxışlarda əsas mövzu Qarabağ və onun Ermənistana birləşdirilməsidir. Daha sonra o, Ermənistandan olan yazıçılar Silva Kaputikyan və Zori Balayan ilə etdiyi söhbəti xatırladı. M.Qorbaçova görə, hadisələrin iki səbəbi var idi: bir tərəfdən Qarabağda çoxlu diqqətsizliklər olmuşdu, ikincisi isə ermənilərdə daim olan hissiyyat başlanğıc rolu oynamışdı. M.Qorbaçov Dağlıq Qarabağ Vilayət Partiya Komitəsinin birinci katibinin 14 il ərzində bir dəfə də olsun, Yerevana getmədiyini, Ermənistana aparan yolların baxımsız olduğunu, mədəni əlaqələrin kəsildiyini, bütün bunların düşünülərək edildiyini deyib.

İclasda qaçqınlar məsələsinə də toxunulub. M.Qorbaçov Ermənistandan azərbaycanlıların qaçması faktının olduğunu təsdiq edərək 55 nəfərin qovulduğunu deyib. Georgi Razumovski isə 200 nəfər azərbaycanlının Ermənistandan getdiyini, Azərbaycanda isə qorxan 200 nəfər erməninin məktəbdə yerləşdirildiyini bildirdi. Daha 500 nəfərin də toplandığını qeyd edib.

İclasda iştirak edən Sov. İKP MK-nın təşkilat-partiya şöbəsi müdirinin müavini E.Razumov çıxış edərək azərbaycanlıların Ermənistandan çıxıb gedərkən qaçdıqlarını deyil, guya qonaq getdiklərini dediklərini, ona görə də hesabı Azərbaycan üzrə aparmağın lazım olduğunu bildirib. Əlavə edib ki, azərbaycanlı Ermənistandan Azərbaycana gəlir və birbaşa deyir ki, mən artıq Ermənistana qayıtmıram.

İclasda M.Qorbaçov Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətində yeni rəhbərin təyin edilməsi məsələsinə də toxunub və Ermənistandan ona zəng edib "Sizdən ötrü bütün Ermənistanı ayağa qaldırmışıq, bəs siz niyə gözləyirsiniz" deyildiyini Siyasi Büro üzvlərinin diqqətinə çatdırıb.

SSRİ-nin DTK sədri Viktor Çebrikov kolxozlardan adamların Stepanakertə axışdığını, M.Qorbaçov Stepanakertdə ocaqların qalandığını, kababların bişirildiyini, 500, 1000 nəfərin meydanda qaldığını bildirib. SSRİ daxili işlər naziri Aleksandr Vlasov mitinqlərdə iştirak edənlərin sayının 1000 nəfərdən çox olduğunu diqqətə çatdırıb. M.Qorbaçov isə vurğulayıb ki, Ermənistanda deyirlər, elə etmək

lazımdır, mitinq ocağı sönməsin. Daha sonra o, etiraf edərək deyib ki, burada onsuz da Ermənistandan gələn təlimat və əlaqə ilə hərəkət edildiyi açıq-aydın görünür. MK-nın baş katibi daha sonra ilk ölümün Azərbaycanda olduğunu, bunun şayiələr yaratdığını, azərbaycanlıların qisasdan qorxaraq Ermənistandan qaçmağa başladıklarını, onlara yaşamağa imkan verilmədiyini söylədiklərini siyasi büro üzvlərinin diqqətinə çatdırıb.

İclasda həmçinin M.Qorbaçov Sumqayıtda 14 nəfərin öldürüldüyü, Viktor Çebrikov isə 110 nəfərin yaralı olaraq xəstəxanaya yerləşdirildiyi barədə məlumat verib. M.Qorbaçov Sumqayıt hadisəsini ermənilərə cavab kimi qiymətləndirib. A.Vlasovun məlumatına görə, Sumqayıtda 14 nəfər, o cümlədən 3 qadın öldürülmüşdür. Onlardan 3-ü azərbaycanlı, 6-sı erməni idi. 71 nəfər isə bədən xəsarəti almışdı. Onların 48 nəfəri erməni idi. 47 nəfər hüquq-mühafizə orqanları tərəfindən saxlanılmışdır.

Sov.İKP MK Siyasi Bürosunun iclasında baş verən hadisədə Azərbaycan rəhbərliyi təqsirləndirildi. Həm Ermənistanda, həm də Azərbaycanda rəhbərliyin dəyişdirilməsi üçün fikirləşmək barədə razılaşdırıldı. MK katibi A.Yakovlev Sumqayıta ordu yeritməyin, hakimiyyətin gücünü göstərməyin lazım olduğunu söylədi. Hətta Alma-Atadakı kimi Sumqayıtda da qeyri-yerli əhalidən fəhlə dəstələri yaradıb mitinqləri dağıtmaq təklifi edildi. Lakin bunun Sumqayıtda edilməsinin mümkünsüzlüyü qeyd olundu. Çünki Alma-Atada şərait fərqli idi. Şəhərdə komendant saatının tətbiq edilməsi barədə qərar qəbul olundu.

Sumqayıt hadisəsi, sonralar mayın 7-də Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi Kamran Bağirovun sədrliyi ilə MK bürosunun iclasında geniş müzakirə edildi. Müzakirə nəticəsində iki qərar qəbul edildi: Birincisi, "Sumqayıt şəhərində vəziyyətin normallaşdırılması üzrə hökumət komissiyasının hesabatı haqqında", ikincisi isə "1988-ci il fevralın 27-29-da Sumqayıt şəhərində faciəvi hadisələrə gətirən səbəblər haqqında". Büro iclasında şəhərdə vəziyyəti normallaşdırmaq və milli münasibətləri sabitləşdirmək üçün konkret tədbirlər müəyyənləşdirildi.

Qərarların qəbul edilməsinə baxmayaraq, Ermənistanın Azərbaycanın daxili işlərinə kobud müdaxilələri dayanmır, azərbaycanlıların qovulması davam edirdi. Bakının vəziyyəti sabitləşdirmək səylərinə baxmayaraq, respublikamıza qarşı kobud müdaxilələrini dayandırmaq mümkün olmurdu. Azərbaycan SSR DTK-nın 1988-ci il martın 7-nə olan məlumatına görə, millətçi əhval-ruhiyyəli şəxslər DQMV-nin bir sıra rayonlarına gələrək Dağlıq Qarabağ regionunun Azərbaycan SSR-in tərkibindən çıxarılmasından ötrü yüksək dairələrə müraciət etmək və Ermənistan SSR və DQMV-dən Moskvaya nümayəndə göndərmək məqsədilə kütləvi imza toplamaq kimi qızıqsıdırcılıq fəaliyyəti ilə məşğul olurdular.

- Bəs erməni kilsə xadimləri həmin hadisələrdə necə mövqe tuturdular?

- Dinlər həmişə sülhə çağırmaqlıdılar. Təəssüf ki, Ermənistanın Azərbaycana qarşı ərazi iddialarının formalaşmasında, milli münasibətlərin qızıqsıdırılmasında erməni din xadimləri xüsusi rol oynamışlar. Belə fakt maraqlıdır ki, 1988-ci il martın 8-10-da Bakıdakı erməni kilsəsinin dyakonu (aşağı rütbəli keşiş) S.S.Davityan Eçmiadzinə gedərək bütün ermənilərin katolikosu I Vazgenin qəbulunda olmuşdu. Sonra ieoromonaxlar İsaxanyan, Mkrtiçyan və dyakon Matevosyanla görüşmüşdü. Matevosyan Bakı və Sumqayıtdakı vəziyyətlə maraqlanmış və suallar vermiş, Bakı ermənilərinin Dağlıq Qarabağ məsələsində bitərəf mövqe tutmasının səbəbləri ilə maraqlanmışdı. Cavabdan sonra bildirmişdi ki, Bakı erməniləri böyük işlər görməyə qadir deyillər, böyük işlər böyük qurbanlar tələb edir, onlar isə qorxaqdırlar. Davityan cavabında demişdi ki, Ermənistan əhalisinin çıxışları Bakı ermənilərinin vəziyyətinə mənfi təsir edə bilər. Bu zaman İsaxanyan, Mkrtiçyan və dyakon Matevosyan belə söyləmişdilər: "Burada qorxulu heç nə yoxdur, onları (Bakı erməniləri

nəzərdə tutulur - M.Q.) qurban vermək olar".

Vəziyyət gərginləşdiyi bir zamanda Ermənistan hakimiyyəti Yerevanda yerli məscidi bağladı. Bu, azərbaycanlıların hiddətinə səbəb oldu. Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin sədri Şeyxülislam Hacı Allahşükür Paşazadə məscidin açılması ilə bağlı olaraq I Vazgenə müraciət etdi. Lakin həmin müraciət yerinə yetirilmədi. Məsələni həll etmək üçün SSRİ Nazirlər Soveti yanında dini işlər üzrə səlahiyyətli nümayəndənin Ermənistana təsir göstərməsindən ötrü müraciət etmək məsləhət bilindi. Lakin həmin müraciətlər də bir nəticə vermədi.

- O zaman Sumqayıt hadisəsi ilə bağlı istintaq işi necə aparılırdı?

- Bu məsələnin hüquqi tərəflərini araşdırmamışam. O, hüquqşünasların işidir. Ancaq mərkəz, xüsusən, Sov. İKP MK katibi A.Yakovlev və M.Qorbaçovun həyat yoldaşı Raisa Qorbaçova daim istintaq orqanalarına təzyiqlər ediblər. Ermənistan KP MK Sov.İKP MK-ya müraciət edərək Sumqayıt hadisəsi ilə əlaqədar həbs edilmiş şəxslərin məhkəməsinin Azərbaycandan alınaraq SSRİ Ali Məhkəməsinin icraatına verilməsini xahiş etdi. Sov.İKP MK katibliyi 1988-ci il iyunun 11-də həmin müraciət barədə mülahizələrini bildirmək üçün SSRİ Ali Məhkəməsinin sədri V.İ.Terebilova, SSRİ baş prokuroru A.Y.Suxarevə və SSRİ ədliyyə naziri B.V.Kravçevə məktub göndərdi. Həmin şəxslər iyunun 17-də məsələ barədə mülahizələrini yazdılar. Cavab məktubunda hadisə ilə bağlı 84 nəfərin həbs edildiyi, onlardan 82 nəfərinin azərbaycanlı olduğu yazılırdı. Amma nəyə görə, məktub müəllifləri digər iki nəfərin hansı millətə mənsub olduğunu qeyd etmədilər. Həmin şəxslərdən biri artıq qeyd edildiyi kimi, hadisələrin təşkilatçısı və başlıca icraçısı, 1959-cu ildə anadan olmuş, 1979, 1981 və 1982-ci illərdə bütövlükdə 9 il 2 ay 13 gün həbsdə yatmış Eduard Robertoviç Qriqoryan idi. Məktubda həmin işlərin istintaqının SSRİ prokurorluğu tərəfindən aparıldığı qeyd edilirdi. Bütün istintaq işləri qanunun tələblərinə uyğun aparılmış, üç iş başa çatdırılmış və Azərbaycan SSR Ali Məhkəməsinin icraatına verilmişdi. 26 nəfər barədə 12 iş məhkəməyə göndəriləcəkdi. Amma Terebilov, Suxarev və Kravçevin fikrincə, Azərbaycanda və Ermənistanda geniş ictimai əks-səda doğurmuş işləri RSFSR-in vilayət məhkəmələrinə, xüsusən, Volqoqrad, Voronej və Kuybişev vilayətləri məhkəmələrinin icraatına vermək olardı. Onlar həmin işlərin SSRİ Ali Məhkəməsinin icraatına verilməsinə ehtiyac duymadılar. Bununla kifayətlənməyən MK katibi Y.Liqaçovun göstərişinə əsasən, digər şəxslərin də rəyləri soruşuldu. Y.Liqaçov 1988-ci il iyunun 17-də A.İ.Lukyanovdan fikirlərini bildirməsini xahiş etdi. İyunun 18-də həmin sorğuya cavab verən A.Lukyanov "təklif tamamilə qanunauyğundur" kimi cavab yazdı. Eyni zamanda, bildirdi ki, məsələ MK-nın şöbələrində əvvəlcədən işlənilmiş və məqsədəuyğun sayılmışdır. Onlarla razılaşmaq olar.

- Sumqayıt hadisələrinin ibrət dərsləri hansılardır?

- Sumqayıt hadisəsi Azərbaycan xalqına qarşı mərkəzin və erməni dairələrinin törətdiyi bir təxribat idi. Azərbaycana qarşı təzyiq üçün edilmişdi. Təəssüf ki, həmin qarışıqlıqda bəzi azərbaycanlılar da düşünülməmiş şəkildə iştirak etdilər. Sumqayıt hadisəsi xalqımızın üstünə atılmış bir ləkədir. Ondən alınan ibrət dərsləri çoxdur. Ərazilərimizin işğal altında qaldığı, qaçqın və məcburi köçkünlərimizin olduğu bir şəraitdə xalqımız dövlətimizin ətrafında sıx birləşməli, kifayət qədər ayıq olmalı, ölkəmizdə təbii sabitliyi qorumaq, söylərini quruculuğa yönəltməli, dövlətimizin daha da güclü olmasına çalışmalı, yeganə problemimiz olan Ermənistanın hərbi təcavüzü nəticəsində yaradılmış Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllinə var qüvvəsini sərf etməlidir.

- Bəs, Moskva və Azərbaycan Sumqayıt hadisələrindən sonra daha hansı addımları atdılar?

- Ermənistanın Azərbaycana qarşı müdaxiləsi və iki respublika arasında münaqişə Sov.İKP MK-da 1988-ci il martın 9-da keçirilən müşavirədə geniş müzakirə edildi. Müşavirədə Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi Kamran Bağirovun və Ermənistan KP MK-nın birinci katibi Karen Dəmirçyanın

məlumatları dinlənildi. M.Qorbaçov çıxış etdi və bəzi mürəkkəbliklərə baxmayaraq, respublikalarda vəziyyətin normal məcraya düşdüyünü bildirdi. Sumqayıt hadisələri ilə bağlı istintaq işi isə davam etdirilirdi. Sov.İKP MK Siyasi Bürosunun qərarı ilə Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətində yığılıb qalmış problemləri dərinlən və hərtərəfli öyrənmək tapşırılmışdı.

Azərbaycan KP qarşısında duran vəzifələr isə 1988-ci il martın 13-də Azərbaycan KP MK bürosunun iclasında müzakirə edildi. Geniş bir qərar qəbul olundu. Qərarla Sov.İKP MK-nın 9 mart tarixli müşavirəsinin nəticələri bəyənilir, erməni və Azərbaycan xalqı arasında dostluğu möhkəmləndirmək xəttinə dönmədən əməl etmək yerli partiya, sovet və təsərrüfat orqanlarından tələb edilirdi. Dağlıq Qarabağ regionunun sosial-iqtisadi inkişafından ötrü layihəni hazırlamaq üçün Vilayət Partiya Komitəsinə iki həftə vaxt verildi. Vilayətdə vəziyyəti normallaşdırmaq üçün təşkilati-siyasi tədbirlər planı təsdiq edildi. Eyni zamanda, Sumqayıtda vəziyyəti normallaşdırmaq üçün tədbirlər müəyyənləşdirildi.

Bütün səylərə baxmayaraq, Ermənistan Azərbaycanın daxili işlərinə müdaxilələrini dayandırmadı. Bu zaman Ermənistandakı təşkilatlar martın 26-da Yerevanda böyük mitinq keçirməyə hazırlaşdılar. Yaranmış vəziyyət Sov.İKP MK Siyasi Bürosunun 1988-ci il martın 21-də keçirilən iclasında müzakirə edildi. İclasdan əvvəl "Qarabağ" adlandırılan komitənin iclası haqqında teleqram bütün Siyasi Büro üzvlərinə paylanmışdı. İclası açan M.Qorbaçov vəziyyətin kəskinləşməsinə Azərbaycan hakimiyyətinin fəaliyyəti, guya ermənilərin sıxışdırılması ilə əlaqələndirdi. Tarixi gerçəkliyi əks etdirməyən belə yanaşma M.Qorbaçovun Azərbaycan xalqına düşmən münasibətinin göstəricisi idi.

M.Qorbaçov K.Dəmirçyanın "rezini uzatmaqla məşğul olduğunu", Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan alınaraq Ermənistanə verilməsindən başqa heç bir siyasi qərar istəmədiyini, ermənilərin Moskvadan Yerevana komissiya çağıraraq Qarabağ probleminin həllini istədiklərini qeyd etdi. M.Qorbaçov məsələnin belə həllinin yolverilməz olduğunu, onun ağır nəticələr verəcəyini bildirdi. Əlavə etdi ki, biz iki respublika ilə bacara bilməsək, bilmirəm, nə olacaqdır. Ona görə yox ki, biz onlara qarşı sərt mövqedəyik. Ona görə ki, bu, zəncirvari reaksiya doğura, bütün bunlar sadəcə toqquşma ilə deyil, kütləvi qırğınlarla qurtara bilər. M.Qorbaçov birincisi, ilk qəbul edilən qərarı təsdiq etdi, ikincisi, zaman udmağın, ictimai rəyə müraciət etməyin lazımlığını, belə şəraitdə bu və ya digər xalqı ittiham etməyin doğru olmadığını bildirdi, Dəmirçyanın hərəkətlərini qızışdırıcılıq kimi qiymətləndirdi. M.Qorbaçov xalq ilə işləməyi, "Qarabağ" komitəsinin üzvlərini xalqdan ayırmağı təklif edərək dedi: "Onları qəhrəman etmək olmaz. Onlar işə çıxırlar, amma işləmirlər. Mitinqlərə az adam çıxarırlar. Görünür, qorxurlar". Növbəti addım kimi M.Qorbaçov komitəçilərin, xüsusən, başçılarının fəaliyyətinin inzibati orqanlar tərəfindən sənədləşdirilməsində görürdü. Əgər həmin fəaliyyət qızışdırıcı xarakter alardsa, məsələ üzərində işləməyin, lazım gələrsə, onları həbs etməyin lazımlığını bildirdi. M.Qorbaçov həmçinin Ermənistan KP MK-nın ikinci katibi Koçetkovun mülahizələrini nəzərə almağı müdafiə naziri D.Yazova tapşırırdı. Koçetkovun fikrincə, guya Azərbaycanda yerləşən ordu hissələrində azərbaycanlılar ermənilərə bir daha dərs vermək üçün hazırlanırdılar.

İclasda A.Qromıko da təklif edilən tədbirləri bəyəndi. İnzibati xarakterli tədbirlərin görülməsini vacib saydı. Birmənalı olaraq dedi: "Hamı bilməlidir ki, hakimiyyət hakimiyyətdir." M.Qorbaçov əlavə etdi: "Hakimiyyət və güc."

Nikolay Rıjkov da təklif edilən tədbirləri bəyəndi. O, müdafiədən hücumla keçməyi təklif etdi. Məsələnin siyasi həllinə tərəfdar çıxaraq bildirdi ki, ölkədə belə bəlalı nöqtələr çoxdur, zəncirvari reaksiya başlayacaq və onun nəticələrini təsəvvür etmək çətindir. N.Rıjkov bütün müttəfiq respublikaların ali sovet rəyasət heyətlərinin baş verənlərə münasibətlərini bildirməsini təklif etdi. O,

hadisələrin mətbuat, radio və televiziya da geniş işıqlandırılmasını, lakin bunu incə etməyi təklif etdi. N.Rıjkov bir neçə adamın həbsini minlərlə adamın qırılmasından daha yaxşı variant adlandıraraq bu zaman salınacaq haray-həşirə fikir verməməyi tövsiyə edərək dedi: "Sonra bizdən soruşacaqlar: vəziyyətin bu həddə gəlib çatmasına niyə imkan verdiniz".

İclasda M.Qorbaçov K.Dəmirçyanın və K.Bağırovun vəzifədə qalıb-qalmaması məsələsinə toxunaraq dedi: "Biz onları niyə saxlamalıyıq"? Bu zaman Razumovski K.Bağırovun respublikada tennisçi kimi tanındığını, rayonlarda bunu bildiklərindən tennis kortları yaratdıqlarını dedi. M.Qorbaçov isə həm K.Bağırovu, həm də K.Dəmirçyanı "siyasi meyit" adlandıraraq əlavə etdi ki, onların indi işdən çıxması qəhrəman olmaları deməkdir. Y.Liqaçov respublikalarda vəzifələrə Əbdürrəhman Vəzirovun və Suren Arutunyanın gətirilməsini təklif etdi. M.Qorbaçov Ə.Vəzirovu yeni adam kimi səciyyələndirdi, S.Arutunyanın isə bu mərhələdə hamını qane edəcəyini bildirdi. M.Qorbaçov Y.Liqaçova müraciətlə hadisələrin pis nəticəsini fikirləşməsini, reaksiyanın necə olmasını, bunun xalq üçün intihar olduğunu deyərək təklif etdi: "Yeri gəlmişkən, bunu da səsləndirmək lazımdır. Qoy, türklərin üzərinə getsinlər. O zaman baş katib mütləq çıxış etməli olacaqdır". Baş katib bununla, erməniləri Türkiyə üzərinə hücumla keçməyə təhrik edirdi. Y.Liqaçov isə Türkiyənin Dağlıq Qarabağda və Ermənistandakı hadisələri qəti şəkildə pislədiyini dedi.

Bir müddət sonra Rusiya, Ukrayna, Gürcüstan, Belarus, Özbəkistan, Qazaxıstan, Litva, Moldova, Latviya, Qırğızıstan, Tacikistan, Türkmənistan və Estoniya SSR ali soveti rəyasət heyətləri Azərbaycana və Ermənistana münafiqəni dayandırmaq barədə müraciət etdilər. Martın 23-də SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyəti Dağlıq Qarabağda, Azərbaycan SSR-də və Ermənistan SSR-də vəziyyətə dair müttəfiq respublikaların müraciəti ilə bağlı tədbirlər haqqında qərar qəbul etdi. Qərarla mürəkkəb milli-ərazi məsələlərinin dövlət hakimiyyət orqanlarına təzyiq yolu ilə həlli cəhdləri pislənilirdi. Lakin həmin müraciətin nəticəsi olmadı. Ermənistandan azərbaycanlıların qovulması dayandırılmadı. Azərbaycan hakimiyyəti Ermənistanın müdaxiləsinin qarşısını ala, respublikanın hüquqlarını qoruya və böhrandan çıxara bilmədi. Yaranmış ağır vəziyyət Azərbaycanda hakimiyyət dəyişikliyinə gətirdi. 1988-ci il mayın 21-də Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin birinci katibi Kamran Bağirov vəzifəsindən azad edildi. Mərkəz tərəfindən həmin vəzifəyə uzun illər boyu Azərbaycandan kənarda yaşamış, milli ruha yad və yabançı olan Əbdürrəhman Vəzirov gətirildi. Ermənistanda isə Karen Dəmirçyanın əvəzinə Suren Arutunyan hakimiyyətə gətirildi. Hakimiyyət dəyişikliyi nəinki vəziyyəti düzəltdi, əksinə, xeyli ağırlaşdırdı. Böhran daha da dərinləşdi. İdarəçilik qabiliyyəti olmayan Əbdürrəhman Vəzirov problemi həll etməyi bacarmadığından diqqəti ondan yayındırmağa və səbəblərini əvvəlki rəhbərlərdə axtarmağa başladı. Bu isə Azərbaycanın daxilində gərginliyi daha da artırdı. Xalq ilə hakimiyyət arasında uçurum, hakimiyyət daxilində ziddiyyətlər daha da dərinləşdi.

Hakimiyyət dəyişikliyi Ermənistandan azərbaycanlıların qovulmalarını dayandırmadı. Azərbaycan SSR DTK sədri Ziya Yuzifzadənin 1988-ci il mayın 28-də Azərbaycan KP MK-ya yazdığı məxfi məlumatından aydın olur ki, qovulmanın motivləri aşağıdakılar idi: azərbaycanlı əhali ətrafında yaradılmış qeyri-sağlam mənəvi-psixoloji mühit; "Ermənistandan rədd olun" şüarı; silahla hədələnmələri və həyatları üçün təhlükənin olması; ticarət obyektlərində azərbaycanlılara xidmət göstərilməməsi və təhqir olunmaları; Ermənistanın partiya və sovet orqanlarının azərbaycanlıların şikayətlərinə baxmaması.

İyunun 15-də Ermənistan SSR Ali Sovetinin iclasında DQMV Sovetinin müraciətinə baxaraq DQMV-nin Ermənistanın tərkibinə girməsinə razılıq verdi. Həmçinin DQMV-nin Azərbaycan SSR-dən Ermənistan SSR-ə verilməsi barədə müsbət qərar qəbul etmək üçün Bakı və Moskvaya müraciət qəbul edildi. Cavab olaraq Azərbaycan SSR Ali Soveti və onun rəyasət heyətinin qəbul etdiyi qərarlarda

SSRİ Konstitusiyasının 78-ci və Azərbaycan Konstitusiyasının 70-ci maddələrini əsas gətirərək DQMV-nin Azərbaycan SSR-dən alınaraq Ermənistan SSR-ə birləşdirilməsinin qəbuledilməz və qeyri-mümkün olduğunu bildirdi.

Müttəfiq respublikalar arasında sərhəd dəyişikliyinə mümkünliyini müzakirə etmək üçün ciddi bir əsas olmadığını və SSRİ Konstitusiyasının müddəalarını, Azərbaycan SSR və Ermənistan SSR-in qüvvədə olan əsas qanunlarını nəzərə alaraq məsələnin artıq bağlandığını hesab etmək olardı. Lakin belə olmadı. Ermənistan Azərbaycanın daxili işlərinə kobud müdaxilələrini daha da genişləndirdi.

Rəşad Cəfərli
"Azərbaycan" 02 mart 2011

Sumqayıt hadisələri erməni təxribatının tərkib hissəsi idi

Düz 23 il öncə ermənilərin Dağlıq Qarabağ iddialarının dalğasında törədilmiş Sumqayıt hadisələri bir gündə millətimizə qarşı aparılan mərkəli ideoloji təbliğatda silah kimi istifadə edilməkdədir. Həmin hadisələrin əsl günahkarlarının məhz ermənilərin özlərinin olduğu təkzib edilməz dəlillərlə sübuta yetirilsə də, onlar şəhər və böhtan kompaniyasından əl çəkmir, yeri gəldi-gəlmədi, Sumqayıt hadisələrini “zavallı” xalqa qarşı qondarma soyqırımı aktı kimi qabartmaqda davam etdilər. Amma ataların bir sözü var ki, haqq nazılsa da, üzülməz.

Zaman 1988-ci ilin soyuq fevral günlərində Sumqayıtda baş verən olayların müəyyən detallarını unutsa da, təxribatın əsl mahiyyəti, törədilmə şəraiti, bir sözlə, səbəb və nəticələri dəyişməz olaraq qalır. Əslində hər il ildönümündə olduğu kimi növbəti dəfə hadisələrin təfərrüatına varmaq deyil, məhz həmin amillərə diqqət yetirmək lazım gəlir. Buna görə də, aysberqin görünməyən tərəflərinə nəzər salmağa çalışacağıq. Elə buradaca da qeyd edək ki, ümummilli lider Heydər Əliyevin 1993-cü ildə hakimiyyətə qayıdışından sonra bir sıra məsələlərlə yanaşı, Sumqayıt hadisələrinə də aydınlıq gətirilib, qanlı aksiyaların səbəbləri ətraflı araşdırılıb. Biz isə zaman-zaman bu mövzuya işıq salmaq istəyəndə nəyisə “unudan”, istəməyəndə isə unutmayan qərbin yenidən erməni təxribatına uymasına yol verməməliyik.

Olaylar haradan qaynaqlanırdı?

Məlum olduğu kimi, bütün dünyada Anqlosakson imperiyası yaratmaq istəyən Qərb SSRİ-yə qarşı soyuq müharibə elan etmiş, sovet adamlarının siyasi şüurunu dəyişmək üçün 2-ci dünya müharibəsindən sonra bu məqsədlə geniş təbliğata başlamışdı. Amma böyük rus imperiyasını dağıtmaq heç də asan məsələ deyildi. Bundan ötrü ölkəni, necə deyirlər, laxlatmaq və öz içərisindən çökdürmək lazım idi. Burada Qərbə işləyən casus ali hakimiyyətə gətirilməli idi ki, məqsədə tezliklə nail olunsun. Nəhayət, belə bir adam tapıldı və 1985-ci ildə qoca Konstantin Çernenkonun qısa dövrü əhatə edən “padşah”lığından sonra Qərbin dəstəklədiyi Mixail Qorbaçov ali hakimiyyət sükanını ələ keçirdi. Onunla işləmək asan olacaqdır. Elə də oldu. Ölkədə “yenidənqurma” siyasəti elan edən Qorbaçov məhz Qərbi təyin edən geniş islahatlara start verdi. Bu “islahat”ların tərkib hissələrindən biri də ölkədə millətlər arasındakı ədavəti qızışdırmaq, xaos yaratmaq idi.

Qorbaçovu ermənilər və ermənipərəs qüvvələr əhatə edirdi. Sov İKP MK aparatında çalışan George Şahnazarov onun siyasi məsələlər üzrə, akademik Abel Aqanbekyan iqtisadi məsələlər üzrə, Dövlət Plan Komitəsi sədrinin birinci müavini Stepan Siteryan isə planlaşdırma məsələləri üzrə köməkçiləri idilər. Onlar milli məsələlərdə Qorbaçova müxtəlif məsləhətlər verir, Ermənistanın xeyrinə ola biləcək problemlərin həllini ön plana çəkirdilər. Təsədüfi deyil ki, Dağlıq Qarabağ məsələsi qaldırılanda Qorbaçov ermənilərə hər cür köməklik göstərəcəyini vəd eləmişdir. Elə Aqanbekyanın Parisdəki məlum çıxışı da hadisələrin ilk qığılcımı oldu...

Mən bu yazını hazırlayarkən daha çox istinad etdiyim dəyərli bir mənbənin – yenidən çapdan çıxmış “Ermənilərin Sumqayıtda qanlı aksiyaları” kitabının müəllifi, qələm dostumuz, əməkdar jurnalist Eyruz Məmmədov tutarlı faktlarla bir daha əsaslandırır ki, SSRİ-nin dağıdılması məhz Dağlıq Qarabağdan başlanılıb. Əgər süni yolla yaradılan bir ocaq vaxtında söndürülsəydi, təkcə bir ittifaq da

dağılmazdı. Sumqayıt olayları isə Qarabağın Azərbaycandan qoparılmasına güclü təkan verəcək vasitələrdən biri kimi düşünülmüşdür.

Həmkarımız Eyruz Məmmədov yazır ki, 1993-cü ildə mərhum kino rejissor Davud İmanovla birlikdə hadisələr barəsində “Sumqayıtın əks –sədasi” adlı film çəkməkdən ötrü Moskvaya ezam olunduqları zaman müsahibə aldıkları bir çox keçmiş rəhbərlər və siyasətçilər- Sov. İKP Mərkəzi Komitəsinin katibi və Siyasi Büro üzvü Yeqor Liqaçov, MK katibi və Siyasi Büro üzvü, “yenidənqurma” siyasətinin baş memarı Aleksandr Yakovlev, SSRİ Ali Sovetinin sədri Siyasi Büro üzvü Anatoli Lukyanov, Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin sədri Vladimir Kruçkov, SSRİ Müdafiə Naziri, Siyasi Büro üzvü Dmitriv Yazov, Liberal Demokrat Partiyasının sədri Vladimir Jirinovski və başqaları hadisələrin heç də Qorbaçovun iddia etdiyi kimi “Bir qrup xuliqan” tərəfindən deyil, məhz Kremldə planlaşdırılan təxribat planının icrası ilə əlaqədar ölkə rəhbərliyinin “xeyir-duası” və DTK-nın işarəsi ilə ermənilər tərəfindən törədildiyini etiraf ediblər. Bu müsahibələr sözü gedən filmdə öz əksini tapıb.

Raisa Qorbaçovada erməni qolbağı

Elə buradaca qeyd edim ki, həmin vaxt Mixail Qorbaçov Sumqayıtdan gələn çəkiliş qrupuna müsahibə verməyə razılaşırsa da, düz 6 ay bizimkiləri aldatmış, axırda isə bundan boyun qaçırmışdır. Axı, nə deyəcəkdi ki! Bu da SSRİ Ali Sovetinin 1988-ci ilin iyul ayında Moskvada keçirilən sessiyası deyildi ki, yalan sözlərlə ictimai rəyi çaşdırın, “təmiz” qələmə versin.

Xatırlayırsınızsa, Dağlıq Qarabağda hadisələrin başlandığı vaxtlar ölkədə belə bir söhbət gəzirdi ki, M. Qorbaçov və xanımı Raisa Qorbaçova ermənilərdən çoxlu sovqat və rüşvət aldıkları üçün Muxtar Vilayət onlara veriləcək. Burada “Od olmasa, tüstü çıxmaz” sözləri yada düşür. Elədir ki, var. SSRİ vaxtında Baş Prokuror müavini işləmiş, sonra RF Dumasının üzvü Hüquq Komitəsinin sədri olmuş Viktor İlyuxin sumqayıtlılara müsahibəsində Qorbaçovun rüşvət hərisi olduğunu və ortaya bəzi faktları qoyub. Onun dediyinə görə 1987 – ci ilin dekabrında Qorbaçov ABŞ-da olarkən erməni elitası onu əməlli - başlı ələ almışdı. Amerikadakı erməni icması Raisa Qorbaçovaya çox qiymətli rəsm əsərləri və XVII əsr rus əlyazmaları kitabını, bundan əlavə brilliantla bəzədilmiş qolbağ da hədiyyə etmişdir. Bir il sonra, 1988-ci ilin dekabrında Ermənistanda baş vermiş zərzələ ilə əlaqədar Yeravana gələn Qorbaçov və xanımı əhali tərəfindən heç də isti qarşılanmadılar. Şüarların birində belə sözlər yazılmışdır: “Raisa, qolbağı qaytar!”. Moskvaya qayıdan Qorbaçovlar ailəsi ertəsi gün (başqa sözlə desək, sovqatı ABŞ-dan gətirəndən bir il sonra) mətbuatda ifşa olunacağından qorxaraq həmin qolbağı “Qosoxran”a təhvil verdi. Təbii ki, qolbağın geri istənilməsinə səbəb iyulda SSRİ Ali Soveti sessiyasının müttəfiq respublika sərhədlərinin və konstitusiyası əsasında müəyyənləşdirilmiş milli ərazi bölgüsünün dəyişdirilməsinin qeyri-mümkünlüyü barədə qərar qəbul etməsi idi. Həmin qərar ermənilərin iddialarını təmin etmirdi.

Bəli, Ermənistan böyük bir orduda alət olduğunu dərk edir, lakin biruzə vermək istəmir və ərazi iddiası ilə çıxış edir. Eyruz Məmmədov bu barədə Vladimir Jirinovskinin fikirlərinə əsasən yazır: “Azərbaycan torpaqlarının işğal edilməsi heç də erməni vətənpərvərliyindən irəli gəlmir, rus hərbi qüvvələrinin maddi və mənəvi dayaqlarından “su içir “ və bunu dünya ictimaiyyəti də başa düşür. Azərbaycan da öz toxunulmazlığını tələb edir və hər bir torpaq iddiasını rədd edir. Üç milyon əhalinin doqquz milyon əhaliyə qarşı vuruşması cəfəngiyyatdır. Bunu hamı başa düşür, məhz buna görə də rus qoşunları ermənilərə kömək edir”.

Yalan ayaq tutdu və yeridi

“Mən istərdim ki respublikanın şimal qərbində yerləşən Qarabağ Ermənistanın olsun, o, Azərbaycana nisbətən Ermənistana daha çox bağlıdır. Mən bu istiqamətdə təklif irəli sürmüşəm. Ümidvaram ki, yenidənqurma, demokratiya şəraitində həmin problem öz həllini tapacaqdır” – Fransa erməni institutunun və erməni veteranları assosiasiyasının təşkil etdiyi qəbulda akademik A. Aqanbekyanın çıxışından götürülmüş bu parça Parisdə çıxan “Humanite” qəzetinin 18 noyabr 1987-ci il tarixli nömrəsində dərc ediləndən dərhal sonra qəzəblənən Azərbaycanı etiraz dalğası, ruhlanan Ermənistanı isə milli ədavət və türkləri deportasiya meylləri bürüdü.

Əlbəttə, aydın idi ki, akademik Fransaya öz başına getməmişdir, Moskvada olarkən Qorbaçovdan dəstək almışdı. İş-peşəsi nifrət toxumu əkib, fəlakət biçmək olan ermənilərin bədnam “Qarabağ Komitəsi” və “Krunk” cəmiyyəti tezliklə açıq fəaliyyətə başladılar. Ermənistanda yaşayan Azərbaycanlılara hədə-qorxu gəlir, onları təhqir edir, mal-qara və əmlakını əllərindən alır, dədə- baba yurdlarından qovurdular. 1988-ci il fevralın 22-də Əsgəranda iki ağdamlı gənc düşmən gülləsinin qurbanı oldu: ilk qan töküldü. Masis və Qafan rayonlarında vəziyyət daha da gərginləşdi. İlk qaçqınlar axını Azərbaycana üz tutdu. Fevralın 25-də Ermənistan milli televiziyası ilə çıxış edən katalikoz Vazgen bədnam siyasətə dini dəstək verdi. Ertəsi gün isə şair Silva Kaputikyan televiziya ilə xalqına müraciət etdi, Qorbaçovun onları dəstəklədiyini və onun Qarabağla bağlı tarixi “ədalətsizliyi” aradan qaldıracağını söylədi. Beləliklə, hələ də Moskvaya Kremlin qanunlarına inamını itirməyən azərbaycanlılar, çaşqın halda nə isə gözlədikləri bir vaxtda “Böyük Ermənistan” ideoloqları illərdən bəri hazırladıqları ssenarinin növbəti səhifələrini məqsədyönlü şəkildə həyata keçirirdilər. Növbəti hadisələri çox gözləmək lazım gəlmədi. Fevralın 27-də Sumqayıtda daxil olan cinayətkar qruplar əhali arasında ekstremist- əhval-ruhiyyəli iş aparmağa başladılar. Şəxsən şahidiyəm ki, Lenin meydanında bazar və univermağın ətrafında camaatı başına toplayan, əsasən meşin gödəkçələr geyinmiş bu naməlum şəxslər özlərini Ermənistandan qaçmış soydaşlarımız kimi qələmə vermiş, ermənilərin onlara necə divan tutduqlarından danışdılar.

Belə qızıqdırıcı söhbətlər təsirsiz qalmadı. Təhrikçilər əhalinin qeyri-sağlam qüvvələrini, xüsusən də yetkinləşməmiş gəncləri inandıraraq cürbəcür şüarlarla meydana topladılar, mitinqlər başladı və Sumqayıtda yaşayn ermənilərə divan tutmaq çağırışları eşidildi. Şəhərin bəzi baş bilənləri əhalinin şayiələrə uymamağa, təmkinli olmağa çağırırsa da, artıq gec idi, düşmən öz işini görmüşdü. Elə həmin andan qanuna zidd hərəkətlər baş alıb getdi. Fevralın 28-29-da təhrikçi dəstə şəhərin azyaşlı emosiyalara uyğun gənclərini kor təbii axını ilə faciəli hadisələrə yol açdı və aradan çıxdı. Ondan sonra meşin gödəkçəliləri şəhərdə “gördüm” deyən olmadı.

Qəribədir ki, həmin günlər Sumqayıt şəhərinin rəhbəri məzuniyyətə çıxarılmış, milis rəisi işdən azad edilmiş, DTK şəhər şöbəsinin rəisi isə başqa işə keçirilmişdir. Şəhəri sanki bilərəkdən başsız qoymuşdular.

Paşanın “hünəri”

Fevralın 28-də Sumqayıtda iğtişaşlar daha geniş miqyas aldı. İtaətsizlik baş alıb gedirdi. Hüquq-mühafizə orqanları iflic vəziyyətə salınmışdı. 50-dən artıq mədəni-məişət obyekti dağıdıldı. 40-dan çox

avtomaşın sındırıldı və ya yandırıldı, 200-dən artıq mənzil talan edildi, 400-dən çox adam bədən xəsarəti aldı. Şəhərə təxminən 10 milyon ABŞ dolları məbləğində maddi ziyan vuruldu.

“Paşa” ləqəbi ilə meydana atılmış Sumqayıt ermənisi Eduard Qriqoryan “komandası” ilə qanlı aksiyalarda 26-sı erməni olmaqla 32 nəfər sakini qətlə yetirdi. Buna qədər o, iki dəfə cinayət törətdiyinə görə məhkum olunmuşdu. Gözünü qan örtmüş ədəbaz Paşa gizləncə özünü millətinin qəhrəmanı sayırdı. Onun özü qanlı aksiyalarda nümunə göstərməkdən çəkinmədi: 6 ermənini öldürdü, neçə erməni qızını zorladı. Sən demə o, “Krunq” cəmiyyətinin fəal üzvlərindən imiş. Beli bağlı olduğuna görə heç nədən çəkinmirdi. Paşanın cəza qruplarını talan və qətlər üçün yönəltdiyi ünvanlar isə “Krunq”a haqq ödəməyən ermənlərin mənzilləri idi.

Eyruz Məmmədov deyir ki, istintaq materiallarından məlum olduğuna görə hələ fevralın ortalarında Paşanın yaşadığı mənzilə Yerevandan bir qrup emissar gəlmiş. Onlar iki dəfə məhkum olunmuş, cinayətə həris Paşanı təlimatlandırmış, pul və narkotik vasitələr vermişlər. Ertəsi gün isə Qriqoryan tapşırıq üzrə fəaliyyətə başlayaraq ətrafına xeyli səbatsız gənci toplayıb və bəzi əməliyyatlarda iştirak etsələr, onlara çoxlu pul verəcəklərini bildirməklə talanlara, qətlərə təhrik etdilər.

3 gün ərzində şəhərdə sabitliyi bərpa etmək naminə heç bir tədbir görməyən hakimiyyət dairələri yalnız dalğa yatandan sonra, martın 1-də Sumqayıtda fəvqəladə vəziyyət elan etdilər. Bundan sonra komendant saati və pasport rejiminin heç bir mənası yox idi. Amma, görünür, bu Moskvadan göndərilmiş istintaq qrupunun rahat işləməsi üçün lazım imiş. Hadisələrə görə minə yaxın adam şübhəli şəxs qismində saxlandı, 500 nəfər həbs olundu, 94 nəfər mühakimə edildi. Dəstə başçısı Eduard Qriqoryana 12 il, dəstə üzvü Taleh İsmayılova isə 15 il həbs cəzası verildi. Əhməd Əhmədov erməni lobbisinin hay-küyü ilə güllələndi. İkinci qrup əlil olan Elçin Gəncəliyev istintaq dövründə işgəncələrə dözməyərək təcridxana kamerasında özünü asdı.

Qriqoryanın arxasında dayanan qüvvələr onu hər vəchlə cəzadan qurtarmağa çalışırdılar. Təşkilatçılar istintağın gedişində həqiqətin yayındırılmasına çalışır, Paşanın əməllərini gizlədir, kimisə başçı kimi qələmə verirdilər. Çox çəkmədi ki, Sumqayıtda həbs edilib, cinayət məsuliyyətinə cəlb edilən Paşa erməni lobbisinin və Moskvadakı havadarların köməkliliyi ilə Azərbaycandan alınıb Stapropol diyarına göndərildi. Onu müdafiə edən erməni kütləvi informasiya vasitələri Qriqoryanın yalınış tutulduğunu yazırdı. İstintaq materialları onun qatı cinayətkar olduğunu sübuta yetirsə də, sonradan cəzası 9 ilə endirildi.

Xatırladım ki, “Sumqayıtın əks- sədası” filminin çəkiliş qrupu bütün maneələrə rəğmən Paşadan müsahibə almaq üçün Stavropol vilayətinə getmiş və hansı yollarsa məqsədinə çatmışdır. O, iğtişaslara qoşulduğunu boynuna alsada, cinayətkarlara rəhbərlik etdiyini danmış, adam öldürdüyünü, erməni qızlarını zorladığını etiraf etməmişdir. Paşa bir şeyi anlamaq istəmirdi ki, qətlə yetirdiyi adamların qohumları və zorladığı qızların özləri hüquq – mühafizə orqanlarında üzləşmə zamanı cinayətlərin başında məhz onun durduğunu təsdiq etmişdilər. Sonra çəkiliş qrupunun hansısa “Ostankino”dan deyil, məhz Azərbaycandan gəldiyini öyrənən Qriqoryan aldadıldığına görə bərk əsəbləşərək həmkarımızı hədələməkdən də çəkinməmişdi.

“Nə üçün Sumqayıt?!”

Yəqin ki, mərhum akademik Ziya Bünyadovun bu başlıq altında “Elm” qəzetinin 13 may 1989-cu il tarixli nömrəsində dərc etdirdiyi məqaləni xatırlayanlar olar. O, yazısında erməni daşnaklarının tarix boyu eyni ssenari üzrə türklərə qarşı törətdikləri alçaq əməlləri təkzibedilməz faktlarla oxuculara çatdırmış, A. Hovanesyanın Yerevanda çıxan “Kommunist” qəzetində “Suayrıcı” məqaləsinə tutarlı cavab vermişdir. Mərhum akademik yazırdı ki, “Qarabağ komitəsinin” Sumqayıtda yaşayan üzvləri hadisələrdən bir qədər əvvəl əmanət kassalarında olan pullarını kütləvi sürətdə çıxarmağa başlayıblar. Məndən yuxarı erməni dekabr-fevral aylarında 8 milyon 343 min 691 rubl pul çıxarıb. Sumqayıtı tərk edib. Bu bir daha sübut edir ki, Sumqayıt olayları qabaqcadan düşünülmüş planlı bir aksiya idi. Daha sonra məqalədə cinayəti törətməkdən ötrü nə üçün məhz Sumqayıtın seçilməsinə aydınlıq gətirilir. Bizim də bildiyimizə görə o zaman 260.000 əhalisi olan Sumqayıtda yaşayanların əksəriyyəti gənclər idi. Onlar əsasən rayonlardan axışib gəlmişdilər və valideyn nəzarətindən uzaq idilər. Məhz belə gəncləri ələ almaq asan olardı. Bundan başqa Sumqayıtın ekoloji durumu da gərgin idi. İldə bir neçə zərərli istehsalat işə salınırdı. Adamlar bezgin vəziyyətdə idi. Mənzil tikintisi təlabatı ödəmirdi: ev növbəsində 17.000 adam dayanmışdı. Gecəqondularda 20.000 adam yaşayırdı. İcbari iş almış 20.000 dustaq da burada yerləşdirilmişdir. Cinayət üçün münbit şərait olan bu şəhərdə bir qılgıncım bəhs edirdi ki, aləm bir-birinə qarışsın və necə deyərlər yalan yerisin. Bunu nəzərə alan erməni millətçiləri və onların Moskvadakı havadarları Sumqayıtda qan tökməklə bütün dünyaya car çəkmək istəyirdilər ki, Azərbaycanlılar erməniləri dinc yaşamağa qoymur, onları fiziki və mənəvi cəhətdən məhv etmək istəyirlər. Dünya ictimaiyyətinin buna inanması asan olacaqdı. Elə inanmışdı da.

Ermənilərin operativ hay-küyü

Talanlar ərəfəsində İsveçdən Artəşes Qabrielyan adlı bir erməni öz video kamerası ilə Sumqayıta gələrək qabacadan planlaşdırılmış hadisələri lentə almaq üçün rahat mövqe seçmişdir. O, lentə aldığı hadisələrə belə bir ad qoymuşdu: “Bizi başkəsənlərdən xilas edin.” Həmin film xarici ölkələrdə fəaliyyət göstərən erməni mərkəzləri üçün nəzərdə tutulmuşdu. Aydındır ki, Qabrielyanın çəkdiyi kadrlar hansı məqsədləri güdürdü.

Bədnam qonşular onlara qarşı yönəldilən yeni “genosid”i xarici mətbuat səhifələrində işıqlandırır, xislətlərinə uyğun şəkildə ağlayıb qan-yaş tökürdülər. “Azadlıq” radiostansiyasının erməni redaksiyasının baş redaktoru Eduard Ohanesyan həmin günlərdə dəridən-qabıqdan çıxır, Sumqayıt hadisələrini bəşər tarixində görünməmiş bir aksiya adlandırır. Ermənilər ölənlərin sayının 32 deyil, 500 nəfərdən çox olduğunu iddia edirdilər. Yerevanda təcili olaraq “Sumqayıt, genosid, qlasnost” adlı kitab nəşr olunub bütün ölkəyə yayılmışdı. Martın birində Sumqayıtda komendant saati tətbiq olunandan sonra DİN general-leytenantı V. Krayev şəhərə komendant təyin edildi. Krayevin əmri ilə bütün erməni ailələri evlərindən çıxarılaraq şəhər partiya komitəsinin akt zalına, mədəniyyət evlərinə, sanatoriyalara yerləşdirilirdi. Komendantın dediyinə görə bu ermənilərin təhlükəsizliyi üçün edilirdi.

O zaman 100-lərlə adam tutulub, milis şöbəsinə aparıldı, dindirilirdi. Yersiz şayiələr də baş alıb gedirdi. Məsələn: Babayan familiarı bir erməni Moskvadan gəlmiş nümayəndələri görüb qışqıra-qışqıra danışmışdı ki, guya martın üçündə mədəniyyət evinin arxasında 2 erməni uşağının başını kəsib atırlar. İstintaq qrupunun rəhbəri SSRİ Baş Prokurorluğunun mühüm işlər üzrə müstəntiqi V. Qalkin təcili olaraq faktı yoxlamaq üçün hadisə yerinə adam göndərmiş və şayiə yalan çıxmışdı. Sonralar Babayan kimilər qeyd elədilər ki, 15 erməni qadını öldürülüb. Beləcə, ermənilər öz çirkin əməllərindən əl çəkmirdilər. Əslində isə Azərbaycanlı ailələr bir çox ermənini öz evlərində gizlətməklə Paşanın cinayətkar dəstəsindən qorunmuşdu. Şəhərin komendantı Krayev Moskvada çap olunan “Pravda ”

qəzetinin 21 mart 1988-ci il tarixli sayındakı müsahibəsində bu barədə demişdi: “Ölüm çox ola bilərdi, əgər yerli əhali kömək etməsəydi. Bir avtobus sürücüsü elə həmin gün 10 erməni ailəsini öz doğma rayonu Şəkiyə aparıb...”.

Həmyerlimiz ixtisasca mühəndis olan Ramiq Süleymanoğlu da Sumqayıt hadisələrini dərinlən araşdırın və ayrı-ayrı mətbuat orqanlarında bu mövzuda maraqlı analitik məqalələrlə çıxış edən az saylı ziyalılarından idi. Mən ötən yay Ramiqlə şəxsən tanış olmuş və Sumqayıt hadisələrinin növbəti ildönümündə ondan müsahibə almağı nəzərdə tutmuşdum. Amma bu günlərdə fədakar insanın vəfat etdiyini eşidəndə təəssüf hisləri keçirməkdən başqa əlimdən heç nə gəlmədi. Yaxşı ki, həmkarım Eyruz Məmmədov kitabında Ramiq Süleymanoğlunu xüsusi qeyd edib və onun yazılarından bəzi nümunələri misal gətirib. Məsələn, Ramiq yazırdı ki, Sumqayıtın hədəf seçilməsi Ermənistanda və Dağlıq Qarabağda yaşayan azərbaycanlıları kütləvi şəkildə vəhşicəsinə öz yurd-yuvalarından didərgin salmaq və və bu işğalçılıq aktlarına məhz əks-tədbir kimi qələmə vermək məqsədi güdürdü. Sumqayıt hadisələrindən sonra bu şəhərdən və Bakıdan qaçqın düşmüş ermənilərin hesabına Dağlıq Qarabağda əhalinin tərkibini ermənilərin xeyrinə dəyişmək və bununla da vilayətdə gərginliyi daha da artırmaq, bədnam “Krunk” cəmiyyəti və “Qarabağ komitəsinin” planlarından xəbərsiz olan və ya bu təşkilatların mənfur niyyətləri haqqında az təsəvvürə malik olan erməni xalqının gözündə düşmən türk obrazını təzələmək istəyi də mübahisəedilməzdir.

.... Sumqayıtda “uğur”la icra edilən erməni qırğınından vur-tut ikicə gün sonra Stepanakertdə “Sumqayıt genosidi”nə abidə ucaldılması planlı təxribatı onların özlərinin törətməsini sübut edən aşkar faktdır. Axı, uşaq da bilir ki, iki günə abidə düzəltmək və yerinə qoymaq mümkün deyil.

Bax belə, qaranlıq mətləblərə nə qədər çox aydınlıq gətirsək, ermənilərin şər və böhtan üçün faktları bir o qədər azalar. Dünya ictimaiyyəti də kimin haqlı, kimin haqsız olduğuna bir daha əmin olar. Bu baxımdan, Sumqayıt Şəhər Gənclər və İdman Baş İdarəsinin təşəbbüsü ilə gənclər təşkilatları fəallığının ötən il yanvarından təşkil etdiyi “e-mail hücumu” aksiyalarının davamı 20 yanvar, Xocalı soyqırımı, Sumqayıt hadisələri barədə kitabların ingilis, rus, fransız və alman dillərində çapı və sair tədbirlər tədqirəlayiqdir.

Əli Nəcəfxanlı

“Azərbaycan” 02 mart 2011

Sumqayıt olayları: Mələk cildinə girmiş şeytan

Bu qaniçən adamı tanıyanlar onunla ehtiyatlı davransınlar

«Bizi toka verir, huşumuzu itirənə qədər döyüb izahat alırdılar»

1988-ci il Sumqayıt hadisələrinə görə barəsində güllələnmə hökmü çıxarılan Əhməd Əhmədovun böyük qardaşı Əhmədağa Moskvada bir ay davam edən məhkəmə prosesində iştirak edib. O, “Azadlıq”ın əməkdaşlarına həmin məhkəmə prosesinin gedişi və qardaşının ölüm hökmünün ləğvi üçün edilən cəhdlər, bu prosesə Azərbaycanda verilən reaksiyalar, Bakıda görüşdüyü adamlarla söhbətləri barədə danışıb. Bu müsahibəni təqdim etməmişdən əvvəl 1988-ci ilə qayıdaq.

Moskva, 19 oktyabr, 1988-ci il. Məhkəmənin ikinci günü...Çərşənbə axşamı. Məhkəmənin iclası səhər saat 10:25-də başlayır. İttiham hökmünün oxunması davam edir. Saat 12-də hökmün oxunması başa çatır. Fasilədən sonra ittiham olunanların sorğusu başlayır.

Əhmədovdan özünü prokurorun oxuduğu ittihamla bağlı günahkar sayıb-saymadığı soruşulur. Əhmədov cavab verir ki, özünü yalnız Azərbaycan SSR-in Cinayət Məcəlləsinin 72-ci maddəsi ilə, yəni kütləvi ixtişaşlar, talanlar və evləri yandırmaqda günahkar bilir.

İsmayılov və Cəfərov da Əhmədovun dediklərini təkrar edirlər.

Əhmədov ilkin istintaqda verdiyi ifadələrdən imtina edir. O, heç kimi öldürmədiyini, hətta bu fikrə düşmədiyini deyir. İkinci istintaqda verdiyi ifadədə Əhmədov ölümlərdə iştirak etdiyini bildirmiş və bunları necə həyata keçirdiyini təsvir etmişdi. Prokurorun və ermənilərin vəkili Ruştuninin “siz ilkin istintaq zamanı niyə özünüzü ölümlərdə təqsirkar bilmisiniz” sualına Əhmədov belə cavab verib: “Sumqayıtda məni döyür, incidirdilər, olmanın əzab verirdilər. Müstəntiq məni şantaj edib istədiklərini yazmağa məcbur edirdi”.

“Sizi kim döyürdü, kim sizi yalan izahat verməyə məcbur edirdi” sualına isə Əhmədov belə cavab verib:

- Bunu azərbaycanlı, adını bilmədiyim müstəntiq edirdi, amma görsəm tanıyaram?!

Əslində Əhmədov müstəntiq Arif Babayevi yaxşı tanıyırdı. Bu adam “mələk donuna girib” vəkillər İvankov və Rauf Kərimovun köməyi ilə “boynuna al, cəzan az olar” prinsipi ilə ona istədiklərini yazdırmışdılar. Hələ utanmadan Arif Babayev Əhmədin ata evinə gəlmiş, onun olmayan pencəyinin Əhməd özününkü bilsin deyər valideynlərindən xahiş də etmişdi.

Bakı, 1989-cu il...

Şad xəbər və...Moskvadan gələn “qara məktub”

Əhmədağanın sözlərinə görə, 1989-cu ilin sonlarında Azərbaycan SSR prokurorluğunun cinayət işlərinə məhkəmələrdə baxılması üzrə nəzarət şöbəsinin prokuroru C.İ. İsmayılovdan Əhmədin cəzasının dəyişdirilməsi ilə bağlı məktub alıblar. Məktubda deyilirdi: “Oğlunuz Əhmədov Əhməd SSRİ Ali Məhkəməsinin Cinayət İşləri üzrə Məhkəmə Kollegiyasının 1988-ci il 18 noyabr tarixli hökmü ilə müstəsna cəza növü olan güllələnməyə məhkum edilmiş, lakin SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin fərmanı ilə güllələnmə cəzası dəyişdirilərək, həbs cəzası ilə əvəz edilmişdir”.

Bu qərarın hansı şəraitdə çıxarıldığı, kimlərin həmin prosesdə iştirak etdiyi hələ ki, məlum deyil. Əhmədağa deyir ki, ölüm hökmünün ləğvi ilə bağlı məktubu alandan sonra sevindiklərindən qurban da kəsiblər: “Amma üstündən 6 ay keçəndən sonra Moskvadan ölüm hökmünün yerinə yetirildiyi ilə bağlı məktub aldım”. Əhmədin anası onu “qara məktub” adlandırmışdı. Maraqlıdır ki, SSRİ Ali Məhkəməsinin Cinayət İşləri üzrə Məhkəmə Kollegiyasının sədri S.B.Romazinin 1990-cı il iyunun 13-də imzaladığı məktub Sumqayıt şəhəri, 1-ci mikrorayon, ev 35, mənzil 3-də yaşayan Əhmədin anası Telli xanımın adına göndərilmişdi. 02D-579-88 sayılı məktubda yazılırdı: “...Nəzərinizə çatdırırıq ki, Cinayət İşləri üzrə Məhkəmə Kollegiyasının 1988-ci il noyabrın 18-də Əhməd İmani oğlu Əhmədov barəsində çıxardığı müstəsna ölüm hökmü yerinə yetirilib. Ölüm haqqında şəhadətnaməni Sumqayıt Şəhər Xalq Deputatları Sovetinin VVAQ şöbəsindən ala bilərsiniz”...

Moskva...19 oktyabr, 1988-ci il...Günün ikinci yarısı...

Fasilədən sonra hakim SSRİ prokurorluğu əməkdaşlarının Sumqayıtda hadisə yerlərində çəkdikləri lentlərə baxmağı təklif edir. Filmdə Əhmədov istintaq qrupunun üzvləri və hal şahidləri ilə hadisə yerlərinə aparılır. Məlum olur ki, bu yerlərdə Əhmədov erməni millətindən olanların öldürülməsində iştirak edib. Baxışdan sonra Əhmədov təsdiq edir ki, o yalan danışır. Ona görə yalan danışır ki, onu buna döyə-döyə məcbur ediblər.

Azərbaycan KP MK-nın “Sumqayıt Şəhər Partiya Komitəsi bürosunun əhali arasında təşkilatçılıq işində böyük nöqsanları, siyasi naşılığı və şəhərdə faciəli hadisələrin qarşısını almaqda fəaliyyətsizliyi haqqında” qərarından çıxarış: “Mürəkkəb şəraitdə şəhərin bir sıra partiya, sovet, təsərrüfat rəhbərləri, partiya fəalları, kommunistləri qətiyyətsiz olmuş və özlərini itirmiş, başlanan hadisələrin nəticələrinin nə qədər təhlükəli ola biləcəyinə lazımınca əhəmiyyət verməmişlər. Əmək kollektivləri şuluqluğun dayandırılması üçün ayağa qaldırılmamış, əslində xalq drujinaları fəaliyyət göstərməmişlər. Şəhərdə asayışı bərpa etmək üçün fəvqəladə tədbirlər görmək lazım gəlmişdir. Prokurorluq cinayətləri təhqiq edir, baskarları və təhrikçiləri üzə çıxarır”.

1988-ci il 20 oktyabr, həftənin cümə günü...

Əhmədovla birlikdə mühakimə olunan İsmayılov və Cəfərovun taleyinə Moskvada güllələnmə yazılmasa da, ölüm onlara həbsxanadan qayıtmaq imkanı vermədi. Həm İsmayılov, həm də Cəfərov ayrı-ayrı illərdə həbsxanada dünyalarını dəyişdilər.

Şəhər saat 10:00-da İsmayılov ifadə verməkdə davam edir. Sonra Cəfərov ifadə verir. O, ifadəsində heç kimi öldürmədiyini təsdiq edir, heç bu fikirdə olmadığını deyir. Bircə onu təsdiq edir ki, avtovağzalın gəlində 41-ci məhəlləyə gedənlərə qoşulub yerdən bir ağac parçası tapıb, ola bilər ki, kimisə bu ağacla vurub. İlk istintaqa verdiyi ifadədə Cəfərov şuluq salanlara qoşulanda əlində balta

olduğunu söyləmişdi. İttihamçı prokurorun “Talan və yağınlarda hansı rol oynadın” sualına Cəfərov belə cavab verir: “Mən həyətdə ocaq qaladım, hansısa erməni evindən həyətdə tökülən şəkilləri yandırdım”.

İttihamçı prokuror: “Bəs ilkin istintaqda niyə başqa ifadə vermişdin?”

Cəfərov deyir: “Məni elektrikle öldürməklə qorxudur və huşumu itirənəcən döyürdülər”.

Mühakimə olunanlar bir-birlərinə baxıb gülürlər. Mühakimə olunanların vəkilləri Yaşın, Sadıxova, Abdullayeva suallarında məsələnin kökünü araşdırmaq, Sumqayıt hadisələrini Qarabağda və Ermənistanda baş verən azərbaycanlılara qarşı azğınlıqlardan coşmuş kütlənin qisası kimi qiymətləndirirlər.

Cəfərov ermənilərin qətlə yetirilməsində iştirakı olmadığını bir daha söyləyəndən sonra prokuror məhkəməyə bir məktub təqdim edir. Məktubu Cəfərov həbsxanadan valideynlərinə yazmışdı. Guya bu məktub bir azərbaycanlıda tapılmışdı. Cəfərov yazırdı: “Vəziyyətim yaxşıdır. Tezliklə evə dönəcəyimə inanıram. Amma bir xahişim var, ata. Məhkəmədə şahid kimi ifadə verənlərin evinə get. Onlardan xahiş elə ki, mənim əleyhimə ifadə verməsinlər. Üzümə durmasınlar. Bir də xahiş edirəm. Bunu mütləq elə”...

Cəfərov məktubu yazdığını təsdiq etsə də, bununla bağlı heç bir suala cavab verməyəcəyini bildirir. Hakim Cəfərovun sonuncu təklifi ilə razılaşır və sonrakı mərhələlərdə ona valideynlərinə yazdığı məktubla bağlı suallara cavab verməməsinə şərait yaradır.

Surxay Hüseynli, Azər Hüseynbala

“Azadlıq” 03 mart 2011

Cahangir Müslümzadəni kimlər qurban verdi?

Dəstələri meydana zavod, idarə rəhbərləri niyə göndərirdi?

Siyasi Büronun üzvü Aleksandr Yakovlevin köməkçisi Mikoyanın ailəsində tərbiyə olunmuşdu. 1988-ci ildə o, S.Kaputikyanı və Z.Balayanı Yakovlevlə görüşdü.

Qorbaçovla görüş

Bu cütlük Yakovlevə bəyan etdi ki, Dağlıq Qarabağda ermənilərin hüquqları pozulur, onlar alçaldılır. Buna görə də bu regionu Azərbaycandan alıb Ermənistana vermək lazımdır. Yakovlev onları Qorbaçovun yanına gətirdi. Baş katib onları başa salmaq istədi. Sizin bu tələbiniz böyük qan tökülməsinə səbəb oldu. Vəziyyət gərginləşdi. 1988-ci ilin fevralında vilayət Ermənistana keçdiyini bəyan etdi. Əvvəlcə, Azərbaycan KP MK-nın ikinci katibi Stepanakertə gəldi, onu zaldan qovdular. Sonra vilayət mərkəzinə gələn birinci katib Kamran Bağirov da vilayətdən eyni üsulla yola salınmışdı. Moskva məqamı əldən verdi və qarşıdurmada qan töküldü.

Rusiya qaçqınlara hələ də yuxarıdan baxır. Azərbaycan təcrübəsi göstərir ki, qaçqınlara biganəlik çox təhlükəlidir. 1988-ci ilin fevralında Sumqayıtda baş verən talanlar qanla, insanların öldürülməsi ilə qurtardı. Niyə bu talanlar Sumqayıtda baş verdi? Sumqayıta xeyli qaçqın gəlmişdi və kimlərsə bu “qızgın kütlədən” öz məqsədinə çatmaq üçün istifadə etdi.

Qafan “əzabkeşləri”...

Viktor Krivopuskov, “Sbornik MVD SSR” jurnalı, 1991-ci il:

- Yaxşı yadımdadır. Mən jurnala məqalə yazmaq üçün 1987-ci il və 1988-ci ilin iki ayında Sumqayıtda baş verən hadisələr haqqında məlumatların hamısını oxudum. Diqqət çəkən elə bir hadisə tapmadım. Sumqayıtda qanlı fevrala qədər yalnız kriminal - məişətlə bağlı cinayətlər baş vermişdi. Azərbaycan SSR DİN-dən fevralın 26-da baş vermiş azsaylı mitinq haqqında məlumat verilirdi. Göstərilirdi ki, bu mitinq baş katib M.Qorbaçovun Azərbaycan və erməni xalqlarına müraciəti ilə bağlı olmuşdur. Mitinq Lenin adına meydana keçirilmişdi.

Mitinqin ermənilər əleyhinə qızgın hiddətlə başa çatdığı qeyd olunsada, nə respublika, nə də ittifaq səviyyəsində elə qayğı yaratmadığı göstərilirdi. Bu mitinq sonu bilinməyən və perspektivi olmayan hadisəyə aid edilirdi. Mən 26 fevral mitinqi ilə bağlı rəhbərliyin digər dərkənarını tapmadım.

Mitinq təsadüfi deyildi...

Lakin hadisələrin sonrakı təhlili göstərdi ki, mitinqin təşkili və məzmunu heç də təsadüfi deyilmiş. Birincisi, çoxmillətli şəhərdə mitinqə yalnız azərbaycanlılar gəlmişdilər. İkincisi, mitinqi ikinci katib Mələk Bayramova aparsa da, ermənilərin ünvanına ciddi hədələr səsləndirilirdi. Qarabağda və Ermənistanda azərbaycanlılara divan tutulduğu deyilirdi. Mitinqdə hətta “Qafan əzabkeşləri”nin iştirakı barədə məlumat yayılmışdı. Ermənilərin Sumqayıtda yaxşı yaşaması, daha çox intellektli sahələrdə işləməsi qeyd olunurdu. Mitinqdə “ermənilərə ölüm!” şüarları da ara-sıra səslənirdi.

SSRİ DİN-nin fevralın 27-nə olan məlumatında Sumqayıtda millətlərarası münasibətlərin gərginləşməsi haqda bir neçə dəfə məlumat verilmişdi. Göstərilirdi ki, ermənilər əleyhinə mitinq təşkil edilməmiş, kortəbii olmuşdu. Şəhər partiya komitəsinin təşkilatçılığı olmadığına görə mitinq təhlükəli

istiqlamətə gedir. Amma bir çox dəstələri meydana zavodların, idarə və müəssisələrin rəhbərləri göndərirdilər. Bu ərəfədə şəhərə qayıdan Cahangir Müslümzadə mitinqi ələ almağa cəhd göstərsə də, heç nəyə nail ola bilmir. Ermənilərdən intiqam almağa köklənmiş kütləni ardınca aparmaq, mərkəzdən uzaqlaşdırmaq istəyi baş tutmur. Lakin tribunadan çıxış edən 25 nömrəli məktəbin direktoru, Ərəblinski adına teatrın aktrisası və digərləri onu eşitmədilər, onlar meydanı erməniləri Qarabağ məsələsinə, Qafan əzabkeşlərinə görə cəzalandırmağa, ermənilərə qarşı ciddi tədbirlər görməyə, öldürməyə, Sumqayıtdan qovmağa çağırırdılar. Çıxışların çoxu “ermənilərə ölüm!” şüarı ilə qurtarırdı. Meydanda intiqam kütləvi psixoz və isterika atmosferi yaratmışdı. Tribunada çıxış edənlərin biri müsəlmanları dinsizlərə qarşı mübarizəyə çağırırdı. Gərginlik son həddə, vəziyyət idarəolunmaz hala çatmışdı.

Fevralın 27-də axşam vəziyyət daha da gərginləşdi, talanlar başladı. Çağırışlardan qızıışan mitinq iştirakçılarına üstəlik, spirtli içkilər də paylandı və onlar heç bir müqavimətə rast gəlmədən talanlara başladılar, erməniləri döydülər və öldürdülər. Respublikanın, şəhərin partiya-sovet, hüquq-mühafizə orqanları talançılara qarşı heç bir tədbir görmədilər. Sumqayıt tamamilə talançıların əlinə keçdi.

Hakimiyyətsizliyin acı nəticələri...

Fevralın 27-də hakimiyyətsizliyi görən sakinlər 28-də küçələrə daha çox çıxdılar. Onların bir çoxu ağac dəyənəklərlə, balta və armatur kəsikləri ilə silahlanmışdılar.

Fevralın 29-da Sumqayıta qoşun yeridildi. Onlar da şəhərə nəzarəti ələ ala bilmədi. Məsələ ondaydı ki, qoşunlara silah işlətməyə icazə verilməmişdi. Verilsəydi belə, buna imkanları yoxdu. Çünki daxili qoşun əsgərlərinə 20 barıt patronu verilmişdi. Zərərçəkənlərə zabit və əsgərlər kömək edə bilmirdilər. Qoşunların hərəkətsizliyini görən talançılar onlara hücum etməyə başladılar. Operativ məlumata görə, 270 hərbi yaralanmışdı. Yalnız axşam qoşunlar ciddi tədbir görməyə başladılar.

Rəsmi məlumata görə, 26 erməni, 6 azərbaycanlı öldürülmüşdü. Şahid ifadəsinə görə, 6 azərbaycanlı piyadanın zirehli maşınının altında qalmışdı. Hadisə belə olmuşdu. Fevralın 29-da talançılar piyadanın zirehli maşınını yandırmış, tüstüdən boğulan sürücü əsgər huşunu itirmiş və sükan əlindən çıxmışdı.

Vicdanlı azərbaycanlılar olmasaydı, ölənlərin sayı qat-qat çox olardı. Onların bir çoxu özünü, ailəsini təhlükə qarşısında qoyaraq qonşularını, iş yoldaşlarını xilas etmişdilər. Azərbaycanlı qadın Xanım İsmayılova qəhrəmanlıq göstərərək onlarla adamı xilas etmişdi. Onun haqqında respublika DIN-də, erməni qaçqınlardan, hətta Silva Kaputikyandan da xoş sözlər eşitmişdim. S.Kaputikyan bu qadın haqqında poema da yazmışdı.

Xanım İsmayılova 3-cü mikrorayonda yaşayırdı. O, kiçik evində 13 erməni gizlətmişdi. Talançılar bundan xəbər tutmuşdular, qapını sındırıb içəri keçərkən Xanım sinəsini irəli vermiş, talançıları saxlamışdı.

- Sizə içəri girməyə icazə vermərəm. Sizə qan lazımdır, mənim qanıma tökün.

O, bıçaq götürüb əlini kəsir: “Onlar mənim qonşularımdır”, - deyir.

SSRİ baş prokurorluğunun qərarı ilə 80 epizod üzrə cinayət işi başladı.

Amma üç gün şəhəri talançılara verən rəhbərlərə yalnız partiya cəzaları verildi.

Bu məlumatlar səndən başqa kiməsə lazımdımı?..

Mənimlə bir yerdə işləyən Qudkov və Tkaç Sumqayıt hadisələrinin istintaqında iştirak etmişdilər. Vasili Tkaç bir dəfə mənə dedi: “Niyə mənə Sumqayıtla bağlı bu qədər sual verirsən?.. Bakıda olanda DİN-in kitabxanasına gir, Sumqayıt qəzetlərini vərəqlə, hər şey sənə aydın olar. Ancaq bilmirəm, bu məlumatlar səndən başqa kiməsə lazımdımı?”...

Surxay Hüseynli, Azər Hüseynbala

“Azadlıq” 05 mart 2011

Erməni yazıçıların demarşı

Azad İsmayılov: «Sizinlə belə danışmaq lazımdır. Ölməsəniz, susmursunuz!»

başlanğıcı ötən saylarımızda

Moskva, 1988-ci il. 3 noyabr...

Məhkəmə iclasında fasilə elan olunur. Məhkəmənin növbəti iclası noyabrın 10-da keçiriləcək. Proses iştirakçıları zaldan çıxarkən münafişə yaranır. İsmayılovun atası zalda səs-küy salan ermənilərlə mübahisə edir. Səbri tükənmiş Azad kişi üzünü ermənilərə tutub deyir: “Sizinlə belə danışmaq lazımdır. Ölməsəniz, susmursunuz!”.

Dava düşməsin deyə mülki geyimli milislər erməniləri sakitləşdirir, beş azərbaycanlıyı zaldan çıxarırlar. Milislər gələndə 30-40 erməni məhkəmə qarşısında qışqırır, yarım saat sonra çəkilib gedirlər.

Moskva, 1988-ci il. 10 noyabr...

Vəkil Ruştuni Müslümzadənin məhkəməyə şahid qismində dəvət edilməsi ilə bağlı vəsadəti təmin edilmədiyi üçün SSRİ Ali Məhkəməsinin sədri V.Terebilovun və SSRİ Ali Məhkəməsinin üzvü R.Brizenin adına Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətindən daxil olmuş teleqramı oxumaq üçün söz istəyir. Teleqramda deyilir: “1988-ci il may ayının 21-də Azərbaycan KP MK-nın plenumunda Sumqayıt Şəhər Partiya Komitəsinin birinci katibi C.Müslümzadə Sumqayıt hadisələrinə görə respublika rəhbərliyini günahlandırır. Bundan əvvəl C.Müslümzadə Azərbaycan KP MK bürosunda şəxsi məsələsi müzakirə edilərkən bu barədə daha geniş məlumat vermişdir. Onun çıxışı ilə stenoqramda tanış olmaq mümkündür. Biz bu plenumun iştirakçıları kimi C.Müslümzadənin çıxışlarına diqqət yetirməyinizi xahiş edirik. Sizdən xahiş edirik ki, bu məsələyə məhkəmə iclaslarında aydınlıq gətirəsiniz”.

Q.Poqosyan, Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti Partiya Komitəsinin birinci katibi;

Z.Movsesyan, Stepanakert Şəhər Partiya Komitəsinin birinci katibi;

V.Qriqoryan, Martuni Rayon Partiya Komitəsinin birinci katibi;

Q.Baqiryan, Hadrut Rayon Partiya Komitəsinin birinci katibi;

Ə.Vartanyan, Mardakert Rayon Partiya Komitəsinin keçmiş birinci katibi;

S.Petrosyan, Martuni Rayon Partiya Komitəsinin keçmiş birinci katibi.

Ərizəyə C.Müslümzadənin ünvanını əlavə edirik: 370010, Bakı şəhəri, Nizami küçəsi, 54. Telefon: 92-59 01, “İVEKS” kooperativi.

Vəkil Ruştuni:

- Teleqramın məhkəmənin gedişində mühüm amil olacağını nəzərə alaraq xahiş edirəm ki, bu teleqramı Əhmədov və digərlərinin cinayət işinə tikəsiniz. Və C.Müslümzadənin ifadə vermək üçün məhkəməyə şahid qismində gəlməsini təmin edəsiniz.

İlyas İsmayılovun etirazı...

Bakı, 2001-ci il. 2 mart...

Bəlkə də bu teleqramı şərh etməyə ehtiyac olmazdı. Əgər 23 il əvvəl, elə bu gün də Müslümzadə, Azərbaycanın digər partiya, sovet, təsərrüfat rəhbərləri Sumqayıt hadisələrinin məsuliyyətini dərk etsəydilər. Hadisədən 23 il sonra 1988-ci ildə respublika prokuroru olmuş (hazırda millət vəkildir) İlyas İsmayılov bizə zəng edib çox qərribə sual verir: “Nəyə görə mən Əhməd Əhmədovun ailəsindən üzr istəməliyəm?” - deyir. Çox möhtərəm İlyas İsmayılovun dediklərindən belə çıxır ki, respublika prokurorluğundan onun imzası olmayan heç bir sənədə görə məsuliyyət daşımır: “1988-ci ilin axırlarında Əhməd Əhmədovun valideynlərinə ölüm hökmünün dəyişdirilməsi haqqında məktubu kim hazırlayıbsa, kim imza atıbsa, o da üzr istəməlidir”. Azərbaycanda heç bir hüquqi təhsili olmayan hər kəs yaxşı bilir: həmin illərdə məhz baş prokurorun xəbəri olmadan, Moskvadan hökmün dəyişdirilməsi haqqında sənəd almadan heç kim bu məktubu yazı bilməzdi. Cənab millət vəkili bizimlə telefon söhbətindən belə çıxırdı ki, Əhmədovun valideynlərinə yazılmış məktuba görə o heç bir məsuliyyət daşımayıb və daşımır. Biz də bir ailənin faciəsi ilə oynayanların nə günah sahibi olduqlarını respublika prokurorluğunun o vaxtkı rəhbərlərinin vicdanlarının müzakirəsinə buraxırıq. Amma Əhmədovun valideynləri Telli ananın, İman kişinin ömrünə “sifarişlə yalançı sevinc” yazan, yaxud yazdıran adamlar bütün halda günaha batıblar.

“Telefonları nazir müavinin razılığı ilə kəsmişdik”

Moskva, 1988-ci il, 10 noyabr...

Şahid A.Arakelyanın ifadəsindən:

- Mən Azərbaycan Politeknik İnstitutunun tələbəsiydim. Mənim üçün bu hadisələr fevralın 22-23-də başlamışdı. Fevralın 20-də səhər saat 7:30-da avtovağzala gəldim, Bakıya instituta getmək istəyirdim. Avtovağzalda əlində zopa olan çoxlu əsgər vardı. Saat səkkizdə avtobusa minib Bakıya yola düşdüm. Mənimlə bir qrupda Sumqayıtdan Cabbarov da oxuyurdu. Axşam dərindən sonra Sumqayıta qayıtdıq. Hadisə günləri Sumqayıtda çox sayda hərbi texnika vardı. Onlar daha çox şəhər partiya komitəsinin binasını qoruyurdu.

Şahid M.Ömərovun ifadəsindən (Sumqayıt şəhər rabitə qovşağının rəisi, mühakimə olunanlardan heç kimi tanımır):

- Fevralın 25-də telefonlar həddindən artıq yüklənmişdi. Bu səbəbdən şəhərdə 300-400 nömrə sıradan çıxmışdı. “Rabitə haqqında” qanuna və nazirin sərəncamına görə belə vəziyyətdə telefonların bir çoxunu bağlamağa icazə verilir. Fevralın 29-da mən nazirlə əlaqə saxlamaq istədim. Bu, mümkün olmadı. Mən idarə rəisinə zəng etdim. O, təlimata görə tədbir görməyi tövsiyə etdi. Bundan sonra biz telefonları kəsməyə başladıq. Biz yalnız milisin, partiya, sovet və digər hüquq-mühafizə orqanlarının telefonunu kəsmədik.

Zərərçəkənlərin vəkili Şapoşnikovanın suallarına cavab verən şahid deyir:

- Fevralın 27-də mənə şəhər partiya komitəsinə çağırıldılar. Şəhər XDS İcraiyyə Komitəsinin sədri Təvəkkül Məmmədov və ikinci katib Mələk Bayramova mitinq keçiriləcək meydanda mikrofon qurmaq əmri verildilər. Biz mikrofon quraşdırdıq, amma ondan istifadə olunmadı. Fevralın 28-də də mikrofon quraşdırdıq. Mitingdə nə danışıldı, kim çıxış etdi, mənim xəbərim yoxdur.

Zərərçəkən C.Ambarsumyan şahidin üzünə bozarır. Onun yalan danışdığını deyir. Şahid fevralın 27-də mitinqdə mikrofondan danışıldığını söyləyir.

Prokuror söz alaraq deyir:

- SSRİ Prokurorluğu Sumqayıtın erməni sakinlərindən həmin günlərdə telefonlarının kəsilməsi barədə şikayət ərizəsi alıb. Yoxlamalar aparılıb, telefonların təlimata uyğun qapadıldığı sübut olunub. Rabitə qovşağında heç kim məsuliyyətə cəlb olunmayıb.

Prokuror:

- Sizi kim xilas etdi?

Şahid A.Qukasyan:

- Mühakimə olunanlardan heç kimi tanımıram. Fevralın 29-da Sumqayıt şəhər evlər idarəsinin müdiri Təhməzov bizə gəldi. Evdən çıxmağa məsləhət gördü.

-“Sizi xilas edənlər hansı millətdən idi?”

Prokuror şahidin sözünü kəsir:

- Sizi kim xilas etdi? O hansı millətdən idi?

Şahid:

- Azərbaycanlı!

Prokuror:

- Siz kimin evindən tanışınıza zəng etdiniz?

Şahid:

- Azərbaycanlı ailənin evindən!

Prokuror:

- Sizə baş verə biləcək hadisələr barədə kim əvvəlcədən məlumat verdi: Azərbaycanlı?

Şahid:

- Bəli.

Prokuror:

- Belə çıxır ki, siz çətin məqamda başqalarına deyil, azərbaycanlılara müraciət etmisiniz.

Zalda narazılıq yaranır. Ambarsum Qalustyan: “Qəhrəman millətdir”, - qışqırır.

Hakim ondan zaldan çıxmasını tələb edir. Bu vaxt bir gənc qadın yerindən durub deyir:

- Mən Anait Bayanduram, Ermənistan Yazıçılar Ittifaqının üzvüyəm. Mən məhkəməyə inanmıram. Buna görə də zalı tərk edirəm.

Onun ardınca başqa erməni çıxış edir:

- Mən Maro Markanyan, Ermənistan Yazıçılar Ittifaqının üzvüyəm. Mən də məhkəməyə inanmıram. Bu, məhkəmə deyil, tamaşadır. Mən prosesin dayandırılmasını tələb edirəm.

Zalda olan zərərçəkənlər də ayağa durub zalı tərk etmək üçün qapıya sarı gedirlər. Hakim zalda qalanlara yerlərini tutmağa çağırır.

Prokuror Qukasyandan soruşur:

- Siz Azərbaycan xalqı ilə bu hadisələri törədən xuliqanlar arasına bərabərlik işarəsi qoyursunuz?

Şahid:

- Mən bir söz deyə bilmərəm, bütün bunları xuliqanların etdiyini də təsdiq edə bilmərəm. Amma bütün bunlar ermənilərə qarşı təşkil olunmuş aksiya idi.

Vəkil Yaşın:

- Mən bilmək istərdim. Siz uzun illərdir ki, Sumqayıtda yaşayırsınız. Buna qədər hüquqlarınızı məhdudlaşdıran hallar olubmu?

Şahid:

- Düzünü deyim? Olub!

Şahid M.Kərimov: Tədris metodiki kabinetin müdiri. Mühakimə olunanlardan heç kimi tanımır.

Vəkil Ruştuni:

- Siz Saqatelyana ermənilərin siyahısını hazırlamaq haqqında tapşırıq vermisiniz?

Kərimov “yox” cavabı verir.

Moskva, 1988-ci il, 11 noyabr

Şahid V.Məmmədov. 11 nömrəli MIS-in rəisi, mühakimə olunanlardan heç kimi tanımır:

- Bütün mənzil istismar sahələrinin rəislərini Şəhər İcraiyyə Komitəsinə dəvət etdilər, fevralın 29-da axşama qədər orda oturduq. Sonra biz tankın üstündə oturub, bankları, rabitə və digər obyektləri əsgərlərə göstərdik.

Vəkil:

- Siz istintaq orqanlarının icazəsi olmadan cinayət dəlillərini yandırır basdırmısınız?

Bu barədə istintaqa Təhməz Təhməzov məlumat vermişdi.

V.Məmmədov:

- Biz istintaq orqanlarından xəbərsiz heç bir dəlil yandırmamışıq. Azərbaycan KP MK-nın şöbə müdiri Hənəfiyevin sərəncamı ilə dəlilləri toplayıb yandırmışıq, yerinə qum tökmüşük.

Şahid A.Dadaşov. 12 nömrəli MİS-in baş mühəndisi, mühakimə olunanlardan heç kimi tanımır, V.Məmmədovun dediklərini təkrar edir.

Surxay Hüseynli, Azər Hüseynbala

“Azadlıq” 09 mart 2011

Sovet İmperiyasının gizlinləri: Qriqoryanın işi

Uzun illər ərzində erməni tərəfi öz separatçı və işğalçı siyasətinə, Xocalı soyqırımına, eləcə də Azərbaycan torpaqlarında törətdiyi digər cinayətlərə bəraət qazandırmaq üçün Sumqayıt hadisələrinə istinad edib. Ölkəmizin ərazisinin 20 faizini işğal edərək, etnik təmizləmə siyasəti həyata keçirən Ermənistan, əsil həqiqəti gizlədərək, Sumqayıt hadisələrini Azərbaycanın təşkil etdiyini məqsədyönlü akt kimi bütün dünyaya təqdim edib. Hələ 1988-ci ildən başlayan bu təbliğat kampaniyası dünya ictimaiyyətinə azərbaycanlıların ermənilərə qarşı qəddarlığı, ermənilərin azərbaycanlılarla bir dövlət tərkibində birgə yaşamalarının mümkün olmaması ideyasının aşılmasına yönəlib. Erməni tərəfi öz yalanlarını həqiqət kimi təqdim etmək məqsədi ilə faktların təhrif edilməsi, sənədlərin saxtalaşdırılması və tarix boyu tətbiq etdiyi digər çirkin üsullara tərəddüd etmədən əl atıb. Belə uydurma məlumatlar internet şəbəkəsində də kütləvi şəkildə yerləşdirilərək, onların yayılması üçün xüsusi saytlar yaradılıb. Təbii ki, bu təbliğatın qarşısının alınması məqsədilə Azərbaycan tərəfindən də müəyyən addımlar atılıb. Bu yaxınlarda Azərbaycan Dövlət Televiziyasının ərsəyə gətirdiyi 3 hissəli “Sovet İmperiyasının gizlinləri: Qriqoryanın işi” sənədli filmi də məhz erməni dezinformasiyanın qarşısının alınmasına, Sumqayıt hadisələrinin əsil mahiyyətinin açılmasına xidmət edən ekran əsəridir. Redaktoru, ssenari müəllifi və aparıcısı telejurnalist İbrahim Məmmədov olan bu filmə 1988-ci ilin fevralında baş vermiş hadisə ətrafı araşdırılıb. Şahid və zərərçəkmişlərin çıxışları ilə yanaşı, sənədli ekran əsərində istifadə olan polkovnik-leytenant, 1954-cü ildən DTK-da işləyən Yuri Stepanoviç Qalasilkin, 1988-1992-ci illərdə Sumqayıt şəhər icraiyyə komitəsi sədrinin birinci müavini işləmiş Əli Həsənov, istifadə olan general, 1969-1991-ci illərdə SSRİ DTK-nın 5-ci idarəsinin, siyasi əks-kəşfiyyatın rəisi Filip Bobkov, DTK-nın Sumqayıt şöbəsinin keçmiş əməkdaşları Asif Cəbrayilov, Hacıəli Hacıəliyev, SSRİ Prokurorluğunun mühüm işlər üzrə müstəntiqi işləmiş Vladimir İvanoviç Kaliniçenko, 1988-ci ildə SSRİ Prokurorluğunun istintaq qrupunun üzvü olan Niyazi Vəlixanov, 1986-1990-ci illərdə Sov İKP MK-nın milli məsələlər üzrə katibi olan Aleksandr Yakovlev, 1988-ci ildə cinayətkar qrupun məhkəmə prosesinin hakimi Mənsur İbayev və o zaman dövlət ittihamını müdafiə edən Aslan İsmayılovun fikirlərinə də geniş yer verilib. “Azteleradio” Qapalı Səhmdar Cəmiyyətinin arxiv materiallarından, Azərbaycan Respublikası Prokurorluğunun, Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinin istintaq və arxiv materiallarından istifadə edildiyi filmə 1988-ci ilin fevralında Sumqayıtda törədilmiş iğtişaşlar nəticəsində müxtəlif millətlərdən olan 32 nəfərin öldürüldüyü, onlardan 26-sının milliyyətə erməni olduğu barədə məlumat verilib. Bununla yanaşı, hadisələrdə 400 nəfərdən çox adamın müxtəlif dərəcəli bədən xəsarətləri alması, 200-dən çox mənzilin talan edilməsi, 50-dən artıq mədəni-məişət obyektinin dağıdılması, 40-dan çox avtomashının zədələnməsi və nəticədə dövlətə o vaxtkı qiymətlərlə 7 milyon rubl məbləğində maddi ziyan dəyməsini vurğulayıb. Hadisələrlə əlaqədar dərhal, 28 fevral 1988-ci il tarixdə Sumqayıt şəhər prokurorluğu tərəfindən həmin dövrdə qüvvədə olan Azərbaycan SSR CM-nin 72-ci maddəsinin (kütləvi iğtişaş) əlamətləri ilə cinayət işi başlansa da, artıq 01 mart 1988-ci il tarixdə həmin iş SSRİ Baş Prokurorluğunun istintaq qrupu tərəfindən icraata qəbul edilərək, ona 18/55461-88 nömrəsi verilib və istintaq davam etdirilib. İğtişaşlarla bağlı 444 nəfər məhkəmə qarşısında cavab verməli olub ki, onlardan 400 nəfəri 10-15 gün təcridxanalarda saxlanılıb, 94 nəfər müxtəlif müddətlərə həbs cəzasına, bir nəfər-Əhməd Əhmədov isə günahı tam sübuta yetirilmədən güllələnməyə məhkum olunub. O zaman SSRİ Baş Prokurorluğunun istintaq qrupu Mixail Qorbaçovun göstərişi ilə hadisələrin xuliqanlıq edən elementlər tərəfindən törədilməsi versiyası üzərində dayanaraq, həmin versiyanın rəsmiləşdirilməsi istiqamətində iş aparıb. Məhz Sumqayıt hadisələrinə

obyektiv hüquqi və siyasi qiymət verilməməsindən istifadə edən erməni separatçıları isə bundan istifadə edərək Dağlıq Qarabağın Azərbaycanın tərkibindən zorla çıxarılması prosesinə başlayıblar. Telejurnalist İbrahim Məmmədov cinayətin təşkilatçılarını məsuliyyətə cəlb etmək üçün müvafiq beynəlxalq qurumlara müraciət edilməsi və bunun üçün hüquqi əsasların müəyyən olunması məqsədi ilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən müəyyən tapşırıqların verildiyini də tamaşaçıların diqqətinə çatdırıb. O, bu tapşırığı dövlət başçısından sitat gətirməklə bildirib: “1988-ci ilin fevralında Sumqayıtda baş vermiş hadisələr əslində Azərbaycan xalqına qarşı törədilmiş təxribatdır. Ona görə də hazırda mənim göstərişimlə bu cinayət işi yeniləşdirilib. İstintaqın hədəfi təxribatın təşkilatçılarını müəyyənləşdirməkdir. İstintaq hərəkətləri tam başa çatdıqdan sonra bu hadisəyə siyasi qiymət veriləcək. Azərbaycan dövləti bu cinayətin açılmasında və təşkilatçılarının müəyyənləşməsində maraqlıdır və bu işdə əməkdaşlıq etmək istəyən şəxslər, təşkilatlar və dövlətlərlə əməkdaşlığa açıqdır”. Filmdə dövlət başçısının tapşırığından irəli gələrək, 1988-ci ilin 27-29 fevral tarixlərində Sumqayıt şəhərində törədilmiş kütləvi iğtişaşlarla əlaqədar istintaqı aparılaraq sonradan dayandırılmış 5 cinayət işinin icraatının Azərbaycan Respublikası Baş Prokurorunun 19 mart 2010-cu il tarixli qərarı ilə təzələnərək bir icraatda birləşdirildiyi qeyd olunub. Bildirilib ki, hazırkı İstintaq qrupu tərəfindən aparılmış istintaq nəticəsində Sumqayıt hadisələrinin həqiqi mahiyyətinin – Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan qoparılması üzrə mübarizənin “rəsmi səbəbi” kimi qanlı təxribat olması tam sübuta yetirilib. Belə ki, Sumqayıt sənaye şəhəri olduğu üçün orada əsasən sadə fəhlələrin yaşaması, Ermənistandan qovulmuş azərbaycanlı qaçqınların məskunlaşması və şəhərdə yaranmış mürəkkəb sosial-iqtisadi vəziyyət nəzərə alınaraq, Azərbaycana qarşı təxribat aksiyasının məhz bu şəhərdə təşkil edilməsi qərara alınıb. O zaman DTK tərəfindən Sumqayıt təxribatının planı hazırlanaraq, Sumqayıta xüsusi hazırlıq keçmiş təxribat qrupu göndərilib və müxtəlif cinayətkar ünsürlər ermənilərin əli ilə bu təxribata cəlb ediliblər. Sumqayıtın rəhbərliyi, yerli güc strukturlarının fəaliyyəti isə Moskvanın göstəriş və əmrləri ilə iflic vəziyyətinə salınıb. Hətta şəhər daxili işlər şöbəsinin əməkdaşlarının tabel silahları belə əllərindən alınıb, şəhərin hüquq mühafizə orqanlarına müstəqil olaraq cinayətkar əməllərə qarşı tədbirlər görülməsi, əməliyyat və istintaq hərəkətlərinin aparılması qadağan edilib. Azərbaycan ərazisində, o cümlədən Bakı və Sumqayıt şəhərləri ərazisində Sumqayıtdakı iğtişaşların qarşısını almaq üçün yetərli sayda hərbi qüvvələr olsa da, məlum olmayan səbəblərdən SSRİ rəhbərliyi buraya Rusiya ərazisində yerləşən hərbi hissələrin qüvvələrini yeridib. Lakin onlar da iğtişaşların qarşısını almaq üçün lazımi tədbirlər görməyiblər. Sumqayıtdan sonra orada sınaqdan keçirilmiş eyni ssenari üzrə Sovet İttifaqının digər respublikalarında da çoxsaylı insan tələfatına səbəb olmuş faciəli hadisələr təşkil edilib.

İ.Məmmədovun şərhinə görə, Sumqayıt hadisələrinin SSRİ xüsusi xidmət orqanları tərəfindən təşkil edilməsi barədə məlumatlar hələ 1989-1990-cı illərdə aparılmış istintaq zamanı əldə olunub. Belə ki, o vaxt başlanmış cinayət işinin materiallarında Sumqayıtda talanlar törətmiş qrupa rəhbərlik edən, ermənilərin öldürülməsində, zorlanmasında, əmlaklarının məhv edilməsində fəal iştirak edən erməni Eduard Qriqoryanın kütləvi iğtişaşlar ərəfəsində şübhəli şəxslərlə görüşməsi, onlardan Sumqayıtda yaşayan ermənilərin siyahısını alması, hadisələr zamanı öz qrupunun üzvlərinə spirtli içkilər və psixotrop preparatlar paylaması barədə kifayət qədər ifadələr olduğu halda, bu məlumatlar SSRİ Prokurorluğunun istintaq qrupu tərəfindən araşdırılmayıb. Əksinə, kütləvi iğtişaşların təşkilatçılarını aşkara çıxara bilən məlumatlar ört-basdır edilib. Sumqayıtda baş vermiş iğtişaşlar zamanı saxlanılmış erməni soyadı daşıyanların barəsində heç bir araşdırma aparılmayıb. Onlar dərhal “zərərçəkən” tərəf kimi buraxılıb və bir çoxları məsuliyyətdən kənarda qalıblar. İş üzrə təqsirləndirilən

şəxs kimi cəlb edilmiş Qriqoryan Eduard Robertoviç isə onun tərəfindən cinsi zorakılığa məruz qalmış zərərçəkmiş erməni qızlar Marina və Karina Mejlumyanlar, onların anası Roza Mejlumyan tərəfindən tanındığından onun cinayət məsuliyyətindən yayındırılması mümkün olmayıb. Lakin E.Qriqoryanın məsuliyyətdən azad edilməsi üçün erməni millətçi təşkilatları və xüsusi xidmət orqanları çox çalışıblar. Hətta E.Qriqoryan uzun müddətə azadlıqdan məhrumetmə cəzasına məhkum edildikdən az sonra, cəzasını qanunla Azərbaycan SSR ərazisində çəkməli olduğu halda, hansısa xidmətlərinə görə, cəzasını çəkmək üçün Ermənistanla göndərilib və orada azadlığa buraxılıb. Telejurnalist müəllifi olduğu filmə aparılmış istintaq zamanı Sumqayıtda doğulub böyümüş və uzun müddət orada yaşamış sakinlərin, habelə hadisələrin bilavasitə şahidlərinin çoxsaylı ifadələrilə də tamaşaçıları tanış edib. Həmin ifadələrdə bildirilib ki, iğtişaşların təşkilində “qara pləşli” naməlum adamların da rolu olub. Həmin şəxslər sumqayıtlı olmayıb, öz aralarında bir çox hallarda erməni dilində danışılar. Azərbaycan dilini də təmiz bilib və hadisələr zamanı adamlar arasında ermənilər əleyhinə təbliğat aparıblar. Camaata spirtli içkilər, güclü təsiredici həblər, pul, dəmir parçaları və sair paylayaraq, talançıları əvvəlcədən onlara məlum olan erməni ünvanlarına aparıblar. Sənədli ekran əsərindən tam aydın olur ki, Sumqayıtda baş vermiş kütləvi iğtişaşlar 1959-cu il təvəllüdlü, əvvəllər 3 dəfə məhkum olunub üst-üstə 9 il 2 ay 13 gün azadlıqdan məhrumetmə cəzası çəkmiş qatı cinayətkar, milliyyətə erməni olan “Paşa” ləqəbli Eduard Qriqoryan, onun Albert və Ernis adlı daha iki qardaşı, Dağlıq Qarabağdan xüsusi tapşırıqlarla gəlmiş emissarlar və DTK-nın agentləri tərəfindən təşkil olunmaqla bilavasitə icra edilib. Dağlıq Qarabağdan olan emissarlar E.Qriqoryanı ətraflı təlimatlandırıb, ona Sumqayıtda yaşayan və separatçıların yaratdıqları “Qarabağ” və “Krunk” təşkilatlarına pul köçürməyən ermənilərin siyahısını, dəqiq ev ünvanlarını veriblər. Aqressivliyi artırmaq məqsədi ilə iğtişaş iştirakçılarına paylanması üçün Qriqoryanı psixotrop dərmanlar və spirtli içkilərlə də təmin ediblər. Hadisələr zamanı isə E.Qriqoryan və onun qardaşı A.Qriqoryanla birlikdə camaata soyuq silah kimi istifadə olunan armatur parçaları paylayıblar. E.Qriqoryan ətrafına topladığı özü kimi cinayət meyilli qonşuları ilə ümumi dil taparaq, onlara spirtli içki və insanda aqressivlik yaradan xüsusi həblər paylayıb, quldurluq və soyğunçuluq etmək üçün yaxşı şansın yarandığını deyib və onları öz arxasınca Qarabağa erməni iddialarına qarşı keçirilən dinc mitinqin keçirildiyi meydana aparıb. Orada özünü Qafandan gəlmiş azərbaycanlı kimi təqdim edərək, ermənilərin guya Qafanda dinc azərbaycanlı əhalini qırdıqlarını, özlərinin isə bir maşın meyit gətirdiklərini mitinq iştirakçılarına danışib. Əhalini ermənilərdən intiqam almağa çağıraraq, onda Sumqayıtda yaşayan ermənilərin siyahısının və ünvanlarının olduğunu deyib. Ona qoşulmuş 100 nəfərə yaxın yeniyetmə və müxtəlif cinayətkar ünsürləri “Qarabağ bizimdir!”, “Erməniləri qırın!” kimi şüar və çağırışlarla “Qarabağ” və “Krunk” təşkilatlarına pul verməkdən imtina etmiş ermənilərin yaşadıkları mənzillərə istiqamətləndirib. O, talan və digər cinayətlərdə fəal iştirak edərək, şəxsən 6 nəfər erməninə qətlə yetirib. İ.Məmmədov ekran əsərində Təhlükəsizlik Komitəsinin açılmış arxiv materiallarına istinadən onu da bildirib ki, Dağlıq Qarabağ separatçılarının emissarları, SSRİ DTK-nın agentləri olan Sarkisyan, Osipov (Osipyan) və digərləri də Sumqayıt hadisələrində fəal iştirak ediblər. Onlar Sumqayıt hadisələrindən dərhal sonra Orta Asiya respublikalarına ezam olunublar. Bu agentlərin izləri sonradan Özbəkistan və Qırğızıstandakı hadisələr zamanı aşkar olunub. Bu fakt Sumqayıtda, Fərqanədə, Oşda və keçmiş SSRİ-nin digər yerlərində baş vermiş təxribatların bir mərkəzdən təşkil və idarə edildiyini birmənalı təsdiq edib. Bununla yanaşı, DTK-nın arxiv materiallarından o da aydın olub ki, Sumqayıtda separatçı “Qarabağ” komitəsinin fəaliyyətində olan Konstantin Pxakadze ad-soyadlı şəxs, həmin komitənin, habelə “Krunk” cəmiyyətinin digər fəalları təxribat xarakterli fəaliyyətlə məşğul olublar. Sumqayıt həqiqətlərini özündə əks etdirən “Sovet İmperiyasının gizlinləri: Qriqoryanın işi” sənədli filmi maraqlı

məqamlarla sona çatır. Teleaparıcı bütün sadalanan sənədlərə və faktlara istinad edərək bildirib ki, təşkilatçıların gizlədilməsində, ört-basdır edilməsində, cinayətin tam araşdırılmamasında Sov İKP MK-nın Siyasi Bürosu, şəxsən Mixayıl Qorbaçov, DTK-nın yuxarı eşalonları və Ermənistan və Dağlıq Qarabağın elitası maraqlı olmayıblar. Bu məqamda İ.Məmmədov 1986-1990-ci illərdə Sov İKP MK-nın milli məsələlər üzrə katibi, yenidənqurma siyasətinin ideoloqu, ermənilərə xüsusi rəğbətini gizlətməyən, SSRİ-də ən məlumatlı insanlardan biri olan, M.Qorbaçova yaxınlığı ilə seçilən Aleksandr Yakovlevin Sumqayıt hadisələrindən 4 il keçdikdən sonra bu barədə sensasiyalı çıxışına diqqət çəkib. Belə ki, A.Yakovlev 1992-ci ildə “Moskovskiy novosti” qəzetinə verdiyi müsahibəsində Dnestryanı və Sumqayıt hadisələrinin SSRİ DTK-sı tərəfindən təşkil edildiyini dilə gətirib. 23 mart 1993-cü ildə Azərbaycan Dövlət Televiziyasına müsahibəsində isə A.Yakovlev bildirib ki, Sumqayıt hadisələrini SSRİ hərbi sənaye kompleksi və SSRİ DTK-sı tərəfindən törədilib. 1969-1991-ci illərdə SSRİ DTK-nın 5-ci idarəsinin rəisi işləmiş Filip Bobkov isə Sumqayıt hadisələrində, eləcə də digər ölkələrdə milli məsələlərin qızışdırılmasında A.Yakovlevi günahkar sayıb.

Rufik İsmaylov

“525-ci qəzet” 27 aprel 2011

BAŞ PROKURORLUQ ERMƏNİ FİTNƏSİNƏ CAVAB VERDİ

Qurumun rəsmi internet sahifəsində Sumqayıt hadisələri ilə bağlı xüsusi bölmə yaradılıb

Azərbaycan Baş Prokurorluğunun rəsmi internet sahifəsində Sumqayıt hadisələri ilə bağlı xüsusi bölmə yaradılıb. Yeni yaradılmış bölmədə Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan ayrılıb Ermənistana birləşdirilməsi və dünya ictimaiyyəti qarşısında Azərbaycan xalqının mənfi imicini formalaşdırmaq məqsədilə 27-29 fevral 1988-ci ildə Sumqayıt şəhərində erməni və ermənipərəst qüvvələr tərəfindən törədilmiş iğtişaşlarla əlaqədar baş vermiş cinayətin əsil mahiyyəti açıqlanır (APA).

Bölmədə Sumqayıt hadisələri ilə bağlı başlanmış cinayət işinin ibtidai istintaqının SSRİ Baş Prokurorluğunun istintaq qrupu tərəfindən aparılması ilə əlaqədar təfərrüatlar, cinayətin əsas təşkilatçılarından olan Eduard Qriqoryanla əlaqədar istintaqın gəldiyi nəticələr və onun cinayətkar obrazı barədə hazırda Sumqayıtda yaşayan ermənilərin ifadələri, məlum hadisələrlə bağlı 1988-1989-cu illərdə Ermənistandan deportasiya edilərək Sumqayıtda yerləşdirilmiş azərbaycanlıların ifadələri, kütləvi iğtişaşlar baş verdiyi dövrdə Sumqayıtda yaşamış və işləmiş hüquq-mühafizə, partiya və sovet orqanları işçilərinin ifadələrindən çıxarışların yerləşdirilməsi nəzərdə tutulur. Baş Prokurorluğun veb-saytında yeni bölmənin yaradılması Sumqayıt hadisələri ilə bağlı real məlumatları dünya ictimaiyyətinə çatdırmaq məqsədi daşıyır. Yeni yaradılmış bölmə ilə ünvanında tanış olmaq olar.

Xatırladaq ki, bir müddət əvvəl “Arminfo” agentliyi Ermənistan Baş Prokurorluğunun rəsmi internet saytında Sumqayıt sahifəsi (www.genproc.am/sumgait) açılması barədə məlumat yaymışdı. Bu sahifədə 1988-ci il, fevralın 27-29-da Sumqayıtda baş verən hadisələrə dair Ermənistanda aparılmış istintaqın materialları rus dilində yerləşdirilib. Bu materiallara zərərçəkənlərin, onların qohumlarının və şahidlərin ifadələri, itkin düşənlərin adları, fotolar, digər sənədlər daxildir. Ermənistan Baş Prokurorluğunun internet saytında yerləşdirilmiş “istintaq” materiallarından məlum olur ki, Sumqayıt hadisələrindən zərərçəkən ermənilər öz ifadələrində onları qoruyan, öz evlərində gizlədən azərbaycanlılar barədə də danışblar. Doğrudur, Ermənistan Baş Prokurorluğu həmin azərbaycanlıların “təhlükəsizliyi” naminə onların adlarını göstərmir. Eyni zamanda Ermənistan Baş Prokurorluğu Sumqayıt hadisələrinə dair o vaxt SSRİ Baş Prokurorluğu tərəfindən aparılan istintaqın materiallarına da yer vermir. Hansı ki, həmin istintaq Sumqayıtda ermənilərə divan tutanların əsas təşkilatçılarından birinin elə erməni olduğunu müəyyən etmişdi.

Ermənistan Baş Prokurorluğunun belə bir qondarma sahifə açması ilə bağlı yayılan məlumatları ilk dəfə qəzetimiz ictimaiyyətin diqqətinə çatdırdı. Azərbaycan Baş Prokurorluğunun internet saytında Xocalı faciəsi ilə yanaşı Sumqayıt sahifəsinin də açılmasının zəruriliyini qeyd etdik. Baş Prokurorluğun saytında Sumqayıt sahifəsinin açılması təklifimizin yetərinə dəyərləndirilməsini göstərir.

E.Qədimov

“Yeni Müsavat” 01 iyun 2011

"Sumqayıt həqiqətləri"nin təqdimatı

Ermənilərin "ssenari"si əsasında hazırlanan və 1988-ci ilin fevralında Sumqayıtda törədilmiş qanlı hadisələrdən bizi 23 ildən artıq bir zaman kəsiyi ayırır. Həmin hadisələr zamanı öncədən görünməyən tərəflər sonradan aydınlaşır, ermənilərin Sumqayıtda törətdikləri cinayət tam çılpəqlığı ilə üzə çıxır. Bu faktlar istintaq proseslərində artıq tam sübuta yetirilmişdir. Ermənilər qarşılıqlı qoyduqları məkrli məqsədə çatmaq üçün hər cür vəhşilikdən, terrordan, insanlığa yaraşmayan qanlı cinayətlərdən, hətta öz millətinin belə qanını tökməkdən çəkinməyiblər.

Bu günlərdə "Azərikimya" İstehsalat Birliyinin akt zalında kimyaçıların və şəhər ziyalılarının - elm, təhsil, mədəniyyət nümayəndələrinin iştirakı ilə fəlsəfə elmləri doktoru, respublikanın əməkdar müəllimi Həsən Sadıqovun və filologiya elmləri doktoru Ramazan Məmmədovun Sumqayıtın dünənini və bu gününü, həmçinin 1988-ci ilin fevral hadisələrinin törənmə səbəblərini, erməni fitnəkarlığını və xəyanətkarlığını əks etdirən ikicildlik "Sumqayıt həqiqətləri" kitabının təqdimat mərasimi keçirilmişdir.

Bir vaxtlar beynəlmiləl şəhər kimi tanınan, müxtəlif millətlərin nümayəndələrinin yaşayıb çalışdığı Sumqayıtın sosial-iqtisadi, demoqrafik inkişafını kifayət qədər dolğunluqla əks etdirən fakt və məlumatların toplandığı, SSRİ-nin süqutuna aparan həmin dövrün xaotik siyasi mənzərəsini yaradan əsər haqqında tədbir iştirakçılarına qısa informasiya verilmişdir. Sumqayıtla bağlı erməni təbliğat maşınının bu gün də öz fəaliyyətini iftira və uydurmalar əsasında geniş davam etdirməsi, bunun qarşısının alınması üçün həm ölkə daxilində, həm də xaricdə ideoloji mübarizəni gücləndirməyin vacibliyi tədbir iştirakçılarının diqqətinə çatdırılmışdır.

Sumqayıtın yaranma tarixinin, onun sosial-iqtisadi, mədəni inkişafının ilk tədqiqatçısı olaraq şəhərin beynəlmiləlçilik ənənələrini təbliğ edən professor H.Sadıqov və onun həmkarı professor R.Məmmədov kitab üzərində işləyərkən erməni millətçilərinin hələ şəhər yenidən salınmağa başlarkən xalqımızın genofonduna, onun sağlam gələcəyinə qarşı yönəldilmiş fitnəkar əməllərini üzə çıxardıqlarından danışmış, SSRİ-nin erməni mənşəli neft-kimya sənayesi nazirinin insan həyatı üçün ən təhlükəli olan istehsalatların bilərəkdən Sumqayıtda inşa edilməsinə qərar verməsinin xalqımıza qarşı çoxmərhləli bioloji genosid planının tərkib hissəsi olduğunu diqqətə çatdırmışlar.

Tədbirdə çıxış edən "Azərikimya" İstehsalat Birliyi Müşahidə Şurasının sədri, Milli Məclisin deputatı Muxtar Babayev sumqayıtlı alimlərin erməni ideologiyasının ifşasına yönəldilmiş əsərlərinin xüsusi əhəmiyyətindən danışmış, bu istiqamətdə daha geniş iş aparmağın vacibliyini qeyd etmişdir. O bildirdi ki, ümummilli lider Heydər Əliyevin uzaqgörən siyasəti erməni iftiralarının qarşısını aldı. Bu gün isə ölkə başçısının qətiyyəti nəticəsində ermənilərin terror planları iflasa uğrayır. Azərbaycan Respublikası son illərdə siyasi və iqtisadi baxımdan özünün dünya birliyindəki yerini möhkəmləndirib, regionda inkişafını yalnız daxili imkanları hesabına təmin edən yeganə dövlətə çevrilib. Sürətlə modernləşərək qarşıya qoyduğu strateji hədəflərə yetişən respublikamız özünəməxsus milli inkişaf modeli ilə müasir dünyanın yeni iqtisadi fenomeninə çevrilmək niyyətini əzmkarlıqla həyata keçirir.

Akif liyev

"Azərbaycan" 13 avqust 2011

Сайт и новая информация о Сумгайтских событиях февраля 1988 года

28 февраля 2011 года в Академии государственного управления при Президенте Азербайджанской Республики состоялась презентация интернет-сайта www.sumqait.com, посвященного сумгайтским событиям.

В мероприятии принимали участие официальные лица государства и правительства, депутаты Милли Меджлиса, ученые, представители интеллигенции, Молодежного объединения партии «Ени Азербайджан», Общественного объединения «Ирели», других НПО и СМИ.

Основная цель подготовки состоящего из семи разделов интернет-ресурса www.sumqait.com — донести до мировой общественности правду о сумгайтских событиях. В этих разделах, в основном, размещены материалы о причинах, приведших к произошедшим 28 февраля 1988 года сумгайтским событиям, о спровоцировавших и учинивших их группах, националистических движениях, получавших поддержку из Армении.

В то же время особое место отведено преступлениям, совершенным в Армении против азербайджанцев еще до сумгайтских событий, бездарной национальной политике бывшего руководства СССР и материалам, рассказывающим об актах геноцида, осуществленным против азербайджанцев в период армяно-азербайджанского, нагорно-карабахского конфликта.

С докладом выступил открывший мероприятие заведующий отделом по работе с правоохранительными органами Администрации Президента Азербайджана Фуад Алескеров. Он сказал:

— Уважаемые дамы и господа, сегодня открывается интернет-сайт, посвященный событиям, которые произошли в городе Сумгайт в феврале 1988 года. Этот информационный ресурс, подготовленный Администрацией Президента Азербайджанской Республики, представлен на азербайджанском, английском и русском языках.

Создание сайта является важным этапом нашей работы по разоблачению лживой армянской пропаганды об армяно-азербайджанском, нагорно-карабахском конфликте и причинах его возникновения.

На протяжении многих лет армянская сторона в попытке оправдать свою сепаратистскую и захватническую политику, Ходжалинский геноцид и совершенные на азербайджанских землях другие преступления, ссылается на сумгайтские события. Оккупировавшая 20 процентов территории нашей страны и осуществившая политику этнических чисток Армения преподносит сумгайтские события как организованный Азербайджаном целенаправленный акт. Начавшаяся еще в 1988 году эта пропагандистская кампания направлена на то, чтобы внушить мировой общественности мысль о жестокости азербайджанцев в отношении армян, невозможности сосуществования армян и азербайджанцев в составе одного государства. С

целью преподнести свою ложь в качестве истины армянская сторона без всяких колебаний прибегает к искажению фактов, фальсификации документов и другим грязным методам, которыми она пользовалась на протяжении всей истории. Такие лживые сведения в массовой форме размещаются в интернет-сети, для их распространения создаются специальные сайты.

Наряду с этим, в последнее время Армения часто озвучивает мысль о том, что сумгайтские события были геноцидом армян со стороны азербайджанцев, и с подобными заявлениями обращается в различные международные структуры.

Азербайджанское государство внимательно отслеживает деятельность армянской стороны, носящую характер дезинформации, принимает необходимые меры по нейтрализации этой деятельности, доводит до международной общественности свою справедливую позицию. Однако мы должны постоянно усиливать нашу работу в этом направлении.

С этой точки зрения мне хотелось бы еще раз подчеркнуть значение открытия сайта «sumgait.com».

По результатам проведенных в 1988—1990 годах следствия и судебных процессов в связи с организованными в городе Сумгайт массовыми столкновениями этим событиям не была дана справедливая правовая оценка, не были выявлены и привлечены к ответственности их подлинные заказчики и организаторы. Напротив, следственная группа прокуратуры СССР по указанию Михаила Горбачева остановилась на версии о совершении этих событий хулиганствующими элементами и вела работу в направлении оформления данной версии. Воспользовавшись именно тем, что сумгайтским событиям не была дана объективная правовая и политическая оценка, армянские сепаратисты начали процесс насильственного вывода Нагорного Карабаха из состава Азербайджана. Сразу после сумгайтских событий в Армении, в советской печати и на международном уровне был дан старт информационной кампании против Азербайджана, которая последовательно ведется вот уже в течение 23-х лет.

Азербайджан не мог смириться с таким положением. Общенациональный лидер азербайджанского народа Гейдар Алиев, используя с момента возвращения к власти все возможные средства для разрушения армянской информационной машины, сумел добиться этого. Всем стало ясно, что сумгайтские события были армянской провокацией. В целях обращения в соответствующие международные органы для привлечения к ответственности организаторов преступления и установления правовых основ этого по поручению Президента Азербайджанской Республики Ильхама Алиева Генеральная прокуратура возобновила следствие по уголовным делам в связи с произошедшими в городе Сумгайт массовыми беспорядками. Для всестороннего ведения следствия была создана оперативно-следственная группа под руководством первого заместителя генерального прокурора.

Следственной группой были получены показания многочисленных свидетелей сумгайтских событий, других лиц, владеющих информацией об этих событиях, в том числе лиц, входивших в следственную группу прокуратуры СССР, направлены соответствующие запросы в зарубежные страны, открыты архивные документы, проанализированы опубликованные в печати сообщения, осуществлены другие необходимые оперативно-следственные мероприятия.

В результате проведенного следствия была выявлена подлинная суть сумгайытских событий. Было установлено, что основными заказчиками и подстрекателями этих событий были Горбачев, представленные в советском руководстве проармянские круги, армянские националистические и сепаратистские силы, лелеявшие бредовую идею о «великой Армении».

Поддержка, оказанная армянским националистам и сепаратистам со стороны Горбачева, который находился под влиянием националистических и сепаратистских идей небезызвестных Шахназарова, Аганбегяна, Капутикян, Балаяна и им подобных и в то же время преследовал свои политические и геополитические интересы, является уже давно подтвержденным фактом. Встреча Михаила Горбачева с Сильвой Капутикян и Зорием Балаяном воодушевила всех армянских националистов. Теперь им в качестве «официального повода» для борьбы за отделение Нагорного Карабаха от Азербайджана была нужна лишь кровавая провокация. Выбор пал на Сумгайыт.

Принимая во внимание, что в Сумгайыте, как в промышленном городе, проживали в основном простые рабочие, были размещены изгнанные из Армении азербайджанские беженцы, сложилось трудное социально-экономическое положение, Горбачев пришел к решению организовать провокацию против Азербайджана именно в этом городе. Органами безопасности СССР даются специальные задания по организации этой коварной операции, а деятельность руководства Сумгайыта и местных силовых структур по указанию и приказам из Москвы парализуется.

Комитетом государственной безопасности разрабатывается план сумгайытской операции, в Сумгайыт направляется прошедшая специальную подготовку диверсионная группа, руками армян к этой провокации привлекаются различные преступные элементы.

Хочу напомнить, что после Сумгайыта по испытанному там аналогичному сценарию в других республиках Советского Союза также были организованы трагические события, приведшие к многочисленным человеческим жертвам.

В Сумгайыте же Горбачев, его армянское окружение, националисты и сепаратисты в Армении и Нагорном Карабахе, интересы которых совпадали, сумели добиться желаемых результатов.

Сведения об организации сумгайытских событий органами спецслужб СССР были получены еще в ходе проведенного в 1989—1990 годах следствия. Так, в материалах возбужденного тогда уголовного дела имелись показания о том, что армянин Эдуард Григорян, руководивший группой, которая совершала грабежи в Сумгайыте, активно участвовавшей в убийствах, изнасилованиях, уничтожении имущества армян, в канун массовых беспорядков встречался с подозрительными лицами, получал от них списки живших в Сумгайыте армян, в ходе событий раздавал членам своей группы спиртные напитки и психотропные препараты. Однако эти сведения не изучались следственной группой прокуратуры СССР. Напротив, сведения, способные выявить организаторов массовых беспорядков, всячески скрывались. На запросы правоохранительных органов Азербайджана из Армении и Москвы направлялись абстрактные ответы, не носившие какой-либо информации, не допускалось проведение оперативно-следственных мероприятий, направленных на установление связей Григоряна с

армянскими националистами. В таких условиях основные вопросы о том, кем были организованы грабежи, кто стоял за сумгайытскими беспорядками, остались без ответа.

Вновь раскрытые факты показывают, что произошедшие в Сумгайыте массовые беспорядки были организованы Эдуардом Григоряном, двумя его братьями, эмиссарами, прибывшими из Нагорного Карабаха со специальными заданиями, и агентами КГБ. Эмиссары из Нагорного Карабаха подробно проинструктировали Эдуарда Григоряна, дали ему списки и точные домашние адреса живших в Сумгайыте армян, которые не перечислили деньги в созданные сепаратистами организации «Карабах» и «Крунк». С целью проявления особой агрессивности эти эмиссары обеспечили Григоряна психотропными лекарствами, спиртными напитками для раздачи участникам беспорядков. А в ходе самих событий эти лица вместе с Эдуардом Григоряном и его братом Альбертом Григоряном раздавали людям холодное оружие.

Из раскрытых архивных материалов Комитета государственной безопасности стало известно, что эмиссары сепаратистов Нагорного Карабаха, агенты КГБ СССР Саркисян, Осипов (Осипян) и другие активно участвовали в сумгайытских событиях и сразу после них были командированы в республики Средней Азии. В дальнейшем следы этих агентов были обнаружены в ходе событий в Узбекистане и Кыргызстане. Этот факт однозначно подтверждает, что провокации, произошедшие в Сумгайыте, Фергане, Оше и других регионах бывшего СССР, организовывались и управлялись одним центром.

Из архивных материалов КГБ также видно, что в Сумгайыте деятельностью провокационного характера занимались активист сепаратистского комитета «Карабах» по фамилии Пхакадзе, другие активисты данного комитета, а также общества «Крунк».

Еще один факт, доказывающий, что массовые беспорядки в Сумгайыте были заранее организованной акцией. Неизвестные лица, расставленные по маршрутам движения погромщиков, вели видеосъемку всех действий участвовавших в массовых беспорядках лиц. Эти кадры были оперативно направлены в телевизионные каналы западных стран. Несомненно, что проводившие съемки лица были заранее проинформированы о планах погромщиков.

Очередное доказательство, свидетельствующее о подготовке провокации в Сумгайыте. Многие армяне заранее покидают город, в январе—феврале 1988 года изъятие армянами денег из сберегательных касс в городе Сумгайыт также принимает массовый характер.

С другой стороны, было установлено, что в канун сумгайытских событий из Армении и Нагорного Карабаха в города Сумгайыт и Баку прибыло большое число подозрительных лиц армянской национальности, часть которых была компактно размещена в гостиницах. Эти лица провели многочисленные встречи с жившими в Сумгайыте армянами, инструктировали их, а сразу после произошедших массовых беспорядков скрылись.

Уважаемые участники собрания, все эти материалы, доказывающие, что сумгайытские события были заранее организованной армянской провокацией, размещены на нашем сайте. Наша цель — посредством этого сайта донести до широкой общественности подлинную правду о сумгайытских событиях.

Наша деятельность по отражению армянских измышлений, распространению правды о сумгайытских событиях не ограничивается лишь открытием сайта. Для разоблачения армян снимаются фильмы, пишутся и переводятся на иностранные языки статьи и книги, ведется напряженная работа на международном уровне. При поддержке Администрации Президента Азербайджанской Республики Азербайджанским государственным телевидением подготовлен основанный на неопровержимых фактах документальный фильм, посвященный сумгайытским событиям. Мы должны быть более организованными в деле разрушения армянских мифов, активно подключать к этому политиков, представителей интеллигенции, ученых, все гражданское общество Азербайджана.

Доведение до международной общественности информации о сумгайытских событиях, Ходжалинской трагедии, в целом, о нагорно-карабахском конфликте, его причинах и тяжелых последствиях для нашего народа является одним из важных условий справедливого урегулирования конфликта. Президент Азербайджанской Республики Ильхам Алиев неоднократно отмечал, что Азербайджан выступает за решение проблемы путем переговоров, на основе принципов международного права, в рамках территориальной целостности нашей страны.

Для этого мы принимаем все необходимые меры, в формате Минской группы сотрудничаем с международными посредниками, другими международными структурами, занимающимися вопросами международной и региональной безопасности. Однако мирный процесс может дать эффект лишь в том случае, когда действия и решения его участников основаны на правдивой информации. По этой причине распространяемые армянской стороной измышления и необоснованные утверждения только чинят преграды мирному процессу и ставят его эффективность под большой вопрос. Переговоры не могут продолжаться бесконечно, если они не дадут результата, то мы используем все средства для освобождения наших земель. Уверен, что мы добьемся победы на всех фронтах, в том числе в информационной войне.

Благодарю за внимание.

Старший консультант отдела политического анализа и информационного обеспечения Администрации Президента Фархад Мамедов, выступая с докладом, сказал:

— Уважаемые дамы и господа!

Согласно поручению Президента Азербайджанской Республики Ильхама Алиева создан интернет-ресурс о сумгайытских событиях 1988 года. В результате совместной деятельности отделов работы с правоохранительными органами и политического анализа и информационного обеспечения этот интернет-сайт подготовлен в короткое время и обеспечен обширной информацией.

В ходе подготовки сайта мы столкнулись с рядом проблем. Так, многие интернет-домены под названием «Сумгайыт» уже находились в пользовании армян, и армянские сайты составляли подавляющее большинство в поисковой системе Google. В этих условиях данный интернет-ресурс должен был быть содержательным, зрелищным и полным как с точки зрения названия, так и отражаемых материалов. www.sumqait.com функционирует на трех языках —

азербайджанском, русском и английском и представлен в самых массовых социальных сетях мира (Facebook и Twitter) специальными страницами.

Интернет-ресурс является первым и основным элементом информационной войны.

По указанию Президента Ильхама Алиева деятельность на информационном пространстве постепенно активизируется и становится все более эффективной. Хотя сайт www.sumqait.com создается государством, тем не менее, помощь гражданского общества и диаспорских организаций Азербайджанской Республики государству в этом деле сделает нашу работу еще более эффективной, увеличит масштабы распространения информации.

Интернет-ресурс www.sumqait.com состоит из семи разделов. Первый раздел называется «Из документов уголовного дела» и состоит из обзора уголовного дела, расследуемого Генеральной прокуратурой Азербайджанской Республики.

Во втором разделе под названием «Процессы, происходившие вокруг Сумгайыта» произошедшее в этом городе представлено как составная часть заранее подготовленного процесса, а не как отдельное событие. Здесь дается обширная информация о националистических выступлениях, начавшихся в Армянской ССР и поддержанных официальными представителями государства.

В очередном разделе «Погромы против азербайджанцев в Армянской ССР» представлены соответствующие сведения, суть данного раздела заключается в том, что первые погромы, преступления и факты смерти произошли именно в Армении.

В разделе под названием «Краткая история города Сумгайыт» показаны история возникновения Сумгайыта и этническое деление населения в тот период. При чтении данных сведений становится ясно, по каким причинам эти события планировались именно в Сумгайыте.

В разделе «Этническая чистка азербайджанцев» представлена подробная информация об актах геноцида, совершенного против азербайджанцев в период армяно-азербайджанского, нагорно-карабахского конфликта. Здесь показаны злодеяния против мирных жителей в Ходжалы, Гарадаглы и других населенных пунктах.

В разделе «История «Крунка» и других армянских националистических организаций» отражена краткая история националистических организаций, созданных в Армении в середине XX века. Эти организации стоят за преступлениями, совершенными против азербайджанцев, это еще раз доказывает, что события развивались по заранее подготовленному сценарию. В этом разделе привлекает внимание один фотоснимок. На нем изображены вместе бывший президент Армении Роберт Кочарян, международный террорист МонтеМелконян и глава нынешней сепаратистской «Нагорно-Карабахской республики» Бако Саакян. Это еще раз свидетельствует о том, что армянская сторона использовала террор и осуществила это на уровне государственной политики.

Последний раздел называется «Карабахский конфликт: источники, причины, последствия». Хронология событий в этом разделе начинается с переселения армян на эти

территории в 1828 году. Здесь представлена подробная информация об истории Карабаха, национальной политике царской России, создании Нагорно-Карабахской автономной области и сепаратистских намерениях армян.

В заключение хочу отметить, что на сайте на трех языках размещена книга Аслана Исмаилова «Сумгайыт — начало распада СССР». Большую роль в популяризации данного сайта в социальных сетях сыграет деятельность присутствующих здесь членов Молодежного объединения партии «Ени Азербайджан» и Общественного объединения «Ирели».

Затем был заслушан доклад первого заместителя генерального прокурора Азербайджанской Республики Рустама Усубова. Р.Усубов сказал:

— Из сообщений в СМИ вам известно, что в настоящее время в Генеральной прокуратуре продолжается расследование уголовного дела, связанного с известным сумгайытскими событиями, произошедшими 27—29 февраля 1988 года.

Какой необходимостью вызвано повторное расследование данных событий, хотя прошло много времени?

Прежде всего, хотя, после отмеченных событий, то есть массовых беспорядков, совершенных в Сумгайыте 27—29 февраля 1988 года, прошло 23 года, тем не менее, армяне все еще не оставляют попыток обмануть мировую общественность, международные организации в связи с сутью этих событий. Скрывая истинную суть совершенного в Сумгайыте, они из кожи вон лезут для того, чтобы представить азербайджанский народ, как дикарей, кровопийц и преступников, пытаются представить сумгайытские события как геноцид и занимаются очень активной пропагандой в этом направлении. С этой целью Генеральная прокуратура Армении, открыв в Интернете специальный сайт, связанный с сумгайытскими событиями, стала распространять ложную информацию об этих событиях.

Кроме того, изучение связанных с данными событиями уголовных дел, возбужденных Сумгайытской городской прокуратурой сразу после начала событий, то есть 27 февраля, и взятых уже 1 марта 1988 года в производство следственной группой Прокуратуры бывшего СССР и расследованных данной прокуратурой, показывает, что расследование дела, связанного с этими событиями, не проводилось отмеченной следственной группой в полной, всесторонней и объективной форме, истинная суть событий не была раскрыта, была фактически скрыта, не установлены все участники преступлений, а настоящие организаторы событий вообще оказались в стороне от ответственности, никаких мер по их установлению и привлечению к ответственности принято не было, причины и условия совершения преступления расследованы не были.

Все отмеченное мною вызвало необходимость повторного расследования сумгайытских событий.

Основная цель проводимого в настоящее время расследования заключается именно в разоблачении армянской лжи, связанной с сумгайытскими событиями, раскрытии собранными доказательствами истинной сути этих событий, как бы ни было трудно, установлении, по возможности, всех участников преступления, прежде всего, его организаторов.

С этой целью вначале приказом генерального прокурора Закира Гаралова была создана комиссия в составе опытных работников прокуратуры для изучения уголовных дел, расследованных следственной группой Генеральной Прокуратуры СССР, и производство по которым было прекращено, комиссия, изучив дела, рекомендовала обновить их производство и провести повторное расследование.

Решением Генеральной прокуратуры от 19 марта 2009 года производство по 5 уголовным делам возобновлено и объединено в одно производство, проведение расследования поручено следственно-оперативной группе в составе опытных сотрудников Генеральной прокуратуры, министерств национальной безопасности и внутренних дел под руководством первого заместителя генерального прокурора Рустама Усубова.

Правда, следственно-оперативной группой Прокуратуры бывшего СССР в составе около 200 следователей и такого же числа оперативников из различных республик и правоохранительных органов СССР был собран, расследован огромный материал по сумгайтским событиям и многие лица привлечены к ответственности.

Однако выдвинутая в самом начале следствия догматическая версия о том, что пострадавшими во время событий якобы являются армяне, а виновниками — азербайджанцы, привела к одностороннему и достаточно предвзятому проведению расследования, тому, что оно послужило определенному политическому заказу.

Так, в отношении лиц с армянскими фамилиями, задержанных во время произошедших в Сумгайите беспорядков, никакого расследования не проводилось, они сразу были отпущены, как «пострадавшая» сторона, и многие избежали ответственности.

Что касается Григоряна Эдуарда Робертовича, привлеченного по делу в качестве обвиняемого лица, то его покровителям не удалось спасти его от ответственности, так как пострадавшие армянские девушки Марина и Карина Межлумян, подвергшиеся изнасилованию со стороны Григоряна, а также их мать Роза Межлумян опознали его.

Говоря об этом, я основываюсь на том, что в соответствии с проводимым в настоящее время расследованием и полученными архивными материалами, армянские националистические организации и спецслужбы очень старались освободить Эдуарда Григоряна от ответственности.

Неслучайно, спустя некоторое время после осуждения на наказание в виде лишения свободы на длительный срок Эдуард Григорян за какие-то «заслуги» был отправлен для отбывания наказания в Армению, а там выпущен на свободу.

Армяне и сегодня занимаются распространением слухов о том, что активный участник массовых беспорядков в Сумгайите армянин Григорян Эдуард Робертович не принимал участия в событиях, что в его отношении собраны фальшивые доказательства так как он являлся армянином по национальности, а в ряде случаев, — что он вообще не был армянином, что его мать была азербайджанкой, что в паспорте его национальность была указана как азербайджанец.

Независимо от того, что говорят армяне, документы, собранные во время предварительного судебного расследования, полностью доказывают, что Эдуард Григорян являлся активным участником массовых беспорядков, совершенных в Сумгайыте, в отношении него имеется действующий приговор Верховного суда Азербайджанской ССР от 22 декабря 1989 года.

В приложенном к следственным материалам данного уголовного дела паспорте Эдуарда Григоряна, форме №1 по получению паспорта, документах военной службы установлено, что он записан как армянин по национальности.

В настоящее время продолжают следственно-розыскные мероприятия по установлению места нахождения Э.Григоряна.

Расследованием также установлено, что большинству армян, проживавших в городе Сумгайыт, заранее было известно о том, что произойдут массовые беспорядки. Так, в ходе проведенного дополнительного расследования было установлено, что более 100 проживавших в Сумгайыте семей до событий забрали свои деньги из сберегательных касс и выехали из города. Большинство выехавших были состоятельные семьи.

Установлено, что накануне сотрудники армянских спецслужб прибыли в Баку и Сумгайыт, разместились в гостиницах этих городов, встречались с армянами и проводили с ними тайные беседы.

Как было отмечено выше, армяне делают все возможное для того, чтобы создать злодейский образ азербайджанцев во время сумгайытских событий.

В ходе проводимого в настоящее время расследования были допрошены проживающие в Сумгайыте женщины армянской национальности, которые в своих показаниях сообщили, что во время этих событий азербайджанцы спасли жизнь сотням армян.

Кроме того, еще при проведении расследования следственной группой Генеральной прокуратуры СССР следователи Прокуратуры Армянской ССР допросили армян, переехавших из Сумгайыта в Армению, которые также показали, что азербайджанцы спасли их.

Армяне, пользуясь отмеченным мною фактом, то есть «фактом» отсутствия якобы погибших среди азербайджанцев во время событий, и сегодня продолжают строить свои претензии на том, что во время сумгайытских событий ни один азербайджанец не был убит.

Несмотря на претензии армян, при изучении отмеченных уголовных дел было установлено, что в Военной прокуратуре бакинского гарнизона было расследовано уголовное дело относительно убийства 5 азербайджанцев при вводе в город в связи с сумгайытскими событиями воинских частей, но производство дела было необоснованно прекращено.

В ходе проведенного нами по данному уголовному делу дополнительного расследования было доказано, что водитель Бакинского автобусного парка №1 армянин по национальности Маркарян Валерий Васканович в Сумгайыте направил автобус на проходивших по тротуару людей, в результате чего погибли 4 азербайджанца. Проводившие же расследование лица русской национальности представили дело так, будто пострадавшие сами были виновны,

якобы, погибли случайно под гусеницами бронетехники, которой управляли военные. Близкие родственники погибших также до последнего времени считали, что это учинили военные.

В настоящее время по данному факту продолжают оперативно-следственные мероприятия.

Проведенным расследованием также было установлено, что большинство пострадавших в Сумгайите армян были лица, отказавшиеся добровольно перечислять материальные средства обществу «Крунк», функционировавшему в Нагорно-Карабахской области.

В целях обеспечения полного, всестороннего и объективного проведения расследования Администрации Президента Азербайджанской Республики, Кабинету Министров, Государственному комитету по делам беженцев и вынужденных переселенцев, министерствам внутренних дел, национальной безопасности, культуры и туризма, транспорта, Верховному суду, Конфедерации профсоюзов, Исполнительной власти города Сумгайит, Пенитенциарной службе Министерства юстиции, некоторым средствам массовой информации республики и Генеральной прокуратуре Российской Федерации были направлены запросы, на большинство которых получены ответы.

Было бы уместно также отметить, что факт убийства 26 армян, тогда как в тот период в Сумгайите проживало около 18 тысяч армян, стал возможен благодаря тому, что азербайджанцы самоотверженно защищали и скрывали своих армянских соседей.

Как явствует из показаний сотрудников правоохранительных органов Азербайджанской Республики, включенных в следственную группу Генеральной прокуратуры СССР, они работали в составе следственной группы Генеральной прокуратуры СССР, проводившей расследование сумгайитских событий, руководителем следственной группы являлся старший следователь Генеральной прокуратуры СССР по особо важным делам некто по фамилии Галкин, основные следственные действия по делу проводили следователи, приглашенные из Генеральной прокуратуры СССР и различных областей Российской Федерации, в результате проведенных следственных действий они пришли к выводу, что сумгайитские события организовали армяне и спецслужбы иностранных государств, руководители следственной группы, можно сказать, не проводили следственных действий, направленных на установление заказчиков и организаторов преступления, не были заинтересованы в их разоблачении, именно поэтому требовали скорейшего завершения и направления в суд дел об исполнителях главного преступления, пытались отстранить следователей азербайджанской национальности от исполнения основных следственных действий.

Мы допросили лиц, работавших в тот период в Сумгайите в партийных, советских и правоохранительных органах, а также представителей средств массовой информации и общественности. Из их показаний можно сделать такой вывод, что события были подготовлены, совершены и управлялись спецслужбами на основе коварных планов советского руководства, руководители государства не приняли должных мер для предотвращения беспорядков.

Как явствует из проведенного нами расследования, из многочисленных показаний родившихся и длительное время проживавших в Сумгайите людей, организовавшие

беспорядки лица в черных плащах не были сумгайтцами, порой говорили между собой на армянском языке, в совершенстве владели также азербайджанским языком и во время событий проводили среди людей антиармянскую пропаганду, раздавали людям спиртные напитки, сильнодействующие таблетки, деньги, куски металла и пр. и повели грабителей по заранее известным им армянским адресам.

Хотя на территории Азербайджана, в том числе в Баку и Сумгайите было достаточно военной силы для предотвращения беспорядков в Сумгайите, тем не менее, по неизвестным причинам руководство СССР ввело сюда силы дислоцированных в России воинских частей, но и они не предприняли должных мер для предотвращения беспорядков.

Кроме того, при встрече в Москве с В.И.Калиниченко, являвшимся членом следственной группы Прокуратуры СССР и работавшим старшим следователем по особо важным делам при генеральном прокуроре СССР, он сказал, что во время расследования сумгайтских событий, вопреки тому, что говорили армяне, то есть вместо образа «азербайджанца-кровопийцы» он увидел сумгайтских азербайджанцев, показавших образец человеколюбия, что стал свидетелем того, как простая азербайджанская женщина по имени Семенгюль, рискуя собственной жизнью, защищала своих армянских соседей, и отметил, что таких фактов было сотни.

В заключение хочу сообщить, что следственно-оперативные действия продолжаются. В настоящее время правоохранительным органам Российской Федерации, Украины, Беларуси и Молдовы направлены запросы для получения информации о членах следственной группы Прокуратуры СССР.

Затем состоялись выступления по темам докладов.

Депутат Милли Меджлиса, профессор Муса Гасымлы, высоко оценив создание сайта, сказал, что очень важно донести до мировой общественности правду о сумгайтских событиях. Так как армяне всячески выпячивают сумгайтские события, чтобы скрыть свои захватнические намерения и агрессию против Азербайджана. Армянские религиозные деятели также разжигают вражду между двумя народами. У армян и руководства СССР были конкретные цели в сумгайтских событиях. Целью армян было отвлечь внимание от вопроса изгнанных из Армении азербайджанских беженцев, получить повод для агрессии против Азербайджана, заявить, что якобы первой жертвой стали армяне.

А цель центральной власти заключалась в том, чтобы удерживать Азербайджан под давлением, преградить ему путь к независимости.

Профессор отметил, что должны быть получены показания свидетелей сумгайтских событий, главным образом, неазербайджанцев, опубликованы статьи, написаны книги и диссертационные работы.

Автор книги «Сумгайт — начало конца СССР», юрист Аслан Исмаилов подчеркнул, что М.Горбачев, желавший с помощью армянской диаспоры создать себе демократический имидж, дал этим событиям большой толчок. Особо заинтересованные в распаде СССР Соединенные Штаты Америки также воспользовались сумгайтскими событиями. А.Исмаилов отметил, что

следственные материалы должны быть изучены Институтом истории Национальной Академии Наук Азербайджана, эти материалы должны быть обсуждены в Милли Меджлисе, а принятое постановление направлено во все парламенты мира, в высших и средних учебных заведениях должна быть проведена пропагандистская работа, известными азербайджанскими режиссерами и писателями должны быть сняты фильмы и написаны книги о событиях.

Депутат Милли Меджлиса, заместитель исполнительного секретаря партии «Ени Азербайджан» Мубариз Гурбанлы подчеркнул, что создание сайта стало логическим результатом важной, значимой и в то же время напряженной работы. М.Гурбанлы отметил, что хотя Азербайджан, находящийся в состоянии войны с армянами, во всех областях опережает Армению, в других сферах, с точки зрения доведения до мировой общественности правды об исторических событиях, он столкнулся с определенными трудностями. Одними из них были сумгайтыские события. Используя сумгайтыские события, армяне пытаются скрыть злодеяния, совершенные ими в Ходжалы. Как только мы затрагиваем вопрос Ходжалы, армянская диаспора в качестве альтернативы пытается вывести на передний план сумгайтыские события. Армяне с каждым годом увеличивают число погибших во время событий, произошедших как в Сумгайыте, так и в Баку.

Этот сайт и приведенные в нем факты, в частности, написанные на английском и русском языках, сыграют значительную роль в разоблачении пропаганды, которую армяне ведут против Азербайджана в связи с Сумгайытом.

Наша молодежь должна распространить это в социальных сетях, кроме того, в различных социальных сетях должен быть размещен линк сайта с тем, чтобы любой человек мог в любое время посетить данный ресурс.

Отметив необходимость расширения агитации на основе приведенных в следственных материалах фактов, М.Гурбанлы подчеркнул, что вопрос дачи сумгайтыским событиям политической оценки находится в повестке дня. Мы поднимем этот вопрос в Милли Меджлисе. Считаю, что, ссылаясь на добытые следствием материалы, можно до сессии подготовить весомое политическое решение.

Депутат Милли Меджлиса Чингиз Ганизаде сказал, что презентация сайта стала началом в доведении до мировой общественности правды о сумгайтыских событиях. Следующий этап — это результаты проводимого прокуратурой следствия и дача им политической оценки. Подчеркнув трудность выявления по прошествии времени с сумгайтыских событий новых участников, свидетелей событий, а также архивных документов, депутат высоко оценил работу членов следственной группы. Их работа является не только служебным долгом, но и долгом перед Родиной и народом. Уверен, что следственная группа представит достаточно обоснованный вывод, и после этого данному вопросу будет дана политическая оценка.

Депутат парламента, председатель Общественного объединения «Ирели» Джейхун Османлы, оценивая значение сайта, отметил, что в социальных сетях уже начата работа по пропаганде нового интернет-ресурса.

Председатель комитета по правовой политике и государственному строительству Милли Меджлиса Али Гусейнов сказал, что примечательно, что эти вопросы, как составная часть

государственной политики в Азербайджане, находятся в центре внимания Президента Ильхама Алиева. Он отметил, что не был поднят вопрос о массовой депортации досумгайтских событий живших в Армении азербайджанцев, не были подготовлены необходимые документы. Депортация азербайджанцев всех до последнего с их исторических земель в Армении до сих пор не обсуждалась. Изданная Институтом истории НАНА книга «Иреванское ханство» предоставила юридические доказательства в этой области.

А.Гусейнов отметил важность подготовки и представления общественности электронного варианта документов, касающихся жизни азербайджанцев на исторических землях Иревана, в том числе депортации.

Член-корреспондент НАНА, директор Института истории имени А.А.Бакиханова, депутат Милли Меджлиса Ягуб Махмудов назвал создание нового сайта важным шагом в борьбе со злейшим врагом, заявил, что это является продолжением решительной позиции, звучащей в выступлениях Президента Ильхама Алиева. Я.Махмудов сказал, что Институт истории также активно помогает оперативно-следственной группе, расследующей сумгайтские события. Ученый отметил значение начала работы, направленной на изучение в целом и доведения до внимания общественности актов геноцида, совершенных армянами в Гянджинской губернии, Зангезуре, Карабахе, Нахчыване, Иреване.

Я.Махмудов сказал, что имеется достаточно материалов для дачи сумгайтским событиям политико-правовой оценки. В политической оценке, наряду с другими вопросами, также должен быть отражен вопрос отстранения Гейдара Алиева от высшего руководства СССР.

Отметив, что для захвата наших земель армяне всегда были рады пожертвовать своими соотечественниками, Я.Махмудов сказал, что факты об этом также отражены в книге «Иреванское ханство». До внимания международной общественности должны быть доведены подготовка сумгайтских событий на основе единого сценария под контролем Горбачева, предварительное изъятие состоятельными армянами своих денег из банков и другие доказательства. Должны быть широко использованы возможности сайта в этом направлении.

Подчеркнув, что армяне не могут протестовать против книг, подготовленных на основе исторических документов, Я.Махмудов отметил важность того, чтобы предпочтение таких материалов находилось в центре внимания.

Председатель Объединения потенциальных сумгайтских специалистов, свидетель сумгайтских событий Сахиб Фарзалиев привел примеры, подтверждающие, что беспорядки были спровоцированы самими армянами, сказал, что на азербайджанском и английском языках издана книга «Кровавая акция армян в Сумгайте».

Подводя итоги мероприятия, Ф.Алескеров сказал, что деятельность в этом направлении продолжается и в ближайшие дни Генеральной прокуратурой будет открыт очередной сайт. На этом сайте будут размещены все доказательства и показание каждого свидетеля.

